

R U S A D

RUSYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF RUSSIAN STUDIES ■ ЖУРНАЛ РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

SAYI (Issue)

5

YIL (Year)

2021

e-ISSN 2757-7899

e-ISSN: 2757-7899

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/rusad>

R U S A D

RUSYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF RUSSIAN STUDIES ■ ЖУРНАЛ РОССИЙСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Sayı [*Issue/Выпуск*]:

5

Yıl [*Year/Год*]:

2021

Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD), Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez Türkiye’de yayınlanan, internet üzerinden açık erişimli ve ilmi esaslara dayalı, uluslararası hakemli, akademik bir dergidir. RUSAD, Rusya hakkında tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, ekonomi, strateji, jeopolitik gibi beşeri bilimlerin uhdesindeki alanlarda ulusal ve uluslararası düzeyde Türkçe, Rusça ve İngilizce kaleme alınmış akademik makaleleri ve kitap incelemelerini okuyucuya ulaştırmayı düştur edinmiştir. RUSAD bu minval üzere daha geniş kitlelere ulaşmak amacıyla açık erişim yayınları desteklemekte ve buna binaen yazarlardan makale yayınlamak için ya da okuyuculardan yayınlara ulaşmak için herhangi bir ücret talep etmemektedir. Dergiye gönderilen makalelerin daha önceden yayınlanmamış özgün metinler olması ve aynı anda başka bir derginin değerlendirme sürecinde olmaması gerekmektedir. Dergide yayınlanmak üzere kabul edilen çalışmalar bilimsel etik kurallarına uygun olarak “çift kör hakem” tarafından okunur ve bu sayede değerlendirme sürecinde hem yazarın hem de hakemlerin kimlikleri birbirlerinden gizlenir. Gönderilen makaleler ilk olarak editör incelemesine tabi tutulur. Bu safhada çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Dergi kurallarına uygun olmayan makaleler yazarlarına iade edilir. Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir. Yayınlanan yazılardaki fikirler yalnızca yazar(lar)ına ait olup yazılanlardan dolayı dergi sahibi, yayıncı ve editörler sorumlu tutulamaz.

Journal of Russian Studies (JORUS), is an academic journal published twice a year in Turkey every June and December with open access via the internet, based on scientific principles and international peer-reviewed. JORUS has aimed to convey the academic articles and book reviews written at the national and international level in Turkish, Russian, and English in the field of social sciences such as history, international relations, political science, economics, strategy, geopolitics about Russia. For that reason, JORUS supports open access publications in order to reach a wider audience and does not charge any fee for publishing articles from the authors or accessing publications from the readers. Manuscripts submitted to the journal must be original texts that have not been previously published and works are not included in the evaluation process of another journal at the same time. The manuscripts accepted for publication in the journal, in accordance with scientific ethics rules, will be read and evaluated by double-blind referees and in this manner, both the referee and author identities are concealed from the referees, and vice versa, throughout the review process. The opinions in the published articles belong only to the author(s). It does not bind the journal owner, the publisher, or the editors. Articles submitted are subjected to editorial review first. In this phase, firstly, the compliance of the study with the journal rules is examined. The articles sent are controlled for plagiarism by the *iThenticate*. Manuscripts that do not comply with the journal rules are returned to their authors.

Yazışma Adresi / Mailing Address

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Talas/Kayseri, Türkiye

E-mail: rusad.tr@gmail.com

Web adresi / Web Address: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/rusad>

RUSAD, Creative Commons Atıntı-Gayri Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır.

Rusya
Araştırmaları
Dergisi uluslararası
hakemli bir
dergidir
*Journal of Russian
Studies is a refereed
international journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Sürekli Yayın
Publication Type:
*International
Periodical*

Dergi yılda iki kez
yayımlanır
(Yaz ve Kış)
*The Journal
is published
biannually
(Summer and
Winter)*

Sayı [Issue] | 5
Yıl [Year] | 2021

Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD) *Journal of Russian Studies* • Журнал Российских Исследований

Sahibi / Owner

Dr. Öğr. Üyesi Tekin Aycan TAŞCI [Erciyes Üniversitesi]

Editör / Editor

Dr. Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU [Marmara Üniversitesi]

Editör Yardımcısı / Editor assistant

Eray AKÇAY [St. Petersburg State University]

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN [Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]

Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU [Marmara Üniversitesi]

Prof. Dr. Toğrul İSMAYİL [Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]

Dr. Hatice KARIMOV [Istanbul Aynasaray Üniversitesi]

Asst. Prof. Dr. Grigory AFANASIEV [Gatchina Palace and Estate Museum]

Dr. Andrey BOGOMOLOV* [Russian State Historical Archive]

* Derginin Rusya resmi temsilcisi • The official representative of the journal in Russia •
Официальный представитель журнала в России

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Türkan OLCAY [Istanbul Üniversitesi]

Doç. Dr. Anatoly STEPANOV [Ural Federal University]

Dr. Öğr. Üyesi Ali Gökhan YÜCEL [Erciyes Üniversitesi]

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Dr. Emine TEMEL [Istanbul Üniversitesi]

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Öğr. Gör. Ahmet İPŞİRLİ [Erciyes Üniversitesi]

Rusça Dil Editörleri / Russian Language Editors

Doç. Dr. Nadejda MALİKOVNA AÇAN [Ural Federal University]

Öğr. Gör. Dr. Esra ŞÖLENTAŞ [Ankara Üniversitesi]

Öğr. Gör. Sagom DİNGİLİŞİ [Ural Federal University]

Editöryel Sekreteryaya / Editorial Assistance

Serdar İRTÜRK

Logo ve Kapak Tasarım / Logo and Cover Design

Emine Karabulut [Erk Ajans]

Yazışma Adresi / Mailing Address

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Talas/Kayseri, Türkiye

E-mail: rusad.tr@gmail.com

Web adresi / Web Address: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/rusad>

Dergi Tarihçesi:

Derginin Önceki Adı	e-ISSN	Yıl
Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi	2687-3583	2019-2021

Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
All responsibility of the studies published belongs to the author(s).

BİLİM ve DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN [Ege Üniversitesi]	
Prof. Dr. Abdulvahap KARA [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]	
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE [Marmara Üniversitesi]	
Prof. Dr. Aleksandr NESTEROV [Ural Federal University]	
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR [Milli Savunma Üniversitesi]	
Prof. Dr. Barış METİN [Uşak Üniversitesi]	
Prof. Dr. Ekrem KALAN [Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi]	
Prof. Dr. Hakan KIRIMLI [Bilkent Üniversitesi]	
Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]	
Prof. Dr. Musa QASIMLI [Azerbaijan National Academy of Science]	
Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU [Emekli Öğretim Üyesi]	
Prof. Dr. Nikolay DYAKOV [St. Petersburg State University]	
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT [Marmara Üniversitesi]	
Prof. Dr. Osman YORULMAZ [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]	
Prof. Dr. Peter GOLDEN [Rutgers University]	
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL [Erciyes Üniversitesi]	
Prof. Dr. Şahin MUSTAFAYEV [Azerbaijan National Academy of Science]	
Prof. Dr. Zaza TSURTSUMIA [Patriarchate of Georgia St. King Tamar University]	
Doç. Dr. Akif FARZALIEV [St. Petersburg State University]	
Doç. Dr. Aleksandr SOTNICHENKO [Federal Agency for the Commonwealth of Independent States Affairs (Rossotrudnichestvo) / Turkey]	
Doç. Dr. Aleksandr VASILYEV [Oriental Studies of RAS]	
Doç. Dr. Ali ASKER [Karabük Üniversitesi]	
Doç. Dr. Amiran URUSHADZE [Europan University at St. Petersburg]	
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA [Azerbaijan National Academy of Science]	
Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM [İstanbul Üniversitesi]	
Doç. Dr. Nurlana MUSTAFAYEVA [Baku State University]	
Doç. Dr. Serkan ACAR [Ege Üniversitesi]	
Doç. Dr. Şir Muhammed DUALU [Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi]	
Doç. Dr. Uğur DEMİR [Marmara Üniversitesi]	
Doç. Dr. Roman HAUTALA [Tatarstan Academy of Sciences]	
Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIRIM [Erciyes Üniversitesi]	
Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu ARSLAN [İstanbul Üniversitesi]	
Öğr. Gör. Dr. Cahit HAMURKOPARAN [Anadolu Üniversitesi]	
Dr. Öğr. Üyesi Erdem ERİNÇ [Erciyes Üniversitesi]	
Dr. Irina SVISTUNOVA [Russian Academy of Sciences]	
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DÜZGÜN [Akdeniz Üniversitesi]	
Öğr. Gör. Dr. Liaisan ŞAHİN [Marmara Üniversitesi]	
Dr. Milyausha R. GAYNANOVA [Tatarstan Academy of Sciences]	
Dr. Öğr. Üyesi Murat TOPÇU (PAPŞU) [Okan Üniversitesi]	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Öztürk [Akdeniz Üniversitesi]	
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Kul [İstanbul Üniversitesi]	

Unvan ve isme göre alfabetik sıralı/ Sorted by academic title and name

ULUSLARARASI İNDEKSLER / INTERNATIONAL INDEXES

Index Copernicus

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020
(ICI Journals Master List 2019 – 01.2021)

Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

ResearchBib

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

İdealonline Veri Tabanı

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

EuroPub Database

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

Türk Eğitim İndeksi

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

ASOS İndeks

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 02.2020

Scientific Indexing Services

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 03.2020

RUSAD, ikili anlaşma çerçevesinde Rusya'nın en büyük uluslararası akademik online-kütüphanesi **CYBERLENINKA** ile **E-LİBRARY**'de taranmaktadır.

In addition, TRAD is scanned in **Cyberleninka** and **E-Library** which is Russia's largest international academic online-library, within the frame of a bilateral agreement.

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 04.2020

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

I-IV | Editör Takdim Yazısı

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1-19 | **Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Rus Dekabristler**
Greek Independence Movement and Russian Decembrists
Греческое движение за независимость и русские декабристы
Arzu ERMAN
- 20-34 | **Cholera and Society: Anti-Epidemic Practices in Western Europe, the Russian and Ottoman Empires in the 19th - Early 20th Centuries**
Kolera ve Toplum: 19 ve 20. Yüzyıl Başlarında Batı Avrupa, Rusya ve Osmanlı İmparatorluklarının Salgınlara Karşı Uygulamaları
Холера и общество: противоэпидемические практики стран Западной Европы, Российской и Османской империи в XIX – начале XX вв.
Grigory AFANASIEV
- 35-58 | **Osmanlı Belgelerine Göre Rus Nihilistler**
Russian Nihilists According to Ottoman Documents
Русские нигилисты по османским документам
İsmail BÜLBÜL
- 59-84 | **1916 Türkistan Milli Ayaklanması Sırasında Zorunlu Göç Süreci: Yedisu'dan Çin'e Çin'den Yedisu'ya**
Forced Migration Process During the 1916 Turkestan National Uprising: From Yedisu to China, From China to Yedisu
Процесс насильственной миграции во время Туркестанского национального восстания 1916 года: из Семиречья в Китай, из Китая в Семиречье
Ömer KARATAŞ
- 85-111 | **Rusya Türklerinin Kurucu Meclis Seçimlerine Katılımları ve Sonuçları**
Participation of Russian Turks in The All-Russian Constituent Assembly Elections and Its Results
Участие тюркских кандидатов в выборах во Всероссийское Учредительное собрание и их результаты
Ülkü ÇALIŞKAN
- 112-130 | **Soğuk Savaş Döneminde Stratejik Bir İş Birliği: Rus-Hint İlişkileri**
A Strategic Cooperation During the Cold War: Russian-Indian Relations
Стратегическое сотрудничество России и Индии в период Холодной войны
Büşra YENGEÇ ERSİN
- 131-155 | **Vişegrad Grubu Ülkelerinin Rusya Federasyonu ile Siyasi İlişkileri: Ortak ya da Farklı Pozisyon?**
Political Relations of Visegrad Group Countries with the Russian Federation: Common or Different Position?
Политические отношения стран Вышеградской группы с Российской Федерацией: общность или различия позиций?
Bilal Bahadır KARACA
- 156-176 | **The views of Russian economists on Western sanctions against Russia**
Rusya'ya Karşı Uygulanan Batı Yaptırımları Hakkında Rus Ekonomistlerin Görüşleri
Мнения российских экономистов на западные санкции против России
Kseniia Skogstad LARSEN

Takdim

Yayın hayatımıza 2019 yazında *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi (TRAD)* adıyla başlamıştık. Bugüne kadar dört sayıyı okuyucularımızla buluşturduk. Bu süre içerisinde hedeflediğimiz uluslararası alan indekslerine girme konusunda önemli adımlar atmaya gayret ettik. Dergimizin kurumsal kimliğini güçlendirmek adına 4. sayının ardından Rusya araştırmaları konusundaki çalışmalarıyla ön plana çıkmış kıymetli hocalarımızın Yayın Kurulu'na katılımını sağladık. Böylece bundan sonra yolumuza Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL, Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU, Prof. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN ve Dr. Hatice KARIMOV ile devam edeceğiz. Yeni Yayın Kurulu'muzla yaptığımız ilk toplantıda dergimizin geleceğine dair önemli kararlar aldık. Buna göre öncelikli olarak derginin ismini *Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD)* olarak değiştirmeye karar verdik. Buna istinaden de yeni bir logo ve kapak tasarımına gittik. Bu konuda bize yardımcı olan Erk Ajans ve onun değerli tasarımcısı Emine KARABULUT'a destekleri için teşekkür ederiz. Ayrıca yapılan yenilikler çerçevesinde dergimizin dizgi ve mizanpajında güncelleme yapmaya karar verdik. Bu konuda bizden desteklerini esirgemeyen Erciyes Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa ULU'ya şükranlarımızı sunuyoruz. Ayrıca bu süreçte bizden gerek fikri gerekse teknik desteğini esirgemeyen Erciyes Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Ali Gökhan YÜCEL'e teşekkür ederiz.

Bir önceki sayımızda da belirttiğimiz gibi geçtiğimiz yıl 27 Eylül'de başlayan ve 10 Kasım'da büyük bir zaferle sonuçlanan Karabağ Savaşı neticesinde Azerbaycan'ın 30 yıldır Ermeni işgali altında olan toprakları asıl sahibine geri döndü. Bunun yanı sıra bu zafer, Kafkasya jeopolitiğinde dengelerin Azerbaycan ve Türkiye lehine değişmesine neden oldu. Bölge siyasetinde söz sahibi olmak isteyen büyük güçlerin planları sekteye uğradı. Bu kutlu vazife esnasında şehit olanlara bir kez daha Allah'tan rahmet, gazilere ise acil şifalar diliyoruz.

Covid-19 geçen yıl olduğu gibi bu yıl da hayatımızı etkilemeye devam ediyor. Bu virüs, bugüne kadar pek çok değerli insanın aramızdan ayrılmasına sebep oldu. Onlardan birisi SSCB döneminden beri Rusya'da Türk tarihi araştırmaları yapan ünlü Türkolog Prof. Dr. Dmitri Dmitriyeviç Vasilyev (1946-2021) idi. Covid-19 nedeniyle 17 Ocak 2021'de yitirdiğimiz Vasilyev, Rusya Bilimler Akademisi (RAN), Şarkiyat Enstitüsü Doğu Araştırmaları Tarih Bölümü'nün başkanıydı. İslam öncesi Türk tarihi konusunda uzmandı ve Göktürklerle alakalı önemli çalışmalara imza atmıştı. Gerek katıldığı bilimsel toplantılar, gerekse eserleri dolayısıyla Vasilyev'in Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesi için yaptığı katkılar son derece büyüktür. Bundan dolayı Vasilyev Hoca hafızamızda her daim yaşayacaktır. Toprağı bol olsun.

Kısa bir süre önce bir başka üzücü haber maalesef İstanbul'dan geldi. Ülkemizde Rusya araştırmalarına önemli katkılar sağlayan, bu alanda çok sayıda eser veren ve talebeler yetiştiren hocaların hocası Prof. Dr. Nadir Devlet, 30 Nisan 2021'de vefat etti. Vefatı dolayısıyla onu burada anmak, Rusya araştırmaları için yaptığı katkıları göz önüne aldığımızda dergi yönetimi olarak üzerimize düşen bir vazifedir, aynı zamanda bir

borçtur. Herkesin takdir ettiği bir ilim adamı olan Nadir Devlet, Türkiye’de Rusya’ya dair daha önce araştırılmamış birçok konuyu çalışarak alana önemli katkılar sağlamıştır. Rusya Türklerinin milli mücadele tarihi hakkında yazdığı eserler bu alanda kaynak kitap olarak raflardaki yerini almıştır. Bunun yanı sıra ülkemizde Rusya tarihi üzerine çalışan alanında uzman çok sayıda akademisyen, bir şekilde Nadir Devlet’in öğrencisi olmuştur. Kısacası Devlet, eserleri ve talebeleriyle Türk milletinin sinesinde yaşayacaktır. Allah rahmet eylesin.

Rusya Araştırmaları Dergisi (RUSAD) tamamen bilimsel kurallara uygun olarak, kör hakemlik prensibi çerçevesinde değerlendirmeye aldığı makaleleri hakem raporları doğrultusunda yayın sürecine hazırlamaktadır. Beşinci sayıda bu minvalde yayına kabul edilen beş tarih, iki uluslararası ilişkiler ve bir iktisat olmak üzere toplam sekiz makale bulunmaktadır. Makaleler kronolojik sıraya göre oluşturulmuştur.

Bu sayıda ilk makale, **Arzu Erman**’ın “Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Rus Dekabristler” adlı çalışmasıdır. Yazar çalışmasında 1821 Yunan İsyanı’na katılanların Rusya’daki Dekabristlerle ilişkisini konu edinmektedir. Tarih alanındaki ikinci makale; **Grigory Afanasiev**’in “Cholera and Society: Anti-epidemic Practices in Western Europe, the Russian and Ottoman Empires in the 19th - early 20th centuries” (Kolera ve Toplum: 19 ve 20. Yüzyıl Başlarında Batı Avrupa, Rusya ve Osmanlı İmparatorluklarının Salgınlar Karşı Uygulamaları) adlı makalesidir. Yazarın bu çalışması, Covid-19 küresel salgını yaşadığımız şu günlerde oldukça ilgi çekicidir. Tarih alanına bir diğer çalışma, **İsmail Bülbül**’ün “Osmanlı Belgelerine Göre Rus Nihilistler” adlı makalesidir. Bu çalışma, Nihilistlerin Rus siyasi hayatındaki yeri ve Osmanlı Devleti’ndeki etkilerini arşiv belgelerine göre incelemektedir. Diğer çalışma, **Ömer Karataş**’ın “1916 Türkistan Milli Ayaklanması Sırasında Zorunlu Göç Süreci: Yedisu’dan Çin’e Çin’den Yedisu’ya” başlıklı makalesidir. Burada yazar, Rus devrimi öncesinde yaşanan Türkistan Milli Ayaklanması sırasında bölge ahalisinin Çin sınırına yapmak zorunda kaldığı göçün hikayesini ve daha sonra Geçici Hükümet döneminde Kırgız ve Kazak Türklerinin vatanlarına dönüşünü incelemiştir. Tarih alanındaki son makale, **Ülkü Çalışkan**’ın “Rusya Türklerinin Kurucu Meclis Seçimlerine Katılımları ve Sonuçları” adlı makalesidir. Yazar bu çalışmasında, Rusya Türklerinin Kurucu Meclis seçimlerine katılmalarını incelemiş, seçim sonuçlarını bölgelere göre karşılaştırmış ve değerlendirmesini yapmıştır. Dolayısıyla Rusya Türklerinin demokrasi tarihini anlamak için başvurulması gereken bir çalışmadır.

Beşinci sayıda yer alan uluslararası ilişkiler alanındaki çalışma, **Büşra Yengeç Ersin**’in kaleme aldığı “Soğuk Savaş Döneminde Stratejik Bir İş Birliği: Rus-Hint İlişkileri” adlı makaledir. Yazar burada, SSCB’nin Soğuk Savaş döneminde Hindistan ile kurduğu işbirliğini incelemekte, özellikle SSCB’nin Hindistan’a yaptığı yardımların bilim, teknik ve askeri olarak ne gibi gelişmeler meydana getirdiği konusu üzerinde durmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki diğer çalışma, **Bilal Bahadır Karaca**’nın, “Vişegrad Grubu Ülkelerinin Rusya Federasyonu ile Siyasi İlişkileri: Ortak ya da Farklı Pozisyon?” başlıklı makalesidir. Yazar bu çalışmada, Vişegrad Grubu ülkeleri ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Araştırma problemi olarak ise Vişegrad Grubu

ülkelerinin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde ortak bir politik pozisyon alıp almadıkları hususu değerlendirilmiştir.

Bu sayıda iktisat alanındaki makale ise **Kseniia Skogstad Larsen**'in "The views of Russian economists on Western sanctions against Russia" (Rusya'ya Karşı Uygulanan Batı Yaptırımları Hakkında Rus Ekonomistlerin Görüşleri) başlıklı çalışmasıdır. Bu makale Batı yaptırımlarının Rusya'ya karşı işe yarayıp yaramadığını ve bunların Rus ekonomisi üzerindeki etkisini Rus uzmanların bu konudaki görüşleri üzerinden incelemektedir.

Rusya Araştırmaları Dergisi'nin beşinci sayısında değerli makaleleriyle katkıda bulunan yazarlarımıza ve bilimsel hakemliklerine başvurduğumuz kıymetli hocalarımıza şükranlarımızı sunarız.

Dr. Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU
RUSAD 5. Sayı Editörü

YUNAN BAĞIMSIZLIK HAREKETİ VE RUS DEKABRİSTLER

 Arzu ERMAN^a

Öz

1821 senesinde Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için başlatılan Yunan bağımsızlık hareketi, sadece Avrupa'nın siyasi haritasını değiştirmekle kalmamış aynı zamanda o dönemdeki pek çok liberal hareket için de model olmuştur. Bunun örneklerinden biri de Rusya topraklarında görülen Dekabrist harekettir. Adını Aralık 1825 tarihinde çıkan bir isyandan alan Dekabrist akım ya da başka ifadeyle Dekabristler, Rusya'daki çarlık rejimi karşıtı ilk örgütlenmedir. Çarlık rejiminin sert mutlakiyetçi politikalarına karşı oluşan bu yapı, Yunan isyanını çok yakından takip ederek, bu hareketin planlayıcısı olan Filiki Eteria derneği ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu nedenle pek çoğunun Filiki Eteria'nın üyesi olduğu Dekabristler, Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan Yunan isyanına destek olurken, diğer taraftan bu hareketten etkilenmiş ve ülkelerindeki değişim ve dönüşümün hazırlayıcısı ve uygulayıcısı olmak istemişlerdir. Bu bağlamda ilk olarak 1816 senesinde St. Petersburg'da Kurtuluş Birliği ardından 1818 senesinde de Refah Birliği adlı başka bir oluşum meydana gelmiştir. Ancak bu iki oluşum, Dekabrist akımın benimsediği hedeflere uygun değildir. Bu nedenle 1821 senesinde büyük çoğunluğunu subayların oluşturduğu ve birbirleriyle sıkı temas halinde olan iki örgüt meydana getirmiştir. Bu nedenle Refah Birliği'nin yerini St. Petersburg'da kurulan Kuzey Derneği ve Tulçin'de kurulan Güney Derneği isimli örgütler almıştır. Bunlardan Kuzey Derneğinin görüşlerini Nikita Muravyev, Güney Derneğinin ise Albay Pavel Pestel temsil etmektedir. Dekabristlerin Rusya'nın geleceği ile ilgili tartışmaları devam ederken Kasım 1825 tarihinde Çar I. Aleksandr'in ölümü, Dekabristler için uygun bir ortam yaratmıştır ve subaylar isyan etmiştir. Ancak subayların hazırladığı birliklerin çok kısa sürede dağılması ile Dekabrist isyan daha ilk aşamasında başarısızlığa uğramıştır. Bu olay, Rus tarihinde ilk kez toplumsal değişme programına sahip seçkinler grubunun Rus otokrasisine karşı silahlı başkaldırısıdır. Fakat öncelikli amacı serfliği kaldırarak ülkedeki otokrasiyi, anayasal monarşiye çevirmek olan Rus anayasacılığı büyük bir yenilgi almıştır..

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Çarlık Rusyası, Dekabristler, Dekabrist İsyanı, Yunan İsyanı, Filiki Eteria.

GREEK INDEPENDENCE MOVEMENT AND RUSSIAN DECEMBRISTS

Abstract

The Greek independence movement, which started in 1821 to be separated from the Ottoman State, did not only change the political map of Europe, but also was considered as a model for various liberal movements during the same period. One example of this is the Decembrist

^a Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, arzu_erman@hotmail.com

movement in Tsarist Russia. The Decembrist movement or, in other words, The Decembrists, was named after a revolt which started in December 1825, is the first organization against the Tsarist regime in Russia. This structure was formed against the strict absolutist policies of the autocratic regime in Russia. Leaders of this movement have closely monitored the Greek rebellion and established close relations with the Philiki Eteria association, which was the planner of independence movement. For this reason, The Decembrists, many of whom were members of Philiki Eteria, supported the Greek rebellion against the Ottoman State. On the other hand, they were influenced by this movement and wanted to plan and implement the change and transformation in their country. In this context, The Union of Salvation was established in 1816 at St. Petersburg, followed by the The Union of Welfare in 1818. However, these two organizations were not suitable with the goals set by Decembrists. Therefore, in 1821, two organizations, mostly composed of officers and in close contact with each other, have leagued together. Therefore, the Welfare Union was replaced by St. Petersburg. Therefore, the Welfare Union was replaced by Northern Society established in St. Petersburg and Southern Society established in Tul'chyn. The ideas of Northern Society were represented by Nikita Muravyev and The Southern Society by Colonel Pavel Pestel. As the arguments of Decembrists regarding the future of Russia continued, the death of Tsar Alexander I in November 1825 caused a favorable environment for them as they were planning to overthrow the Tsarist regime. Thus, officers who wanted to take advantage of the turmoil have started a revolt. However, the troops organized by the officers dismantled and the Decembrist revolt failed during its initial phase. This is the armed revolt by the elite group with a program of social change against the Russian autocracy for the first time in the history of Russia.

Keywords: History of Russia, Tsarist Russia, Decembrists, Decembrist Revolt, Greek Rebellion, Philiki Eteria.

ГРЕЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ И РУССКИЕ ДЕКАБРИСТЫ

Аннотация

Движение за независимость Греции, начавшееся в 1821 году с момента отделения ее от Османского государства, не только изменило политическую карту Европы, но и стало образцом для различных либеральных движений того же периода. Одним из примеров этого является движение декабристов в царской России. Движение декабристов или просто декабристы, названные так в честь восстания, произошедшего в декабре 1825 года, является первой организацией выступившей в истории России против царского режима. Эта структура была сформирована для борьбы против жесткой абсолютистской политики автократического режима в России. Лидеры этого движения внимательно следили за восстанием в Греции и установили тесные отношения с ассоциацией «Филики Этерия», которая была инициатором движения за независимость. По этой причине декабристы, многие из которых были членами Филики Этерия, поддержали восстание Греции против Османского государства. С другой стороны, они находились под влиянием этого движения и хотели спланировать и осуществить изменения и преобразования в своей стране. В этом контексте в 1816 году в Санкт-Петербурге был основан Союз спасения, а в 1818 году - Союз

благоденствия. Однако эти две организации не соответствовали целям, поставленным декабристами. Поэтому в 1821 году две организации, в основном состоящие из офицеров и находящиеся в тесном контакте друг с другом, объединились. Поэтому на смену Союзу благоденствия пришли Северное общество, основанное в Санкт-Петербурге, и Южное общество, созданное в Тульчине. Идеи Северного общества представлял Никита Муравьев, а Южное общество - полковник Павел Пестель. Несмотря на то, что в планах будущего переустройства России декабристы не пришли к единому мнению и дискуссии продолжались, смерть царя Александра I в ноябре 1825 года создала для них благоприятный повод, поскольку они планировали свергнуть царский режим. Таким образом, офицеры, которые хотели воспользоваться невнятностью перехода наследования власти, подняли восстание. Однако отряды, организованные офицерами, были разобщены, и восстание декабристов провалилось на начальном этапе. Это вооруженное восстание элитной группы с программой социальных преобразований против российского самодержавия было первым в истории России.

Ключевые слова: История России, царская Россия, декабристы, восстание декабристов, Греческое восстание, Филики Этерия.

Giriş

18. yüzyılın ikinci yarısı Avrupa'nın eski rejimleri ve ekonomik sistemleri için bir bunalım çağı olmuştur. Son on yılları ise sonu isyanla sonuçlanan çalkantılarla doludur. Demografik genişleme, artan kentleşme ve ticari faaliyetler, kırsal toplumda köylünün statüsündeki dönüşümler ve Aydınlanma hareketi gibi fikri gelişmeler¹ dünya sistemine hâkim olan toplumsal ve siyasi düzendeki büyük değişimlerin hazırlayıcısı olmuştur.² Şüphesiz Fransız Devrimi, bu değişim ve dönüşümün en önemli itici unsuru olarak siyasi iktidarın kullanımına farklı imkânlar getirmiştir. Başka bir deyişle bir devletin vatandaşları kendi toplumunun siyasi düzenini artık tasvip etmiyorsa onu daha tatmin edici diğer düzenlemelerle değiştirme hak ve kudretine sahip olacaktır. Bu, İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinin ihtiva ettiği üzere: "Hâkimiyet millete aittir ve hiçbir fert ya da teşekkül bu kaynaktan çıkmayan yetkiyi kullanamaz şeklindedir. Fransız Devrimi ile de halk eliyle mevcut düzenin değiştirebileceği görülmüştür.³ Öyle ki Fransız Devrimi sonrasında Napoléon'un yapmış olduğu savaşlar, sadece toprak kazanımı amacıyla olmayıp ele geçirilen ülkelerdeki siyasi ve toplumsal yapıyı değiştirme hedefinde olmuştur. Çünkü devrimin ürettiği eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi liberal kavramların yayılmasının yanı sıra ideolojinin temel hedeflerinden biri de halkın siyasete katılımını sağlamaktır.⁴ Dolayısıyla Fransa'da görülen bu başkaldırı hareketi siyasi özgürleşmeye doğru evrilen yolda önemli bir adım olmuş ve çok uluslu monarşiler için

¹ 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinin amacını oluşturan özgürlük, ilerleme, insanın değeri gibi kavramlar, bu felsefenin dayandığı temel ilkeler ve bu görüşün savunucuları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, (Ankara: Nobel Yayın), 13-30.

² Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848*, çev. Bahadır Sina Şener, (Ankara: Dost Kitabevi, 2003), 64.

³ Elie Kedouri, *Avrupa'da Milliyetçilik*, çev. M. Halûk Demirtaş, (Ankara: MEB Yayınları, 1971), 4-5.

⁴ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, çev. Bilgen Sütçüoğlu, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2007), 19.

sürekli kendilerini korumak zorunda hissettikleri siyasi bakımdan bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır.⁵ Nitekim Avrupa kıtasının geneline bakıldığında İngiltere hariç pek çok yerde mutlak monarşiler egemendir. Monarşinin olmadığı yerler ise ya anarşiye yuvarlanmış ya da Polonya örneğinde olduğu gibi komşuları tarafından yutulmuştur. Ancak feodal bir dünyaya ait olan bu sistem, elindeki bütün kaynakları otoritesini arttırarak kendini korumak için kullanma eğilimindedir.⁶ Dolayısıyla değişmekte olan siyasi ve toplumsal düzen, siyasi reformların ve bağımsızlığın önünde büyük bir engel olarak görülen monarşilerin çözülmesine giden yolu açmıştır. Bu bağlamda Polonya'nın Rus zulmünden⁷, Yunanların ise Türk egemenliğinden kurtarılması ya da İtalyanların, yarımadada birbirinden ayrı pek çok bölgeyi birleştirerek yeni bir ulus yaratma çabalarına verilen destek bunun en büyük göstergesidir.⁸

18. yüzyılda entelektüel ve siyasi bir hareket olarak doğan ve Avrupa'da meydana gelen bu fikri akımlardan etkilenen Yunan milliyetçiliği temel hedef olarak genel bir ayaklanma ile Osmanlı siyasi sisteminden ayrılarak bağımsız ulusal devletini kurmayı hedeflemiştir. Bu amaç için 1821'de başlatılan isyanın üzerinden bu sene itibariyle tam olarak iki yüzyıl geçmiştir. Buna rağmen Yunan isyanı, bağımsızlık hareketine katkı sağlayan dinamikler, Büyük Güçler ya da bu süreç ile ilgili konular modern Yunan tarih yazımında popülerliğini hala korumaktadır. Bu bağlamda Yunan isyanında Rusya'nın önemi ve de o dönemde adları daha sonra Dekabristler (Aralıkçılar) olarak adlandırılan Rus liberaller ile ilişkileri sıklıkla zikredilmektedir. Nitekim Rusya, gerek o dönemde Osmanlı ülkesinden çeşitli nedenlerle kaçmak zorunda kalan Yunanların sığındıkları bir ülke olmasının yanı sıra ticari nedenlerden dolayı da hatırı sayılır bir Yunan nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle Yunan bağımsızlık hareketi için Rusya'nın son derece önemli bir konumu bulunmaktadır.

Adını 1825 yılının Aralık ayında çıkan ve sonu kötü biten ayaklanmadan alan Dekabrist akım üyeleri arasında çara karşı silahlı bir ayaklanma düşüncesi yaygın bir düşünce olmuştur. Nitekim bu kimseler, İspanya ve Napoli'de 1820'de yaşanan askeri ayaklanmalardan, 1821'de Piyemonte Krallığı'ndaki devrimden ve 1821'deki Yunan isyanından büyük cesaret almıştır.⁹

Yunan tarih yazımında Dekabristlerin Yunan hareketine yardım etmeleri ve Filiki Eteria üyeleri ile yakın ilişkileri nedeniyle iki hareketin birbiriyle etkileşimi üzerinde

⁵ William McNeill, *Avrupa Tarihinin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan, (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2008), 172-173.

⁶ Hobsbawm, *Devrim Çağı*, 31-32.

⁷ Polonyalılar için 1789 ile 1863 yılları arasında geçen bir asır, dramatik olaylar ve sert değişimlerle geçmiştir. 18. yüzyılda geri kalmış olan, düzensizlik ve anarşi içinde yaşayan bu ülkede kısa süreliğine Napoléon desteğiyle Rusya'ya karşı Varşova Dukalığı kurulmuştur. Ayrıca Napoléon'un I. Alekander ile mücadelelerinde de Polonyalılar, Napoléon'un yanında yer almıştır. Ancak Rus ordularının yaptıkları korkunç işler ve zulümler sonrasında görülen karışıklıklar nedeniyle Avrupa halkları Polonyalılara sempati duymaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Almanya ve Fransa'dan pek çok şair de kalemiyle Polonyalıları desteklemiştir. Fakat Napoléon savaşları sonrasında Rusya, Polonya'nın büyük bir kısmını ve Varşova'yı topraklarına katmıştır. Ayrıntı için bk. Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev. Agâh Oktay Güner, (İstanbul: İlgi Kültür ve Sanat Yayınları, 2007), 55-57; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 309-310.

⁸ Murray Bookchin, *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Fransız Devriminden İkinci Enternasyonele*, çev. Deniz Keskin, 2 (Ankara: Dipnot Yayınları, 2017), 44.

⁹ Andrezej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizm'e*, çev. Alaeddin Şenel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 111.

durulmaktadır. Bu konu ile ilgili çalışmalar hem Filiki Eteria örgütü hem de onun üyeleri ile ilgili çoğunluğu mektup ya da hatırat benzeri materyaller ile oluşturulmuş araştırmalara ya da kimi Rusçadan Yunancaya tercüme eserler üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın konusu, bu sözü edilen Rus liberaller olacaktır. Bu nedenle ilk olarak Yunan bağımsızlık hareketinin nitelikleri üzerinde durulacak ardından 19. yüzyılda Rusya'nın siyasi ve sosyal durumu genel hatlarıyla ele alınacaktır. Sonrasında ise Dekabrist hareketin arka planı, Yunan hareketi ile ilişkileri ve başarısızlıkla sonuçlanan girişimleri incelenecektir. Çalışma Yunanca literatüre bağlı kalınarak incelenmiştir.

1) Yunan Bağımsızlık Hareketinin Özellikleri

Osmanlı Devleti, on yedinci yüzyılda toprakları Avrupa, Asya ve Afrika'ya yayılmış büyük bir devlettir. Nüfusu dil, din ve sosyal yapı bakımından heterojen bir yapıya sahip olan devletin, sakinlerinden istediği tek şey Osmanlı sultanına ya da başka deyişle hanedana sadakattir. Devlet görevlisi olmayanlar için bu bağlılık isyan çıkartmamak ve nakdi, aynı veya hizmet olarak vergi ödemekten ibarettir. Dolayısıyla devleti bir arada tutan şey dini, etnik ya da başka kimliklerden öte Osmanlı sultanın şahsıdır.¹⁰ Ancak yüzlerce yıl yönetimi altında bulundurduğu farklı uluslarla bir arada yaşama becerisi göstermiş olan devlet mekanizmasında, 19. yüzyıla gelindiğinde merkezden kopma eğilimleri görülmüş ve Osmanlı Devleti'nin yüzlerce yıl sosyal ve ekonomik hayatında büyük bir zenginlik ve insan kaynağı olarak gördüğü Hristiyan topluluklar ulusçu ayaklanmalar başlatarak Osmanlı yönetim aygıtından ayrılmaya çalışmıştır.¹¹

Bu bağlamda 1804'ten itibaren görülen Sırp isyanları, Osmanlı egemenliğinden kurtulmak için başlatılan bağımsızlık savaşlarının ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Ancak Sırp hareketi her ne kadar ulusçu bir politik bilinçlenmenin göstergesi olsa da Yunan milli uyanışının¹³ bundan çok daha eskilere dayanan geçmişi bulunmaktadır. 18. yüzyılda seküler temeller üzerine inşa edilen bu politik bilinç Aydınlanma hareketinin ideolojik, Fransız Devrimi'nin de siyasi ikliminden etkilenmiştir.¹⁴ Bu bağlamda siyasi ve toplumsal değişime bağlı olarak bireylerin aynı olduğu önermesinin, milletlerin de birbirinin aynı olduğu önermesine evrilmesiyle insan hakları eşitliğinin, ulus hakları eşitliğini kapsadığı varsayılmıştır. Böylelikle milletlerin bağımsız kalması da en az insanların kurtuluşu kadar hayati ve heyecan verici bir hedef haline gelmiştir.¹⁵ Bu gelişmeler Yunan entelektüellerinin zihinsel dönüşümlerinin alt

¹⁰ Colin İmber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, çev. Şiar Yalçın, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 2-5.

¹¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye Tarihi*, çev. Yasemin Saner, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 50-51.

¹² Selim Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 9.

¹³ Milas'a göre Yunan olmanın bilinci çok eski olmakla birlikte çağdaş anlamdaki ulusçu ideoloji görece olarak daha yenidir. Ulusçuluğu savunan Yunanlar, erken bir tarihte görülmüştür. Örneğin Mora Mistras'da yaşamış olan Georgios Gemistos 1453 ten önce Eski Yunan a dayanan ve ondan süregelen bir Yunanlılığın savunuculuğunu yapmıştır. Ancak kitlesele bir akım olarak Yunan ulusçuluğu daha yenidir. On altıncı yüzyılda Nikolaos Sophanos'un Çağdaş Yunancayı temel dil olarak savunması açıkça ulusçu yönde bir gelişmedir. Ayrıntı için bk. Herkül Milas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 41-42.

¹⁴ Ioannis Grigoriadis, *Kutsal Sentez, Yunan ve Türk Milliyetçiliğine Dini Aşlamak*, çev. İdil Çetin, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014), 35-36; Avrupa'nın entelektüel akımlarından etkilenen Yunan milliyetçiliği 18. yüzyılın sonu on dokuzuncu yüzyılın başında Avrupa'da Yunan hayranlığının (Philhellenism) doğmasına neden olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Alexis Dimaras, "The Other British Philhellenes" *Greek Struggle For Greek Independence*, Ed. Richard Clogg, (London and Basingstoke: Palgrave Macmillan Press, 1973), 200-223.

¹⁵ Edward Hallet Carr, *1917 Öncesi ve Sonrası*, çev. Begüm Adalet, (İstanbul: Birikim Yayınları 2007), 40.

yapısını hazırlamıştır. Bunun dışında politik ve milli bilinçlenmede ilk akla gelenler eğitim alanında çalışarak Batı kaynaklı bilgilerin ve Yunan dilinin yayılması için çalışmış olanlardır. Öyle ki okullaşmanın artması, dini kitaplar dışında Yunanca basılan kitapların ve gazetelerin sayısındaki artışla birlikte Avrupa'da basılan pek çok eser Yunancaya çevrilmiştir.¹⁶ Kitap basımı, okulların çoğalması gibi eğitim ve kültür faaliyetleri genel olarak sanayi ve ticaretin yoğun olduğu kentlerde görülmüştür.¹⁷

Bu dönemde Odessa'dan İtalya'ya kadar tüm Akdeniz dünyasında ticaret yapan bir Yunan diasporası oluşmuştur. Bu tacirlerin hatırı sayılır bir sermaye birikimine sahip olmasında 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın büyük payı bulunmaktadır. Çünkü bu antlaşmayla Rus gemilerine Osmanlı sularında serbest dolaşım hakkı tanınmasıyla Yunan ticareti ve taşımacılığı hızla artmış böylelikle Yunan isyanına hizmet edecek bir ticaret filosunun da çekirdeği oluşmuştur.¹⁸ Bu süreçte eğitim faaliyetleri de büyük bir ivme kazanmış ve pek çok yeni okul açılmıştır. Aslında bu yeni okulları açanlar, bu okullarda çalışan öğretmenlerin maaşlarını ödeyenler ve pek çok Yunan gencinin Batı Avrupa'da eğitim görmesini finanse edenler hep bu zengin kesimdir. Dolayısıyla bu durum politik ve milli bilinçlenmede önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır.¹⁹ Ayrıca bunun dışında Yunanların Osmanlı egemenliği altındaki diğer uluslara nazaran Osmanlı yönetiminde ve yerel yönetimlerde bazı kilit noktalarda bulunmalarının da bu süreçte büyük payı bulunmaktadır. Zira İstanbul'un fethi sonrası tamamen yok olmayan Bizans aristokrasi ve üst düzey yöneticileri 18. yüzyılda çok güçlü bir konuma yükselmiştir. *Fenerliler* olarak adlandırılan bu kişiler, ticaretteki başarıları ile büyük kazançlar sağlarken, Avrupa'da eğitim görmeleri, Avrupa dillerini çok iyi öğrenmelerine ve bu nedenle Türk yöneticilerin Batı dünyası ile olan ilişkilerinde önemli görevlere getirilmelerine neden olmuştur.²⁰ Bu kişiler, Baş Tercümanlık (Dragomanlık), Donanma Tercümanlığı gibi üst düzey görevlerin yanı sıra 18. yüzyılın başından itibaren Eflak ve Boğdan'daki eyaletlerde yöneticilik yapmıştır. Ayrıca İstanbul Ortodoks patrikhanesinde önemli görevlere genellikle *Fenerliler* getirilmiştir.²¹

Osmanlı Devleti'ne karşı bir Yunan hareketinin oluşmasında Ruslarla yapılan uzun süreli savaşların da büyük payı bulunmaktadır. Çünkü bu savaşlar nedeniyle Osmanlı yönetim sisteminde çeşitli istikrarsızlıklar yaşanmış bu da ülke içinde yer yer başkaldırı hareketlerine zemin hazırlamıştır. Pazvantoğlu Osman ya da Tepedelenli Ali Paşa isyanları bunun tipik örnekleridir. Dolayısıyla Osmanlı merkezi otoritesini zayıflatan bu durumlar, Yunan ayaklanmasını hazırlayanlarca da yakından takip edilmiştir.²²

Ulusçu amaçlara yönelik birtakım dernek ve örgütlerin kurulması, 19. yüzyıldaki

¹⁶ Vasilis Kremmidas, *Σύντομη Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, (Αθήνα:Καλλιγράφος, 2012), 18-27.

¹⁷ Herkül Milas, "1821 İhtilali Öncesinde Siyasal İdeolojiler", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 39.

¹⁸ Molly Mackenzie, *Türk Atinası Unutulan Yüzyıllar, 1456-1832*, çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Aksoy Yayıncılık,1999), 41.

¹⁹ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 37-40.

²⁰ John A. Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843*, (New Jersey: Princeton University Press, 1968), 26.

²¹ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μετ. Αθανάσιος Ξανθόπουλος, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005), 36-37.

²² Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, çev. Panayot Abacı, (İstanbul: Belge Yayınları,1988), 32.

milliyetçi hareketlerin en bilinen faaliyetidir. Bu minvalde Yunanlar tarafından gerek Osmanlı topraklarında gerekse yurtdışında kurulmuş pek çok dernek ya da örgütün varlığı dikkati çekmektedir.²³ Bunlardan ilki yazıları, şiirleri ve çevirileri ile modern Yunan Devleti'nin kuruluşundaki en önemli ideologlardan biri olan Regas Feraios'un (ya da Velestinli Regas) derneği ya da diğer ismiyle *Filiki (Φιλική)*'dir. Ancak 1796 senesinden 1814 senesine kadar Yunanlar tarafından kurulan bu örgütlerin en önemlisi ve en etkilisi Filiki Eteria'dır.²⁴ 14 Eylül 1814 tarihinde Rus topraklarında bulunan Odessa şehrinde Yunan tüccarlarca kurulan Filiki Eteria, Osmanlı Devleti'nde tüm hiyerarşik sınıflardaki Yunanların topyekün ayaklanmasını amaçlamıştır.²⁵ Nitekim örgütün başına Fenerli bir bey olan Aleksandros İpsilantis'in²⁶ geçmesi ile birlikte uzun bir fikri hazırlık dönemi sonunda Yunan isyanı 1821'de onun liderliğinde Tuna Prenslükleri'nde başlamıştır.²⁷

Yunanların ayaklanması, dönemindeki pek çok liberal için de esin kaynağı haline gelmiştir. Nitekim Filiki Eteria'dan ve örgütün yöneticileri ile yakın işbirliği Rusya'da Çarlık yönetimi karşısı bir örgütlenmenin alt yapısı oluşumuna katkıda bulunmuştur. Dekabristler olarak adlandırılan bu kişiler, Yunan isyanına bilfiil destek olmuş ve ortaya çıkan siyasi ve fikirselle gelişmeleri yakından takip etmişlerdir.²⁸

2) 19. Yüzyılın Başında Rusya

18. yüzyıla kadar Batı Avrupa'nın gelişimine ayak uyduramamış devletler bilinçli ve uyarılmış bir gelişme sürecine girmiştir. Otokratik gelişme denen bu gelişmenin örneklerinden biri de Rus Çarlığı'dır. Otokrasi, 18 ve 19. yüzyıl Rusya'sında rejimi tanımlamak için kullanılan bir terim olmuştur. Çarın, egemenliği altında bulundurduğu geniş kitleye yönetime katılma ve siyasi kontrol hakkı vermeden ülkeyi yönetmesi 18 ve 19. yüzyıl liberalizminin nefretini uyandırmıştır. Nitekim siyasal katılım ve çoğulcu siyasal denetim mekanizmalarının bulunmadığı bu otokratik sistem, siyasal muhalif düşüncelerin yazılı, sözlü ve zaman zaman da eylemsel olarak kendini gösterebileceği bir iklim yaratmıştır.²⁹

Yüzyılın hemen başında Rus tahtına çıkan Çar I. Aleksandr (1801-1825), döneminde Rusya, Fransa'nın yayılcılığı karşısında merkezden uzaktır fakat kendi emperyal hedeflerinden dolayı Napoléon'un Orta Avrupa'yı yeniden tanzim edişine karşısı kayıtsız kalamamıştır. Bu nedenle Rusya, Avrupa siyasetinde Fransa'nın karşısında yer alan devletlerin yanında yer almayı seçmiştir. Balkanlar'da ise ulusçu hareketleri teşvik

²³ Stefanos P. Papageorgiou, *Απο Το Γένος Στο Εθνός Η Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους 1821- 1862*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2005), 83-84.

²⁴ Thasos Vournas, *Φιλική Εταιρία: α' το παράνομο οργανωτικό της, β' ο διωγμός της από τούς ξένους*, (Αθήνα: Αφοί Τολίδη, 1982), 8.

²⁵ I. K. Mazarakis Ainian, *Η Φιλική Εταιρία*, (Αθήνα: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, 2007), 9.

²⁶ Osmanlı yönetim aygıtı içinde önemli görevler üstlenmiş Fenerliler ve Aleksandros İpsilantis hakkında detaylı bilgi için bk. Arzu Erman, "Fenerli Aristokrasisinde Proto-Milliyetçi Bir Örnek: Aleksandros İpsilantis ve Filiki Eteria", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (2021): 26-47.

²⁷ Ayrıntı için bk. E. D. Tappe, "The 1821 Revolution in the Rumanian Principalities", *The Struggle For Greek Independence*, Ed. Richard Clogg, (London and Basingstoke: Palgrave Macmillan Press, 1973), 135-155.

²⁸ Oksana Basenko, "Η διάπλαση των ιδεών των Ρώσων Δεκεμβριστών μέσα από την πολιτική παρακαταθήκη του Ρήγα και την Ελληνική Επανάσταση", Erişim Tarihi: 16. 05. 2021, http://academy.eng.auth.gr/files/01_18_pr_rg.pdf, 193-195.

²⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 46-47.

etmesine rağmen³⁰ Yunan meselesi ilk ortaya çıktığında Avrupa'daki meşru düzenin³¹ korunmasından yana taraf olacaktır.³²

Çar I. Aleksandr, babasından çok farklı problemlerle kuşatılmış bir yönetim devralmıştır. Çünkü ülkenin mali durumundaki istikrarsızlık ve bütçedeki büyük açık bir yana serflik³³ 18. yüzyılın son on yılında zirve yapmış en karmaşık problemdir. Ayrıca feodalizmin düşüşüne bağlı olarak ortaçağ toplumlarının süreç içinde modern toplumlara evrilmesi gibi nedenlerden dolayı bu konu Rusya için problem olmuştur. Bu dönemde Avrupa'yı etkisi altına alan Meternich'in gölgesi Rusya'yı da kuşatmıştır. Bu nedenle liberal düşüncelerin gittikçe yayılması karşısında her türlü siyasi, sosyal ve dini aktiviteye şüpheyle yaklaşmış ve Rus Çarlığı'ndaki her türlü dernek veya örgüt, potansiyel tehdit olarak algılanmıştır.³⁴

Bu durum, dünyadaki ve yakın çevredeki gelişmeleri yakından takip ederek, bu otokratik rejimi ilga etmeyi planlayan ve Dekabristler (Aralıkçılar) olarak adlandırılan bir grubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyleyse Dekabristler olarak adlandırılan bu kişiler kimlerdir, amaçları nedir? Yunan bağımsızlık hareketi ile nasıl bir iletişim içerisinde olmuşlardır?

³⁰ Rusya'nın Panslavizm politikası için bk. Michael Boro Petrovich, *The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870*, (New York, Colombia University Press, 1956).

³¹ Napoléon'un 1812 senesinde Ruslara yenilmesi sonrası Avrupa siyasetinin yeniden belirlenmesi için Rusya, İngiltere, Prusya ve Avusturya tarafından Eylül 1814'te Viyana'da bir kongre toplanmıştır. Devletler burada birbirlerini kontrol altında tutmak için öncelikle sorunları birlikte çözme kararı almışlardır. Avusturya Başbakanı Metternich ve Fransa Dışişleri Bakanı olan Talleyrand'ın öne çıktığı Viyana Kongresi'nin belki de en önemli kararı "Meşruyet İlkesi" olmuştur. Buna göre Napoléon savaşlarından önceki meşru hükümdarlar tahtlarına ve topraklarına iade edilecektir. Bu görüş diğer devletler tarafından da kabul görmüştür. Ayrıntı için bk. Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 92-96.

³² Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Doğan, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016), 156-161.

³³ Rus köylülerinin toprağa ve çiftlik sahiplerine bağlı ve tabi oluşları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, 228-340.

³⁴ Anatole G. Mazour, *The First Russian Revolution 1825 Dekembrist Movement It's Origins, Development and Significance*, (California: California University, 1937), 1-7, 29; I. Aleksandr, İsveçli bir liberal olan F. C. LA Harpe tarafından eğitim aldığı için tahta çıktığı zaman cumhuriyetçi düşüncelere sahiptir. Yönetiminin ilk yıllarında kendisi gibi özgür fikirlere sahip genç aristokratlarla Rusya'da liberal bir sistem kurulması yönünde adımlar atmıştır. Buna bağlı olarak da devletin işleyişine kurumsal anlamda önemli yenilikler getirmiştir. Devlet Konseyi'nin kurulması bu anlamda önemlidir. (Comite de Salut Public) Bunun yanı sıra onun döneminde Avrupa usulü Nazırlıklar oluşturulmuştur. Ancak Çar, liberal düşüncelerden bir süre sonra soğuduğu için bu komitenin toplantılarına son vermiştir. İlerleyen süreçte Baş Nazır Speranski'nin etkisinde kalarak 1808-1812 yılları arasında onun hazırladığı proje doğrultusunda Rusya'da yeni bir idari sistem kurmayı amaçlamıştır. Fakat bu proje de gerçekleşmemiştir. Özellikle Napoléon ve I. Aleksandr'ın arasının açılması Speranski'nin de gözden düşmesine sebep olmuş ve bu nedenle Rusya'da devrimci Fransa'nın usullerini tatbik etmek isteğiyle suçlanmıştır. Bu aşamadan sonra I. Aleksandr, liberal görüşlerini tamamen bir kenara bırakmıştır. Kendini mistisizm'e kaptırarak Rusya'da baskıcı bir rejim kurmuş ve her türlü özgür düşünce ile mücadele etme yolunu seçmiştir. 1815'ten sonra Meternich'in politikasının etkisinde kalması eski ideallerinden ve ıslahatlarından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Özellikle Çar'ın inisiyatifiyle oluşturulan Kutsal İttifak Akti, dönemin liberalleri tarafından özünde hükümdarların tebaaları olan halkların başatabilecekleri herhangi bir devrim hareketini engelleme potansiyeli olan bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla I. Aleksandr'ın her türlü siyasi, sosyal ve dini harekete karşı şüpheli tutumu ve otokratik yönetim anlayışı bu açıdan değerlendirilmelidir. Ayrıntı için bk. Charles Seignobos, *Rusya'nın Doğuşu'ndan Çar II. Nikola'ya Rus Hükümeti*, haz. Vefa Kurban, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 50-51; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), 254-255; Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 343; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, 297-299.

3) Dekabristler

a. Dekabrist Hareketin Arka Planı

Çarlık rejimini silahlı güç kullanarak ortadan kaldırmayı amaçlayan çoğunluğu Rus ordusundaki ihtilalci birtakım subaylar tarihte Dekabristler, olarak adlandırılmıştır. Adını da Aralık 1825'te gerçekleşen isyandan alan bu oluşumun temel hedefi, Rusya'da demokratik bir rejimin kurulmasıdır.³⁵ Çoğu aristokrat ailelerden gelen, iyi eğitilmiş, yabancı diller bilen ve 1813-1815 yılları arasında Napoléon'a karşı yapılan savaşlara³⁶ katılan Rus subaylar, bu sayede Batı hakkında bilgi edinmiştir. Önceleri Çar I. Aleksandr'ın amaçlarına sempati duymuş olsalar da edindikleri izlenimler Aydınlanma ve Fransız Devrimi geleneğinden etkilenmelerine neden olmuştur.³⁷

Dolayısıyla Rusya'nın yoksun olduğu ayrıcalıkların farkına varan Rus subaylar, ülkelerinin içinde bulunduğu durumu kıyaslama imkânı bulmuştur. Bilindiği üzere 19. yüzyılın ilk çeyreği Alman Tugenbund, İtalyan ve İspanyol Carbonari ve Yunan Filiki Eteriası gibi örgütlenmelerin zamanıdır. Bu nedenle Rusya'da da daha sonra Dekabrist hareketi oluşturacak olan Mihail Orlov, N. Turgenyev, Nikita Muravyev gibi kişiler, siyasi birtakım reformları hedefleyen, bir oluşum meydana getirmiştir.³⁸ İlk baştaki amaçları Rus devlet hizmetinde olan Almanlara direnmek olan bu oluşum kısa sürede programını genişleterek serfliği düzeltmek veya ilga etmek ardından da otokrasiyi anayasal bir monarşiye çevirmeyi amaçlamıştır. Bu, Rusya'da böylesine bir amaçla başlatılan ilk politik harekettir.³⁹ Bu bağlamda ilk olarak 1816'da St. Petersburg'da *Kurtuluş Birliği* isimli gizli bir örgüt kurulmuş ardından 1818'de *Refah Birliği* adlı başka bir oluşum meydana gelmiştir. Ancak bu iki oluşum, tam olarak Dekabrist akımının benimsediği hedeflere sahip değildir. Çünkü Dekabristler, yönetimi güç kullanarak bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle aynı yıl büyük çoğunluğunu subayların oluşturduğu ve birbirleriyle sıkı temas halinde olan iki örgüt daha meydana gelmiştir. Bunlar, Refah Birliği'nin yerine yine St. Petersburg'da kurulan *Kuzey Derneği* ile Tulçin'de kurulan *Güney Derneği* isimli iki örgüttür. Bunlardan aralarında pek çok soylu ailenin üyesinin bulunduğu *Kuzey Derneği* tüm ulusun çıkarı adına Çarın despotik davranışlarına karşı bu despotluğu yıkmaya planları yapmıştır. Bu anlamda Kuzey Derneği'nin görüşlerini yansıtan en önemli belge Rus ordusunda subay olan Nikita Muravyev'in hazırladığı on bölümden oluşan anayasa taslağıdır.⁴⁰

Muravyev'in hazırladığı taslakta serfliğin tüm biçimleri kaldırılarak Rus devletinin bütün sakinlerine vatandaş sıfatı verilmesi, kurulması öngörülen siyasi sistemde

³⁵ Periklis Rodakis, *O Aléξανδρος Υψηλάντης και η Φιλική*, (Αθήνα: Γόρδιος, 1996), 46.

³⁶ Fransa'da Napoléon'un 1804'te imparatorluğunu ilan ederek Avrupa'da üstünlük kurması üzerine Rusya, 1805'te Avusturya'nın yanında Fransa'ya karşı savaşta yer almıştır. Ancak Rusya'nın Fransa ile peş peşe yaptığı savaşlarda sürekli kaybetmesi üzerine Fransa'yı yenemeyeceğini anlayan Çar I. Aleksandr, 1807'de Napolyon ile Tilsit'te görüşmüş ve bu görüşmeler sonucunda iki hükümdar arasında Tilsit Antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu ittifakın bir süre sonra bozulması üzerine 1812'de Rusya ile Fransa arasında bir savaş meydana gelmiştir. Ayrıntı için bk. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, 300-301.

³⁷ Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, çev. Figen Dereli, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2014), 332.

³⁸ Mazour, *The First Russian Revolution*, 64.

³⁹ Hosking, *Rusya ve Ruslar*, 360.

⁴⁰ Mazour, *The First Russian Revolution*, 91.

Rusya'nın, her biri kendi başkentine sahip on dört devletten oluşan bir federasyon olması, devletin sınırları gibi konular yer almaktadır. Bu federe devletin başkenti etnik toplulukların yaşadıkları topraklarla çakışmayacak biçimde St. Petersburg olacaktır. Kanun yapma gücü ulusal bir mecliste verilecektir. Buna göre Yüksek Duma ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki meclisten oluşan bir halk kurultayı, bu federe devletin bütün yetkilerini kullanacaktır. Çar ise sadece bu federasyonun önde gelen memuru konumuna gelecektir. Anayasanın en dikkat çekici noktası ise vatandaşlık hakları ve özgürlükler konusundaki tutumudur. Buna göre ülkede din, toplanma ve konuşma özgürlüğü sağlanarak her türlü sansür de kaldırılacaktır.⁴¹ Dolayısıyla buradaki amaç ülkedeki monarşik yapının ilga edilerek anayasal bir meşruti yönetim sistemine geçilmesidir.⁴²

Dekabristler arasında yer alan bir başka isim ise Sibirya Genel Valisinin oğlu olan Pavel Pestel'dir. Cumhuriyetçi fikirlere sahip olan Pestel, yeni düzeni başlatmak için gerekirse çarı öldürmek gibi şiddet dolu bir hareket planı dahi yapmaya hazırdır. Gelecekteki Rus devletinin yapısı hakkında görüşlerini açıkladığı bir el kitabı yazarak ona *Russkaya Pravda* adını vermiştir. Pestel, hükümetin tebaasının refahını yükseltmek için var olduğuna ve onların sadakatinin ancak bunun yapıldığı takdirde talep edileceğine inanmıştır. Ancak mevcut rejim bunu yapmadığı için Rusya'nın "hükümet düzeninin tamamen değişmesi gerekmektedir. Bu yapılırken zararlı her şey yıkılmalı ardından yeni bir anayasa ile birlikte yeni kanunlar ilan edilmelidir. Pestel, Rusya'yı çok uluslu bir imparatorluk olarak değil bir ulus devlet olarak tasavvur etmiştir. Pestel'e göre İmparatorluk içinde bulunan Gürcüler, Tatarlar, Letonyalılar hatta Almanlar dillerini ve geleneklerini terk ederek Rus olmalıdır. Polonyalılar ve Yahudiler ise asimile edilmesi mümkün olmadığından Polonyalılara bağımsızlık verilmeli, Yahudiler de sürgün edilmelidir. Pestel'in yeni ulusun başkenti olarak seçtiği yer ise Nijni-Novgorod'dur.⁴³

Bunun dışında Pestel, *Russkaya Pravda*'sında ülkede yaşı yirminin üzerinde olan tüm erkek vatandaşlara oy verme hakkı tanınması, yasamanın tek meclisli bir halk kurultayına verilmesi, yürütmenin ise halk kurultayı tarafından beş yıllığına seçilen beş üyeli devlet dumasına bırakılması gibi öneriler ileri sürmüştür.⁴⁴ Dolayısıyla federatif bir yönetimin Rusya'yı zayıflatacağını düşünen Muravyev ile görüşleri farklılık göstermektedir. Ancak ilerleyen süreçte Pestel ve Muravyev bir araya gelerek ortak bir program oluşturma yoluna gitmişlerdir.⁴⁵

Kuzey Derneğine yakın olanlar arasında, aynı zamanda Refah Birliği örgütünün bir üyesi de yazar İvan Turgenyev'in oğlu Nikolay Turgenyev yer almıştır. Turgenyev, silahlı bir ayaklanma düşünen devrimcilerden başka bir deyişle Dekabristlerden farklı olarak reformisttir. O da Rusya'nın vatandaşlık hak ve özgürlüklerinden ve hukuk yönetiminden yararlanan bir ülke konumuna gelmesini istemiştir. Bunun için 1818'de hazırladığı "*Bir Vergilendirme Kuramı Üzerine Deneme*" adlı çalışmasında köylülerin kendilerine toprak başışlanmaksızın özgür bırakılmalarını ancak kendilerine toprak satın alabilme hakkının

⁴¹ Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, 105-116.

⁴² Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, 163.

⁴³ Hosking, *Rusya ve Ruslar*, 361-363.

⁴⁴ Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, 118-121.

⁴⁵ Mazour, *The First Russian Revolution*, 122.

tanınmasını önermiştir.⁴⁶ Görüldüğü üzere Rusya'da devrimci hareketin ideolojik temelleri inşa edilip ayaklanmanın ne zaman ve nasıl başlatılacağı tartışılırken beklenmedik gelişme Dekabrist hareketi hazırlıksız bir şekilde yakalamıştır. Bu nedenle hareketin liderleri ayaklanma planlarını uygulamaya koymaya karar vermiştir.

b. Dekabrist Ayaklanma

Dekabristlerin Rusya'nın geleceği ile ilgili tartışmaları devam ederken Kasım 1825'te Çar I. Aleksandr'ın beklenmedik bir şekilde ölümü Rusya'daki otokratik rejimi yıkmak için planlar yapan Dekabristler için uygun bir ortam yaratmıştır. Nitekim çocuğu olmayan çarın yerine, tahta usullere göre büyük kardeşi Varşova Genel Valisi olan Konstantin çıkmalıdır. Ancak Konstantin, 14 Ocak 1823'te küçük kardeşi Nikola lehine tahttan feragat etmiştir ve bu durumu Nikola'nın kendisi dahi bilmemektedir.⁴⁷ 1814'te ordu komutanı olan ve yaklaşık 80 bin kişiyi idare eden Konstantin, Kuzey Derneği için uygun bir kişidir.⁴⁸ Fakat Konstantin'in tahttan feragat etmesi nedeniyle onun yerine Nikola'nın geçmeye hazırlandığının duyurulduğu 14 Aralık günü, tüm bu olanlardan habersiz olan Kuzey Derneği, Konstantin'i Çar ilan edecek kıtalar oluşturmuştur. Subaylar emirlerindeki adamlarını Konstantin'in serflığı ilga edeceğini ve askerlik süresinde iyileştirmeler yapacağını söyleyerek kandırmıştır. Ancak bu girişimleri kısa süreli olmuştur. Zira geçici diktatör olarak atanan Trubetskoy bir süre sonra ortadan kaybolmuş Nikola'nın isyancı birlikler ile görüşmesi için gönderdiği St. Petersburg valisi ise vurularak öldürülmüştür. Tüm bunlar yaşanırken Güney Birliği de isyan için bazı birlikleri seferber etmiş ancak onlar da kısa sürede durdurulmuştur. 1825 senesi Aralık ayında yaşanan bu olay Rusya tarihinde son derece önemlidir. Çünkü Dekabristler, bu hareketleri ile çarlık rejimin bir numaralı düşmanı haline gelmiştir.⁴⁹

Dekabristlerin bu başarısız girişimlerinin ardından ayaklanmayı hazırlayan subayların hazırladığı alaylar kısa sürede dağılmış ve bu hareket tamamen bertaraf edilmiştir. Ardından olayların hazırlayıcıları olan Pestel, Muravyev, Apostol Bestuzhen-Riyumin, Kahovski ve Rileyef gibi Dekabrist hareketin önde gelen kişileri asılarak cezalandırılmıştır. Bu başkaldırı, Rus tarihindeki ilk kez toplumsal değişim programına sahip olan ve kültürlü kişilerden oluşan seçkinler grubunun Rus otokrasisine karşı silaha sarılışdır.⁵⁰ Öncelikli amacı Rusya'daki otokrasiyi anayasal bir monarşiye dönüştürerek serflığı düzenlemek ya da ilga etmek olan Dekabristler'in yenilmesi ile Rus anayasacılığı büyük yenilgi almıştır.

c. Dekabristler ve Yunan Bağımsızlık Hareketi

Aleksandros İpsilantis, 1820'de Filiki Eteria'nın başkanı olduktan sonra örgütün isyan planları üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bununla ilgili olarak öncelikle St. Petersburg'dan ayrılarak Filiki Eteria'nın en güçlü olduğu yerlerden biri olan Odessa'ya gitmiştir. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Ekim 1820 tarihinde İsmail'e hareket

⁴⁶ Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, 117.

⁴⁷ W. Alison Phillips, *The War of Greek Independence 1821-1833*, (London: Smith Elderger Co, 1897), 240- 241.

⁴⁸ Mazour, *The First Russian Revolution*, 154-181.

⁴⁹ Hosking, *Rusya ve Ruslar*, 359-360. Ayaklanma ile ilgili ayrıntı için bk. George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), 262- 263.

⁵⁰ Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, 127-128.

etmiştir. Örgüt üyeleri ile orada yapılan toplantının ardından İpsilantis'in bir sonraki durağı Dekabristlerin çok etkin olduğu ve aynı zamanda arkadaşı Orlof'un idaresindeki Kışinev'e gitmiştir. Kışinev o süreçte önemli Fenerli ailelerden Kantakouzenos'ların yanı sıra Katakazis'lerin yaşadığı bir yerdir. Bu esnada orada Dekabristlerin önemli üyelerinden B. F. Ragiefski, K. A. Ohotnikof, Poustsin gibi kişiler de bulunmaktadır. İpsilantis burada isyanın nerede başlatılacağı ile ilgili olarak görüşmeler yapmıştır. Uzun süren görüşmelerin ardından Rusya'dan da yardım alınacağı düşüncesiyle isyanın Tuna Beyliklerinden başlatılmasına karar verilmiştir.⁵¹ Böylelikle İpsilantis, Filiki Eteria'nın başkanlığını kabul etmesinin üzerinden dokuz ay geçtikten sonra 22 Şubat 1821 tarihinde Eflak'a doğru hareket etmiş, bundan iki gün sonra da tüm Filiki üyelerine hitaben bir bildiri yayınlarak Yunan isyanını⁵² başlatmıştır.⁵³

Yunan tarih yazımında isyan ve Filiki Eteria örgütü ile ilgili incelemelerde Rus Dekabristler sıklıkla zikredilir.⁵⁴ Örneğin Leonida Bolisakof'un çalışmasında 1860 senesinde yayınlanan kitaplar yoluyla Yunan ve Rus ayaklanmacılar arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.⁵⁵ Nitekim bu ilişki Filiki Eteria ile ilgili araştırmaların yanı sıra yukarıda da değinildiği gibi örgütün başına geçerek Yunan isyanını başlatan Aleksandros İpsilantis ile ilgili biyografik çalışmalarda da yer almaktadır. Zira bir dönem Boğdan beyliği yapan babası, Ruslarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle suçlanmış ve bu nedenle aile 1806 senesinde Osmanlı topraklarından ayrılarak Rusya'ya kaçmıştır.⁵⁶ Rodakis'in biyografik çalışmasına göre ailenin Rusya'ya gitmesinin ardından Aleksandros İpsilantis eğitime Rusya'da devam etmiş ve burada bulunan bir askeri okuldan 24 Temmuz 1810 tarihinde mezun olmuştur. İlerleyen süreçte Rus ordusuna subay olarak giren Aleksandros İpsilantis Pavel Pestel ve Mihail Orlof ile bu esnada tanışmıştır ve aralarında yakın bir arkadaşlık bulunmaktadır.⁵⁷

Aslında sadece İpsilantis ailesi için değil o dönem çeşitli nedenlerle Osmanlı topraklarından kaçmak zorunda olanlar için Rus topraklarının tam anlamıyla bir sığınak

⁵¹ A. İpsilantis'in isyan öncesi faaliyetleri, Filiki üyelerinin yazışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Rodakis, *O Aléξανδρος Υψηλάντης και η Φιλική*, 182-196.

⁵² Yunan isyanı, modern Yunan tarihinde genel olarak dört evrede incelenmektedir. Buna göre isyanın çıkmasının ardından 1821 ile 1823 arası Mora, Kara Yunanistan'ı ve Ege Adalarında yaşananlar hareketin ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci evre 1824'te gelişen olaylardır. Nitekim 1824'te Yunan isyanına katılan gruplar arasında iç mücadeleler yaşanmış ve farklı gruplar karşı karşıya gelmiştir. 1825 ile 1827 yılları arasında ise iç mücadeleler sona ermiş ve düzenli Mısır güçlerine karşı yani Mehmet Ali Paşa ile mücadele başlamıştır. Burada askeri bir başarı sağlanamamış olmakla birlikte Avrupalı güçlerden (İngiltere, Fransa, Rusya) yardım istenerek diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Üçüncü safha Navarin Deniz Savaşı ile farklı bir yöne evrilmiştir. Yunan isyanının son evresi ise 1828-1831 yılları arasında olup buradaki temel aktör Ioannis Kapodistrias'tır. Papageorgiou, *Απο Το Γένος Στο Εθνός*, 118, 195.

⁵³ Konstantinos K. Hatzopoulos, "Ο θεσμός του «Γενικού Επιτρόπου της Αρχής» της Θιλικής Εταιρείας και Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης», *Μνήμη Αλεξάνδρου Υψηλάντη, 200 χρόνια από τη γέννησή του (1792-1992)*, (Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995), 77.

⁵⁴ Yunan tarih yazımında gerek Filiki Eteria gerekse de 1821 Yunan bağımsızlık hareketi ile belgeler Ioannis Philemon tarafından yayınlanmıştır. Bu nedenle Filiki Eteria örgütü ile ilgili araştırmalar ve Aleksandros İpsilantis'i hayatını ile ilgili biyografik incelemeler, onun klasik eserlerine dayanmaktadır. Bk. Ioannis Philemon, *Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, (Ναυπλία: Τυπ.θ. Κονταξή, Ν. Λουλάκη, 1834); Ioannis Philemon, *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, (Αθήνα: Τύπ. Π. Σούτσα, Α. Κτενά, 1859)

⁵⁵ Leonida Bolisakof, *Νέα Στοιχεία για την Φιλική Εταιρεία*, Μετ. Κ. Φουντουκίδη, (Αθήνα: Ορίζοντες, 1972), 34.

⁵⁶ Giannis D. Dimakis, "Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πριν από την επανάσταση του 1821", *Μνήμη Αλεξάνδρου Υψηλάντη, 200 χρόνια από τη γέννησή του (1792-1992)*, (Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995), 33.

⁵⁷ Rodakis, *Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης*, 33, 37.

haline geldiği söylenebilir. Çünkü Filiki Eteria'nın ilk üyeleri de Rusya'ya kaçmak zorunda kalan kişilerdir.⁵⁸ Ayrıca Yunan hareketini örgütleyen Filiki Eteria'nın Rus topraklarında yani Odessa'da kurulmuş olduğu göz önüne alındığında bu yakın ilişkinin kurulması son derece doğal gözükmemektedir.

Yunan isyanının çıkışını konu eden çalışmalarda Dekabristlerin pek çok üyesinin ve üst düzey Rus subayının gönüllü olarak isyanın çıktığı Tuna Prensliklerine giderek Yunanlara destek verdikleri belirtilmektedir. Bununla ilgili olarak Basenko, Pestel'in 1821 senesi Mart ayı başında üç kere Besarabya bölgesine yani İpsilantis'in başkaldırı hareketine giriştiği bölgeye gittiğini belirtir. Basenko'ya göre her ikisi de Rus ordusunda görevli olan İpsilantis ve Pestel'in tanışıklığı nedeniyle Pestel, ilerleyen süreçte Filiki Eteria hakkında çok detaylı bilgi sahibi olmuş ve bu birikimlerinden özellikle Güney Derneği'nin kurulmasında yararlanmıştır. Ayrıca Pestel, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelelerinde Yunanlara destek olunması için 14 Mart 1821'de Çar'a ayrıca bir mektup yazmıştır.⁵⁹

Bolisakof çalışmasında Mihail Orlof'un Yunan meselesi ile ilgili kimi mektuplarından bahsetmektedir. Buna göre Orlof, Rusya için de benzer nitelikte bir eylem planı için öncelikli olarak birtakım gizli bağlantıların yaratılması gerektiğini söyleyerek Yunanlara bu mücadelesinde yardım edilmesi gerektiğini belirtir.⁶⁰

Yunan isyanı sürecinde Rusya'nın tutumunu inceleyen Sparo, çalışmasında Yunan hareketinin Rusya'da başta Dekabristler olmak üzere liberal subaylar üzerinde büyük sempati uyandırdığından bahseder. Bunda Filiki Eteria'nın özellikle Rusya'nın kuzey kesimlerinde Odessa'dan Kışinev ve Kiev'e kadar olan bölümde çok büyük etkisinin olmasının payı büyüktür. Bu nedenle bu oluşumun Rus toplumunun önde gelen kişilerini etkilediğini belirtir. Nitekim 1821'de Dekabristlerin önemli merkezlerinden biri Kışinev olmuştur. Burası aynı zamanda M. Orlof'un idaresinde bulunan on altı tümenin de bulunduğu yerdir. Dolayısıyla bu durum bu iki hareket arasındaki iletişimi artırmıştır. Sparo'ya göre yine aynı zamanlarda Kışinev'de bulunan Dekabrist I. P. Lipranti, günlüklerinde şehirde pek çok Fenerli'nin yaşadığını belirterek aralarında İpsilantis kardeşlerin de bulunduğu kimselerin evini sık sık ziyaret ettiğini yazmıştır. Öyle ki ona göre Orlof'un evi de Kuzey Rusya şehirlerinde yaşayan Filiki üyelerinin Rusya'ya geldiklerinde konakladığı yerler arasındadır. Lipranti, günlüğünde ayrıca Aleksandros İpsilantis'in isyan için Tuna bölgesine gitmeden önce onunla Akkerman ve İsmail'de buluştuğunu ve İpsilantis'in Ekim 1820'de Odessa'da bulunduğunu yazmıştır. Bunlar dışında yazara göre Ekim 1821 tarihinde Dekabristlerin çıkardığı bir dergi olan *Vestnik Evropi*'de Rigas'ın "Marş"⁶¹ adlı şiirinin Rusça tercümesi de yayınlanmıştır.⁶²

⁵⁸ Olga Borisovna Sparo, *H Απελευθέρωση της Ελλάδος και Η Ρωσία (1821- 1829)*, Μετ. Α. Σαραντοπούλου, Επ. Ν. Σ. Αλεξίου, (Αθήνα: Γ. Φέξη, 1971), 37.

⁵⁹ Basenko, "Η διάπλαση των ιδεών των Ρώσων Δεκεμβριστών", 195-198.

⁶⁰ Bolisakof, *Νέα Στοιχεία για την Φιλική Εταιρεία*, 46- 47.

⁶¹ Rigas'ın Türkçeye Marş olarak çevrilebilecek Thouris isimli şiiri 1796 yılından sonra isyana kalkışan çevrelerde ve devrimci toplantılarda hem şiir hem de marş olarak okunmuştur. İdeolojik içeriği açısından incelendiğinde sınıfsal ağırlıklı bir anlayışla kaleme alınmış olup temel hedef "tiranlığın" yıkılmasının gerekliliğidir. Bunun sağlanması için herkes din ya da etnik özellikleri engel oluşturmadan bir araya gelip devrime kalkışmalıdır. Bk. Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 98.

⁶² Sparo, *H Απελευθέρωση της Ελλάδος και Η Ρωσία*, 84-86, 94.

Dekabristler ile Filiki üyelerinin temaslarının aksine Rus yönetiminin bu harekete temkinli yaklaştığını söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim İpsilantis'in Eflak'ta başlattığı isyanda Rusya, 1816'dan itibaren Filiki Eteria'nın varlığından haberdar olmasına rağmen yardım etmekten kaçınmıştır.⁶³ Nitekim Yunan isyanı başladığında Viyana Kongresi kararları gereğince meşru bir idarecinin otoritesini tehdit eden Yunan hareketine karşı ilk tepkisi Rusya'nın Bükreş ve Yaş'taki konsoloslarını geri çağırarak, isyanı tekzip etmek olmuştur.⁶⁴

Tuna Beyliklerinde başlayan isyanda Dekabristlerin Yunanlara gerek propaganda gerekse silah yardımı yaptığı dile getirilmektedir.⁶⁵ Bununla birlikte 1816-1822 yılları arasında Rus Dışişleri Bakanlığı yapan Kapodistrias'ın resmi ve şahsi mektuplarına dayalı olarak yaptığımız çalışma da Kapodistrias'ın tüm çabalarına rağmen Rusya'nın 1825'e kadar Yunan sorununa müdahil olmadığını, bunun yanı sıra Aleksandros İpsilantis'in de Çar nezdindeki girişimlerinden sonuç alamadığını göstermiştir. Bu nedenle Rusya'nın Yunan bağımsızlığını destekleme girişiminin Çar Nikola'nın tahta geçmesiyle başladığını söylemek mümkündür.⁶⁶

Dekabristlerden alınan yardımların yanı sıra Dekabrist hareketin Yunan ideologlarından etkilendiği ileri sürülmektedir. Nitekim bu konuda Muravyev'in anayasası ile Regas'ın anayasası arasındaki benzerliklere dikkat çekilir. Yunan aydınlanmasının en önemli düşünürü olarak kabul edilen Teselyalı Helenleşmiş bir Ulah olan Regas Feraios, (ya da Velestinli Rigas),⁶⁷ Fenerli voyvodaların hizmetinde ilk siyasi deneyimini elde ettikten sonra 1790'larda Viyana'da bulunmuş ve Fransız Devrimi'nden etkilenmiştir. Burada baskısını hazırladığı ve bütün Balkanlar'ı ayaklandırmayı amaçladığı bir *İnsan Hakları Bildirgesi* kaleme almıştır. Bunun yanı sıra *Rumeli Anadolu, Ege Adaları ve Eflak- Boğdan Eyaletleri'nde Yaşayan Halkların Yeni Siyasal Oluşumu* önemli çalışmaları arasındadır. Ancak Regas'ın uğraşlarının 1797'de İyon adalarının Fransız egemenliğine geçmesi ile aynı zamana denk geldiği için faaliyetleri, Osmanlı yetkilileri tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir.⁶⁸

Rigas'ın 1797'de hazırladığı anayasa taslağına bakacak olduğumuzda onun Osmanlı Devleti içinde yer alan her ulusun eşit sayılacağı bir düzenin kurulmasını tasavvur ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü ona göre Osmanlı sultanı, Hıristiyanları olduğu kadar Müslümanları da esir etmektedir.⁶⁹ Regas'ın devlet idealinde federatif bir yapı bulunmaktadır. Bu yapıda halkların kültürel yakınlıkları ve coğrafi olarak iç içe

⁶³ Kontantinos Svolopoulou, "Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες Μία επανεκτίμηση", *Μνήμη Αλεξάνδρου Υψηλάντη, 200 χρόνια από τη γέννησή του (1792-1992)*, (Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995 (1792-1992), 70.

⁶⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 236.

⁶⁵ Sparo, *Η Απελευθέρωση της Ελλάδος και Η Ρωσία*, 88.

⁶⁶ Arzu Erman, "Kapodistrias'a Göre Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Rusya", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 40/69 (2021): 266-293.

⁶⁷ Regas'ın biyografisi Yunan isyanında yer alan ve aynı zamanda Filiki Eteria üyesi olan yakın arkadaşı Parraivos tarafından yazılmıştır. Ayrıntı için bk. Hristoforos Perraivos, *Σύντομος Βιογραφία του αιδίου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού* (Αθήνα: Τυπ. Ιο. Αγγελοπούλου, 1860)

⁶⁸ Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018), 40-41. Ayrıntı için bk. David Brewer, *The Greek War of Independence The Struggle for Freedom Ottoman Oppression and Birth of the Modern Greek Nation*, (New York: The Over Look Press, 2001), 16-18.

⁶⁹ Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 67.

geçmesine dayalı bir milletler topluluğu öngörülmektedir. Arzuladığı topluluk yapısında klasik anlamdaki ulus devlet yapısı görülmemekle birlikte çok uluslu bir siyasi yapı ideali oldukça belirgindir.⁷⁰

Regas'ın Anayasa taslağının giriş kısmında din farkı gözetmeden "*Hıristiyan ve Türk bütün insanlar eşittir*" ibaresi ile birlikte "*Anayasa bütün Helenlere, Türklere, Ermenilere, Yahudilere yani tüm uluslara eşitliği, özgürlüğü ve bütün dinlerin serbestliğini garanti eder*" ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla Regas'ın amacı bütün "ulusların düşmanı" olarak tasvir ettiği Osmanlı sultanından kurtulmaktır. Yani başka bir deyişle burada ezilenin hangi ulustan olduğunun önemi yoktur.⁷¹ Anayasanın insan hakları bölümünde Regas, yasaların toplumun temeli olması gerektiğini belirtir. Cezalar, suça uygun olmalı ve kişinin servetine saygı gösterilmelidir. Kölelik yasadışı sayılmalı, meslekler herkese açık olmalıdır. Egemenlik, halka dayanmalıdır. Başka bir deyişle halkın bir bölümü tüm ulus adına hareket etmemelidir. Tüm yurttaşlar, kanun yapma, seçme ve temsilci gönderme konusunda eşittir. Bu bağlamda anayasanın 39-77. maddelerinde meclisler ve yasaların oluşması ele alınır. Buna göre seçime sadece zenginler ve ileri gelenler değil, halkın tümü katılmalıdır. Yasalar herkese eşit olup herkes vergisini zenginliği ile orantılı biçimde verecektir. Regas'ın anayasası, "*Anayasa, bütün uluslara eşitliği, özgürlüğü, mal güvenliğini, din, basın, toplantı özgürlüğünü ve insan haklarını garanti eder*" sözleriyle tamamlanmaktadır.⁷²

Aslında sadece Yunan hareketi ile Dekabristler'in değil bu dönemdeki bütün liberal hareketlerin genel olarak birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Zira benzer şekilde Dekabristler ile İspanya arasında bir irtibatın olduğunu ileri süren çalışmalar vardır. Bununla ilgili olarak özellikle Dekabristler'in dönemin İspanyol anayasasına etkilerini konu eden makaleler de bulunmaktadır.⁷³ Dolayısıyla sözünü ettiğimiz bu süreçte genel olarak tüm liberal hareketler arasında etkisi değişen ölçeklerde bir etkileşimin varlığından bahsedilmesi mümkün görünmektedir.

Sonuç

Aydınlanma Dönemi'nin ve Fransız Devrimi'nin ürettiği fikirler, 19. yüzyılda insanları farklı birtakım inanç ve ideallere yöneltmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti gibi heterojen ulus yapısına sahip devletlerde yönetilenler ile devlet arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Bu bağlamda Batı'nın özgürlükçü fikirleriyle beslenen Yunan milliyetçiliği temel hedef olarak Osmanlı siyasi sisteminden ayrılarak bağımsız ulusal devletini kurmayı hedeflemiştir. Bu ideallerini gerçekleştirmelerinde Rus toprakları onların ideolojik, politik bilinçlenmesi ve de topyekün bir isyana hazırlanabilmeleri için son derece elverişli bir mekân olmuştur. Nitekim Yunan isyanını başlatan en önemli oluşum olan Filiki Eteria'nın kurulması ve örgütlenmesi de Rus topraklarında

⁷⁰ Umut Özkırımlı ve Spyros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*, çev. Sezin Tekin Özşakıncı, Özlem Bülbül, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 19.

⁷¹ Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 102-109.

⁷² Herkül Milas, "Veletinli Rigas'ın Anayasası", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, haz., Hamdi C. Tuncer, (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 116-118.

⁷³ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Isabel de Madariaga, "Spain and Decembrist", *European Studies Review* III/2 (1973): 141-156; Susanna Rabow-Edling, "The Decembrist Movement and Spanish Constitution of 1821", *Historia Constitucional* 13 (2012): 143-161.

gerçekleşmiştir.

Rusya ise bu dönemde kendini Napoléon savaşlarına ve bu savaşların ürettiği liberal fikirlerin karşısında yer alan cepheye konumlandırmıştır. Ancak Rusya'nın 1813-1815 yılları arasında Napoléon'a karşı yapmış olduğu savaşlara katılan Rus subaylar, başka ülkelerin siyasi yapılarını görerek serflikten kurtulma ya da ülkenin yönetimindeki kanunların yapımına katkı sağlama gibi o dönemde Rusya'da bulunmayan liberal fikirlerden etkilenmişlerdir. Bu nedenle daha sonra Dekabristler olarak adlandırılacak olan Rus subaylar, Çarın otokratik yönetiminden kurtularak ülkelerinde yeni bir siyasi ve sosyal düzen inşa etmek istemişlerdir. Bu bağlamda 1820'de İspanya ve Napoli'deki askeri ayaklanmalardan, 1821'de Piyomente Krallığı'ndaki devrimden ve Yunan isyanından büyük cesaret almışlardır.

1821'de başlayan Yunan isyanı yaklaşık on yıl süren silahlı çatışmalar neticesinde Yunanların bağımsız devletlerini kurmaları ile sonuçlanmış ve Yunanlar Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ilk ulus olmuştur. Dekabristler ise Rusya'da anayasal temelli meşruti monarşiye dayalı yeni bir sistem kurmayı hedeflemiştir. Ancak onların 1825'teki ayaklanma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Yunan tarih yazımında Filiki Eteria ve Yunan bağımsızlık hareketini konu eden çalışmalarda örgüt üyelerinin sözü edilen Dekabrist subaylarla ilişkisi, Dekabristlerin Yunan hareketine propaganda ve silah yardımları, Yunan ideologlarının Rus liberalleri üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Bir kısmı Rusçadan Yunancaya tercüme edilen çalışmalarda var olduğu ileri sürülen bu ilişki ve etkileşim Filiki Eteria üyelerinin kişisel materyalleriyle hazırlanan araştırmalarda ve biyografilerde de konu edilmiştir. Aslında örgütün Rusya'da kurulup gelişmesi, Rusya'da yaşayan ve Yunan isyanına destek olan bazı elit Fenerli ailelerin oradaki varlığı ya da kendisi de Rus ordusunda subay olan Aleksandros İpsilantis'in Pavel Pestel ve Mihail Orlof gibi Dekabrist subaylarla arkadaşlığı göz önüne alındığında var olduğu ileri sürülen bu ilişki ve etkileşim son derece olağan görülmelidir. 19. yüzyıldaki özgürlükçü, ayrılıkçı, devrimci hareketler için Fransız Devrimi her ne kadar temel itici unsur olmuş olsa da bu durum sözü ettiğimiz liberal hareketlerin birbirlerini çeşitli şekillerde etkilemesine engel değildir. Yunan ve Rus liberallerinin birbirleriyle ilişkisi de bu açıdan değerlendirilmelidir.

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatılması yoktur.

KAYNAKÇA

- Anderson, Matthew S. *Doğu Sorunu 1774- 1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*. çev. İdil Eser. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Aslantaş, Selim. *Osmanlı'da Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*. İstanbul: Kitap

- Yayınevi, 2007.
- Atabay, Mithat. *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*. Ankara: Nobel Yayın, 2004.
- Basenko, Oksano. “Η διάπλαση των ιδεών των Ρώσων Δεκεμβριστών μέσα από την πολιτική παρακαταθήκη του Ρήγα και την Ελληνική Επανάσταση”, http://academy.eng.auth.gr/files/01_18_pr_rg.pdf, Erişim tarihi: 16.05.2021, 193-201.
- Bolisakof, Leonida. *Νέα Στοιχεία για την Φιλική Εταιρεία*. Μετ. Κ. Φουντουκίδη. Αθήνα: Ορίζοντες, 1972.
- Bookchin, Murray. *Halk Hareketleri Tarihi Fransız Devriminden İkinci Enternasyonele*. çev. Deniz Keskin. 2. Ankara: Dipnot Yayınları, 2017.
- Brewer, David. *The Greek War of Independence The Struggle for Freedom Ottoman Oppression and Birth of the Modern Greek Nation*. New York: The Overlook Press, 2001.
- Bushkovitch, Paul. *Rusya'nın Kısa Tarihi*. çev. Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2016.
- Calhoun, Craig. *Milliyetçilik*. çev. Bilgen Sütçüoğlu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Carr, Edward H. *1917 Öncesi ve Sonrası*. çev. Begüm Adalet. İstanbul: Birikim Yayınları, 2007.
- Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Clogg, Richard. *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Dakin, Douglas. *H Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*. Μετ. Αθανάσιος Ξανθόπουλος. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005.
- Dimakis, Giannis D. “Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πριν από την επανάσταση του 1821”, *Μνήμη Αλεξάνδρου Υψηλάντη, 200 χρόνια από τη γέννησή του (1792-1992), Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*, 1995, 35-46.
- Dimaras, Aleksis. “The Other British Philhellenes”, *Greek Struggle for Greek Independence*, Ed. Richard Clogg, London and Basingstoke: Palgrave Macmillian Press, 1973, 200-223.
- Edling, Susanna-Rabow, “The Decembrist Movement and Spanish Constitution of 1821”, *Historia Constitucional* 13 (2012): 143-161.
- Erman, Arzu. “Fenerli Aristokrasisinde Proto Milliyetçi Bir Örnek: Aleksandros İpsilantis ve Filiki Eteria.” *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2021): 26-47.
- Erman, Arzu. “Kapodistrias’a Göre Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Rusya.” *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 40/69 (2021): 266-293.
- Grigoriadis, Ioannis G. *Kutsal Sentez Yunan ve Türk Milliyetçiliğine Dini Aşlamak*. çev. İdil Çetin. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.

- Hatzopoulos, Konstantinos K. "Ο θεσμός του «Γενικού Επιτρόπου της Αρχής» της Θυλικής Εταιρείας και Ο Αλεξάνδρος Υψηλάντης», *Μνήμη Αλεξάνδρου Υψηλάντη, 200 χρόνια από τη γέννησή του (1792-1992)*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995, 77-86.
- Hobsbawm, Eric. *Devrim Çağı 1789- 1848*. çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi, 2003.
- Hosking, Geoffrey. *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21.Yüzyıla Kadar*. çev. Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019
- Imber, Colin. *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*. çev. Şiar Yalçın. İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları, 2006.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*. çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç. 1. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Kedourie, Elie. *Avrupa'da Milliyetçilik*. çev. M. Halûk Demirtaş. Ankara: MEB Yayınları, 1971.
- Kohn, Hans. *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*. çev. A. Oktay Güner. İstanbul: İlgi Kültür ve Sanat Yayınları, 2007.
- Kremmidas, Vasilis. *Σύντομη Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*. Αθήνα: Καλλιγράφος, 2012.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK, 1987.
- Mackenzie, Molly. *Türk Atinası Unutulan Yüzyıllar (1456-1832)*. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1999.
- Madariaga, Isabel de. "Spain and Decembrist." *European Studies Review* III, 2 (1973): 141-156.
- Mazarakis-Ainian. I. K. *Filiki Etairia*. Atina: Etniko Istoriko Mouseio Yayınları, 2007.
- Mazour, Anatole G. *The First Russian Revolution 1825 Dekembrist Movement It's Origins, Development and Significance*. California: California Press, 1937.
- McNeill, William. *Avrupa Tarihinin Oluşumu*. çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2008.
- Milas, Herkül. "1821 İhtilali Öncesinde Siyasal İdeolojiler.", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.
- Milas, Herkül. "Velestinli Rigas'ın Anayasası". Haz. Hamdi Can Tuncer. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, 104-131.
- Milas, Herkül. *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Milas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Özkırmımlı, Umut ve Spyros A. Sofos. *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*. çev. Sezin Tekin Özşakıncı, Özlem Bülbül. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
-

- Papageorgiou, Stefanos, P. *Apo to Genos sto Ethnos i Themeliosi tou Ellinikou Kratous*, Atina: Papazisi Yayınları, 2005.
- Perraivos, Hristoforos. *Σύντομος Βιογραφία του αιδίδιμου Ρήγα Φερραίου του Θετταλού* Αθήνα: Τυπ. Ιο. Αγγελοπούλου, 1860.
- Petrovich, Michael B. *The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870*. New York: Colombia University Press, 1956.
- Philemon, Ioannis. *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*. Αθήνα: Τύπ. Π. Σούτσα, Α. Κτενά, 1859.
- Philemon, Ioannis. *Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρίας*. Ναυπλία: Τυπ.θ. Κονταξή, Ν. Λουλάκη, 1834.
- Phillips, W. Alison. *The War of Greek Independence 1821-1833*. London: Smith Eldergera Co Press, 1897.
- Riasanovsky, Nicholas V. ve Mark D. Steinberg. *Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze*, çev. Figen Dereli. İstanbul: İnkilap Kitapevi, 2014.
- Rodakis, Periklis. *Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η Φιλική*. Αθήνα: Γόρδιος, 1996.
- Seignobos, Charles. *Rusya'nın Doğusu'ndan Çar II. Nikola'ya Rus Hükümeti*. Haz. Vefa Kurban. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- Sparo, Olga B. *Η Απελευθέρωση της Ελλάδος και Η Ρωσία (1821- 1829)*. Μετ. Α. Σαραντοπούλου, Επ. Ν. Σ. Αλεξίου, Αθήνα: Γ. Φέξη, 1971.
- Svolopoulou, Kontantinos. "Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες Μία επανεκτίμηση", *Μνήμη Αλεξάνδρου Υψηλάντη, 200 χρόνια από τη γέννησή του (1792-1992)*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1995, 59-76.
- Svoronos, Nikos. *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*. çev. Panayot Abacı. İstanbul: Belge Yayınları, 1988.
- Tappe, E. D. "The 1821 Revolution in the Rumanian Principalities", *The Struggle For Greek Independence*. Ed. Richard Clogg, London and Basingstoke: Palgrave Macmillian Press, 1973.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- Vournas, Thasos. *Φιλική Εταιρία: α' το παράνομο οργανωτικό της, β' ο διωγμός της απο τούς ξένους*. Αθήνα: Αφοί Τολίδη, 1982.
- Walicki, Andrezej. *Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizm'e*. çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye Tarihi*. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

CHOLERA AND SOCIETY: ANTI-EPIDEMIC PRACTICES IN WESTERN EUROPE, THE RUSSIAN AND OTTOMAN EMPIRES IN THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES

 Grigory AFANASIEV^a

Abstract

The article is devoted to a comparative analysis of the composition and dynamics of the development of the anti-epidemic response of state, scientific, medical and public institutions of the leading countries of Western Europe, the Russian and Ottoman empires during the five cholera pandemic waves in the 19th - early 20th centuries. The difference in the unique features of social, cultural, political life and, at the same time, a general orientation towards one vector of development (western trend) make the analysis possible and relevant. The actuality layed not only in the general scientific sense, but also applicable to the current anti-epidemic practice of the emerging covid-19 pandemic. The comparative study is based on a comprehensive analysis of Russian, American, English and Turkish historiography. The work proves that the development of an anti-epidemic strategy is always the product of the already established tendencies of perception and response to emergencies and extraordinary situations in society, formats or patterns of “responses” to a global “challenge”, which in the course of events are only subject to certain adjustments, additions, updates. Confidence in the chosen strategy or the search for a strategy, the harmony of the chosen path or its search for social trends, plays a huge role. So, the general situation in Western European countries with a set of social characteristics inherent in them by the beginning of the 19th century (secularism, the leading role science and its self-developing potential, the development of public life and civil society institutions) only reinforced the chosen direction of the search for anti-epidemic policy algorithms, despite the delayed result, led to positive shifts both in the fight against cholera and the development of medicine in society as a whole (health care system, social hygiene, sanitation, preventive vaccination, etc.). Irregularities in the development of these social signs, with a general orientation towards a search path similar to Western Europe, the inconsistency of the relationship between power, medicine and society in the Russian Empire, did not lead, despite noticeable successes in certain clusters, to the organization of a common national health system till the beginning of the XX century subject to the vast territorial extent of the country, the key to effective implementation of choleric measures. The transition to the European principles of anti-epidemic response in the harsh conditions of constant foreign policy pressure, the almost complete absence of a social foundation for the accumulation of innovations, or its deliberately secondary nature for social dispositions, the unpreparedness of the social system to massively rigid introduction of new principles, institutions, methods, practices and rules in society, as happened with the Ottoman Empire in the 19th century, did not contribute, despite the creation of almost all links and the maintenance of their performance, the addition of a national health system capable of

^a Asst. Prof. Dr., Gatchina Palace and Estate Museum, greenia2006@rambler.ru

developing an effective anti-epidemic response system in the conditions of the Ottoman society.

Keywords: History of Russia, pandemic, cholera, anti-epidemic response, quarantine, health care, hygiene, sanitation.

KOLERA VE TOPLUM: 19 VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA BATI AVRUPA, RUSYA VE OSMANLI İMPARATORLUKLARININ SALGINLARA KARŞI UYGULAMALARI

Öz

Makale 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'nın büyük ülkelerinin ve aynı zamanda Rus ve Osmanlı imparatorluklarının yerleşim bölgelerinde etkisini gösteren 5 kolera salgını boyunca devlet kurumlarının, bilimsel-tıbbi merkezlerin ve kamu kuruluşlarının salgınla mücadeledeki gelişim dinamiklerini ve yapılarının karşılaştırmalı analizini konu edinmektedir. Sosyal, kültürel, politik yaşamın kendine has özelliklerindeki farklılık ve bununla birlikte tek bir gelişme vektörüne doğru genel yönlendirme, sadece genel bilimsel manada analizi mümkün ve güncel hale getirmez; aynı zamanda hâlihazırdaki korona salgınına (covid-19) karşı ortaya konan mücadelede de uygulanabilir. Bu karşılaştırmalı inceleme; Rus, Amerikan, İngiliz ve Türk tarih yazımının bütüncül bir analizi ile inşa edilmiştir. Çalışmada, bir salgına karşı strateji geliştirilmenin her zaman toplumda var olan kabul eğilimlerinde ve acil durumlara tepkide ve olağanüstü durumlarda; küresel “meydan okumalara” karşı verilen “cevapların” formatları veya biçimlerinde olayların gelişimi sırasında sadece belirli ayarlamalar, eklemeler, güncellemeler, özel yenilikler ve uygulamaların sonuç verdiği ortaya konulmaktadır. Belirlenen stratejiye duyulan güven veya bu stratejinin arayışı, seçilen yolun uyumu veya sosyal eğilimler için aranması bu hususta büyük rol oynar. Şöyle ki, doğası gereği Batı Avrupa ülkelerindeki genel durumun, 19. yüzyılın başlarına kadarki bir dizi toplumsal belirtisi (sekülerizm, bilimin lider rolü ve onun kendi kendine gelişme potansiyeli, sivil toplum kuruluşlarının ve toplum yaşamının gelişmişliği) yalnızca salgın karşıtı politika algoritmaları arayışının seçilen yönlerini güçlendirdi. Yavaş elde edilen sonuçlara rağmen bu hem kolera ile mücadelede hem de bir bütün olarak toplumda tıbbın gelişiminde olumlu değişimlere yol açtı (sağlık sistemi, sosyal hijyen, sanitasyon, önleyici aşılama vd.). Rus İmparatorluğu'nda ise batı Avrupa'nın arayış yoluna benzer genel eğilimler sırasında bu toplumsal yapıların gelişimindeki düzensizlik iktidar, tıp ve toplum ilişkilerindeki tutarsızlık 20. yüzyılın başına kadar devam etti. Ulusal sağlık sisteminin genel organizasyonu çerçevesinde belirli alanlardaki önemli başarılarla rağmen ülkenin coğrafi koşulları da koleraya karşı önlemlerin etkili bir şekilde uygulanmasına mani olmuştur. Sistemin tüm halkalarının oluşturulmasına ve etkinliğinin korunmasına rağmen, 19. Yüzyıl Osmanlı toplumu koşullarında salgına karşı etkili bir müdahale sistemi geliştirebilecek ulusal sağlık sisteminin oluşmasını engelleyen birçok etken mevcut idi. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Osmanlıya karşı zorlu koşullardaki dış politika baskısının Avrupa'nın salgın karşıtı uygulamalarına geçişi Osmanlıda engellemesi; yeniliklerin harekete geçirilebilmesi için bir sosyal temelin neredeyse tamamen yokluğu veya bunların toplum nezdinde birincil derecede önemli görülmemesi; yeni ilkelerin, kurumların, tekniklerin, uygulamaların ve kuralların topluma kitlesel ve katı bir şekilde

sokulmasına sosyal sistemin hazırlıksızlığı.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Pandemi/salgın, kolera, salgınla mücadele, karantina, sağlık, hijyen, sanitasyon.

ХОЛЕРА И ОБЩЕСТВО: ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИЕ ПРАКТИКИ СТРАН ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ, РОССИЙСКОЙ И ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ В XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Аннотация

Статья посвящена компаративному анализу сложения и динамике развития противоэпидемического реагирования государственных, научно-медицинских и общественных институтов крупнейших стран Западной Европы, а также Российской и Османской империй в течении пяти холерных пандемических волн, прокатывавшихся по населенным пунктам этих стран в XIX – начале XX вв. Различие уникальных особенностей социальной, культурной, политической жизни и вместе с тем, общая ориентация на один вектор развития делают анализ возможным и актуальным не только в общенаучном смысле, но и применимо к текущей противоэпидемической практике возникшей пандемии коронавируса (covid-19). Компаративное исследование построено на всестороннем анализе российской, американской, английской и турецкой историографии. В работе доказывается, что выработка противоэпидемической стратегии всегда является плодом уже сложившихся в обществе тенденций восприятия и реагирования на чрезвычайные и экстраординарные ситуации, форматов или паттернов «ответов» на глобальный «вызов», подвергающихся в процессе развития событий лишь определенной корректировке, добавлениям, обновлениям, частным инновациям и внедрениям. Огромную роль играет уверенность в выбранной стратегии или поиске стратегии, гармоничность выбранного пути или его поиска для общественных тенденций. Так, общая ситуация в странах Западной Европы с присущим им к началу XIX в. набором общественных признаков (секуляризм, лидирующая роль науки и ее саморазвивающийся потенциал, развитость общественной жизни и институтов гражданского общества) только подкрепляли выбранное направление поиска алгоритмов противоэпидемической политики, несмотря на нескорый результат, привели к позитивным сдвигам как в борьбе с холерой, так и развитию медицины в обществе в целом (система здравоохранения, социальная гигиена, санитария, профилактическая вакцинация и др.). Неровность в развитии этих общественных признаков при общей ориентации на схожий с Западной Европой путь поиска, непоследовательность взаимоотношений власти, медицины и общества в Российской империи не привели к началу XX в., несмотря на заметные успехи в тех или иных кластерах, к организации общей системы национального здравоохранения, являвшейся, при условии огромной территориальной протяженности страны, залогом эффективного внедрения противохолерных мер. Переход к европейским принципам противоэпидемического реагирования в жёстких условиях постоянного внешнеполитического прессинга, практически полное отсутствие социального фундамента для аккумуляции новаций, или его заведомая вторичность для общественных раскладов, неготовность общественной системы к массивированному жесткому внедрению новых принципов, институтов, приемов, практик и правил в социум, как это произошло с Османской империей в XIX в., не способствовало, несмотря на создание практически всех звеньев и поддержания их работоспособности, сложению системы национального здравоохранения, способной выработать эффективную систему противоэпидемического реагирования в условиях османского социума.

Ключевые слова: История России, пандемия, холера, противоэпидемическое реагирование, карантин, здравоохранение, гигиена, санитария.

Introduction

Since the end of the first quarter of the XIX century almost all countries are faced with persistent and periodically recurring epidemics on their territory. Waves of extreme cholera diseases, for centuries not only a test for the medical personnel of countries, the infectious problem that was directly related to the field of activity, but also for the society as a whole. An extraordinary autogenous disaster that befell countries in almost all corners of the world, seizing the settlements of entire continents, interrupting the steady course of their daily life, causing tremendous stress and panic in all layers, not only increased the requirements for its structures and the development of effective anti-epidemic measures, new skills in sanitation and hygiene practices, but to the social interaction of society as a whole, which was the result of its action based on sanitary policy. It should not be forgotten that the unknown for the XIX - early XIX century the pandemic phenomenon coincided with industrialization process - unprecedented changes in the transport, communication, production, and urban life of society. Cholera went beyond a purely medical problem: according to F. Snowden, by the end of the 19th century it became the standard by which progress was measured and the government's desire to ensure the sanitary well-being of the population of countries was assessed. Adequate measures to prevent or counteract the spread of cholera disease contributed to the credit of public confidence in the existing state and social system as a whole, which, in turn, underlay the guarantee of its strength. The unique features of the countries of Europe, Russia, the Mediterranean and the Near East, their social, political, applied scientific and socio-cultural differences, but, at the same time, countries, in one way or another (where - by their natural development, where - by the will of a strategic or situational geopolitical the choice of elites) involved in the process of familiarizing with common formats and development schemes - European achievements, formats, patterns, makes this comparative study relevant and interesting. Moreover, at the beginning of the third decade of the XXI century the world community again faced a pandemic element, demonstrating in the new conditions a certain unpreparedness, and in some places ineffectiveness of the schemes tested by the past and, thus, again faces the need to develop or revise the foundations of an anti-epidemic strategy in new conditions or realities in accordance with their unique way development.

1) Countries of the European Community and the Fight Against Cholera in the 19th - Early 20th Centuries: Slow Positive Developments at a High Cost

After a period of revolutionary changes and the Napoleonic Wars of the late 18th - early 19th centuries, the countries of Western Europe were in a situation of significant growth in public activity: the civil forces of these countries largely defended their right to special development from the monarchic regimes that recovered after these social cataclysms rather as a compromise in the situational alignment of new social and political forces. The absence of structural breakdowns associated with the complex of target inferiority and value identity, the almost secular attitude of European society towards religion and the almost privileged attitude towards science, as well as the separation of

the economic and production spheres as a factor of independent socio-political properties with their interests determined the vectors of development of European countries in addressing new issues and challenges.

Initially, measures to stop the spread of cholera were based on the principles of combating the bubonic plague, however, since the appearance of cholera in Europe, the issue of infectiousness of the disease has become the subject of active discussions in the medical community between supporters and opponents of the idea of infectiousness (contagiousness) of the disease. These discussions were of great practical importance, since the anti-epidemic policy of individual states was built on the basis of the discussed concepts of the nature of the disease. Erwin Ackerknecht linked the adherence of countries to the concepts of contagionists, who believed that cholera spreads by contact, or anticontagionists (localists), who considered cholera physically non-infectious, but spreading through an unfavorable environment, with the political systems of these states.¹ The peculiarities of the national-cultural power-administrative, medical, scientific, social dispositions provoked adherence to various directions in the tactics of anti-epidemic response. So, if in the first cholera epidemic of 1831-34 Britain and France abandoned large-scale quarantine and cordon measures, primarily focusing on the inviolability of freedom of trade, and completely relied on the actions of medicine and science to eliminate the situation, in Prussia and Austria-Hungary they perceived cholera as an invasion of enemy agents (infectious patients and their belongings), to combat which it was necessary to close the borders, restrict freedom of movement by quarantine measures. The damage caused by the introduction of quarantines to the economic life of countries, which, after the end of the first epidemic for the states, was larger than the human losses from cholera, subsequently contributed to their abandonment in Austria (1841) and Prussia (1847).²

Unavailability of a systemic response to the challenge of the second cholera pandemic in the late 1840s - early 1850s. after the failure of state measures in the early 1830s. provoked the authorities of most European countries, independently of each other, to practice a policy of hushing up the real scale of the epidemic, especially in those countries where there was an underdevelopment of public institutions or their great dependence on the state.³ This was greatly facilitated by the experience of understanding the role of the epidemic as a source of social tension (cholera unrest in Königsberg, Stettin, Memel in Prussia; Exeter, Glasgow, London, Liverpool in Britain, Paris and Lyon in France in 1831-32), repeatedly poured into urban unrest, undesirable in the already difficult social conditions in the second half of the 1840s.⁴ Nevertheless, in the first cholera epidemic, the minimum necessary infrastructure was created for carrying out anti-epidemic measures, which was subsequently expanded. This was facilitated by the development of railway communication and the media, which during the second

¹ E.H. Ackerknecht, "Anticontagionism between 1821 and 1867: The Fielding H. Garrison Lecture," *International Journal of Epidemiology* 38 (2009): 7-21.

² Ackerknecht, "Anticontagionism between 1821 and 1867," 19; E. Visser *Urban Developments in the Time of Cholera: Vienna 1830-1850* (Budapest: Master's dissertation, 2011), 42-44.

³ R.J. Evans, "Epidemics and Revolutions: Cholera in Nineteenth-Century Europe," *Past & Present* 120 (1988): 141.

⁴ Evans, "Epidemics and Revolutions," 131-132, 138.

pandemic significantly accelerated the information and arrival of medical personnel to the site for anti-cholera measures.

The search for a solution to problems with a scientific and medical approach in Western Europe proceeded from a public understanding of the role of a particular branch of science, medicine, engineering practice, state and public participation in the development of the country in general. So, the primary interest of the English society of the XIX century. to the introduction of technical innovations in the economic and social sphere, along with the emphasized democracy of internal public relations and the advantages in solving internal issues of local government, contributed to a significant reorganization of the sanitary infrastructure of British cities in the 1850s and 60s, which led to the localization of cholera manifestations from the second half 1860s In addition, the endowment of sanitary medicine with administrative functions (institute of sanitary inspection, since 1846) and professional and public control over the quality of anti-epidemic measures by independent structures of civil society (Association for the improvement of cities, 1844; for cleaning rivers, 1872; combating smoke, 1882) contributed to the addition of the national health care system by the early 1870s.⁵ Nevertheless, according to some researchers, the British sanitary experience was unique and was a consequence of the formation in the country for that time of rare economic conditions that could not be easily replicated and copied by other countries. With long-term loans, Victorian cities spent \$ 100 million on sanitation in one decade, which could not be expected from cities in other countries due to the specifics of their economic development.⁶

The surge in the development of national science in Germany, by the middle of the 19th century proved its decisive role for the economic and state development of the German lands in the context of their national tasks with limited material resources, determined the vector of the German anti-epidemic response. After some failure in the administrative and police implementation of choleric measures in the first pandemic, it starts from strict scientism with a focus on innovative approaches of an experimental nature in medical science, which, however, did not bring an immediate effect in preventing epidemics. Great influence in the 1850s - mid 1880s had the activity of the Bavarian hygienist, professor of medicine at the University of Munich M. von Pettenkofer (1818-1901), who, having substantiated the economic efficiency of preventive measures to the municipal authorities, opposed other state intervention in the fight against the epidemic, including the isolation of cholera sick.⁷ Despite the fact that M. Pettenkofer's epidemiological ideas became widespread both in Germany and in other European countries and for several decades formed the basis of algorithms for combating cholera epidemics, contributing to the improvement of the urban environment, the widespread

⁵ P.G. Paterson "The Health of Towns Association in Great Britain 1844-1849: An Exposition of the Primary Voluntary Health Society in the Anglo-Saxon Public Health Movement," *Bulletin of the History of Medicine* 22/4 (1948): 373-374; D. Gladstone and S.E. Finer, *Edwin Chadwick: Nineteenth-century Social Reform* (London: Routledge, 1997), 348.

⁶ C. Hamlin, *Cholera: The Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 139-140.

⁷ R. Evans, *Death in Hamburg: Society and Politics in the Cholera Years, 1830-1910* (New-York: Penguin Books, 2005), 242-243.

dissemination of social hygiene and sanitation,⁸ a cardinal fracture in the fight against cholera in Germany, new discoveries in another branch of German scientific and medical knowledge contributed - microbiology, produced by an employee of the imperial health administration, professor of the Berlin Institute of Hygiene R. Koch (1843-1910) in 1883, who identified the bacterial pathogen of cholera. After R. Koch singled out *Vibrio cholerae*, which actually crossed out the anti-contagious theory of M. von Pettenkofer, "European governments, relying on past administrative experience, but acting in accordance with medical instructions, organized massive preventive campaigns for quarantine, disinfection and isolation of victims", tested during the Hamburg cholera epidemic of 1892. Combining the achievements of two branches of the German epidemiological school, different in their approaches, by the beginning of the XX century. contributed to the development of a universal effective strategy for combating and preventing cholera (rapid elimination of the outbreak in Berlin, 1905).⁹

Nevertheless, despite the positive shifts in the study of the nature of the development of the disease and its symptoms, the formation of the health care system and medical response, the basic principles of public hygiene and sanitation, as well as the widespread use of sanitary policy at the state level in European countries by the beginning of the 20th century, the development of universal methods of counteraction and prevention of cholera occurred relatively slowly with the continuing significant mortality of the population during epidemic waves. Only the accompanying factors in the development of the social, political and economic life of society made this problem less urgent for society, and, at the same time, contributed to the understanding of the scientist way of fighting cholera exclusively in a positivist way.

2) The Russian State and Society in the Fight Against Cholera in the 19th - Early 20th Centuries: Internal Inconsistency and Running on the Spot

The arrival of the cholera pandemic in the Russian Empire in the early 1830s. fell on the period of the birth of the national medical school. Until that moment, the state, which set the initiative in the overall development of the country, focused on the formation of medicine mainly to meet the needs of the military sphere, where there was some consistency in organizing its affairs, while the largest civilian hospitals were created mainly on the initiative of individuals and estate-corporate charitable organizations, and medical science was characterized by a shortage of qualified Russian specialists and a strong dependence on foreign specialists. These circumstances led to the dependence of the medical profession on the authorities, with a practical absence of independent initiatives.¹⁰ With the appearance of cholera within Russia, this led to an orientation towards the state, administrative and police anti-epidemic response, based, as in the case of the plague, on the widespread use of quarantine-cordon measures, however, which did not bring a tangible effect in slowing down and localizing the spread of the disease in the country. Mainly, it contributed to an increase in social tension in the country's cities

⁸ A. Morabia, "Epidemiologic Interactions, Complexity, and the Lonesome Death of Max von Pettenkofer," *American Journal of Epidemiology* 166/11 (2007): 1234.

⁹ Evans, "Epidemics and Revolutions," 144.

¹⁰ Ya. Chistovich, *Istoriya pervykh meditsinskikh shkol v Rossii* (Moskva: Kniga po trebovaniyu, 2013), 106.

(street riots - "cholera riots" in the cities of Sevastopol, Tambov, St. Petersburg, Staraya Russa, 1830-1832), which expressed itself, as in Europe, in the form of protests against foreign doctors.¹¹ Nevertheless, young cadres - graduates of medical schools, as well as private benefactors who actively participated in the implementation of volunteer assistance or financed the opening of hospitals and infectious diseases hospitals - showed themselves very heroically.¹² Aware of the general harm from the application of broad quarantine restrictions in the first cholera epidemic, the Russian authorities subsequently did not widely practice such a strategy. Strengthened administrative supervision over internal relationships in the corporation, increased regulation of production processes provokes in it the development of methods of informal self-organization for the study of cholera symptoms that existed in Russia before the broad social reforms of the 1860-1870s. ("Pirogov's circle" of the late 1840s). In addition, the geographical and class imbalance in the spread of health care standards in the country was a significant inhibiting factor.

A sharp change in the political vector in Russia from a rigid administrative-bureaucratic, repressive-prohibitive to liberal in all respects and directions of public life gave a huge impetus to the development of medicine, both in the scientific, medical-applied and public-civil sense. This set a solid foundation for the formation of the national school of infectious diseases (S.P. Botkin), sanitation and hygiene (A.P. Dobroslavin, F.F. Erisman), experimental medicine (N.F. Gamaleya, D.K. Zabolotny), the formation of public organizations of medical personnel (Russian Epidemiological Society, 1865; Society of Russian doctors named after N.I. Pirogov, 1881; cholera congresses of doctors in 1892, 1898). Another undoubted achievement of the Russian national medical school was the formation of a network of zemstvo, ambivalent municipal medical services, in the European provinces of the Russian Empire, which became the most territorially large-scale at that time in the world.¹³ The intensification of the introduction of medical practices, which coincided with some shifts in the improvement of the urban environment in the 1860s-80s. contributed to a certain success of anti-epidemic actions during this period, which somewhat reduced overall mortality during urban cholera outbreaks of the 1860s-70s.¹⁴

On the other hand, the dizziness of success among the medical community from the significant extensive growth of its scientific and social potential combined with practical application during this period, as well as the objective limited reserves of public resources for its full-scale implementation, made it impossible for further development without active government assistance, which claimed, at the same time and on the leading

¹¹ K.G. Vasil'yev i A.Ye. Segal, *Istoriya epidemiy v Rossii (Materialy i ocherki)* (Moskva: Medgiz 1960), 256-257; K.S. Barabanova, "Pervaya kholera v Sankt-Peterburge v 1831 g.: protivoepidemicheskiye meropriyatiya," *Trudy Instituta rossiyskoy istorii* 12 (2014): 140.

¹² R.E. McGrew, *Russia and the Cholera, 1823-1832* (Madison, University of Wisconsin Press, 1965), 76.

¹³ M.V. Poddubnyy i I.V. Yegorysheva, *Istoriya zdravookhraneniya dorevolyutsionnoy Rossii (konets XVI – nachalo XX vv.)* (Moskva: «GOETAR-MEDIA» 2014), 176-180; L.N. Karpov, *Zemskaya sanitarnaya organizatsiya v Rossii* (Leningrad: «Meditsina», 1964).

¹⁴ G.I. Arkhangel'skiy, *Kholera v Peterburge v prezhniye gody* (SPb., Tip.-lit. Shredera, 1892), 11-14.

organizing role of the Russian health care system.¹⁵

In the context of the administrative-bureaucratic model of a state of considerable size, the state resource in the fight against cholera was more ambitious than the public one, but less structured, less flexible and ideologically uncompromising. In addition, the active involvement of the state resource was motivated by the need to increase the territorial coverage of the medical network. At the same time, the expansion of this network also required an increase in the medical staff in different regions of Russia, which made a huge demand for qualified human resources, but at the same time, due to the difficult socio-political development of the country, made the process of its formation dependent on the practiced informal and even oppositional social projects practiced by educated communities (leftist zemstvo liberalism, narodnichestvo, and later, socialism).¹⁶ All this led to the development of an anti-epidemic response in Russia to an organizational impasse and structural imbalance: a fully capable (from the point of view of the European scientific and medical school and practice) and developed national medicine was not able to convert its achievements on a large-scale into anti-epidemic practice throughout the country due to a conflict relationship with the owner of resources, the state. The still difficult epidemic situation in the country with an increase in mortality during new cholera outbreaks of the late 19th - early 20th centuries. (1892-93, 1898 and 1907-11), marked very small shifts that have been achieved by Russian healthcare, which has gone through a huge path of internal development over a century.

3) The Fight Against Cholera in the Ottoman Empire and in the 19th - Early 20th Centuries: Foreign Pressure and Local Problems

The emergence of a cholera epidemic in the Ottoman Empire in the early 1830s. coincided with a very difficult external and internal political situation in which this state found itself. The development of shipping in the Mediterranean basin by European countries in the second half of the 18th - early 19th centuries, psychological complexes of geopolitical inadequacy that emerged in the ruling elite of the Ottoman state due to a protracted series of military defeats from European countries (Austria, Russia, France) at this time, regional separatism in Rumelia (Balkans) and Egypt, coupled with the socio-economic pressure of European countries, determined the development of anti-epidemic response tactics. Despite some shifts in the scientific understanding of the nature of the development of epidemics among Ottoman intellectuals at the beginning of the 19th century. (Hamdan bin Osman, contagiousness of diseases), and, accordingly, their thoughts on the adequacy of quarantine measures widely practiced in the West to Muslim law, the general underdevelopment of medical science and practice, and, conversely, the existence of a traditional religious and mystical that was not crisis-free until that moment, Fatalistic attitudes towards deadly diseases and epidemics in the bowels of the basically Muslim Ottoman society make a radical change in response extremely difficult to

¹⁵ I.A. Tarasova, "Deyatel'nost' Ministerstva vnutrennikh del Rossiyskoy imperii po sozdaniyu sistemy nadzora i kontrolya za sanitarno-epizooticheskoy obstanovkoy vo vtoroy polovine XIX veka," *«Chernyye dyry» v rossiyskom zakonodatel'stve* 4 (2012): 11.

¹⁶ N.M. Pirumova, *Zemskaya intelligentsiya i yeye rol' v obshchestvennoy bor'be do nachala XX v.* (M.: Nauka, 1986).

implement.¹⁷

The first set of measures of the state anti-epidemic response were port quarantine bans, organized under pressure from European countries by Sultan Mahmud II and his chief physician Behcet Effendi for arriving ships in Istanbul during the cholera epidemic that broke out in 1831.¹⁸ Despite the confirming fatwa of Sheikh-ul-Islam, the innovation is not typical for the everyday life of Muslim society, to the execution of which European medical specialists were involved, caused social discontent, which turned into pogroms of quarantine institutions, reprisals against European doctors (Izmir, 1832; Amasya, 1840).¹⁹ Extremely forced, and somewhere pressured reforms on the installation of services and administrations of the medical, quarantine and sanitary sphere, the early creation of medical educational institutions based on European types, carried out in the period preceding the Tanzimat reforms at the first stage of its implementation (1820-1840s), in many ways did not have time to bear fruit in the face of a rapid geopolitical and pandemic onslaught on the country. It only strengthening the influence of foreign European experts in the development of anti-epidemic measures of the state, which, in addition to being political, was in a tough cultural and mental confrontation with Western countries.²⁰ The wide reforms in all spheres according to Western types put the independent formation of principles and concepts for understanding the symptoms of cholera disease, based on the experience of the development of Ottoman medicine at that time, on the marginal border of the scientific and medical discourse in the country (treatises on Hamdan's cholera -bin-Osman, 1831; Ismail-pasha, 1847),²¹ open for study only to a narrow group of Ottoman intellectuals, brought up in the high traditions of Arab literacy.

Since the end of the 1840s. the epidemic situation in one of the regions of the Ottoman Empire - the Hejaz, the coast of the Red Sea of the Arabian Peninsula, a place, where huge masses of Muslim pilgrims circulate, contributing to the rapid spread of cholera throughout the Mediterranean, from which it is one of the main sources of cholera entering Europe and America became an international problem.²²

A situation that was really less-controlled by the Ottoman authorities in the period 1830-60s. in view of the special sacred position of the region for all Muslims of the world, as well as other, more significant state problems. All this leads to constant claims of the European side against the Ottoman government, formalized in the form of international sanitary meetings and conferences in 1850-90, expressed in constant demands for tougher transport quarantines, improved supervision and control, as well as the quality of service in observators and hospitals. Requirements from the Ottoman authorities to

¹⁷ B. Bilmus, *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire* (Edinburgh, Edinburgh University Press, 2012), 123.

¹⁸ Bilmus, *Plague, Quarantines and Geopolitics*, 125.

¹⁹ Bilmus, *Plague, Quarantines and Geopolitics*, 130-131.

²⁰ Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türkiye Karantina Tarihine Giriş [Introduction to the History of the Quarantine in Turkey, Introduction a l'histoire de la quarantaine en Turquie]* (Istanbul: Ismail Akgun Matbaasi, 1959), 326-27; A. Erdemir ve I. Kahya, *Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), 2000.

²¹ R. Politzer, *Cholera. World's Health Organization* (Geneva. WHO Publishers, 1959), 32,36.

²² Politzer, *Cholera*, 40.

carry out a strict quarantine policy in the region is imposed on circumvention of its implementation by European trade and transport agents (primarily shipping companies that claimed to monopolize the sea transport of Muslim pilgrims), due to the existence of trade surrenders. Some attempts by Sultan Abdul-Hamid II to enforce quarantine rules on foreign companies and their representations in the ports of the empire in 1879 and 1893 were not crowned with success. Despite the fact that internationally raised questions about the sanitary state of the Hejaz provoke the Ottoman authorities to tackle this issue tightly, sending there inspections and medical missions (1866, 1867, 1871, 1879, 1881, 1893), erecting and updating quarantine points and infectious diseases hospitals, carrying out sewage disposal and disinfection in the ports of the region and even in Mecca itself (1894), all this largely led to the dispersion of the few state resources and the weakening of the Ottoman positions in the territories cut off from the center through provocation for spending and the exact execution of the rules by the Ottoman authorities and subjects themselves.²³

During the XIX - early XX century all links for the health sector were founded in the Ottoman Empire: management, medical education in 1820s-1840s. with their further updating in the 1880s,²⁴ modern scientific laboratories and research institutes in 1893;²⁵ scientific and medical public organizations (set in 1850s-70s) and professional associations of doctors (1900s). It also created the founder of sanitary infrastructure in big cities (Istanbul, Izmir, Thessaloniki) also disinfection and sewage practices by sample of Europe were mastered and tested, and attempts were made to establish interaction between these health structures (cholera epidemic in Istanbul, 1893).²⁶ However, despite all this, their overall capacity to deal with epidemic issues remained very weak. A very complicated, multi-level state organism of interethnic and interregional relations of the Ottoman Empire, combining various cultural and mental characteristics of the Islamic and Christian, Mediterranean, Arab and Turkic-Asian-nomadic worlds, limitedly subject to the processes of interpenetration and exchange, turned out to be extremely insensitive to large-scale and forced innovations of the Western type, undertaken under acute pressure of external and internal circumstances. Thus, to put together the educated links of the medical sphere, carved according to European models and in many respects by them and provided with the sanction of the highest power in the interconnected sphere of public health care for the Ottoman leadership by the beginning of the 20th century. failed. The situation when the Ottoman court successfully performed only transactional and coordinating actions between different, semi-isolated from each other and closed in their

²³ M. Harrison, "Quarantine, Pilgrimage, and Colonial Trade: India 1866-1900," *The Indian Economic and Social History Review* 29/2 (1992), 124-25; G. Sariyildiz and O. Daglar Macar, "Cholera, Pilgrimage and international politics of sanitation: the quarantine station of Kamara," *Plague and contagion in the Islamic Mediterranean*, ed. Nükhet Varlık, (Amsterdam: ARC Amsterdam University Press, 2017), 260-261.

²⁴ N. Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 5, ed. M. Belge (Ankara: İletişim Yayınları, 1985), 1325.

²⁵ H. Ertin and N. Yıldırım, "European Experts in the Istanbul Cholera Outbreak in 1893-1895 and Their Contribution to Health Modernization in the Ottoman State," *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 25/1 (2020): 86, 92-93.

²⁶ A.D. Moulin, "Nachalo globalizatsii zdavookhraneniya vo vremya Krymskoy voyny (1853-1856) i proyektu sanitarnykh reform v Osmanskoy imperii," *Istoriya meditsiny* 1 (2014): 61-77; E. M. Atabek, *1851'de Paris'te toplanan I. Uluslar arası Sağlık Konferansı ve Türkler [The First International Sanitary Conference that met in Paris in 1851 and the Turks]* (Istanbul: İstanbul University Cerrahpaşa School of Medicine Publications, 1974), 49.

inner life ethno-confessional substrates that made up the body of the empire, was replaced by the need for full-scale introduction of new and identical sanitary subjects into their life, hygienic, medical rules, practices, patterns, but at the same time, culturally and mentally not close to them and not familiar. The introduction of Western typed medicine, in addition to foreign specialists, gave advantages to non-Muslim subjects of the empire, which, quite naturally, caused distrust on the part of more numerous segments of the population, calling the implementation of the health policy of the authorities "capitulations of health care". As a result, the state medicine and sanitation failed to develop a general strategy for responding to cholera pandemics, the pandemic continued to depend on the country's medical sector on the prescriptions of foreign specialists, the credit of which, due to the cultural and mental characteristics and the closed residence of communities in the empire, continued to be significant.

Conclusion

Falling on the countries of Europe, Russia and the Middle East since the 1830s. an extraordinary deadly pandemic disaster of a new type, the peculiarities of its spread, the enormous threats of mortality among the sick, etc. caused the need for a significant revision of the foundations of administrative and medical policy in these countries. It should be noted that all countries, without exception, were not ready to confront the cholera epidemic, so there is no need to talk about the pronounced advantages and direct disadvantages of one or another anti-epidemic response path. In all cases, the shifts were achieved over a long period of time - from 40 to 80 years, accompanied by periodically rolling waves of disease with significant human mortality. The decisive factor in this regard was the addition of the formats of countering the epidemic with the connection to it of state, public, intellectual, information resources. So, after the end of the first cholera pandemic in European countries, a progressive trend for the formation of an anti-cholera response was clearly defined - a scientific and medical one, which took the palm from the hands of the administrative one, which clearly showed its ineffectiveness both in anti-epidemic and general economic terms. Despite the fact that, unlike the second, the former was in no hurry to offer universal recipes, striving, as far as conditions allow, to fully and comprehensively study the problem, the connectivity of scientific associations with other structures of civil society developed in Europe helped to protect them from the encroachments of the authorities, who are certainly interested in the early development and implementation of anti-epidemic algorithms in the life of the country. The development of the medical service, its close intertwining with administrative and technical functions and profiles, as a result - by the 1870s. gave the countries of Western Europe integral public health systems that very quickly accumulated new scientific discoveries, transposing and adapting their achievements for the entire population.

On the contrary, the inconsistency of the course of the authorities in relation to the medical sphere, characterized by sudden extreme tightening and warming, as was the case in the Russian Empire, ultimately contributed to the development of medicine on an alternative to the state, on social grounds and resources. Certain extensive successes of Russian medicine observed on the anti-epidemic front in the 1860s and 80s, although not

directly, but financed at the state expense, caused an overestimation of its real capabilities, the absolutization of relative successes. The need for the participation of the state resource in the formation and organization of the sphere of national health care raised legitimate questions among representatives of public medicine. The protracted confrontation between the authorities and the medical community of Russia on the issue of supremacy in the future system of national health care at the beginning of the 20th century is accompanied by new, no less deadly than the first, cholera pandemics, which only radicalized the existing contradictions.

The absence of any European-wise, medical sphere in the Ottoman Empire, and at the same time, the use of the epidemic situation as one of the levers of foreign policy pressure from European countries on the Porto, provoked the Ottoman authorities to start introducing quarantine measures, to carry out forced reforms in the healthcare sector, medical services, institutions of sanitary policy in the country. At the same time, the specificity of interethnic interaction, which was firmly established in the Ottoman Empire earlier, contributed to the rooting in the popular mass of prescientific, creationist views on the nature of the spread of deadly diseases. The period of transition to massive and large-scale reforms in various spheres of the life of the state and society relied only on the Ottoman top administrative apparatus, which is few in number and does not rely on the local authorities dependent on it, prepared exclusively for carrying out the functions of point transactions between various ethno-confessional blocks of the empire, and not to actions of speedy massive introduction of new incomprehensible schemes into the consciousness and practice of social everyday life. The physical unpreparedness of the corps of its own medical personnel in the context of the ongoing cholera epidemics and foreign policy pressure forced them to increasingly resort to the help of foreign doctors and hygienists. The massive admission of foreign European specialists to the ports and settlements of the Ottoman Empire for medical and sanitary measures, which had been part of the system for a century, did not contribute to the creation of the foundation of the national medical school and public health, but only provoked a constant increase in tension among the country's population.

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatılması yoktur.

KAYNAKÇA

Ackerknecht, E.H. "Anticontagionism between 1821 and 1867: The Fielding H. Garrison Lecture." *International Journal of Epidemiology* 38 (2009): 7-21.

Arkhangel'skiy, G.I. *Kholera v Peterburge v prezhniye gody*. SPb.: Tip.-lit. Shredera, 1892.

Atabek, E. M. *1851'de Paris'te toplanan I. Uluslar arası Sağlık Konferansı ve Türkler [The First International Sanitary Conference that met in Paris in 1851 and the Turks]*. İstanbul: İstanbul University Cerrahpaşa School of Medicine Publications, 1974.

Barabanova, K.S. "Pervaya kholera v Sankt-Peterburge v 1831 g.: protivoepidemicheskiye meropriyatiya." *Trudy Instituta rossiyskoy istorii* 12 (2014): 129-143.

Bilmus, B. *Plague. Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012.

Chistovich, Y.A. *Istoriya pervykh meditsinskikh shkol v Rossii*. Moskva: Kniga po trebovaniyu, 2013.

Gladstone, D., Finer S.E. *Edwin Chadwick: Nineteenth-century Social Reform*. London: Routledge, 1997.

Erdemir, A., Kahya I. *Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Ertin H., Yıldırım N. "European Experts in the Istanbul Cholera Outbreak in 1893-1895 and Their Contribution to Health Modernization in the Ottoman State." *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 25 (Supplement 1) (March 2020): 85-101.

Evans, R.J. "Epidemics and Revolutions: Cholera in Nineteenth-Century Europe." *Past & Present* 120 (1988): 123-146.

Evans, R. *Death in Hamburg: Society and Politics in the Cholera Years, 1830-1910*. New-York: Penguin Books, 2005.

Hamlin, C. *Cholera: The Biography*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Harrison, M. "Quarantine, Pilgrimage and Colonial Trade: India 1866-1900." *The Indian Economic and Social History Review* 29/2 (1992): 117-144.

Karpov, L.N. *Zemskaya sanitarnaya organizatsiya v Rossii*. Leningrad: Meditsina, 1964.

McGrew, R.E. *Russia and the Cholera, 1823-1832*. Madison: University of Wisconsin Press, 1965.

Morabia, A. "Epidemiologic Interactions, Complexity, and the Lonesome Death of Max von Pettenkofer." *American Journal of Epidemiology* 166/11 (2007): 1233-1238.

Moulin, A.D. "Nachalo globalizatsii zdnavookhraneniya vo vremya Krymskoy voyny (1853-1856) i proyektu sanitarnykh reform v Osmanskoy imperii." *Istoriya meditsiny* 1 (2014): 61-77.

Snowden, F.M. *Naples in the Time of Cholera, 1884-1911*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Paterson P.G. "The Health of Towns Association In Great Britain 1844-1849: An Exposition of the Primary Voluntary Health Society in the Anglo-Saxon Public Health Movement." *Bulletin of the History of Medicine* 22/4 (1948): 373-402.

Pirumova, N.M. *Zemskaya intelligentsiya i yeye rol' v obshchestvennoy bor'be do nachala XX v.* M.: Nauka, 1986.

Poddubnyy, M.V., Yegorysheva I.V. *Istoriya zdravookhraneniya dorevolyutsionnoy Rossii (konets XVI – nachalo XX vv.)*. Moskva: «GOETAR-MEDIA» 2014.

Politzer R. *Cholera. World's Health Organization*. Geneva: WHO Publishers, 1959.

Sariyildiz G. and O. Daglar Macar, "Cholera, Pilgrimage and international politics of sanitation: the quarantine station of Kamara." *Plague and contagion in the Islamic Mediterranean*. Ed. Nükhet Varlik. Amsterdam: ARC Amsterdam University Press, 2017, 243-307.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. *Türkiye Karantina Tarihine Giriş [Introduction to the History of the Quarantine in Turkey, Introduction a l'histoire de la quarantaine en Turquie]*. İstanbul: İsmail Akgun Matbaasi, 1959.

Tarasova, I.A. "Deyatel'nost' Ministerstva vnutrennikh del Rossiyskoy imperii po sozdaniyu sistemy nadzora i kontrolya za sanitarno-epizooticheskoy obstanovkoy vo vtoroy polovine KHIKH veka." «*Chernyye dyry*» v *rossiyskom zakonodatel'stve* 4 (2012): 9-12.

Vasil'yev, K.G., Segal, A.Ye. *Istoriya epidemiy v Rossii (Materialy i ocherki)*. Moskva: Medgiz, 1960.

Visser, E. *Urban Developments in the Time of Cholera: Vienna 1830-1850*. Budapest: Master's dissertation, 2011.

Yıldırım, N. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 5. ed. M. Belge. Ankara: İletişim Yayınları, 1985.

OSMANLI BELGELERİNE GÖRE RUS NİHİLİSTLER

 İsmail BÜLBÜL^a

Öz

Nihilizm, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus Çarlığında etkili olmaya başlayan ve temeli Sosyalizme dayanan bir düşünce akımıdır. Bu düşünce akımında mevcut sosyal ve siyasi düzen reddedilmektedir. Bu düzen mutlak monarşinin bir ürünüdür. Bu bağlamda Nihilistler mutlak monarşiyi ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. Bu amacı gerçekleştirmek için halkın desteğine ihtiyaç duymuşlar, ancak halktan destek alamamışlardır. Nihilistler halk üzerindeki etkilerini arttırmak için teröre başvurmuşlar ve başta Rus çarı II. Aleksandr olmak üzere devlet ileri gelenlerine suikastlar düzenlemişlerdir. Bu suikastlar Rus yönetiminin Nihilistler üzerindeki baskısını arttırmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Nihilistler başta Fransa ve İsviçre olmak üzere Kıta Avrupası'ndaki çeşitli ülkelere ve Osmanlı Devleti'ne firar etmişlerdir. Nihilistler Kıta Avrupası'nda terör eylemlerinin artması üzerine Avrupa hükümetleri tarafından yakın takibe alınmışlardır. Nihilistler bu takibattan dolayı Kıta Avrupası'ndan İngiltere'ye geçmişlerdir. İngiltere'de kendilerine güçlü destekçiler bulan Nihilistler basın-yayın ve konferanslar yoluyla mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ne firar eden Nihilistler ise sadece Rus Çarlığı ile mücadele etmek amacını taşımamışlar, aynı zamanda Nihilizmi Bulgaristan'a ihraç etmek ve büyük bir kısmı Osmanlı topraklarında olan bağımsız bir Sosyalist Ermeni Devleti kurmak istemişlerdir. Bu yüzden Nihilistler Kıta Avrupası'nda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yakın takibe alınmışlardır.

Bu çalışmada Nihilistlerin faaliyetleri ele alınarak Nihilistlerin Rus siyasi hayatındaki yeri ve Osmanlı Devleti'ndeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma yürütülürken Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki çeşitli fonlarda yer alan belgelerden yararlanılmıştır. Bu çalışmada, Nihilistlerin düşüncelerini yaymak için ilk önce basın-yayın yolunu seçtikleri, bu propaganda yönteminin işe yaramaması üzerine terör eylemlerine yöneldikleri, bu terör eylemlerinin Nihilistler üzerindeki baskının artmasına ve onların yurt dışına kaçmasına neden olduğu, Avrupa'ya firar eden Nihilistlerin Rusya için tehdit oluşturmaya devam ettikleri, Osmanlı Devleti'ne firar eden Nihilistlerin ise Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginliğe yol açtıkları ve Osmanlı Devleti'ni iç ve dış politikada zora sokan problemlerle karşı karşıya getirdikleri görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, nihilist, suikast, terör, II. Aleksandr, Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti.

RUSSIAN NIHILISTS ACCORDING TO OTTOMAN DOCUMENTS

Abstract

Nihilism is a concept that began to be influential in the Russian Tsarism in the second half of

^a Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ibulbul@mku.edu.tr

the XIXth century and was based on Socialism. The current social and political order is denied in this current of thought. This order is a product of absolute monarchy. In this context, Nihilists aimed to abolish absolute monarchy. They needed public support to achieve this goal, but could not get support from the public. Nihilists Tsar Alexander II. These assassinations caused the Russian administration to increase its pressure on the Nihilists. Upon this, the Nihilists deserted to various countries in the continental Europe, especially France and Switzerland, and to the Ottoman Empire. Nihilists have been closely monitored by European governments on the increase in terrorist acts in the Continental Europe. Nihilists crossed from Continental Europe to England because of this monitoring. Finding strong supporters in England, Nihilists continued their struggle through the press and conferences. The Nihilists who escaped to the Ottoman Empire did not only aim to fight the Russian Tsarism, but also wanted to export Nihilism to Bulgaria and establish an independent Socialist Armenian State, most of which was in the Ottoman territory. For this reason, Nihilist were also followed closely in the Ottoman Empire like in the Continental Europe.

In this study, Nihilists' place in Russian political life and their effects on the Ottoman Empire have tried to be revealed by considering the activities of Nihilists. While the study was carried out, documents in various funds in the Ottoman Archives of the Presidency State Archives were used. As a result of the study, it was seen that Nihilists first chose the media to spread their thoughts. They turned to terrorist acts when this method of propaganda did not work. These terrorist acts increased the pressure on the Nihilists and caused them to flee abroad, and the Nihilists who fled to Europe continued to pose a threat to Russia. It was observed that the Nihilists who escaped to the Ottoman Empire caused tension in the Ottoman-Russian relations and got the Ottoman Empire into trouble in domestic and foreign policy.

Keywords: History of Russia, nihilist, assassination, terror, Alexander II, Russian Tsarism, Ottoman Empire.

РУССКИЕ НИГИЛИСТЫ ПО ОСМАНСКИМ ДОКУМЕНТАМ

Аннотация

Нигилизм – идейное течение, ставшее влиятельным в царской России во второй половине XIX века и основывалось на принципах социализма. Согласно этому идейному течению отрицается нынешний общественный и политический порядок. Этот порядок, согласно им, есть следствие влияния абсолютной монархии. Поэтому нигилисты стремились отменить абсолютную монархию. Им нужна была общественная поддержка для достижения этой цели, но они не могли ее получить. Нигилисты стали покушаться на жизнь царя Александра II и высших лиц государства. Эти убийства заставили российскую администрацию усилить давление на нигилистов. После этого нигилисты стали уезжать в различные страны континентальной Европы, особенно во Францию и Швейцарию, а также и в Османскую империю. Европейские правительства старались установить надзор за деятельностью нигилистов в связи с ростом террористических актов в континентальной Европе. Из-за этого надзора нигилисты перебрались из континентальной Европы в Англию. Найдя сильных сторонников в Англии, нигилисты продолжили идейную борьбу в прессе и на политических собраниях. Нигилисты, сбежавшие в Османскую империю, не только стремились

prolongatür borotürşä s rossijskim carizmom, no takže hoteli eksportirovatü svoi nigilisticheskie idei v Bolgariyu, i, krome toho, prizyvaili osnovatü nezavisimoe socialistichesteoe arмянское gosudarstvo, bolüshaя часть kotorigo nahodilasü na territorii Osmanской imperii. Po etoiy priçhine v Osmanской imperii, takže kak i v kontinentalnoy Evrope, vnimatelnno sledili za nigilistami i их deyatelnostüyo.

V danном issledovanii shdelana popytka opredelitü mesto nigilistov v politicheskoy zhizni Rossii, a takže их vliyaniye na Osmanскую imperiyu cherez их neposredstvennuyu deyatelnostü. Pri napisanii statüi ispolüzovalisü dokumenty iz razlichnykh fondov Osmanского arhiva, nüne hranyashchegosü v Gosudarstvennom Prezidentском arhive Respubliki Turçiya. V rezulütaie issledovanii vyasnilosü, çto iznachalno osnovnym sposobom raspriostreneniya svoikh idey nigilisty videli periodicheskuyu pečatü. Perехod k terroristicheskim aktam byl motivirovan их neudachey na popriçhe raspriostreneniya idey privyçnym obshchestvennym putem. Eti terroristicheskie акты usiliли davleniye na nigilistov so storony vlastey i zastavili их bežatü za granicu, a beжавшие v Evropu nigilisty prodolzhalii predstavlyatü угрозу dlya Rossii. V rabote otmeçается, çto nigilisty, beжавшие v Osmanскую imperiyu, svoey deyatelnostüyo vyzывали napryazhennostü v osmanско-rossiyskikh otnoшeniyax i dostavili Osmanской imperii problemy vo vnutrenney i vneшней politike.

Ключевые слова: История России, nihilist, убийство, террор, Александр II, русский царизм, Osmanская империя.

Giriş

Nihilizm, Latince “hiçlik” anlamına gelen “nihil” kelimesinden türetilmiş felsefi ve siyasî bir terimdir. Siyasi literatürde Nihilizm her türlü sosyal ve siyasi düzeni reddeden görüşleri ifade etmektedir. Ayrıca Nihilizmin 1860-1917 yılları arasında Rusya’daki ihtilalci görüşleri ifade eden bir terim olarak kullanımı da söz konusudur.¹ Rusya’daki Nihilistler aynı zamanda Narodnik adıyla da anılmışlardır. Narodnik, Rusçada “halk” manasına gelen “narod” kelimesinden türetilmiştir ve “halksever” anlamına gelmektedir. Narodniklerin hareketine ise “Narodniçestvo” (Popülizm/Halkseverlik) adı verilmiştir.²

Nihilistler, Herzen’in 1840’larda Slavyanofiller (Slavseverler) ile Batıcıların³ çatışan fikirleri üzerine inşa ettiği Sosyalizm anlayışından ilham alarak Sosyalizme farklı yorumlar getirmişlerdir. Nihilistler mevcut düzeni reddetme ve yeni bir düzen kurma noktasında hemfikirdirler. Ancak birbirlerinden ayrıldıkları pek çok hususiyet

¹ Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, I (Amsterdam: Elsevier Publishing Company, 1966), 1047; Hüseyin Aydın, “Nihilizm’in Tarihçesi,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 1/1 (1986): 2; Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999), 416.

² M.G. Kolokoltsev, “İstoriografiya Rannego Narodniçestva 1860-x gg. (XX vek),” v *Narodniki v İstorii Rossii*, Red. G. N. Mokşin, V.V. Blohin, V.V. Zbereb, i M.D. Karpaçev (Voronej: İstoki, 2013), 26.

³ Slavyanofillik ve Batıcılık XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya’da egemen olan iki önemli düşünce akımıdır. Slavyanofiller, gelişmenin Rus tarihinden ve kültüründen yararlanarak sağlanabileceğini savunurlar. Batıcılar ise Avrupa medeniyetini benimsemesi taraftarıdır. (Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar* (Ankara: TTK, 1999), 333-334.

bulunmaktadır.⁴ Mesela önde gelen Nihilist düşünürlerden Nikolay Çernişevsky Rusya'daki sorunların çözümünü ortak toprak mülkiyetine dayanan bir Sosyalizm anlayışında görmüştür.⁵ Sergey Neçayev, Petr Lavrov ve Petr Tkaçev düzenin halkın katılımıyla gerçekleştirilecek bir ihtilal ile değiştirilebileceğini ileri sürmüşlerdir.⁶ Mihail Bakunin ve Petr Kropotkin ise otoriteyi reddedip "bireyler arasındaki istek ve iradeye dayanan bir işbirliğini öneren" Kolektivist Anarşizm'i ortaya atmışlardır.⁷ Kolektivist Anarşistlere göre otoritenin reddi ve sonrasında kurulacak olan toplum ancak "ihtilalci şiddete" başvurularak gerçekleştirilebilir. Bir başka ifade ile hedeflenen toplum düzeni terör ya da anarşi ile kurulabilir.⁸

Bu çalışmanın temelini Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki çeşitli fonlarda yer alan belgeler oluşturmaktadır. Bu belgelerin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki diplomatik temsilcileri tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu belgelerde Nihilistlerin faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bu faaliyetler içerisinde de özellikle terör eylemleri üzerinde durulmuştur. Buna karşılık belgelerde Nihilistlerin savundukları düşüncelere ilişkin bilgiler yok denecek kadar azdır. Bunlardan başka belgelerde eylemleri gerçekleştirenlerin Nihilizmin/Sosyalizmin hangi ekolüne mensup oldukları da belirtilmemiştir. Bu yüzden faaliyetleri gerçekleştirenler metinde Nihilist üst kimliği ile tanımlanmıştır. Buna ilaveten belgelerde Nihilistlerin faaliyetlerine değinildiğinden çalışmanın odak noktasını da Nihilistlerin faaliyetleri oluşturmuştur.

1) Nihilistlerin Ortaya Çıkışı

1848'de Avrupa ülkelerinde gerçekleşen bir dizi ihtilalin ardından Fransa'daki monarşizmin yerini cumhuriyet almış, Prusya, Avusturya ve İtalya'da meşrutiyet ilan edilmiş, İngiltere'de ise muhafazakar hükümet düşmüş ve hürriyetçiler iktidara gelmiştir. Bu ihtilaller halk egemenliğini ön plana çıkardığı gibi halkın sorunlarına da kısmen çözüm getirmiştir.⁹ Rusya bu ihtilal rüzgarından hemen etkilenmemiştir. Bu durum 1825'te tahta geçen I. Nikola'nın baskıya dayalı bir yönetim anlayışını ilke edinmesiyle ilişkilidir. Bu ilke doğrultusunda I. Nikola bazı hukukî ve malî düzenlemeler yapmıştır. Serflüğün sınırlandırılması için alınan tedbirler, eğitim sisteminde yapılan değişiklikler, katı sansür uygulaması, polis ve jandarma teşkilatının yeniden yapılandırılması -ki bu kapsamda başbakanlık bünyesinden halk üzerinde büyük bir korku yaratacak olan Üçüncü Daire (Hafiye Dairesi) kurulmuştur- bu düzenlemelerden bir kaçıdır.¹⁰

I. Nikola'nın reformları kendi otoritesini güçlendirmeye yöneliktir. Fakat görmezlikten gelinen sorunlar 1855'te Osmanlı Devleti ve onun müttefikleri olan İngiltere

⁴ Edward Hallett Carr, *1917 Öncesi ve Sonrası*, çev. Begüm Adalet (İstanbul: Birikim Yayınları, 2007), 48-49; Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, çev. Alaeddin Şenel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 257.

⁵ Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004), 235.

⁶ Acar, *Başlangıçtan*, 216.

⁷ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (İstanbul: Beta Basım, 2000), 311-313.

⁸ Cevizci, *Paradigma*, 54.

⁹ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Red. Server İskit ve Zarif Orgun, 6 (İstanbul: İskit Yayınevi, 1972), 3001-3007.

¹⁰ Kurat, *Rusya Tarihi*, 319, 321-322; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak (İstanbul: Selenga Yayınları, 2009), 264-265.

ve Fransa karşısında alınan ağır yenilginin ardından gün yüzüne çıkmış, devlet ricali kapsamlı bir reformun gerekli olduğunu düşünmeye başlamıştır.¹¹ Reformları gerekli kılan siyasî, sosyal ve ekonomik koşullar aynı zamanda Nihilistlerin ortaya çıkışı için uygun bir zemin oluşturmuştur.¹²

1855'te I. Nikola'nın yerine geçen II. Aleksandr, reformlarına Rus siyasî, sosyal ve ekonomik hayatının en önemli sorunlarından birisi olan serflikten başlamış, 4 yıllık bir çalışmanın ardından 1861'de serfliği kaldırmıştır. Ancak serflikten kaldırılışına ilişkin düzenleme köylüleri çiftlik sahiplerine bağımlı hale getirmiştir. Bu durum köylülerin ayaklanmasına sebep olmuştur. 1863 yılına kadar süren köylü ayaklanmaları Rus yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. Toprak reformu köylülere özgürlük getirmediği gibi çarlık rejimine duyulan nefreti de arttırmıştır.¹³ Nihilistler bu nefreti fikirlerini yaymak için bir araç olarak görmüşler ve Rus köylüsünün arasına girerek propaganda yapmışlardır. Ancak çara itaat etmeyi bir gelenek haline getiren Rus köylüsü Nihilistlere kuşkuyla yaklaşmış ve Nihilistlere karşı mesafeli durmuştur.¹⁴ Bunun üzerine Nihilistler hedef kitle olarak Rus gençliğini, özellikle de üniversite öğrencilerini seçmiştir. Rus köylüsü üzerinde başarı sağlayamayan Nihilist propagandacılar şaşkıncu bir şekilde öğrenciler üzerinde etkili olmuşlardır.¹⁵ Durumun ciddiyetini anlamakta gecikmeyen Rus yönetimi Nihilistleri sıkı bir takibe almış, bazı kişileri tutuklayarak Sibiryaya sürgüne göndermiştir. Alınan sert tedbirler radikal Nihilistler arasında şiddetli tepkilere neden olmuş ve Nihilistler başta çar olmak üzere devlet ricaline yönelik suikastlar düzenlemişlerdir.¹⁶

Nihilistler, suikast eylemlerini Bakunin'in "*eylemle propaganda fikrini teorik temellere oturtmasıyla*" meşru bir yöntem olarak görmeye başlamışlardır. Nihilistler eylemle propagandada, gerçekleştirilen bir eylemin halk üzerinde basın-yayın yoluyla yapılan propagandadan daha fazla etkili olacağını düşünmüşler, hanedan üyelerine ya da ileri gelen devlet adamlarına düzenlenen suikastların halk üzerinde büyük bir etki yaratacağını öngörmüşlerdir.¹⁷ Aslında bu öngöründen ziyade Nihilistler için bir zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Çünkü Nihilistler için çara ya da devlet ileri gelenlerine suikast düzenlemek Rusya gibi güçlü geleneklere sahip bir ülkede halk üzerinde etki yaratabilecek belki de tek yoldur.¹⁸

2) Nihilistlerin Düzenledikleri Suikastlar

Nihilistlerin ilk suikast girişimi II. Aleksandr'a yöneliktir. Önce Kazan Üniversitesi'nde, daha sonra da Moskova Üniversitesi'nde okuyan Dmitri Vladimirov

¹¹ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 272.

¹² BOA, HR.TO. 344-59; BOA, Y.A.HUS. 235-6/3.

¹³ Kurat, *Rusya Tarihi*, 338, 340, 356; Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 272-274; Murray Bookchin, *1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri*, çev. Ali İhsan Başgöl, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 44.

¹⁴ BOA, Y.EE. 84-122/1; Kurat, *Rusya Tarihi*, 345; Bookchin, *1905'ten 1917'ye*, 45-46.

¹⁵ BOA, HR.SYS. 1364-96, 6.

¹⁶ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 286.

¹⁷ İlkay Yılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 96; R.B. Jensen, "Daggers, Rifles and Dynamite: Anarchist Terrorism in Nineteenth Century Europe," *Teorism and Political Violence* 16/1 (2004): 121-122.

¹⁸ BOA, HR.SYS. 1364-96, 8.

Karakozov 1866 Nisan'ında Yaz Bahçesi'ndeki gezintisini tamamlayıp arabasına binmek üzere olan II. Aleksandr'a iki el ateş etmiş, ancak isabet ettirememiştir. Karakozov olay yerinde yakalanmış ve uzun bir sorgunun ardından 3 Eylül sabahı idam edilmiştir. Olayla ilişkili olarak 34 kişi de hapis ve sürgün olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Karakozov'un arkadaşları ve akrabaları, Karakozov'u hayatından sürekli şikâyet eden bir kişi olarak tanımlamışlardır. Üniversite yıllarında ruh sağlığı bozulan Karakozov'un, bir süre Moskova Üniversitesi'nin kliniğinde tedavi gördüğü, Petersburg'da da kimliğini gizleyerek farklı doktorlarla tedavisini sürdürdüğü bilinmektedir. Karakozov'u Nihilistlere yaklaştıran ve onun suikasta tetikçi olarak görev almasına yol açan en önemli etken de muhtemelen bu ruh hali olmuştur.¹⁹

Karakozov olayından sonra Nihilistler bir süre sadece propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu propaganda faaliyetleri onların hükümet tarafından yeniden takibata uğramalarına ve tutuklanıp sürgüne gönderilmelerine yol açmıştır. Nihilistler bu tutuklama ve sürgünlere tepki olarak 1875'te tekrar terör eylemlerine yönelmişlerdir. Nihilistlerin terör faaliyetleri 1870'lerde meşrutiyet taraftarlarının güçlenmesi ve Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-1878) elde edilen kazanımların 1878'deki Berlin Kongresi ile kaybedilmesiyle hız kazanmıştır.²⁰

Odessa'da 1878 yılının Ocak ayında İvan Kovalsky'nin önderliğindeki 7 kişilik bir Nihilist grup askerî bir birliğe saldırmış, birkaç askeri de yaralamıştır. Olay, Rusya'da büyük yankı uyandırmıştır.²¹ İşin ilginç yanı olayın araştırılması için görevlendirilen gizli polisin Nihilistler tarafından alenen katledilmesi ve katilin Rus polisi tarafından yakalanamamasıdır.²² Bu durum Nihilistlerin polis teşkilatı içerisinde gizlice yapılandıklarını akla getirmektedir.

Odessa'daki hadiseler güncelliğini korurken bir başka olay daha meydana gelmiştir. Petersburg Polis Teşkilatı'nın başkanı olan Fedor Fedoroviç Trepov, propaganda suçundan dolayı sürgüne gönderilen üniversite öğrencisi A. Petroviç Bogolubov'u kendisine hakaret ettiği gerekçesi ile kırbaçlatmıştır. Olayın duyulması üzerine Bogolubov'un arkadaşı Vera Zasuliç Petersburg'a gelmiş, öldürmek amacıyla Trepov'a silahla ateş etmiş, ancak Trepov'u sadece birkaç küçük yara almıştır. Kendisini tutuklamak için gelenlere direnmeyen Zasuliç suçunu da itiraf etmiştir. Zasuliç, Bogolubov'un sevgilisi olduğu dedikodularından dolayı daha önce hiçbir siyasi davaya bakmamış olan sıradan bir mahkeme tarafından yargılanmıştır. Mahkeme Zasuliç'i suçsuz bulup serbest bırakmıştır. Mahkemenin kararı başta Zasuliç olmak üzere birçok kişi de şaşkınlık yaratmıştır.²³ Petersburg'daki Osmanlı elçisine göre Zasuliç'in serbest

¹⁹ B. Basilevskiy, *Gosudarstvenniye Prestupleniya v Rossii v XIX veke*, 1 (S.Petersburg: Russkaya Skoropeçatnya, 1906), s. 134-136, 144-146; A.A. Şilov, *Karakozov i Pokushenie 4 Aprelia 1866 goda* (Petrograd: Gosudarstvennoye İzdatelstvo, 1919), 41-47; Kurat, *Rusya Tarihi*, 356; Larisa Zakharova, "The reign of Alexander II: a watershed?" in *Russia-Imperial Russia 1689-1917*, Ed. Dominic Lieven, II (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 610.

²⁰ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 286; Konni Zilliacus, *The Russian Revolutionary Movement* (New York: E.P. Dutton and Company, 1905), 69-71.

²¹ Zilliacus, *The Russian*, 79.

²² BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

²³ A. L. Bauman, *Rukovoditeli Sankt-Peterburga* (Moskva: Neva, 2003), 215; Zilliacus, *The Russian*, 80; Kurat, *Rusya Tarihi*, 356-357; Daniel Gaido-Constanza Bosch Alessio, "Vera Zasulich's Critique of Neo-Populism Party

birakılması Nihilistlerin mahkeme üzerinde ne kadar etkili olduklarını göstermektedir ve bu durum Nihilistlerin daha büyük eylemler gerçekleştireceklerinin bir işaretidir.²⁴

Gerçekten de Trepov'a düzenlenen suikast girişiminin ardından çok ses getirecek bir başka olay daha meydana gelmiştir. İvan Kovalsky'nin 14 Ağustos'ta Odessa'da kurşuna dizilmesinden iki gün sonra, aynı zamanda Kışlık Saray adıyla da bilinen Yeşil Saray'ın önünde Osmanlı elçisinin "imparatorun görür gözü ve tutar eli" şeklinde tanımladığı ve Rusya'nın ikinci adamı olarak kabul edilen General Nikolay Mezentsov, Sergey Kravchinsky tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Hançerlemenin otoriter idarecilerin öldürülmesinde gelenekselleşmiş bir yöntem olduğu ve bu yöntemin halk üzerinde büyük bir etkisinin bulunduğu dikkate alındığında Kravchinsky'nin suikast silahı olarak neden hançeri seçtiği daha iyi anlaşılmaktadır. Osmanlı elçisine göre Mezentsov'a düzenlenen suikast bir "Vâkıa-yı azîme"dir ve Rus kamuoyundan daha ziyade II. Aleksandr'ı etkilemiştir. Hükümet taraftarı bazı gazeteler Mezentsov'un kişisel bir meseleden dolayı öldürüldüğünü ve katilinin yakalandığını yazmışlardır. Fakat kamuoyunda cinayetin daha önceden planlandığı ve siyasi bir amaç doğrultusunda gerçekleştirildiğine dair bir kanaat oluşmuştur.²⁵

Mezentsov'un öldürülmesi üzerine bütün siyasi tutuklular sorguya çekilmiş ve Üçüncü Daire'nin başına Aleksandr Romanoviç Drenteln getirilmiştir. Drenteln, Mezentsov suikastının faili Kravchinsky'yi ele geçiremese de sadece Petersburg'da iki bine yakın kişiyi tutuklatmıştır. Tutuklamalar imparatorluğun Moskova, Kiev, Odessa ve Harkov gibi diğer önemli şehirlerinde de gerçekleşmiştir. Nihilistlerin tutuklamalara karşı ilk tepkisi Harkov'daki tutuklulara ve öğrencilere karşı sert bir tavır sergileyen Harkov Valisi Prens Krapotkin'i 22 Şubat 1879'da öldürmek olmuştur. Nihilistlerin Krapotkin'den sonraki hedefi Drenteln'dir.²⁶ Drenteln, 26 Mart'ta Lebyajya Kanalı'nın kıyısındaki yoldan Bakanlar Kurulu toplantısına giderken Leon Mirsky adındaki bir Nihilistin silahlı saldırısına uğramıştır. Drenteln hafif bir şekilde yaralanmıştır. Mirsky peşine düşen polislerden kurtulmayı başarmışsa da daha sonra yakalanmıştır.²⁷

Drenteln'e düzenlenen suikast Romanov hanedanlığında korkuya sebep olmuş, sarayın içinde ve dışında bazı tedbirler alınmış, II. Aleksandr'ın her zaman kullandığı yollar üzerinde Kazak askerleri görevlendirilmiştir. Alınan sıkı tedbirlere rağmen II. Aleksandr her zaman yürüyüş yaptığı Yaz Bahçesi'ne nadiren uğramaya başlamıştır. Nihilistlerin yarattığı korku sadece hanedanlık için geçerli değildir. Polis ve jandarma memurları da kendilerini güvende hissetmemişlerdir. Bunlar yolculuklarını ikişer

Organisation and Individual Terrorism in the Russian Revolutionary Movement (1878-1902)," *Historical Materialism* 23 (2015): 94-95.

²⁴ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

²⁵ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30; BOA, HR.SYS. 2769-51, 9; Zilliacus, *The Russian*, 82; Lynn Ellen Patyk, "Remembering 'The Terrorism': Sergei Stepniak-Kravchinskii's Underground Russia," *Slavic Review* 68/4(2009): 764-765.

²⁶ Zilliacus, *The Russian*, 82; O. N. Kvasov, "Terroristiçeskie Tendentsii Narodniçeskogo Dvijeniya Vtoroy Polovinnı XIX veka," v *Narodniki v İstorii Rossii*, Red. G.N. Mokşin, V.V. Blohin, V.V. Zbereb, i M.D. Karpaçev (Voronej: İstoki, 2013), 132.

²⁷ V. Jerve, "Drenteln, Aleksandr Romanoviç," *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, v Red. A. A. Polovtsova, 6 (S. Petersburg: Obşestvennaya Polza, 1905), 685.

süvarinin eşliğinde yapmaya başlamışlardır. Bütün bu korkuya ve Mirsky'nin suikast girişimini itiraf etmesine rağmen sıkıyönetim mahkemesinin Mirsky'ye vermiş olduğu idam cezası II. Aleksandr'ın isteği üzerine 10 yıllık kürek cezasına çevrilmiştir. Osmanlı elçisinin İstanbul'a gönderdiği rapora göre cezanın yumuşatılmasındaki en önemli etken II. Aleksandr'ın suikast girişiminin arkasında Nihilistlerden ziyade meşrutiyetçilerin²⁸ bulunduğunu düşünmesidir. II. Aleksandr'ın olaydan sonra vermiş olduğu demecinde "benden meşrutiyet isteyecek adam elini kanla, cinayetle leke-dâr etmemelidir" şeklindeki ifadesi bu düşüncenin bir ürünüdür. Bu noktada alınan tedbirlerle sadece Nihilistlerin değil aynı zamanda meşrutiyetçilerin de tehdit edildiği ileri sürülebilir. Başta Petersburg olmak üzere bazı şehirlerdeki valilerin –ki bunların bir kısmı meşrutiyet yanlısıdır- yerine askerî valilerin atanmasını bu tehdit kapsamında değerlendirmek gerekir.²⁹

II. Aleksandr meşrutiyetçilere gözdağı vermekle birlikte onların tamamen karşısında yer almamıştır. Bunda şüphesiz meşrutiyetçilerin siyasette etkili olmaları ve en azından Slavyanofillerin ve Liberallerin fikirlerinin hanedanlığın varlığını tehdit etmemesi önemli rol oynamıştır. Öte yandan II. Aleksandr'ın meşrutiyeti kaçınılmaz bir gerçek olarak kabul etmesi de muhtemeldir. Nitekim II. Aleksandr saraydan beklediğini bulamayan aristokratların, politikacıların veya varlıklı kişilerin meşrutiyetin ilanını dört gözle beklediklerini ve ülkede meşrutiyet fikrinin giderek yaygınlaştığını fark etmiş, bu bağlamda bir anayasanın hazırlığına da girişmiştir. II. Aleksandr'ın meşrutiyete giden yolda meşrutiyetçilere boyun eğdiği de söylenemez. O, silah zoruyla ilan edilecek bir meşrutiyete karşı çıkmış, nüfuzunu ve harcamalarını kısıtlayan bir meşrutiyete de asla izin vermemiştir.³⁰

Rus kamuoyuna göre meşrutiyet Nihilistlerin eylemlerinin son bulup bir yılı aşkın bir süre herhangi bir terör eylemi gerçekleşmediği zaman ilan edilecektir. Fakat Nihilistler de meşrutiyetçiler gibi meclisin açılması taraftarıdır ve bu uğurda canla başla çalıştıkları gibi her türlü şiddete de başvurmaktadırlar. Dolayısıyla Nihilistlerin eylemlerine son vermek gibi bir niyetleri bulunmamaktadır. Meşrutiyetin kaderinin Nihilistlere bağlanması, meşrutiyetçilerle Nihilistlerin birlikte hareket etmelerini önlemeye yönelik bir girişim ve Nihilistlere verilen desteğin kesilmesi için atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.³¹

Rus yönetiminin meşrutiyet konusundaki tavrı Nihilistlerin ne eylemlerini sonlandırmış ne de güç kaybetmelerine yol açmıştır. Nihilistler giderek güçlendikleri gibi eylemlerini de arttırmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Nikolayev şebkenderi Nihilistlerin güçlenmesini rüşvetin yaygın bir şekilde devam etmesine, adalet sisteminin işleyemeyişine, eğitim sisteminin çağın geride kalmasına, kanunların dönemin şartlarına

²⁸ Meşrutiyet yanlıları belirli bir siyasi guruba dahil değildir. Bu yüzden sadece Nihilistlerin değil aynı zamanda Slavyanofillerin ya da Liberallerin arasında da meşrutiyeti savunanlar bulunmaktadır. Mesela II. Aleksandr'ın devlet işlerini emanet ettiği liberal çizgideki Loris Melikov bunlardan birisidir. Fakat meşrutiyetin ilan edilmesi konusunda Slavyanofiller ve Liberaller Nihilistler gibi sert yöntemlere başvurma taraftarı değildir. Bununla birlikte bu durum, onların Nihilistlere destek olmayacakları anlamına gelmemektedir. (BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30; Zilliacus, *The Russian*, 101-110.)

²⁹ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

³⁰ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30; BOA, Y.PRK.EŞA. 1-55.

³¹ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

uygun olmayışına ve ağır vergi yüküne bağlamaktadır.³² Anlaşılan II. Aleksandr döneminde yapılan reformlar da halkın sorunlarını çözecek nitelikte değildir. Bu yüzden Nihilistler sorunların temeli olarak gördükleri çarlık rejimini yıkmayı hedeflemişler, bu doğrultuda çarlık rejimini temsil eden II. Aleksandr'ı ortadan kaldırmayı amaç edinmişlerdir. Aleksandr Konstantinoviç Solovyev isimli bir Nihilist bu amacı gerçekleştirmek için 14 Nisan'da Kışlık Saray'ın önünde II. Aleksandr'a bir suikast girişiminde bulunmuştur. Solovyev, II. Aleksandr'a beş el ateş etmişse de isabet ettirememiş ve tutuklandıktan sonra mahkemeye çıkarılmıştır.³³

Osmanlı elçisi, Solovyev'in muhakemesine dair bilgi almak için Petersburg valisi General İosif Gurko ile görüşmüştür. Gurko, elçiye çok az bilgi vermiştir. Bu bilgi de Nihilistlerin teşkilat yapısı ile alakalıdır. Buna göre Nihilistler Fransa ve Lehistan'daki ihtilalciler gibi 10'ar kişilik gruplar halinde örgütlenmişlerdir. Başkan hariç her bir grup üyesi yalnızca bu 10 kişiyi, başkan ise diğer grubun sadece başkanını tanımaktadır. Grup üyelerinden birisinin deşifre olması halinde diğer üyeler buldukları şehri hızlı bir şekilde terk etmektedir. Bu durum polisin 10 kişiden daha fazlasını tespit etmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden Solovyev'den sadece 9 kişinin ismi öğrenilebilmiştir. Vali'nin açıklamalarının Osmanlı elçisini tatmin etmediği elçinin görüşmeden sonra Solovyev olayı ile ilgili ayrıntılı bir araştırmaya girişmesinden anlaşılmaktadır.³⁴ Bu araştırmanın 1878'den itibaren başta Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerdeki şiddet olaylarının artış göstermesinden endişelenen II. Abdülhamid'in emri doğrultusunda gerçekleştirildiği düşünülebilir.³⁵ Elçi, yaptığı araştırma sonucunda Gurko'nun Solovyev hakkında söylemediği pek çok bilgiye ulaşmıştır. Gurko'nun bu bilgileri elçiden saklaması muhtemelen bu bilgilerin uluslararası alanda Rusya'nın güçsüz bir devlet olarak algılanmasına yol açabilecek nitelikte olmasından ileri gelmiştir. Nitekim elçinin Solovyev olayına ilişkin İstanbul'a gönderdiği raporunda Rus yönetiminin Nihilistler karşısında aciz kaldığı vurgulanmıştır.³⁶

Mahkeme, Solovyev'in idamına karar vermiştir. İdam 28 Mayıs'ta saat 10'da gerçekleştirilmiş, infaz sırasında Adalet Bakanı ile soruşturmayı yürüten savcı da hazır bulunmuştur. Üst düzeyde gerçekleştirilen katılım, meselenin ciddiyetini göstermektedir.³⁷ İdamdan birkaç gün sonra Solovyev'in vermiş olduğu isimler de birer birer idam edilmiştir. Suikastın ardından II. Aleksandr muhafız alayındaki Kazak sayısını arttırmıştır. Nihilistler ise bu muhafızları aşmanın yollarını aramışlar ve nihayet II. Aleksandr'ın tren yolculuklarında muhafızlarından ayrıldığını tespit etmişlerdir. 2 Aralık 1879'da Nihilistler II. Aleksandr'ın Yalta'daki yazlık sarayından Moskova'ya trenle döneceğini öğrenmişler ve tren yolu üzerine bomba döşemişlerdir. II. Aleksandr bindiği

³² BOA, HR.TO. 344-59; BOA, Y.A.HUS. 235-6/3.

³³ Zilliacus, *The Russian*, 83.

³⁴ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30; BOA, Y.PRK.EŞA. 1-55.

³⁵ Yılmaz, *Serseri*, 97. XIX. Yüzyılda Avrupa'daki terör eylemlerine ve bu eylemler karşısında Osmanlı Devleti'nin tutumuna ilişkin değerlendirmelerin yapılmasına katkı sağlayan Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Özer ÖZBOZDAĞLI'ya teşekkür ederim.

³⁶ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

³⁷ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

treninin lokomotifi arızalanınca bombalı suikasttan kurtulmuştur.³⁸ Bu, dünyada bomba kullanılarak gerçekleştirilen ilk suikast girişimi olmuştur.³⁹

5 Şubat 1880'de Nihilistler bir başka bombalı saldırı daha düzenlemişlerdir. Bomba, suikastı gerçekleştirmek için bir yıl önce sarayda garson olarak işe giren Stepan Halturin tarafından II. Aleksandr'ın her zaman yemek yediği masanın tam altında bulunan bodrum kata yerleştirilmiştir. II. Aleksandr, patlamadan yara almadan kurtulurken saray çalışanlarından ve muhafızlardan 10 kişi ölmüş, 45 kişi de yaralanmış, suikastı gerçekleştiren Halturin ise kaçmayı başarmıştır.⁴⁰ II. Aleksandr, devlet düzenini ve kamu huzurunu sağlamak adına geniş yetkilerle donatılmış bir yüksek idarî komisyon oluşturmuştur. Komisyonun başkanlığına ise Harkov valiliği sırasında Nihilistlere karşı büyük başarılar sağlamış olan Loris Melikov atanmıştır.⁴¹

Melikov, önceden ne yapacağı kestirilemez bir kişi olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte sert tedbirler alacağı göreve gelmesinden kısa bir süre sonra anlaşılmiştir. 20 Şubat'ta kendisine karşı suikast düzenleyen bir şahsı yirmi dört saat içinde idam ettirmiştir. Hızla gerçekleştirilen yargılama ve idam onun Nihilistlere karşı asla taviz vermeyeceğinin ilanıdır. Buna karşılık halkın şikayetlerini de sonuna kadar dinlemiş ve mağduriyet yaratan konulara çözüm üretmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin Nikolayev şehbenderinin raporunda "kâbûs-ı belâ" olarak nitelendirilen ve sadece sıradan halkın değil aynı zamanda ileri gelenlerin de korkup çekindiği, halkı birbirine düşürüp suçsuz insanların yıllarca hapiste yatmasına neden olan Üçüncü Daire'yi kapatması Melikov'un en önemli icraatlarından birisidir. Buna ilaveten eğitim ve sansür konusundaki uygulamaları ile Rus yönetiminin açıkça eleştirilmesine yol açan ve halkın reform beklentisi üzerinde olumsuz bir etki yaparak halk arasında huzursuzluğa neden olan dönemin Eğitim Bakanı Dmitry Tolstoy'u da görevden almıştır.⁴²

Alınan tedbirler kapsamında bazı şehirlerde sıkıyönetim ilan edilip şehirlerin idaresi askeri valilere bırakılmış, askeri mahkemeler kurulmuş ve suçlu bulunanlar idam edilmiştir. Ancak tutukluların sorgulanmaları sırasında gösterdikleri metanet ve verilen idam cezalarına karşı hakaret edercesine sergiledikleri rahat tavırları mahkemelerin Nihilistleri kontrol altına alamadığını ortaya koymaktadır. Üstelik Nihilistler propaganda yoluyla fikirlerini yaymaya devam etmişlerdir.⁴³ Özellikle Sosyalizmi anlatan eserlerin elden ele dolaşması ve halkın batı basınına yakından takip ederek Rusya ile Batıyı kıyaslayıp Rusya'nın ne kadar geride kaldığını anlaması Nihilistlerin fikirlerinin yayılmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Böylelikle Nihilistler toplumun hemen hemen her kesiminden destek görmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Nikolayev şehbenderi Nihilizmin yaygınlaşmasıyla birlikte Nihilizmin üç farklı yorumunun ortaya çıktığını

³⁸ *Vsemirnaya Illyustratsiya* 570 (1879): 471; Zilliacus, *The Russian*, 84, 95.

³⁹ Yılmaz, *Serseri*, 98.

⁴⁰ Stepan Halturin, 1882'de Kiev Bölgesi Askeri Savcısı olan General V. S. Strelnikova'ya suikast düzenleyen ekibin içerisinde yer almış, suikast sonrası yakalanarak Mart 1882'de idam edilmiştir. (*Vsemirnaya Illyustratsiya* 692 (1882): 314.)

⁴¹ Zilliacus, *The Russian*, 97-100; *Vsemirnaya Illyustratsiya* 579, 580, 581 (1880): 131, 155, 170, 178.

⁴² BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30; *Vsemirnaya Illyustratsiya* 581 (1880): 174; Zakharov, "The reign of Alexander II," 615.

⁴³ BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30.

belirtmektedir. Anayasanın ilanı ve meclisin açılması bu yorumların ortak yönüdür. Birinci yorumda hanedanın mevcudiyeti kabul edilmiştir ki bu noktada şebkender ya meşrutiyetçileri Nihilistlerle karıştırmıştır ya da bu yorumun savunucuları Nihilistleri destekleyen meşrutiyetçilerdir. İkinci yorumda mevcut rejimin cumhuriyet rejimi ile değiştirilmesi, üçüncü yorumda ise halkoyu ile seçilmiş bir başkanın idaresi altında başka bir başkanın ve hükümetin yönetimi söz konusudur. Rus yönetimi bu fikirlerin benimsenmemesi için her türlü yolu denemiştir. Nihilistlerin Sibirya'ya ya da başka yerlere sürülmesi, idam edilmesi veya "revolver dinamit müeyyidciliği" gibi ölüm riski yüksek olan işlerde çalıştırılmaları bu yollardan bir kaçıdır.⁴⁴

Nihilistleri ortaya çıkaran siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar devam ettiğinden Rus yönetiminin Nihilistlere yönelik politikası başarısızlıkla sonuçlanmış ve Nihilistler düşüncelerini yaymaya devam ettikleri gibi terör eylemlerinden de vazgeçmemişlerdir. Bu eylemler II. Aleksandr'da büyük bir korku yaratmıştır. II. Aleksandr'ın daha önce tasarlanmış olan Berlin seyahatini eşi Mari Alexandrova'nın hafif seyreden hastalığını ileri sürerek iptal etmesi yaşadığı bu korku ile ilişkilidir.⁴⁵

1880'in sonlarına gelindiğinde II. Aleksandr "bir insan avının ana hedefi haline" gelmiştir.⁴⁶ Daha önceki başarısız girişimlerinden ders çıkaran Nihilistler stratejilerini değiştirmişlerdir. Buna göre tek bir eylem üzerine kurgulanan suikast planının alternatifleri de oluşturulmuş, başarısızlıkla sonuçlanan bir eylemin hemen ardından gerçekleştirilecek bir başka eylemle başarısızlığın telafi edilmesi öngörülmüştür. 1881'de II. Aleksandr'ın her zaman kullandığı güzergah üzerinde bulunan Malaya Sadovaya Sokağı'ndaki bir peynirci dükkanından açılan tünel ile yolun altına bomba döşeme ve II. Aleksandr'ın arabası oradan geçerken ayrıca arabasına da bomba atma planı bu stratejinin bir parçasıdır. II. Aleksandr'ın kullandığı diğer güzergahlar için de birer plan söz konusudur.⁴⁷

Nihilistlerin yeni stratejisi onları başarıya ulaştırmıştır. II. Aleksandr, Malaya Sadovaya Sokağı'na uğramasa da 13 Mart 1881'de askeri birlikleri teftiş için Kışlık Saray'dan çıkıp Katerine Kanalı boyundaki sokağa girmiştir. İşin ilginç yanı II. Aleksandr'ın sokağa girişini elindeki mendili sallamak suretiyle suikastçılara haber veren Sofya Perovskaya'nın 1741'den 1762'ye kadar Rusya'da hüküm sürmüş olan imparatoriçe Yelizaveta Petrovna'nın torunlarından gelen Perovski ailesine mensup olmasıdır. Perovskaya'nın işaretinin ardından suikastçılardan Nikolay İ. Rısakov, birinci sınıf bir kimyager olan Nikolay Kibalçıç'ın elde gizlice taşınabilecek şekilde imal ettiği bombayı II. Aleksandr'ın arabasına atmıştır. II. Aleksandr şans eseri bu saldırıdan küçük yaralarla kurtulmuş, ancak saraya dönmek yerine olayı incelemeyi tercih edince orada bulunan ikinci suikastçi İgnatiy İ. Grinevişki'nin atmış olduğu bombadan dolayı ölümcül yaralar almıştır. Bomba II. Aleksandr'ın sağ bacağına koparmış, sol bacağına ise parçalanmıştır. Bu ağır yaraların sonucunda II. Aleksandr olayın gerçekleştiği gün Kışlık Saray'da hayatını

⁴⁴ BOA, HR.TO. 344-59.

⁴⁵ BOA, HR.TO. 344-59; BOA, Y.PRK.EŞA. 24-30; BOA, Y.PRK. EŞA. 1-55; BOA, Y.A.HUS. 235-6/3.

⁴⁶ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 286.

⁴⁷ Zilliacus, *The Russian*, 106-107; Onur İşçi ve Onur Önol, *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü (1881-1917)* (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 15.

kaybetmiştir. Ölürken yanında daha sonra sırasıyla tahta geçecek olan oğlu III. Aleksandr ve torunu II. Nikola da bulunmaktadır. II. Aleksandr'ın çekmiş olduğu ölüm sancısı her iki hükümdar adayının da zihninde silinmez bir tablo olarak yer edinmiştir. Bu tablo III. Aleksandr'ın ve II. Nikola'nın ülkeyi nasıl idare edeceklerini belirleyen en önemli etkenlerden birisi olmuştur.⁴⁸

II. Aleksandr'a düzenlenen suikastın ardından Petersburg'daki bütün tren istasyonları, köprüler ve sokaklar polis, jandarma ve Kazak muhafızları tarafından tutulmuştur. Bunlar iki gün içerisinde sadece Petersburg'da 800'den fazla kişiyi tutuklamışlardır. Suikastı tertip edenler, II. Aleksandr'ın öldürülmesiyle amaçlarına ulaşacaklarını zannettiklerinden Petersburg'u terk etmemişler ve bir ay içerisinde yakalanarak idam cezasına çarptırılmışlardır.⁴⁹ İdam cezaları birer birer infaz edilmesine rağmen Nihilistler Rusya için tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Bu yüzden Rus yönetimi Nihilistlere karşı tedbir almayı sürdürmüştür. On binlerce kişinin meydanlarda toplanıp bir araya gelmesini sağlayan Paskalya etkinliklerinin yasaklanması bu tedbirlerden birisidir. Ancak bu tarz etkinlikler halkın vazgeçemediği alışkanlıklar arasında yer almaktadır. Ayrıca bu etkinliklerden ekonomik çıkar sağlayan bir esnaf zümresi de bulunmaktadır. İnsanların hem eğlencelerinden hem de işlerinden mahrum bırakılması bu gibi tedbirlerin Nihilistler tarafından suiistimal edilmesine yol açmıştır. Nihilistler halk arasında hükümetin kendilerinden korktukları dedikodusunu yaymışlar ve alınan tedbirleri güçlerini arttırmak için bir araç olarak kullanmışlardır.⁵⁰

Nihilistlerin suikastı gerçekleştirdiği gün II. Aleksandr, "*Temsilciler Komitesi'nin bir devlet meclisi oluşturulması önerisiyle ilgili teklif kararını*" onaylamıştı. Fakat II. Aleksandr'ın öldürülmesi meşrutî düzene geçiş konusunda atılan adımların akıbetini şüpheye düşürmüştür.⁵¹ Suikastı takip eden günlerde hükümet, Nihilistlerle nasıl mücadele edileceğine dair bir fikir birliğine varamamış, bu konuda teşekkül eden üç görüşten birisinde Nihilistlerin cezalandırılmasında hukukun izin verdiği ya da vermediği her türlü yolun denenmesi, ikincisinde öncelikle meşrutiyetin ilan edilmesi, sonrasında ise gerekli olursa Nihilistlerin cezalandırılması, üçüncüsünde ise ilk iki görüşün birlikte uygulanması savunulmuştur.⁵²

Hükümetin Nihilistlerle mücadele ve meşrutiyet konularındaki kararsızlığına rağmen III. Aleksandr'ın Nihilistlere karşı nasıl bir politika takip edeceği gayet açıktır. III. Aleksandr daha iktidara gelmeden önce öğretmeni K.P. Pobedonostsev'in anayasal yönetim ve liberal reformlar karşısındaki menfur telkinlerinin etkisinde kalmış, tahta geçtiğinde de liberal hareketlere karşı açıkça cephe almış ve Çarlık mutlakiyetini güçlendirmek için çalışmıştır.⁵³ Bu amaçla 1881 Nisan'ında yayınladığı bir manifesto ile "*otokrasinin hiçbir şekilde kısıtlanamayacağını ve otokrasiye karşı girilecek her türlü*

⁴⁸ Zilliacus, *The Russian*, 107, 111, İşçi ve Önel, *Rusya*, 15-16; A.J. Sack, *The Birth of the Russian Democracy* (New York: Russian Information Bureau, 1918), 57.

⁴⁹ Zilliacus, *The Russian*, 112-114.

⁵⁰ BOA, HR.SYS. 1342-6.

⁵¹ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 287, Zilliacus, *The Russian*, 108-109.

⁵² BOA, HR.SYS. 1342-6.

⁵³ Acar, *Başlangıçtan*, 219; Kurat, *Rusya Tarihi*, 359; Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 287

eylemin sert tedbirlerle bastırılacağını” ilan etmiştir.⁵⁴ Bu manifesto, II. Aleksandr döneminin reformlarının reddi anlamına gelmektedir. Ayrıca Nihilistleri zor günlerin beklediğini de haber vermektedir. Nitekim çok geçmeden, “Düzenin Sağlanması İçin Özel Önlemler Getiren Kanun” çıkartılmış ve liberal görüşlü idareciler görevden alınarak yerine reform karşıtı olan otokrasi yanlısı isimler getirilmiştir.⁵⁵

III. Aleksandr Nihilistlerle mücadelede kararlı görünmektedir. Bu kararın cesarettten ziyade korkuya dayandığı bir gerçektir. III. Aleksandr’ın babasının sonunu getiren bombalardan kendisini uzak tutmak için Petersburg yakınlarındaki Gaçina’da bulunan yazlık sarayını mesken tutması ve devlet işlerini buradan yürütmesi bu korkunun bir sonucudur. Elden ele dolaşan bildirimlerde III. Aleksandr’ın yanı sıra Çariçe Maria Fyodorovna’nın da ortadan kaldırılması yönündeki ifadeler, III. Aleksandr’ın hayatıyla ilgili kaygılarında yersiz olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁶

II. Aleksandr suikastı Nihilistler için bir dönüm noktasıdır. Nihilistler bu suikastın ardından Avrupa’daki Sosyalistlerin dikkatini çekmiş ve Avrupa’daki Sosyalist kongrelerine davet edilmişlerdir. Öte yandan II. Aleksandr’ın ölümü Nihilistler üzerindeki baskıyı arttırmış ve halkın da Nihilistlerden soğumasına yol açmıştır. Bu yüzden Nihilistler giderek güç kaybetmeye başlamışlardır. Fakat bu durum onların tamamen bir tehdit unsuru olmaktan çıktıkları anlamına gelmemektedir. Baskıdan dolayı yurtdışına kaçan Nihilistler, kendilerine özellikle Avrupa’da nüfuzlu koruyucular bulmuşlar ve Rusya’yı Avrupa devletlerinin müdahalesine açık bir hale getirmişlerdir.⁵⁷ Buna ilaveten Avrupa basınıni kullanarak Rusya’da korku yaratmaya çalışmışlardır. Rusya’da kalan Nihilistler ise suikastlardan ziyade propaganda faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmışlardır.⁵⁸ Varşova’da Çariçenin himayesinde bulunan bir kız okulundaki bazı öğretmenlerin öğrencilere Nihilizmi anlatan bildiriler dağıtmaları bu propaganda faaliyetleri için bir örnek teşkil etmektedir. Nihilistlerin propaganda dışında suikast girişiminde bulunmak için hazırlık yaptıkları da bilinmektedir. Rus polisinin 1883’de Harkov ve Petersburg’da silah yapımında kullanılan yanıcı madde ve demir gibi malzemeleri ele geçirmesi, ayrıca Petersburg’da bir bomba imalathanesini tespit etmesi Nihilistlerin suikast girişimi çerçevesindeki hazırlıklarından bir kaçıdır. 1890’lı yılların ortalarına kadar polisin sıkı takibati neticesinde propaganda yapan ve suikast hazırlığında bulunan Nihilist grupları birer birer deşifre edilmiş, grup üyeleri de tutuklanarak mahkemede yargılanmışlardır.⁵⁹

3) Rus Nihilistlerin Avrupa’daki Faaliyetleri

Rus Nihilistler, Avrupa’ya 1860’ların başında gelmeye başlamışlardır. Bunlardan birisi Nihilistler açısından önem arz eden Mihail Bakunin’dir. Bakunin, Avrupa’daki 1848-1849 ihtilallerine karıştıktan sonra tutuklanıp Rusya’ya iade edilmiş, çarlık rejimini eleştiren yazılar yazınca Sibirya’ya sürgün edilmiş, 1861’de Sibirya’dan kaçmayı başarmış

⁵⁴ İşçi ve Önel, *Rusya*, 23.

⁵⁵ Acar, *Başlangıçtan*, 219-220.

⁵⁶ BOA, HR.SYS. 1342-6.

⁵⁷ BOA, Y.PRK.AZJ. 4-61/1; BOA, İ. DÜİT. 145-12.

⁵⁸ BOA, Y.PRK.TKM. 19-31/4; BOA, Y.PRK.TKM. 30-31/1; BOA, Y.PRK.EŞA. 12-92/1; BOA, HR.SYS. 1363-74.

⁵⁹ BOA, HR.SYS. 1363-74; BOA, HR.SYS. 1363-76; BOA, HR.TO. 344-59.

ve Avrupa'ya firar etmiştir.⁶⁰ Bakunin kadar önemli olan bir diğer kişi Petr Kropotkin'dir. Soylu bir aileden gelen Kropotkin orduya katılmış, 1862'de gittiği Sibirya'da uzun bir süre görev yapmış, 1872'de gerçekleştirdiği Avrupa gezisinde Bakunin ile tanışmış, Rusya'ya döndüğünde işçiler arasında propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Propaganda faaliyetlerinden dolayı 1874'te tutuklanmış, iki yıl hapis yattıktan sonra bir fırsatını bulup hapisaneden kaçmış, bir süre İsviçre'de yaşamış, 1886'da da Londra'ya gitmiştir. Kropotkin, Çaykovsky Devrim Dairesi'nin bir üyesidir.⁶¹ Bu grubun lideri Nikolay Vasileviç Çaykovsky'dir. Bir Rus asilzadesi olan Çaykovsky, 1872'de Petersburg Üniversitesi'nden mezun olmuş, 1874'teki tutuklamaların ardından grubunu dağıtmış ve Avrupa üzerinden Amerika'ya göç etmiştir. 1879'da ailesi birlikte Fransa'ya gelen Çaykovsky bir süre burada yaşadıkten sonra Londra'ya gitmiştir.⁶² Avrupa'daki Nihilistlerin önemli temsilcilerinden bir diğeri ise Sergey Kravchinsky'dir. Kravchinsky, General Nikolay Mezentsov'u bıçaklayarak öldürdükten sonra İsviçre'ye kaçmış ve Stepnyak takma adını almıştır. Kravchinsky Avrupa'da, bu takma adıyla tanınmıştır. Stepnyak'ın İsviçre'deyken burada bulunan Rus devlet adamlarına karşı suikast hazırlığı içerisinde olduğu düşünülmektedir. İsviçre polisinin ihbar üzerine Basel'de Stepnyak'ın da sık sık uğradığı bir eve düzenlediği baskında 54 kilogram patlayıcı madde ele geçirmesi ve bu olaydan sonra Stepnyak'ın ortadan kaybolması bu düşüncüyü teyit eder niteliktedir. Stepnyak İsviçre'de kaybolduktan kısa bir süre sonra Londra'da ortaya çıkmıştır.⁶³

Stepnyak'ı İsviçre'yi terk etmeye zorlayan sebep, Rusya'nın Stepnyak'ı iade etmesi için yapmış olduğu baskıdır. Stepnyak'ın "*İsviçre gibi hain bir ülkede kalmaktansa Rusya'ya gitmeyi... tercih ederim*" şeklindeki açıklamasına bakılırsa İsviçre'nin Stepnyak'ı iade etme niyetinde olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴ Halbuki Avrupa'da siyasi suçtan dolayı töhmet altında bulunan Rusların Rusya'ya iade edilmemesi yönünde genel bir eğilim bulunmaktadır.⁶⁵ İsviçre'nin bu eğilim dışında hareket etmesi Avrupa'da 1870'lerin sonlarında başlayan ve 1880'lerde tırmanışa geçen terör eylemleridir.⁶⁶ Bu terör eylemleri Rus Nihilistlerini Kıta Avrupası'nda zor durumda bırakmıştır. Bunun üzerine Rus Nihilistleri kendilerini güvende hissedecekleri bir yer aramaya başlamışlardır. Nihayet Stepnyak'ın girişimleri sonucunda İngilizler 1890'da Londra'da "*The Society of Friends of Russian Freedom*" adındaki derneği kurunca Nihilistlerin yer arayışı sona ermiştir. Kıta Avrupa'sında bulunan Felix Volkhovsky, Vladimir Bourtzeff, Michel Woiniez-Keltchevsky, Moses Harmidor-Baranoff, Alexander Lavrenius, Polonyalı Stanislas Mendelsohn ve eşi Mary gibi önemli Nihilistler ile daha az önem arz eden diğer Nihilistler İngiltere'ye gelmişlerdir.⁶⁷

⁶⁰ Acar, *Başlangıçtan*, 215-216.

⁶¹ John Slatter, "Kropotkin, Pyotr Alexeyevich," in *Encyclopedia of Russian History*, Ed. James R. Miller (Newyork: Gale, 2004), 789-790; Walicki, *Rus Düşünce*, 422-424; Sack, *The Birth*, 187, 191-195.

⁶² İ.A. Solovyeva, "Nikolay Vasilyeviç Çaykovskiy," *Voprosi İstorii* 5 (1997): 37, 40-41.

⁶³ BOA, HR.SYS. 2769-51, 2, 9, 10.

⁶⁴ BOA, HR.SYS. 2769-51, 11.

⁶⁵ BOA, Y.A.HUS. 447-10/2.

⁶⁶ Yılmaz, *Serseri*, 97; R. B. Jensen, "The International Campaign Against Anarchist Terrorism, 1880-1930s," *Terrorism and Political Violence* 21/1 (2009): 90.

⁶⁷ BOA, HR.SYS. 2769-51, 2, 14.

The Society of Friends of Russian Freedom, İngiltere'nin etkili siyasetçilerinden Robert Spence Watson tarafından kurulmuştur. Watson, anayasal düzen taraftarıdır ve Rusya'nın anayasal düzene geçişini savunanlara sempati duymaktadır. Ayrıca gençliğinde sosyalist eğilimli Giuseppe Garibaldi ve Felice Orsini'nin etkisi altında kalmıştır.⁶⁸ Dernek, Watson dışında İrlanda'yı bağımsızlığına ve anayasal bir düzene kavuşturmak için çalışan Michael Davitt ve Marksist İngiliz siyasetçi Henry Mayers Hyndman tarafından da desteklenmiştir.⁶⁹ Özellikle Watson'un desteği derneğin İngilizler nezdinde saygınlık kazanmasını sağlamış ve derneğe üye olanların sayısının kısa sürede artmasına yol açmıştır. Derneğin yayın organı "*Free Russian*"ın bir sayısında dernek üyesi olan 39 İngiliz'in ismi yayımlanmıştır. Bu isimlerden 10'unun Parlamento üyesi ve 4'ünün de ruhban sınıfı mensubu olması dikkat çekicidir.⁷⁰ Derneğin İngilizler tarafından büyük destek görmesi derneğin çarlık rejimi karşıtı ve liberal bir kuruluş olmasından ileri gelmiştir. Derneğin bu özelliği Rus Nihilistlerin dernek çatısı altında faaliyetlerini yürütmelerine imkân sağlamıştır. Nihilistlerin yoğun faaliyetleri bu derneğin Osmanlı Devleti tarafından bir Nihilist kuruluşu olarak algılanmasına yol açmıştır.

Free Russian aylık bir bültenidir. Yazı işleri müdürü Sergey Kravchinsky Stepnyak, yazı işleri müdür yardımcısı Felix Volkhovsky'dir. Bültenin amacı "*Rusya'da özgürlüğü sağlamak için mücadele etmek ve Çarlık rejiminin Rus halkına karşı işlediği suçlardan dolayı uluslararası sahada kınanmasını sağlamaktır*". Bültenin finansmanı ise The Society of Friends of Russian Freedom'dır.⁷¹ Derneğin aynı zamanda Rus Nihilistlerinin kongre ve konferanslarına da mali destek sağladığı görülmektedir. Stepnyak ve Volkhovsky derneğin kendileri için çıkarmış olduğu sahte pasaportlarla İngiltere'nin ve Amerika'nın çeşitli şehirlerini dolaşmışlar, toplantılar düzenlemişler ve bu toplantılarda hem propaganda yapmışlar hem de Rusya'daki terör eylemleri için para toplamışlardır. Seyahatlerinde özellikle Joseph Cowen gibi bazı zengin İngilizlerin dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Buna ilaveten Cambridge Liberal Club gibi İngiltere'nin tanınmış sosyo-politik dernekleri ile bağlantı kurmuşlardır.⁷²

Rus Nihilistlerin İngiltere'de kurmuş oldukları başka dernekler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi 1891'de kurulmuş olan ve saymanlığını Çaykovsky, Kropotkin ve Keltchevsky'nin yaptığı "*Russian Political Refugees Fund Abroad*"dır. 1892'de Volkhovsky, Keltchevsky, Stepnyak ve Çaykovsky'nin yazılarını yayınladıkları "*Literary Fund*" yayın hayatına başlamıştır. Cenevre'deki matbaasını Londra getiren Polonyalı Mendelsohn da "*Polish Proletariat*"ı çıkarmıştır. Mendelsohn, Polonyalı Nihilistlerle Rus Nihilistlerin aynı davayı güttüklerini ileri sürmüş ve bu noktada Rus Nihilistlerle ortak hareket etmiştir.⁷³

Rus yönetimi, merkezi Paris'te bulunan Rus Gizli Polis Teşkilatı'nın Nihilistler

⁶⁸ BOA, HR.SYS. 2769-51, 4, 11; S. Stepnyak-E.L. Voynich-F.Volkhovsky, *Nihilism as it is, being Stepniak's Pamphlets* (London: T. Fisher Unwin, 1894), 3, 53, 55.

⁶⁹ BOA, HR.SYS. 2769-51, 13; D.B. Cashman, *The Life of Michael Davitt, Founder of the National Land League* (London: Murphy&McCarthy, 1889), 71-73; Rüçhan Işık, "İngiliz İşçi Sendikalarının Siyasi Faaliyetleri," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 17 (1966): 116.

⁷⁰ BOA, HR.SYS. 2769-51, 2, 3.

⁷¹ *Free Russian* 3/11 (1892): 1; BOA, HR.SYS. 2769-51, 2.

⁷² BOA, HR.SYS. 2769-51, 3, 4, 14.

⁷³ BOA, HR.SYS. 2769-51, 5, 6, 11,12.

arasına yerleştirdiği casuslar sayesinde Nihilistlerin hem Kıta Avrupası'ndaki hem de İngiltere'deki faaliyetlerini yakından takip etmiştir.⁷⁴ Nihilistler hakkında alınan bilgiler onların iadesi konusunda harekete geçilmesi için Petersburg polis teşkilatı tarafından İngiltere'deki Rus elçiliğine iletilmiştir. İngiltere'nin Nihilistleri teslim etmemek için kelime oyunları ile Rusları oyaladığı anlaşılmaktadır. İngilizlere göre "*Sergey Kravchinsky*" ile "*Sergey Stepanyak*" farklı kişilerdir. Yine İngilizlere göre Rusların aradığı "*Felix Volkhovnsky*"dir. Stepanyak'ın arkadaşının adı ise "*Felix Volkhovsky*"dir. Dolayısıyla bu ikisi de aynı kişiler değildir.⁷⁵ Nihilistlerin uzun bir süre İngiltere'de yaşadıkları dikkate alınırca Rusya'nın Nihilistler konusunda İngiltere'ye baskı uygulayamadığı düşünülebilir.

4) Osmanlı Devleti ve Rus Nihilistler

Osmanlı arşiv belgelerinde Nihilistler "*fesad*" çıkaran bir topluluk olarak nitelendirilmektedir.⁷⁶ Fesadın kelime anlamı "*karışıklık, kargaşalık, ara bozuculuk*"tur.⁷⁷ Osmanlı siyasî ve hukukî literatüründe ise fesat kargaşa çıkaranları, kamu düzenini bozanları, hukukî ve ahlakî kuralları ihlal edenleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁷⁸ Nihilistlerin fesat kelimesi ile tanımlanması aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Nihilistleri neden sıkı bir takibe aldığını ve Nihilistlere ait yayınların ülkeye girişini neden yasakladığını da açıklığa kavuşturmaktadır.

Nihilistlerin yeni bir dünya düzeni kurguladıkları ve bu düzen içerisinde otoriter rejimlere yer vermedikleri Osmanlı yönetiminin yakinen bildiği bir gerçektir.⁷⁹ Yasaklar ve takibat bu gerçeğe karşı alınmış tedbirlerden bir kaçıdır. Bu tedbirlerin dışında II. Abdülhamid'in halkın Nihilistlere olan bakış açısını tespit etmek için bir rapor hazırlanması da oldukça manidardır. Söz konusu raporda II. Aleksandr'ın Nihilistler tarafından öldürülmesine ilişkin İstanbul ahalisinin duygu ve düşünceleri saptanmaya çalışılmıştır. Rapora göre, Müslim ve gayrimüslim halk suikastı tasvip etmemiş ve II. Aleksandr'ın vahşice öldürülmesinden üzüntü duymuştur. Bu üzüntünün kaynağı ise II. Aleksandr'ın Abdülaziz ile aynı kaderi paylaşmasıdır. Raporda Rusya'da Nihilistlerin ortaya çıkışına ve güçlenmelerine yol açan koşulların –ki bunlar özel mülkiyet konusundaki eşitsizlik ve kişiler arasında servet uçurumu yaratan hukuk düzenidir– Osmanlı Devleti'nde bulunmadığı ileri sürülerek Nihilistlerin Osmanlı Devleti'ni tehdit eden bir unsur olarak görülemeyeceği beyan edilmiştir.⁸⁰

II. Abdülhamid'in kendisine sunulan raporu dikkate aldığı kuşku yoktur. Ancak Nihilistlere karşı takip edeceği siyaseti sadece bu rapora göre belirlemediği de ortadadır. Nitekim raporda Nihilistlerin tehdit olarak algılanamayacağı vurgusuna karşılık II. Abdülhamid meseleye ciddiyetle eğilmiştir. Nihilistlerin Osmanlı topraklarına giriş yapacaklarına dair alınan her istihbarat değerlendirilmiş, ülkeye giriş yapanlar ise

⁷⁴ Rita T. Kronenbitter, "Paris Okhrana 1885-1905," in *Okhrana, The Paris Operations of the Russian Imperial Police*, Ed. Ben B. Fischer, (Washington: Central Intelligence Agency, 1997), 55-59.

⁷⁵ BOA, HR.SYS. 1364-96.

⁷⁶ BOA, Y.A.HUS. 166-124/1.

⁷⁷ *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK, 2005), 692.

⁷⁸ Yılmaz, *Serseri*, 135-139.

⁷⁹ BOA, Y.A.HUS. 190-111/1.

⁸⁰ BOA, Y.EE. 84-122/1.

tutuklanmıştır.⁸¹ Osmanlı-Rus sınırında bulunan sınır kapılarına Rusçaya vakıf memurların atanmasına karar verilmiştir.⁸² Bu sınır kapılarından suikastlarda düzenlenmek üzere hazırlanmış olan silahların geçirilmemesi için memurlardan araç ve bavulları ayrıntılı bir şekilde araştırmaları istenmiştir.⁸³ Bunların dışında Nihilistlere ait yayınların ülkeye sokulmaması, ülkeye bir şekilde sokulup da tespit edilen yayınların toplatılması ve Nihilistlerin hükümetler aleyhinde yapmış oldukları yayınlardan gazetelerin bahsetmemesi için II. Abdülhamid tarafından çeşitli emirler çıkartılmıştır.⁸⁴

Bütün tedbirlere rağmen Nihilistlerin Osmanlı Devleti'ne geldikleri, Nihilizmi anlatan yayınları ülkeye soktukları ve Müslümanlar üzerinde olmasa bile özellikle Bulgarlar ve Ermeniler üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Nihilistlerin Bulgarlar üzerinde etkili olmalarının Bulgarların Rus İmparatorluğu'na komşu bir coğrafyada bulunmaları ve Nihilizmi konu alan yayınlara kolaylıkla ulaşabilmeleri önemli bir rol oynamıştır.⁸⁵ Ayrıca II. Aleksandr 1877-1878'de Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğrattıktan sonra imzalanan anlaşmalarla Bulgaristan'a muhtariyet verilmesi sağlamıştır.⁸⁶ Bu durum Bulgarların Rusya'ya minnet duymalarına ve Rusya'dan gelen Slavların Bulgaristan'da kabul görmelerine neden olmuştur.⁸⁷ Bulgarların dil ve kültür açısından Ruslarla olan benzerliği de Rusların Bulgaristan'da herhangi bir zorlukla karşılaşmadan yaşayabilmelerine imkan sağlamıştır. Bu yüzden Nihilistler Bulgaristan'da oldukça rahat hareket etmişlerdir. Hatta Bulgaristan'da yüksek ücretli işler buldukları gibi başta Bulgar Eğitim Bakanlığı olmak üzere çeşitli devlet memurluklarında görev almışlardır. Nihilistlerin özellikle Eğitim Bakanlığı'nda görev almaları onların Nihilizmi Bulgaristan'da yaygın fikir haline getirmek istemelerinden kaynaklanmıştır.⁸⁸

Rusya, Bulgaristan'daki Nihilist varlığından rahatsız olmuş ve 1891'de Bulgaristan'dan bu Nihilistleri Rusya'ya iade etmesini istemiştir. Rusya, bu konuda Avrupa ülkelerinden de tam bir destek almıştır. Avrupa basınında çıkan bazı haberlere göre bu destek Rusya'nın diplomatik faaliyetlerinin bir ürünüdür.⁸⁹ Ancak, Avrupa

⁸¹ BOA, HR.SYS. 215-14/2; BOA, Y.PRK.ASK. 7-7/1; BOA, Y.PRK.ŞH. 5-56; BOA, Y.MTV. 47-34/1; BOA, Y.PRK.BŞK. 30-3/1.

⁸² BOA, DH.MKT. 427-70/1.

⁸³ BOA, DH.MKT. 521-9/2.

⁸⁴ BOA, Y.A.HUS. 166-124/1; BOA, MF.MKT. 179-100; BOA, MF.MKT. 179-171; BOA, MF.MKT. 180-52.

⁸⁵ Özhan Kapıcı, "Siyasî Firarilerden İhtilâl Ajanlarına: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen Anarşistler, Nihilistler, Sosyalistler Üzerine Bazı Tespitler," içinde *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*, Ed. Yunus Koç ve Mikail Cengiz (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2008), 149, 153-155.

⁸⁶ Savaş sonrası Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 3 Mart 1878'de Ayastefanos Anlaşması imzalanmıştır. Fakat bu anlaşma Balkanlardaki güç dengesini Rusya lehine döndürdüğünden Avrupa devletleri yeni bir anlaşma imzalanması için Rusya'ya baskı uygulamışlardır. Avrupa devletlerinin de katılımıyla Berlin'de düzenlenen kongrenin ardından 13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı muhtar bir Hıristiyan prenslik haline getirilmiş, idaresi de Bulgaristan prensi ile beş yılda bir seçilecek olan bir Hıristiyan valiye bırakılmıştır. 1789'da aynı zamanda Rus Çarının akrabası da olan Avusturyalı Prens Aleksander Bulgaristan prensi olarak seçilmiştir. Bu durum Bulgaristan'ın Avrupa, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında çekişme konusu olmasına yol açmıştır. (Gül Tokay, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908," içinde *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, C. 2 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 319-320).

⁸⁷ BOA, HR.SYS. 2979-61/1; Tokay, "Osmanlı-Bulgaristan," 319-320.

⁸⁸ BOA, HR.SFR.04. 700-18/1; BOA, Y.A.HUS 190-111/1; BOA, Y.A.HUS 243-63/3; BOA, Y.A.HUS 244-63/2.

⁸⁹ BOA, Y.PRK.TKM. 20-26/3; BOA, Y.PRK.TKM. 20-30/2.

Nihilistler konusunda Rusya'nın Nihilistleri bahane ederek Bulgaristan'a müdahale etmesini ve dolayısıyla Balkanlarda nüfuz kazanmasını önlemek için Rusya'ya destek vermiştir.⁹⁰ Bulgaristan Rusya'nın ve Avrupa ülkelerinin baskısından diplomatik manevralarla kurtulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Bulgar yönetimi Rusya'nın Bulgaristan'da bulunduğunu iddia ettiği Nihilistlerin herhangi bir eyleme karışmadıklarını, bunlardan bazılarının Rusya'ya döndüklerini ve Rusya tarafından taltif edilerek önemli vazifelere getirildiklerini ileri sürmüştür. Rusya ve Avrupa ülkelerinin Nihilistlerin Bulgaristan'dan çıkarılmasına yönelik baskıları artınca Bulgar yönetimi Bulgaristan Maliye Müdürü Belçov'u öldüren ve Odessa'ya firar eden suikastçıların kendilerine iadesini istemiştir. Bulgar yönetiminin cevabı Rusya'ya meydan okuma gibi görünse de esasında Bulgar yönetimi Rusya'yı karşısına alabilecek bir güçte değildir. Bundan dolayı Bulgar yönetimi Rusların isteği doğrultusunda Adliye Müdüriyetinde çalışan Nihilist Nebolsin'i sınır dışı etmiş ve bazı Nihilistleri de yakın takibe almıştır.⁹¹

Nihilistlerin Bulgarlar dışında üzerinde etkili oldukları bir diğer topluluk Ermenilerdir. Osmanlı Ermenileri arasında propaganda yapan Nihilistlerin daha çok Rusya Ermenileri olduğu görülmektedir. Ayrıca bunların kurmuş olduğu cemiyet ve derneklerin Ermenileri bağımsızlığına kavuşturmak ve topraklarının büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nde olmak üzere Anadolu ve Kafkasya'da bir Ermeni devleti kurmak gibi bir amaçları da bulunmaktadır.⁹² Nihilist Rusya Ermenileri amaçlarına ulaşmak için başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun çeşitli şehirlerinde gizli örgütler kurmuşlar ve amaçlarına ulaşmak için teröre başvurmuşlardır. Ne var ki bu gizli örgütlerin hiçbiri Cenevre merkezli kurulan Hınçak Cemiyeti kadar etkili olamamıştır. Hınçak Cemiyeti ve onun İstanbul'daki üyeleri suikastlarda özel olarak tasarlanan ve üretilen bomba, silah ya da yanıcı maddeler kullanmışlardır. Arabaların altına yerleştirilen "Rojbo" isimli bomba ve seri bir şekilde ateş etme özelliğine sahip şemsiye şeklindeki tüfekler bu örgütlerin tasarladıkları silahlardan birkaçıdır. Bunlar aynı zamanda diğer Nihilist Ermeni örgütlerinin de kullanmış oldukları silahlardır.⁹³

Nihilist Ermeni örgütleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü hedef alınca Osmanlı Devleti'ni "Hasta Adam" olarak gören başta Rusya olmak üzere bazı Avrupa devletleri ve Amerika terör karşısında takınılan ortak tavrı bir kenara bırakıp bu terör örgütlerine açıktan ya da gizlice destek vermişlerdir. Hınçak Cemiyetinin Cenevre'de kurulması, Nihilist Ermeni örgütlerine mensup kişilerin Londra, Petersburg, Odessa, Atina, Cenevre, Paris gibi şehirlerde himaye edilmeleri birer açık destek olarak değerlendirilebilir. Amerikan elçisinin 1890'da İstanbul'da ortaya çıkarılan "Dersaadet Cinayet Komitesi" ile bağlantısı bulunan Kayserili Serope Gürciyan'ın tutuklanmasına

⁹⁰ Rusların Bulgaristan'a müdahalesi ve Bulgaristan üzerinde nüfuz kazanma çabaları için bkz. Oktay Berber ve Uğur Şakar, "Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine," *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 3 (2020): 55 vd.

⁹¹ BOA, HR.TO. 177-37; BOA, Y.A.HUS. 244-63/2; BOA, Y.PRK.EŞA. 17-10/4; BOA, Y.PRK.PT. 7-97/2; BOA, HR.SFR.04. 340-75/1; BOA, HR.SFR.04. 340-78/1.

⁹² Güler Yarcı, "Ermeni Komitelerinin Mali Kaynakları," *Ermeni Araştırmaları* 51 (2015): 244, 248, 274-275.

⁹³ BOA, Y.A.HUS. 258-92/1; BOA, Y.A.HUS. 258-110/2; BOA, Y.A.HUS. 284-109/1; BOA, Y.A.HUS. 284-109/3; BOA, Y.A.HUS. 295-81/2; BOA, HR.SYS. 1364-96; BOA, Y.EE. 156-38; BOA, Y.EE. 156-41; BOA, DH.MKT. 521-9/2.

Gürciyan'ın Amerikan vatandaşı olduğu gerekçesiyle itiraz etmesi, 1893'te Londra'daki Osmanlı elçisinin dönemin Dışişleri Bakanı Archibald Primrose'ye İngiltere'deki Nihilistler ile Ermeni örgütleri arasındaki organik bağdan duyulan rahatsızlığı dile getirdiğinde Primrose'nin meseleyi diplomatik bir dille geçiştirmesi, Amerikalı misyoner Kalaponaki'nin Nihilist Rusya Ermenileriyle sürekli görüşmesi ve Kalaponaki'nin İskenderiye, Adana, İzmir, İstanbul ve Trabzon'da bazı şahıslarla irtibat halinde olması ve Merzifon'da yakalanan Nihilist Rusya Ermenisi Chemavend'in⁹⁴ Merzifon'daki Amerikan Mektebi ile bağının bulunması Nihilist Ermeni örgütlerine verilen gizli desteğin örnekleridir.⁹⁵

İstanbul, Nihilistlerin Osmanlı topraklarında faaliyette buldukları en önemli şehirdir.⁹⁶ Fakat başkent sıkı bir denetim altında olduğundan Nihilistler bütün icraatlarını gizlilik içerisinde yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Nihilist Ermeni örgütleri İstanbul dışındaki örgütlerle iletişimleri görünmez mürekkeplerin kullanılarak yazıldığı pusulalarla sağlamışlar, Nihilizmi anlatan bildiri metinlerini açıktan dağıtmak yerine geceleyin gizlice sokak duvarlarına asmışlardır.⁹⁷

İstanbul'daki Nihilistler sadece Osmanlı aleyhinde faaliyette bulunan Rusya Ermenilerinden ibaret değildir. İstanbul'da Rusya'da aranan ya da Rusya'da terör eylemleri gerçekleştirmek için hazırlık yapan Nihilistler de bulunmaktadır. İstanbul'daki Rus elçisi Nelidov bu Nihilistlerin İstanbul'daki faaliyetlerinden haberdardır ve Nihilistleri takip edebilmek için Rus yönetimine İstanbul'da gizli bir polis teşkilatının kurulmasını önermiştir. Bu polis teşkilatı kurulmamıştır.⁹⁸ Ancak Ruslar kapitülasyonların vermiş olduğu imkanlardan yararlanarak İstanbul'da istedikleri gibi hareket etmişlerdir.⁹⁹ 1888'de Rusya'dan firar ederek İstanbul'a gelen ve burada mühendis olarak demiryollarında işe giren Nihilist Vladimir Vladimiroviç Lutsky'nin tutuklanması olayı bu konuda verilebilecek güzel bir örnektir.¹⁰⁰ Lutsky, Sirkeci'de Halil İbrahim isimli bir polis memuru tarafından yakalanmış ve hemen Rus polislerine teslim edilmiştir. Halil İbrahim'in, amiri Ahmed Paşa'nın bilgisi dahilinde hareket ettiğinden şüphe yoktur. Bununla birlikte Halil İbrahim, Lutsky'yi Ruslara teslim ettiği için Midilli'ye sürülmüştür. Batı basınında Osmanlı polisinin rüşvet karşılığında Lutsky'yi teslim ettiğine dair haberler çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin rüşvete dair herhangi bir soruşturması bulunmamaktadır. Muhtemelen bu konudaki haberler asılsızdır. Sadrazam Kamil Paşa, Lutsky olayının uluslararası bir konu olmasına ve meselenin Osmanlı Devleti'nin prestijini sarsmasına tepki göstermiştir. Halil İbrahim'in sürgün edilmesi meselenin bu boyutu ile ilgili olmalıdır. Rusya'nın Halil İbrahim'in affedilip Lutsky'yi yakaladığı için ödüllendirilmesine yönelik isteklerinin Osmanlı Devleti tarafından kesin bir dille

⁹⁴ Chemavend'in Nihilistlerle olan ilişkisi, yakalanması ve Osmanlı topraklarından sınır dışı edilmesine dair bkz. Kapıcı, "Siyasî Firarilerden," s. 158-159.

⁹⁵ BOA, HR.SYS. 2735-26/8; BOA, Y.A.HUS. 258-92/1; BOA, Y.A.HUS. 258-110/2; BOA, Y.A.HUS. 284-109/3; BOA, Y.A.HUS. 295-81/2; BOA, HR.İD. 2030-45/4.

⁹⁶ Kapıcı, "Siyasî Firarilerden," 151, 153, 155-156.

⁹⁷ BOA, Y.EE. 156-38; BOA, Y.EE. 84-122/1.

⁹⁸ Kapıcı, "Siyasî Firarilerden," 155-156.

⁹⁹ BOA, Y.PRK.TKM. 20-30/2.

¹⁰⁰ Kapıcı, "Siyasî Firarilerden," 156-157.

reddedilmesi de bu prestij kaybı ile alakalıdır.¹⁰¹

Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginliğe yol açan ve Nihilist oldukları gerekçesiyle Rus yetkililerinin Osmanlı Devleti'nden iadesini talep ettiği başka şahıslar da mevcuttur. Bunlardan birisi Gürcü asilzadesi Prens Nackachidze ve diğeri Rus Nihilist Aleksandr Orlof'tur. Prens Nackachidze 1875'te Kafkasya'da Rus polisinden kaçmış, uzun bir süre Odessa'da saklanmış, 1885'te Osmanlı Devleti'ne gelmiş, 1890'da da 18 ihtilalci Gürcü ile birlikte tutuklanmıştır.¹⁰² Rusya, Prens Nackachidze'nin iadesini talep ettiğinde Osmanlı Devleti güncelliğini koruyan Lutsky meselesinden dolayı olaya hassasiyetle yaklaşmıştır.¹⁰³ Aleksandr Orlof ise 1860'larda işçiler hakkında yazdığı yazılardan dolayı önce Archangel'e daha sonra da Sibiryaya sürülmüş, Sibiryaya giderken tren den atlayarak kaçmış, bir süre Romanya'da kaldıktan sonra Paris'e geçmiştir. Burada çeşitli fabrikalarda çalışan Orlof, son çalıştığı fabrikada gizlice bomba imal ederek Yunanistan üzerinden Selanik'e gelmiştir. Selanik'te yakalanan Orlof sorgusunda bombaları Belgrad'da test ettikten sonra Rusya'ya gönderme niyetinde olduğunu bildirmiştir. Osmanlı polisi Orlof'a inanmamış, Orlof'un Osmanlı topraklarında ya da Bulgaristan'da bir eylem gerçekleştireceğinden şüphelenmiştir. Rusya ise Orlof'un Rus vatandaşı olduğunu ve bombaların III. Aleksandr'a karşı düzenlenecek bir suikastta kullanılacağını iddia ederek Orlof'un iadesini talep etmiştir. Osmanlı Devleti, Orlof'u iadesinde tereddüt etmiştir. Bunun üzerine Rus elçiliği tercümanı Maksimov, Orlof'un aranan bir Nihilist Rus vatandaşı olduğunu ispat edecek belgelerin birkaç gün içerisinde Osmanlı yetkilerine teslim edileceğini bildirmiş, iadesinin geciktirilmesi ya da reddinde ise meselenin Lutsky olayındaki gibi önemli bir sorun haline gelebileceği tehdidini savurmuştur. Osmanlı Devleti olayın büyümesi taraftarı değildir. Bu yüzden meseleye dair bir görüşme gerçekleştirmek için Başbakanlığa gelen Rus elçisine Orlof hakkındaki iddiaların doğrulanması durumunda Orlof'un teslim edilebileceği bildirilmiştir.¹⁰⁴

Nihilistler konusunda Lutsky ya da Orlof kadar olmasa da Osmanlı-Rus ilişkilerinde hareketliliğe yol açan başka isimler de mevcuttur. Sırbistanlı Jakov Sokic bunlardan birisidir. Sokic Osmanlı polis teşkilatı ile irtibata geçerek polise, 1872'de Sırp Kralı I. Milan Obrenoviç'e başarısızlıkla sonuçlanan bir bombalı suikast düzenlediğini, suikasttan sonra bir süre Avrupa ve Rusya'da bulunduğunu, bu sırada Nihilistlerle tanışıp onlarla dost olduğunu, bu dostluk sayesinde II. Aleksandr'a düzenlenen suikasttan daha önceden haberdar olduğunu, suikastı önlemek için yaptığı girişimlerin çarın güvendiği bazı bürokratlar tarafından engellendiğini ve Petersburg dışına çıkarıldığını söylemiştir. Bunlara ilaveten Sokic Nihilistlerin III. Aleksandr'a bir suikast düzenlemek için harekete geçtiklerini ve kendisine fırsat verilirse bu suikastı engelleyebileceğini ya da en azından suikast tarihini erteletebileceğini ifade etmiştir. Osmanlı yönetimi Sokic'in iddiasını ciddiye almakla beraber, sorgusunda ve yazılı ifadesinde görülen tutarsızlıklardan dolayı Sokic'den şüphelenmiştir. Sokic hakkında ayrıntılı bilgi edinmesi için Petersburg'daki

¹⁰¹ BOA, Y.PRK.TKM. 20-5/1; BOA, Y.PRK.HR. 14-17/1; BOA, Y.A.HUS. 243-49/2; BOA, Y.A.HUS. 243-49/3; BOA, Y.A.HUS. 243-51/1; BOA, Y.A.HUS. 243-51/2.

¹⁰² Kapıcı, "Siyasî Firarilerden", 157, dipnot 27.

¹⁰³ BOA, Y.PRK.TKM. 20-13/2; BOA, Y.PRK.TKM. 20-23.

¹⁰⁴ BOA, Y.MTV. 68-99; BOA, Y.A.HUS. 270-14/1.

Osmanlı elçisine telgraf çekilmiştir. Elçi, konuyu General Nikolay İgnatyeviç Şebeko ile görüşmüş ve Şebeko'dan Sokic'in dolandırıcıdan başka bir şey olmadığını öğrenmiştir. Bu olay Osmanlı yönetiminin Nihilistler konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.¹⁰⁵

Sonuç

Rus düşünürleri XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa Sosyalizmini Rusya'ya uyarlamaya başlamıştır. Bu uyarılama sürecinde farklı Sosyalizm yorumları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Nihilizm terimi bu farklılığı ortadan kaldırmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Nihilizm farklı Sosyalizm yorumlarının, Nihilist ise bu yorumların destekçilerinin genel adı olmuştur.

Nihilistler, Rusya'nın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi koşulları iyileştirmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda hareket ederken karşılarında statükocu Çarlık rejimini bulmuşlardır. Bu yüzden Nihilistlerin öncelikli hedefi Çarlık rejimi olmuştur. Nihilistler Çarlık rejimine karşı propaganda yoluyla mücadele etmişlerdir. Bu mücadelenin ilk aşamasını basın-yayın yolunun kullanılması oluşturmaktadır. Nihilistler bu aşamada kesin bir başarı elde edememişlerdir. Bunun üzerine mücadelenin ikinci safhasını teşkil edecek olan terör yolunu seçmişlerdir. Rus çarına düzenlenen suikastla başlayan terör eylemleri üst düzey devlet adamları ile sürdürülmüş, nihayet çarın katli ile doruk noktasına ulaşmıştır. Terör eylemleri Nihilistleri amaçlarına ulaştırmadığı gibi üzerlerindeki baskının daha da artmasına yol açmıştır.

Propaganda ve terör eylemlerine bağlı olarak Çarlık rejimi tarafından sıkı takibe alınan Nihilistler yurtdışına kaçmaya başlamışlardır. Rusya'dan kaçan Nihilistlerin büyük bir kısmı ilk önce Kıta Avrupası'na gelmişlerdir. 1870'lerin sonlarında Kıta Avrupası'ndaki yönetimler Nihilistlere karşı olumsuz bir tavır takınca Nihilistler İngiltere'ye gitmişlerdir. Nihilistler İngiltere'de Sosyalist İngilizler ile Anayasacı İngilizlerin siyasî ve malî desteğini almayı başarmışlardır. Bu durum firari Nihilistleri yok olup gitmekten kurtarmış ve çarlık rejimiyle mücadele etmelerine imkan sağlamıştır.

Nihilistlerin yoğun bir şekilde faaliyette buldukları bir diğer ülke Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti'ndeki Nihilistler üç farklı grup teşkil etmektedirler. Birinci gruptakiler Bulgaristan'da etkili olmaya çalışmışlardır. Bunlar Bulgaristan ile Rusya arasındaki güçlü tarihi ve kültürel bağlardan istifade ederek Bulgaristan'a gelmişler ve Sosyalizmin propagandasını yapmışlardır. İkinci gruptakiler Rusya'dan kaçıp İstanbul'da ve imparatorluğun diğer şehirlerinde gizlenmeye çalışan Nihilistlerdir. Bu Nihilistler Rusya tarafından yakın takibe alınmışlar ve zaman zaman da Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginliğe yol açmışlardır. Bunların hedeflerinde çarlık rejimi yer almaktadır. Üçüncü gruptaki Nihilistler Rusya Ermenilerinden oluşmaktadır. Bunlar ise bağımsız Sosyalist bir Ermeni devleti kurmayı amaçlamışlar ve Osmanlı Ermenileri üzerinde propaganda yapmışlardır. Rusya Ermenileri Osmanlı yönetimini hedef almışlardır. Bu yüzden Rusya,

¹⁰⁵ BOA, Y.PRK.HR. 16-70/1; BOA, Y.PRK.EŞA. 17-10/1; BOA, Y.PRK.EŞA. 17-10/2; BOA, Y.PRK.EŞA. 17-10/5; BOA, Y.PRK.EŞA. 17-10/6; BOA, Y.PRK.EŞA. 17-10/8.

bu gruptakileri bir tehdit olarak algılamamış ve onları himaye etmiştir.

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatılması yoktur.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.): DH.MKT. 427-70/1; 521-9/2.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.): HR.İD. 2030-45/4.

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04.): HR.SFR.04. 340-75/1; 340-78/1; 700-18/1.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.): HR.SYS. 215-14/2; 1342-6; 1363-74; 1363-76; 1364-96; 2735-26/8; 2769-51; 2979-91/1.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.): HR.TO. 177-37; 344-59.

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.): İ.DUİT. 145-12.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.): MF.MKT. 179-100; 179-171; 180-52.

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS.): Y.A.HUS. 166-124/1; 190-111/1; 235-6/3; 243-49/2; 243-49/3; 243-51/1; 243-51/2; 243-63/3; 244-63/2; 258-92/1; 258-110/2; 270-14/1; 284-109/1; 284-109/3; 295-81/2; 447-10/2.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.): Y.EE. 84-122/1; 156-38; 156-41.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.): Y.MTV. 47-34/1; 68-99.

Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.): Y.PRK.ASK. 7-7/1.

Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.): Y.PRK.AZJ. 4-61/1.

Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.): Y.PRK.BŞK. 30-3/1.

Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.): Y.PRK.EŞA. 1-55; 12-92/1; 17-10/1; 17-10/2; 17-10/5; 17-10/6; 17-10/8; 17-10/4; 24-30.

Yıldız Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.): Y.PRK.HR. 14-17/1; 16-70/1.

Yıldız Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT.): Y.PRK.PT. 7-97/2.

Yıldız Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH.): Y.PRK.ŞH. 5-56.

Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.): Y.PRK.TKM. 19-31/4; 20-5/1; 20-13/2; 20-23; 20-26/3; 20-30/2; 30-31/1.

Sürelî Yayınlar

Free Russian 3/11 (1892).

Vsemirnaya Illyustratsiya 570 (1879).

Vsemirnaya Illyustratsiya 579, 580, 581 (1880).

Vsemirnaya Illyustratsiya 692 (1882).

Araştırma Eserleri

- Acar, Kezban. *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Aydın, Hüseyin. "Nihilizm'in Tarihçesi." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 1/1 (1986): 1-8.
- Basilevskiy, B. *Gosudarstvenniye Prestupleniya v Rossii v XIX veke*. 1. S. Petersburg: Russkaya Skoropeçatnya, 1906.
- Bauman, A.L. *Rukovoditeli Sankt-Peterburga*. Moskva: Neva, 2003.
- Berber, Oktay ve Uğur Şakar, "Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine." *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*. 3 (Yaz 2020): 54-78.
- Bookchin, Murray. *1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri*. çev. Ali İhsan Başgül, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.
- Carr, Edward Hallett. *1917 Öncesi ve Sonrası*. çev. Begüm Adalet, İstanbul: Birikim Yayınları, 2007.
- Cashman, D.B. *The Life of Michael Davitt, Founder of the National Land League*. London: Murphy&McCarthy, 1889.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999.
- Gaido, Daniel., and Constanza Bosch Alessio, "Vera Zasulich's Critique of Neo-Populism Party Organisation and Individual Terrorism in the Russian Revolutionary Movement (1878-1902)." *Historical Materialism*. 23 (2015): 93-125.
- Göze, Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım, 2000.
- İşık, Rüçhan. "İngiliz İşçi Sendikalarının Siyasi Faaliyetleri." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 17 (1966): 105-136.
- İşçi, Onur, ve Onur Önel. *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü (1881-1917)*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Jensen, R.B. "Daggers, Rifles and Dynamite: Anarchist Terrorism in Nineteenth Century Europe." *Terrorism and Political Violence*. 16/1 (2004): 116-153.
- Jensen, R.B. "The International Campaign Against Anarchist Terrorism, 1880-1930s." *Terrorism and Political Violence*. 21/1 (2009): 89-109.
- Jerve, V. "Drenteln, Aleksandr Romanoviç." V *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*. Red. A.A. Polovtsova, 6, 680-686. S. Petersburg: Obşestvennaya Polza, 1905.
- Kapıcı, Özhan. "Siyasî Fırarilerden İhtilâl Ajanlarına: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen Anarşistler, Nihilistler, Sosyalistler Üzerine Bazı Tespitler." *İçinde 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*. Ed. Yunus Koç ve Mikail Cengiz, 149-163. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2018.
- Klein, Ernest. *A Comprehensive Etymological of the English Language*. I, Amsterdam: Elsevier Publishing Company, 1966.
- Kolokoltsev, M.G. "İstoriografiya Rannego Narodniçestva 1860-x gg. (XX vek)." V

- Narodniki v İstorii Rossii*, Red. G. N. Mokşin, V. V. Blohin, V. V. Zbereb, i M. D. Karpaçev, 26-40. Voronej: İstoki, 2013.
- Kronenbitter, Rita T. "Paris Okhrana 1885-1905." In *Okhrana, The Paris Operations of the Russian Imperial Police*. Ed. Ben B. Ficher, 55-66. Washington: Central Intelligence Agency, 1997.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK, 1999.
- Kvasov, O. N. "Terroristiçeskie Tendentsii Narodniçeskogo Dvijeniya Vtoroy Polovinni XIX veka." V *Narodniki v İstorii Rossii*, Red. G. N. Mokşin, V. V. Blohin, V. V. Zbereb, i M. D. Karpaçev, 128-142. Voronej: İstoki, 2013.
- Patyk, Lynn Ellen. "Remembering 'The Terrorism': Sergei Stepniak-Kravchinskii's Underground Russia." *Slavic Review*. 68/4 (2009): 758-781.
- Sack, A.J. *The Birth of the Russian Democracy*. New York: Russian Information Bureau, 1918.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Red. Server İskit ve Zarif Orgun. 6, İstanbul: İskit Yayınevi, 1972.
- Slatter, John. "Kropotkin, Pyotr Alexeyevich." In *Encyclopedia of Russian History*. Ed. James R. Miller, 789-790. Newyork: Gale, 2004.
- Solovyeva, İ.A. "Nikolay Vasilyeviç Çaykovskiy." *Voprosi İstorii*. 5 (1997): 38-49.
- Stepnyak, S., E.L. Voynich, and F.Volkhovsky. *Nihilism as it is, being Stepniak's Pamphlets*. London: T. Fisher Unwin, 1894.
- Şilov, A.A. *Karakozov i Pokushenie 4 Aprelia 1866 goda*. Petrograd: Gosudarstvennoye İzdatelstvo, 1919.
- Tokay, Gül. "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908." İçinde *Osmanlı*. Ed. Güler Eren, C. 2, 319-329. Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK, 2005.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. çev. Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak. İstanbul: Selenga Yayınları 2009.
- Walicki, Andrzej. *Rus Düşünce Tarihi*. çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Yarcı, Güler. "Ermeni Komitelerinin Mali Kaynakları." *Ermeni Araştırmaları*. 51 (2015): 237-299.
- Yılmaz, İlkay. *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde*. İstanbul: Tarih Vakıf Yurt Yayınları, 2014.
- Zakharov, Larisa. "The reign of Alexander II: a watershed?" In *Russia-Imperial Russia 1689-1917*. Ed. Dominic Lieven, 593-617. II. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Zilliacus, Konni. *The Russian Revolutionary Movement*. New York: E.P. Dutton and Company, 1905.

1916 TÜRKİSTAN MİLLİ AYAKLANMASI SIRASINDA ZORUNLU GÖÇ SÜRECİ: YEDİSU'DAN ÇİN'E ÇİN'DEN YEDİSU'YA

 Ömer KARATAŞ^a

Öz

Çarlık Rusya'sı, Türkistan'ı XIX. asrın sonlarına doğru işgal etmiş, işgalin ardından kendi menfaatleri için idari, sosyal ve ekonomik düzenlemeler yapmıştı. Çarlık'ın Türkistan'ı vesayeti altına almasından yaklaşık olarak elli yıl sonra 25 Haziran 1916 senesinde Çar II. Nikolay, Türkistanlıların askerlik hizmetinden muafiyetini kaldıran bir ukaz (ferman) yayınladı. Yayınlanan ukaz ile Türkistanlılar Rus ordusunun cephe gerisi hizmetleri için göreve çağırılmaktaydı. Türkistan'daki Rus idareciler Çar'ın emrini hemen uygulamaya başladılar. Fakat 25 Haziran 1916 tarihinde kadar askerlik hizmetinden muaf olan Türkistan toplulukları bu karara önce itiraz ettiler. Rus idarecilerin askeri işçi listelerini hazırlamaları protestolara ve ardından ayaklanmalara neden oldu. Çarlık idaresinin ayaklanmaları bastırmak için silah kullanması, Türkistanlıları daha da öfkeliendirdi ve bu öfke sonrasında isyana dönüştü. İsyan hareketi ilk önce Semerkant oblastında başladı. İsyan kısa süre içinde Sır Derya, Yedisu, Fergana ve Hazar Ötesi oblastlarına sıçradı. Türkistan'ın tüm oblastlarında vuku bulan isyan böylece milli bir karaktere dönüştü. Türkistan Milli Ayaklanması'na tüm Türkistan toplulukları iştirak etti. 1916 Türkistan Milli Ayaklanması ilk ortaya çıktığı sıralarda ayaklananlar Çarlık rejimine karşı kısmi başarılar elde ettiler. Fakat Çarlık'ın Türkistan'daki olaylara müdahalesi Türkistan Milli Ayaklanması'nın seyrini Çarlık lehine döndürdü. Bunu, ilan edilen sıkıyönetim ve Çarlık tenkil müfrezelerinin Türkistan Genel Valisi'nin komutasında bölgeye sevki izledi. Çarlık tenkil müfrezeleri bölgede panik havasına sebep oldu. Bu panik havası ve Rus birliklerinin cezalandırma yöntemleri başta Kırgızlar ve Kazaklar olmak üzere diğer Türk toplulukları ile Dungan ve Sart gibi diğer Türkistan topluluklarının Çin sınırlarına göç etmesine neden oldu. Göç, Yedisu oblastından Çin (Doğu Türkistan) şehirlerine (Kulca, Kaşgar) yapılmıştı. Çarlık rejimi hem ayaklanmaya katılanları hem de Çin tarafına kaçanları ağır şekilde cezalandırmayı düşünmekteydi. Fakat Rusya'da 1917 devrimi sonucu Çarlık yıkılmış ve yönetim Geçici Hükümet'in eline geçmişti. Yeni hükümet Türkistan'da genel af çıkararak ayaklanmaya katılanların Çin'den vatanlarına dönmesine olanak sağlamıştı. Çalışmamızda Çarlık döneminde Yedisu oblastından Çin sınırlarına yapılan göç ve süreci ile Geçici Hükümet döneminde Kırgız ve Kazak Türklerinin vatanlarına dönüşünü Rus belge ve raporlarına göre ele alacağız.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Türkistan, Rusya, Çin isyan, Yedisu Oblastı, isyan, zorunlu göç.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, omerkaratas4510@gmail.com

**FORCED MIGRATION PROCESS DURING THE 1916 TURKESTAN NATIONAL UPRISING:
FROM YEDISU TO CHINA, FROM CHINA TO YEDISU**

Abstract

Tsarist Russia had occupied Turkestan towards the end of the 19th century. Later, their interests had made administrative, social and economic arrangements. Approximately fifty years after the Russian Tsarism took Turkestan under its tutelage, on June 25, 1916, Tsar II. Nikolai issued an edict removing the exemption of Turkestan from military service. With the ukaz published, the people of Turkestan were called to duty for the rear-front services of the Russian army. Russian rulers in Turkestan started the Tsar's Edict almost immediately. However, Turkestan communities, who were exempt from military service until June 25, 1916, objected to this decision first. Russian administrators drafting military worker lists led to protests and subsequent riots. The use of weapons by the tsarist administration to suppress the uprisings further angered the people of Turkestan. This anger turned into rebellion afterwards. The rebellion movement first started in the Samarkand oblast. The revolt soon spread to Sir Derya, Yedisu, Fergana, and the Trans-Caspian oblasts. The revolt that took place in all oblasts of Turkestan thus turned into a national character. All Turkestan communities participated in the Turkestan National Uprising. At the time when the 1916 Turkestan National Revolt first emerged, the participants achieved partial success against the Tsarist regime. However, the intervention in Tsarist Kazan Turkestan turned the course of the implementation of the Turkestan National Revolt in favor of Tsarism. This was followed by the transfer of the declared martial law and Tsarist criminal detachments to the region under the command of the Governor General of Turkestan. Tsarist criticism detachments caused panic in the region. This panic atmosphere and the punishment methods of the Russian troops caused other Turkish communities, especially Kyrgyz, Kazakh, and other Turkestan communities such as Dungan and Sart to migrate to the Chinese borders. The migration was made from the Yedisu oblast to the Chinese (East Turkestan) cities (Kulja and Kashgar). The tsarist regime had the thought of severely punishing both those who participated in the uprising and those who fled to the Chinese side. However, as a result of the 1917 revolution in Russia, Tsarism collapsed and power was taken by the Provisional Government. The new government issued a general amnesty in Turkestan, allowing those who participated in the uprising to return to their homeland from China. In our study, we will consider the migration process from the Yedisu oblast to the Chinese borders during the Tsarist period and the return of the Kyrgyz and Kazakh Turks to their homeland during the Provisional Government, according to Russian documents and reports.

Keywords: History of Russia, Turkestan, Russia, China, Yedisu Oblast, ebellion, forced migration.

**ПРОЦЕСС НАСИЛЬСТВЕННОЙ МИГРАЦИИ ВО ВРЕМЯ ТУРКЕСТАНСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО ВОССТАНИЯ 1916 ГОДА: ИЗ СЕМИРЕЧЬЕ В КИТАЙ, ИЗ КИТАЯ В
СЕМИРЕЧЬЕ**

Аннотация

Царская Россия оккупировала Туркестан в конце XIX века. Затем были приняты административные, социальные и экономические меры в соответствии со своими интересами в регионе. Примерно через пятьдесят лет после того, как русский царизм взял Туркестан под свою опеку, 25 июня 1916 года царь II.Николай издал указ об отмене закона о освобождении Туркестана от военной службы. Целью указа было призвать туркестанцев работать в тылу русской армии. Русские администраторы в Туркестане немедленно приступили к выполнению Царского указа. Однако сначала против этого решения выступили туркестанские общины, освобожденные от военной службы до 25 июня 1916 года. Составление российскими управляющими списков военнослужащих вызвало протесты и последующие беспорядки. Применение оружия царской администрацией для подавления восстаний еще больше разозлило туркестанский народ. В результате этого гнева в регионе вспыхнул восстание. Восстание впервые началось в Самаркандской области. Вскоре восстание распространилось на Сырдарью, Семиречье, Фергану и Закаспийские области. Таким образом, восстание во всех областях Туркестана приобрело национальный характер. Все туркестанские общины участвовали в Туркестанском национальном восстании. В то время, когда впервые началось Туркестанское национальное восстание 1916 года, участники восстания добились частичного успеха в борьбе с царским режимом. Однако вмешательство в события в Туркестане из центра царской империи повернуло ход Туркестанского национального восстания в пользу царизма. Одним из факторов, обеспечивших этот успех это объявленное в регионе военное положение, а другим - переброска в регион отрядов царской критики под командованием последнего генерал-губернатора Туркестана. Отряды царизма вызвали панику в регионе. Эта паническая атмосфера и наказание российских войск вызвали миграцию киргизских, казахских и других турецких общин, а также других туркестанских общин, таких как дунган и сартов в Китай. Переселение осуществлялась из области Семиречье в китайские (Восточный Туркестан) города (Кулджа и Кашгар). Царский режим задумывался о суровом наказании как тех, кто участвовал в восстании, так и тех, кто бежал на сторону Китая. Однако в результате революции 1917 года в России царизм рухнул, и власть перешла в руки Временному правительству. Новое правительство объявило всеобщую амнистию в Туркестане, что позволило участникам восстания вернуться на родину из Китая. В нашем исследовании мы рассмотрим миграционный процесс из области Едису к границам Китая в царский период и возвращение кыргызских и казахских турок на родину во время Временного правительства, согласно российским документам и отчетам.

Ключевые слова: История России, Туркестан, Россия, Китай, область Семиречье, восстание, вынужденная миграция.

Giriş

Rusların XVI. asırda başlayan yayılma siyaseti kapsamında Türkistan bölgesine ilgisi vardı. Çarlık Rusya'sı, XVIII. asrın ikinci yarısından XIX. asır sonlarına kadar

Türkistan bölgesini kademeli olarak işgal ve ilhak etti.¹ Ardından ele geçirdiği söz konusu bölgenin tüm kaynaklarından istifade etmek amacıyla idari birimler oluşturdu. 1867'deki geçici kararnameyle Türkistan Genel Valiliği'nin Sır Derya ve Semireçe (Yedisu) oblastlarından² teşkil edilmesi bu amaca yönelikti.³ Mevcut durum 12 Haziran 1886'da yeni bir kararnameyle revize edildi. Yeni kararname ile Türkistan Genel Valiliği, Sır Derya, Fergana ve Semerkant oblastları adı altında yönetildi. Üç oblasttan biri olan Sır Derya oblastı, Amu Derya otdel (özel yönetim birimi) ve beş uyezdden⁴ oluşturuldu. Bu uyezdler: Kazalin, Perov, Çimkent, Aulie-Ata ve Taşkent'ti. Fergana oblastı; Hokand, Margilan, Andican, Namangan ve Oş uyezdlerinden, Semerkant oblastı ise Semerkant, Katta Kurgan, Hocent ve Cizzak adlı uyezdlerinden oluşturuldu. Bölgelerin yönetimi aralarındaki sınırları ve buradaki durumları göz önünde bulundurulması şartıyla genel valiye aitti.⁵ Türkistan Genel Valiliği terkindeki oblast sayısı 26 Aralık 1897 tarihinde "Sibirya ve Orta Asya Askerî Bölge Reformu" ile yeniden belirlendi. 1897'ye kadar üç oblasttan oluşan valilik terkinde bu tarihten sonra iki yeni oblast ilave oldu. Bunların ilki Yedisu, ikincisi ise Hazar Ötesi (Zakaspiyskiy) oblastı idi. Yedisu, 1867'deki geçici kararnamede genel valiliğin kuruluşundaki iki oblasttan biriydi. Fakat hükümetin tasarrufuyla 1882 yılında Sibirya Genel Valiliği Omsk Askerî Bölgesi terkinde dâhil edilmişti. Yedisu, II. Nikolay döneminde 1897 düzenlemesi ile Hazar Ötesi ise aynı kararnamede ama 6 Mart 1898 tarihinde 14818 numaralı kanunla, Türkistan Askerî Bölgesi ve Türkistan Genel Valilik terkinde dâhil edildiler. Bunlara ek olarak aynı kararnamede Sibirya ve Orta Asya Bölgeleri farklı askerî bölgelere ayrıldı.⁶ Böylece Çarlık idaresi, 1917 yılına kadar Türkistan Genel Valiliği'ni Yedisu, Sır Derya, Fergana, Semerkant ve Hazar Ötesi oblast idarî bölgeleri adı altında yönetti.⁷

¹ Rusyanın Türkistanı işgali hakkında geniş bilgi için bk. *Historia Rossii (Sentralnaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye*, Europeyskiy universitet v Saint Petersburg 2008, prilojenie 8), 76; Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında* (Ankara: Otağ Yayınları, 1975), 23-45; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: TTK, 2014), 366-368; Piyade Binbaşı Nazmi Bey, *Kafkasya, Asya-yı Vustâ ve Türkistan Vilâyetleri Buhâra ve Hıve Hanlıkları Coğrafi, Siyasî, Tarihî ve İstatistikî Mücmel Malûmât* (İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1918), 49-50; *Russkiy Turkestan. Sbornik, İzdannyy po povodu politehniçeskoy Vıstavki, I, geografia i statistika, podredaksiyu N.A. Maeva* (Moskva: Katkov i K, 1872), 14-114; M., Vyatkin, *Oçerki po istorii Kazahskoy SSR: Top pervyy s drevneyşih vremen po 1870* (Ogiz: Gospolitizdat, 1941), 102-107.

² Çarlık Rusya'da birkaç şehirden oluşan ve bu şehirlerden birinin merkez kabul edildiği büyük idari birim. Ayrıca bk. Oblast, büyük idari bölge anlamında kullanılmaktaydı. Hatice Kerimov, "*Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)*" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 3-4.

³ Nikolay Nikolayeviç Belyavskiy, *Materialı po Turkestanu* (Saint-Petersburg 1885), 34; Hatice Kerimov, "*Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu...*", 55.

⁴ Uyezd (uezd): Türkçe'de ilçe (kaza) anlamına gelen Uyezd, Rusya'da 1929 senesinde Rayon (ilçe) sistemine geçilene kadar idari birimlere verilen isimdir. Hatice Kerimov, "*Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu...*", 4.

⁵ PSZRÍ, T. 6 (1886) No: 3814.

⁶ PSZRÍ, T. 17 (1897) No: 711.

⁷ Ayrıca bk. Seyfi Yıldırım ve Egamberdiyev Mirzahan, "Türkistan'ın İşgali ve Sovyetleştirilmesi Sürecinde Ermeniler ve Bölgede Yaptıkları Katliamlar," *Belleten* 85/302 (April 2021): 227-278; Hatice Kerimov-İlyas Topsakal, "İmparatorluk Dönemi Ruslaştırma Siyasetinin Bir Aracı Olarak Genel Valilik Kurumunun Tarihi," *Türk Dünyası Araştırmaları* 121 (2019): 365-382.

Çarlık Rusya'sı, söz konusu bölgeyi, 1916 yılına kadar ciddi bir sorunla karşılaşmadan idare etti. Bu süre zarfında Çarlık siyasetine karşı kısa ömürlü ve az tesirli başkaldırıları olmuşsa da bunlar pek ses getirmedi. Türkistan'da Ruslara karşı mücadeledeki ilk silahlı ayaklanma 1783-1797 yılları arasında Sırım Batır önderliğinde başladı. Akabinde Karatay Sultan (1800-1821), Colaman Tilenşiu (Tilenşioğlu) Han (1822-1824), Sarcan Sultan (1825-1834), Kayıbalı Sultan (1828-1829), İsatay Taymanulı (Taymanoğlu) Han Ayaklanması (1836-1838), Kenasarı Kasım Han (1837-1846), Can Hoca (Cankoca Batır) (1851-1860), İzet Katıbar (1852-1858), Mangışlak ayaklanması (1870-1873), Buhara Hanlığındaki Şehr-i Sebz ve Kitab Beylerinin İsyanı (1870), Ubeydullah Sultan (1882), 1892 yılı ayaklanması, Dükçü İşan (İşan Muhammed Sabiroğlu) (1898) ve Andican ayaklanmaları bu minvaldendir.⁸ Adı geçen silahlı ayaklanmalar tüm Türkistan oblastlarında etkili olmadı. Ama 1916 yılında çıkan ayaklanma Türkistan Genel Valilik terkindeki Yedisu, Sır Derya, Fergana, Semerkant ve Hazar Ötesi oblastların hepsinde etkili oldu.

Ayaklanma, Çarın 25 Haziran 1916 tarihli ukazının (ferman) bölgeye ulaşmasıyla başladı. Ukazın ana hedefi, Rus olmayanların Rus ordusunda cephe gerisi hizmetler için askerlik altına alınmasıydı. Türkistan'ın beş oblastında yaşayan Türkistanlıların bu hizmeti kabul etmemesi onların ortak taleplerini meydana getirdi. Bu ortak talep neticesinde ayaklanma "milli" bir kimlik kazandı. Bundan dolayı çalışmada "Türkistan Milli Ayaklanması" ifadesi kullanılacaktır.

Türkistan Milli Ayaklanması'nın tüm oblastlarda meydana gelmesinin pek çok sebebi vardı. Bunları Türkistan'da yapılan Rus kolonizasyonu, Rus idarecilerin taraflı yönetimi, mahkemelerdeki adaletsizlik, askerlik ve askerlikle ilgili görevlendirme çağrısından muaf olan ahaliden alınan ağır vergiler, 25 Haziran 1916 yılında askerlikten muafiyetin kaldırılması ve Rus ordusunda cephe gerisi görevlere çağrı gibi başlıklar altında sıralamak mümkündür.⁹ Aslında bölgede Çarlık siyasetine karşı huzursuzluk olmasına rağmen durum bir şekilde kabullenilmekteydi. Ama Rus Çarı II. Nikolay'ın 25 Haziran 1916 yılında Rus kontrolü altında olan ve Rus vatandaşı olmayanların orduda cephe gerisinde görevlendirilme çağrısı huzursuzluğun boyutunu isyana vardırdı. Akabinde Türkistanlılar, Çarlık çağrısına topyekûn karşı gelerek "Türkistan Milli

⁸ Geniş bilgi için bk. Yunus Emre Tansü ve Ali Özdemir, "Dükçü İşan İsyanı (1898)," *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (2017): 233-241; Yunus Emre Tansü ve Ali Özdemir, "Kenesarı İsyanı (1837-1847)," *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3 (2017): 208-220; Dilek Polat, "Çarlık Devrinde Türkistan'daki Millî Ayaklanmalar" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2009), 35-61.

⁹ Ayrıca bk. AVPRİ. F. Sredneaziatskiystol. Op. 486. D.360 b. L. 5-5 ob., 1-4, 8-13, 31-33. Sentyabrya 1915 g.; Ayrıca bk. Seda Yılmaz Vurgun, "1916 Türkistan İsyanı," *Sutad* 40 (Güz 2016): 315-325; Ömer Karataş, "Rus Sömürüsüne Karşı 1916 Türkistan'da İsyân: Semerkant Örneği," *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 12 (Nisan 2021): 70-87; Ömer Karataş, "Rus Raporlarında Türkistan İsyanı (1916-1917)," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 10/1 (Mart 2021): 63-82; Yunus Emre Tansü ve Ali Özdemir, "Çarlık Rusya'sına Karşı 1916 Türkistan İsyanı," *Turkish Studies History* 13/8 (Spring 2018): 247-257.

Ayaklanmasını” başlattılar. Türkistan Genel Valiliği terkinde yer alan oblastlardaki Tacik, Özbek, Karakalpak, Kıpçak, Türkmen, Sart, Kırgız, Kazak, Kuramin, Tarançi, Tatar, Dungan gibi topluluklar ayaklanmaya aktif olarak katıldılar.

Çarlık hükümeti, ayaklanmalardan haberdar olduğu anda bölgeye müdahalede bulundu. İlk önce A. N. Kuropatkin’i Türkistan’a Genel Vali olarak atadı. Ardından bölgede sıkıyönetim ilan etti ve ayaklanmaların bastırılmasında yetersiz kalan askeri birliklere Çarlık tenkil müfrezelerini takviye olarak gönderdi. Müdahaleler neticesinde, 22 Temmuz 1916’da Türkistan’a Çarlık’ın son Genel Valisi olarak atanan A.N. Kuropatkin’in¹⁰ ve tenkil müfrezelerinin işbirliği Türkistanlıları çaresiz bir halde bıraktı. Böylece 1916-1917 yılları arasında devam eden Türkistan Milli Ayaklanması bastırıldı.

Bu çalışmanın konusu, ayaklanma sırasında Yedisu oblastından Çin tarafına giden ve oblasta tekrar dönen isyancıların durumudur. 1916 yılında Yedisu oblastından Çin sınırlarına (Doğu Türkistan, Kulca-Kaşgar bölgesine) zorunlu göç eden ve daha sonra vatanlarına dönen oblast sakinlerinin maruz kaldıkları süreç daha önce Türk akademisinde yapılan çalışmalarda¹¹ kısmen değinilmiş ama konu bütüncül olarak ele alınmamıştır. Türkistan Milli Ayaklanması 1916 İsyanı olarak literatürde yer almaktadır. Bu yüzden genel olarak isyanın nedenleri, Rus siyaseti gibi konular akademide değerlendirilmiştir. Bu çalışmalara ek olarak ana konunun farklı sorunları ve alt çalışma konuları da vardır. Örneğin her oblastta isyanın ayrı ayrı ele alınması, isyanın liderleri, isyancıların yargılanması gibi başlıklar alt çalışma konuları olarak düşünülebilir. Bir bakıma bu düşünce çalışmanın amacını belirlemiştir.¹²

¹⁰ Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin; (17.03.1848 – 16.01.1925) Askeri Bakan (01.07.1898). Mançurya Ordu Komutanı (07.02.1904) Japonya savaşında ordu komutanı (13.10.1904). Türkistan Genel Valisi, Türkistan Askeri Bölgesi Birlikleri Komutanı ve Yedisu Kazak (Kossak) Ordusu Askeri Düzeni Atamanı (22.07.1916). Ayrıntılar için bk. *Historia Rossii*, 424-425; M. Y. Şuşkova, *Organizatsiya upravleniya Turkestanom v naçale XX veka, Dissertatsiya na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata istoričeskiy nauk*, (Moskva: Rossiyskiy gosudarstvenniy gumaniterniy universitet, 2015), Ekler kısmı, Ek 6; Ayrıntılar için bk. Ömer Karataş, *Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin’in Günlükleri: Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917)* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021), 13-20.

¹¹ Türkistan Milli Ayaklanması hakkında geniş bilgi için bk. Aminat Chokobaeva; Cloé Drieu; *Alexander S Morrison, The Central Asian revolt of 1916: A Collapsing Empire in the Age of War and Revolution* (Manchester: Manchester University Press, 2020); Edward Dennis Sokol, *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia* (Baltimore: John Hopkins Press, 1954); Jörn Happel, *Nomadische Lebenswelten und Zarische Politik: Der Aufstand in Zentralasien 1916* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2010); *Vosstanie Kirgiz v 1916 g.* (Moskva: Nauçnaya Assossotsiya Vostokovedeniya, 1925); T. R. Riskulov, *Vosstanie Kirgizov i Kazahov v 1916 godu* (Bişkek: Uçkun, 1996); H. T. Tursunov, *Vosstanie 1916 goda v Sredney Azii i Kazahstane* (Taşkent: Gos. Izd. v Uzbekskoy SSR, 1962); Manaş Kozıbayev, ed., *Natsional’no-osvoboditel’noe Dvijeniye v Kazahstane i Sredney Azii v 1916 godu: Harakter, Dviyuşçie sili, Uroki* (Almatı, 1996); D. Sataroviç Uzbekov, *İnostranne razvedki v Sobitiyah 1916 goda v Turkestan* (Bişkek, 2020); *Vosstaniye 1916 goda v Turkestan*: Dokumentalnoe Svidetelstvo Obshey Tragedii (Sbornikdocumentov i materialov), (Moskva: Moskovskiy Gosudarstvenniy Universitet imeni M.V. Lomonosova Institut Vseobshchey İstoriiran, 2016); AVPRİ. F. Sredneaziatskiystol. Op. 486. D.360 b. L. 5-5 ob., 1-4, 8-13, 31-33. Sentyabrya 1915 g.; Ayrıca bk. Seda Yılmaz Vurgun, “1916 Türkistan İsyanı,”: 315-325; Karataş, “Rus Sömürüsüne Karşı 1916 Türkistan’da İsyân: Semerkant Örneği,”: 70-87; Karataş, “Rus Raporlarında Türkistan İsyanı (1916-1917),” : 63-82; Tansü ve Özdemir, “Çarlık Rusya’sına Karşı 1916 Türkistan İsyanı,”: 247-257; Tansü ve Özdemir, “Dükçü İşan İsyanı (1898),” : 233-241; Tansü ve Özdemir, “Kenesarı İsyanı (1837-1847),” : 208-220; Polat, “Çarlık Devrinde Türkistan’daki Millî Ayaklanmalar”, 35-61.

¹² Türkistan İsyanı konusunda Türkiye’de basılmış üç eser hakkında geniş bilgi için bk. Turdubek Şeyşekanov, *Göldeki İsyân 1916 Çarlık Mezalimine Karşı Soylu Direniş*, Haz. Ali Rıza Yeter-Ali Ünal (İstanbul: Ötüken, 2013); Baktıbek Maksütov, *Türkistan’da Büyük İsyân* (İstanbul: Bengü Yayınları, 2018); Tölöbek Abdırâhmanov-

Çalışmanın yapılma gerekçesi Yedisu'dan Çin Devleti'ne Türkistanlıların gitmesi problemidir. Bu problemin ortaya çıkmasının ana sebebi olarak, Türkistan terkinde yer alan oblastlar içinde ayaklanma sürecinde en fazla can ve mal kaybının Yedisu'da olması gösterilebilir. Oblastta ayaklanmanın çok etkili olmasının sebeplerini ve bunun kökenlerini Rusların bölgeyi işgal ettiği yıllara kadar götürmek mümkündür. Çünkü Rusların bölgeyi işgal etmesiyle en fazla kolonizasyon çalışması yaptığı yer Yedisu oblastıydı. Örneğin Çarlık, XIX. asrın sonlarına kadar 230.000 kişiyi bölgeye iskân etti. Ancak Rus nüfusu bölge nüfusuna göre %4,5 oranındaydı. Bu oranın dağılımı Fergana'da %04, Hazar Ötesi'nde %1, Semerkant'a %1,5, Sır Derya'da %3,5, Yedisu'da ise %15 civarındaydı. Yedisu'da iskân edilen Rus nüfusu diğer oblastların toplamının üç katı kadardı. Çarlığın iskân siyaseti neticesinde Yedisu'da kolonistler için 60 köy kuruldu. Bunlardan 29'u Yedisu Rus Kazak birliğinin yerleşim birimi (*stanista*), 31'i ise Rus köyü idi.¹³ Rusların bu siyasetine bağlı olarak oblasttaki iskân meselesi ve kolonistlere verilen arazilerin Kazak, Kırgız ve diğer Türkistanlılara ait olması problemin bir nedeniydi. Ayrıca arazilerin el değiştirme yöntemi Kırgızlar ve diğer Türkistan toplulukları için huzursuzluk kaynağıydı. Çünkü oblast sakinlerinin sahip oldukları arazilerin ellerinden alınması geçim kaynağı olan hayvancılık ve tarım gelirlerini azaltmaktaydı. Yine Yedisu'da Ruslar için teşkil edilen yeni yerleşim birimleri hem burada yaşayan ahaliyi baskı altında tutmakta hem de Kırgız-Rus halkları arasında gerginliğe sebep olmaktaydı. Bu gerginlik de problemin başka bir nedeni olarak sayılabilir. Örneğin iki halk arasındaki gerginliğin sebeplerini, Verniy ve Yedisu şehirleri Polis Müdürü V.F Jeleznyakov Yedisu'daki isyanının nedenleri gidişatı ve insanların moralleri hakkındaki ayrıntılı raporunda şöyle anlatmıştır: “Avrupa Rusya'sında tarım sorunu oluştuğunda herkes Yedisu bölgesine göç

Gülzada Abdaliyeva, *Kırgızların Özgürlük Eşitlik Bağımsızlık Mücadeleleri ve ÜRKÜNLER*, çev. Dr. Dinar İmanova-Dr. Bülent Özkuzugüdenli (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020). Bu üç eserde konuya dair oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Ama Turdubek Şeyşekanov'un eseri 2013 yılında, Baktıbek Maksütov'un eseri önce 2013 yılında daha sonra ise İsyanın 100. Yılı nedeniyle 2016 yılında bazı eklemelerle tekrar basılmıştır (eser Türkiye'de 2018 yılında Ötügen Neşriyat tarafından basıldı). Ayrıca Tölöbek Abdırhamanov- Gülzada Abdaliyeva, *Kırgızların Özgürlük Eşitlik Bağımsızlık Mücadeleleri ve ÜRKÜNLER* adlı eser 2016 yılında Bişkek'te, 2020'de Dr. Dinar İmanova-Dr. Bülent Özkuzugüdenli tarafından Türkçeye çevrilen aynı eser Boğaziçi yayınlarında basılmıştır. Adı geçen eserlerde Rus Devlet arşivi tarafından kapalı tutulan arşiv malzemeleri kullanılmamıştır. Çünkü Rus arşivlerinde erişime kapalı olan çalışmada da kullanılan kaynaklar “Semireçe Olayları” başlığı altındaki internet porejesinde isyanın 100. Yılı münasebetiyle erişime açılmıştır. 2016 yılında <https://rusarchives.ru/arhivnye-online-proekty> sitesinde yer alan ve adı geçen projede kullanılan 179 arşiv malzemesinden 149'u ilk defa erişime açılmıştır. Erişime açılan bu arşiv malzemeleri, Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (Rossiskiy Gosudarstvennyy voenno istoričeskiy arhiv-RGVIA), Rusya Devlet Tarih Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy istoričeskiy arhiv-RGIA), Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyy Arhiv Rossijskoy Federatsii-GARF) ve Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivinden (Arhiv vneşney politiki Rossijskoy İmperii-AVPRI) tedarik edildiği (bk. <http://semirechye.rusarchives.ru/o-proekte>) proje hakkında yapılan açıklamada izah edilmiştir. <http://semirechye.rusarchives.ru/>. İlk erişim 15-27.01.2017. Son erişim 23.06.2021. Ayrıca hem bu çalışmada hem de daha önce yayımladığım: “Rus Sömürüsüne Karşı 1916 Türkistan'da İsyan: Semerkant Örneği,”: 70-87; “Rus Raporlarında Türkistan İsyanı (1916-1917),” : 63-82; “Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan'da İsyan (1916): Sır Derya Örneği,”: 221-245; “Türkistan Milli Ayaklanması (1916-1917): Yedisu Vilayeti Mali Bilanço”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 15 (2021): 1-19; “Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan Milli Ayaklanması (1916) Yedisu Örneği”, *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler* 1 Gece Kitaplığı, (2021): 235-270. adlı çalışmalarda da kullanılan Rus arşivi malzemeleri adı geçen sitede yer alan, belge orijinalinin dijitali, internet projesinden tedarik edilmiştir.

¹³ A. A. Kaufman, *Pereseleniye kolonizatsia* (Saint-Petersburg: 1905), 260-261.

etmeye başladı. Çünkü burada gelenlere ücretsiz toprak veriliyordu. Göç edenler, burada yaşayanlardan sürekli bir şeyler istemesi nedeniyle birbirlerine düşman oluyorlardı. Yedisu'ya gelen göçmenler buradaki yabancılar için köpek ismini kullanıyorlardı. Onlara köpekmiş gibi davranıyorlardı. Onlar, Kırgızların gelirlerini araştırmaya başladılar. Kırgızların meraları göç edenlerin yerleşimlerine yakındı. Buraya göç eden Ruslar, yabancıların hayvanlarını çalıyorlardı ve Kırgız çobanlarını köyden kovuyorlardı. Çalınan hayvanı istemeye gelen Kırgızlara ise bu hayvan bizim arazilerimizden ot yemiş bu ot için 1-2 veya 3 ruble vereceksiniz diyorlardı. Bu durum Ruslarla yabancılar arasındaki ilişkileri gerginleştiriyordu. Kırgızlar mahkemeye giderek durumu şikâyet etmiyorlardı. Etseler bile bu bir sonuç elde edemiyorlardı. Rus yöneticilerin sayısının az olması nedeniyle böyle işlerle uğraşmak istemediklerini bilen Kırgızlar bu hayvanların yediği ot için "Patrava" adı altında Ruslara para veriyor ve olayı büyütme istemiyorlardı. Buraya yerleşen Ruslar şöyle diyorlardı -bize her şeyin verilmesi gerekiyor yabancılar bir köpektir onlara güzel davranmak gerekmiyor." Ayrıca Polis müdürü raporun devamında Yedisu oblastında isyanın nedenlerini: "Toprak arazi sıkıntısı: buna delil olarak Kırgızların şu an Rus Kazakları ve Rus köylülerinden büyük paralar karşılığı arazi kiralamalarını gösterebiliriz. Buraya göç edenlerin Kırgızlara düşmanca davranmaları. Ot ve kayıp hayvanlar için Kırgızlardan mahkemesiz bir şekilde Rusların para almaları. Rus memurlarının yerli ahaliye kibirli davranması, polis teşkilatının soyguncu bir teşkilata dönüşmesi ve suçsuz insanların cezalandırılması nedeniyle ahalinin içinde düşmanlık duygusu oluşturdu. "şeklinde sıralamıştır.¹⁴ Yine Yedisu oblastında isyan sırasında yaşananları Kuropatkin: "Bizim ordularımızın yenilmesi (I. Dünya Savaşı) ve Yedisu bölgesinin muhafazasının zayıf olması dedikoduları buradaki Kırgızların bizi kolaylıkla yenebilecekleri düşüncesine sebep olmuştur. Geçen sene (1915 kast edilmekte) Yedisu'da yaşayan Rus ahaliye ait silahlarının toplanması ve buradan 7.500 Rus erkeğinin askere alınması gelişmeleri Kırgızlara buraya iskân edilen Ruslardan intikam alma umudu verdi. Çünkü oblasttan askere alınan Ruslar orada yaşayan Kırgızların topraklarını zapt etmişlerdi. Bu umutların birçoğu gerçekleştirildi. Oblastta birçok Rus köyü yok edildi ve çok sayıda Rus'un kanı döküldü." cümleleriyle açıklamıştır.

Yukarıda verdiğimiz Rus kayıtlarında yer alan Rus siyasetinin bir sonucu olarak Yedisu oblastında ayaklanma çok şiddetli oldu. Bu yüzden Çarlık hükümeti kendisini en çok zorlayan ve kayıplarının müsebbibi olarak gördüğü isyancıları cezalandırmayı istemekteydi. Bu muameleye maruz kalmak istemeyen Kazak, Kırgız, Uygur ve Dungan gibi Yedisu topluluklarının bir kısmının Çin Devleti sınırlarına geçmesi çalışmanın ana problemini ortaya çıkarmıştır. Çarlık döneminde ortaya çıkan ve birkaç nedenine değindiğimiz ana problemin, 1917 yılında siyasi gelişmeler neticesinde Rusya'da Geçici Hükümetin yetkiyi ele almasıyla beraber, çözümü için yeni bir siyaset belirlenmiştir.

Geçici Hükümetin bölge için belirlediği siyaset ve kullanıldığı metot ile beraber iki halkın Türkistan Yedisu oblastında birlikte yaşamasına yönelik aldığı kararlar çalışmada ayrı başlıklar altında ele alınacaktır. Çalışmanın ana kaynakları ise Rusya

¹⁴ RGIA. F. 1292. Op. 1. D. 1933A. L. 475-505. (Noyabr 1916) g.

Devlet Askeri Tarih Arşivi (Rossiskiy Gosudarstvenniy voenno istoričeskiy arhiv-RGVIA), Rusya Devlet Tarih Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvenniy istoriceskiy arhiv-RGIA), Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvenniy Arhiv Rossiskoy Federasii-GARF) ve Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi'nden (Arhiv vneşney politiki Rossiskoy İmperii-AVPRİ) fonlarında bulunan: Türkistan Genel Valiliği ve Harbiye Bakanlığı arasındaki yazışmalar, Kulca ve Kaşgar Rus Konsolosluklarının rapor ve bilgilendirme yazılarıyla diğer Rus memurlarının raporlarıdır.

1) Yedisu Oblastından Çin'e (Doğu Türkistan'a) Kaçışın/Göçün Başlaması

Türkistan'da Çarlık idaresi altında yaklaşık elli yıldır devam eden huzursuzluk, I. Dünya Savaşı yıllarında isyana dönüştü. 25 Haziran 1916'da II. Nikolay'ın¹⁵ fermanı ile 19-43 yaş aralığındaki erkeklerin cephe gerisi hizmetlere zorunlu olarak alınması kararı, bölgedeki ayaklanmaların başlangıç sebebi oldu. Semerkant oblastında başlayan ilk ayaklanmanın ardından Fergana, Sır Derya, Yedisu ve Hazar Ötesi oblastlarında da ayaklanmalar başladı.¹⁶

Türkistanlıların adeta bir özgürlük ve vatan savunması olarak başlattıkları ayaklanma kısa bir süreliğine başarılı da oldu. Fakat Çarlık'ın bölgeye takviye birliklerini sevk etmesi, seyri Rusların lehine çevirdi. Kaşgar Konsolosu'nun¹⁷ raporundaki: "*Buraya yavaş yavaş gelen birlikler Kırgızları takip etmeye başladılar. Mağlubiyeti ilk kabul eden Dunganlar oldu.*"¹⁸ satırları ayaklanmanın ilk başlardaki seyrinin değiştiğini göstermektedir.

Bu denge değişimi, takviye birliklerinin artırılması ve onların sahip olduğu teçhizat sayesinde oldu. Ardından ayaklanmanın bastırılması kolay bir şekilde gerçekleşti. Çünkü Türkistanlılar ne teknolojik silahlara ne de düzenli bir askeri tecrübeye sahipti. Onlar; kılıç, ok, bıçak, kürek, sopa ve bir miktar tüfekte modern, eğitilmiş, tam teçhizata sahip Rus ordularına karşı orantısız güç mücadelesi vermekteydiler. Türkistan Genel Valisi Kuropatkin'in 18 Ağustos 1916'da Harbiye Bakanlığı'na Yedisu'daki ayaklanmaları rapor eden 6480 numaralı telgrafında ayaklananların sahip olduğu silahlar hakkında şunları yazmıştır: "*Yedisu oblastının dört noktasında Kırgızların ayaklanması isyan karakterine dönüştü. Silahların bir kısmı Çin'den diğer kısmını ise sakladıkları silahlardan meydana geliyordu. Soğuk silah yani kılıç, bıçak, barut yapımı bunlar arasında devam ediyordu. Onlardaki tüfek sayısı fazla değildir. Onlar Temmuz ayında bizden 170 berdanok (bardenke)¹⁹ silahı ve 40.000 mermiyi ele geçirmişlerdir.*"²⁰ bilgiler bu orantısızlığa örnektir. Yine Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığı'na isyanın başlangıcından 19 Ağustos 1916'ya kadar Rus kayıpları ve Yedisu'ya takviye için gönderilen birlikler hakkındaki raporunda yer alan bilgiler orantısız güce ikinci bir örnektir. Raporda birinci bilgi aktarımında, iki rütbeli ile 41 ast rütbeli Rus askerinin öldürülmesi, 31 ast rütbelinin yaralı, iki ast rütbeli askerinin ise Kırgızlar tarafından esir alınmasıdır. Ayrıca Rus ahali

¹⁵ II. Aleksandroviç Nikolay (06.05.1868 – 17.07.1918), İlk Dönemi (20.10.1894 – 02.03.1917).

¹⁶ Karataş, "Rus Sömürüsüne Karşı 1916 Türkistan'da İsyân: Semerkant Örneği," 77-78.

¹⁷ T.F. Stefanoviç, Kaşgarya'daki Rusya İmparatorluk Konsolosu.

¹⁸ AVPRİ. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28. L.1-5.

¹⁹ Tek atış yapan tüfekte verilen ad.

²⁰ RGVIA. F. 400.Op. 1. D.4546. Ç.1. L.258-258. (18 avgusta 1916) g.

içinde çok can kaybı olduğunu; ama ölenlerin sayısını henüz tespit edilemediğine değinmiştir. İkinci bilgi aktarımında Yedisu bölgesindeki Rus askerlerinin yetersizliğinden dolayı takviye olarak sevk edilen asker ve mühimmat verileri yer almaktadır. Kuropatkin, oblasta beş kez takviye yapıldığını yazmıştır. İlk takviyede, Pişpek'ten birlikler, Taşkent'ten iki bölük 737 kişi, 100 kişilik batarya birliği, 100 kişilik Rus Kazak birliği, dört otomatik silah, lağım imha uzmanları, telgraf ve telefon tamircisi gönderilmiştir. Devamında ikinci takviye sırasında Taşkent'ten dört bölük silahlı asker, sekiz otomatik silah, bir batarya birliği, 100 kişilik Rus Kazak birliği, lağım imha uzmanları, 160 kişilik atlı askeri keşif grubu, üçüncü takviyede Semerkant'tan 243 kişi ve sekiz otomatik silah, dördüncü takviyede Sokobelev'den Narın'a bir birlik, Narın'ın iki noktasına üç bölük silahlı askeri birlik, altı otomatik silah ile 80 kişilik askeri atlı keşif grubu, 100 kişilik Rus Kazak birliği, iki dağ silahı ve mayın imha uzmanı birliği, beşinci takviyede ise 734 kişiyle beraber sekiz otomatik silahla beraber Yedisu'daki ayaklanmaların bastırılması için sevk edilmiştir.²¹

Yukarıda değinilen güç dengesizliğinden dolayı Türkistanlılar zulümden ve ölümden kaçmaya başladılar. Doğal olarak göç yolculuğunda onları bekleyen türlü zorluklar vardı. Zorlukların en önemlisi, onları takip eden ve özel olarak görevlendirilen, Çarlık tenkil müfrezelerine yakalanma ihtimaliydi. Zira kaçanların öldürülme yetkisi de verilen birlikler, yakaladıklarını etkisiz hale getirmekteydi. Ayaklanmalar sırasında zarar gören, öldürülen Rusların intikamlarını almak da müfrezelerin bir başka göreviydi. En önemli görevleri ise göç etmeye yeltenenlerin zor kullanılarak engellenmesiydi. Çünkü bir iç mesele olarak başlayan isyanın, Çin'e göç ya da iltica etmek isteyen Türkistanlılar vasıtasıyla, devletlerarası konuma taşınması, Çarlık tarafından istenmemekteydi. Bu yüzden Türkistanlıların göçüne/kaçışına dair bilgiler, yerel idarecilerden Türkistan Genel Valilik merkezine oradan da Petrograd'a ivedi olarak gönderiliyordu. Örneğin Türkistan Genel Valisi Fyodor Vladimiroviç Martson'un²² Petrograd'a çağırılması nedeniyle tüm yetki genel vali yardımcısı ve vekili General M. R. Yerofeyev'in²³ elindeydi. Türkistan oblast valileri isyanla ilgili gelişmeleri ona iletmekteydiler. General, gelen bilgileri Harbiye Bakanlığı'na acil şekilde göndermekteydi. Taşkent'ten Yerofeyev'in Harbiye Bakanlığı'na 24 Ağustos 1916'da gönderdiği 6667 ve ona ek olarak 6692 numaralı telgrafları buna örnektir. Söz konusu telgraflar isyancıların Çin'e göçü hakkındadır.

Başkente gönderilen telgraflarda şu bilgiler yer alıyordu: *"Yedisu valisinin verdiği bilgilere göre Prejeval (Karakol) uyezdinin Kara Kırgızları ölmüş olan Binbaşı Şabdan Canteyev'in (Şabdan Baatır) oğlu (Möküş'ün Batırkan) aracılığıyla Çin Devleti ile Çin tarafına gitmek için görüşmeler yapıyor. Çinliler Prejeval, Narın ve Tokmak Kara Kırgızlarının kabul edeceklerdir. Onların mülteci statüsünden değil savaşçı olarak kabul edilmesi şartını Çin tarafı belirlemiştir. Buna delil olarak tüm Kırgızların hatta Verniy*

²¹ RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 262-262 ob. (19 Avgusta1916) g.

²² Geçici Türkistan Genel Valisi, Türkistan Askeri Bölgesi Birliklerinin Geçici Komutanı ve Semireçe Kazak Ordusu Askeri Düzeni Ataman (04.10.1914). Askeri Kurul Üyesi (22.07.1916).

²³ Yerofeyev Mikhail Rodionoviç (01.11.1857 – 1941). Piyade Generali (14.04.1913). 1. Türkistan Gövde Komutanı (15.01.1913) Genel Vali Yardımcısı ve Türkistan Askeri Bölge Komutanı (11.06.1916). A. N. Kuropatkin bölgeye genel vali olarak tayin edilince vekâleten Türkistan Askeri Bölge Komutanı olan Yerofeyev'den görevi devraldı.

(Almatı) isyanının askeri bir isyan olduğunu Çin tarafına anlatmaları ve Kırgızların ailelerini ve hayvanlarını Çin'e göndermelerini gösterebiliriz.”²⁴

Merkezden Yerofeyev'e verilen cevapta isyan yayılım hızının kontrolü için uyarılar şöyle yazılmıştır: “Bakanlığa gönderilen telgrafın kopyasını Dış İşleri Bakanlığı'na gönderilmesi ve bunun İngiliz Büyükelçisine ulaştırılması sağlanacaktır. Sizden beklentimiz Türkistan Genel Valisi Buhara'daki hükümdarlara odaklanmanız ve gerekli önlemleri almanızdır.”²⁵ Yine General Yerofeyev, 31 Temmuz 1916'da Harbiye Bakanlığı'na Kırgızların Çin'e gideceğini: “Bahtinsky bölge yöneticisi ve 100 kişilik Rus Kazak birliği yardımıyla Çin'e giden Kırgızlar yakalandı. Cizzak birliği bu isyanın reislerini yakaladı. Burada bize tabi olan saygın insanlar onları bize teslim etmeyi kabul ettiler”²⁶ satırlarıyla yazdı.

Çin tarafına kaçıışı durdurmak adına Çarlık bölgenin yetersiz askeri birliklerine takviye kararı aldı. Çarlık tenkil müfrezelerini Türkistan'a sevk kararını duyan Dunganlar, Türkistan'dan öncü grup olarak, 15 Ağustos'ta Çin'e kaçmaya başladılar. Ayrıca gittikleri yerde akraba ve ticari ilişkilerinin olması Dunganların ilk kaçan grup yaptı. Onların ardından Kırgızlar da Çin'e kaçmaya başladılar. Kırgızlar, Kulca ve Kaşgar şehir ve civarlarına geçtiler. Kaşgar şehir merkezine küçük bir Kırgız grubu yerleşirken esas büyük grup Kaşgar'a bağlı Uç-Turfan ve Aksu bölgelerine yerleşti. Kaşgar şehri merkezine gelenler Narın bölgesindeki 2-3 volostun²⁷ sâkinleriydiler. Buraya gelenlerden çoğunun ayaklanmayla alakası yoktu. Onların kaçma sebebi Kırgız isyancılarından korkmaları ve mallarının onlar tarafından yağmalanacağını düşünmeleriydi. Bu yüzden kaçanlar Çin'de uzun süre kalamadı ve gerçekten de konsolosluk tarafından yaşadıkları bölgeye geri gönderildiler. Bunların mallarına ve hayvanlarına zarar gelmedi. Rusya topraklarına dönenler hayvanlarını da getirmişlerdi. Ama Uç-Turfan bölgesine giden Kırgızların farklı bir karakterde kaçtıkları görülmektedir. Onlar ayaklanmalarda aktif rol alan Prejeval ve Pişpek (Bişkek) uyezdlerinin Kırgızlarıydı. Fakat Kırgızlar, tenkil müfrezelerinin korkusundan panikle kaçtıkları için öyle karışmışlardır ki onların hangi volosttan oldukları bile belli değildi. Volostun bir kısmı Kulca bölgesine bir kısmı da Uç-Turfan'a yerleşti. Uç-Turfan'da Aksu bölgesindeki Kırgız sayısı yaklaşık 100.000 ile 120.000 arasındadır. Bunlar buraya ya Eylül'ün sonunda ya da Ekim'in başlarında gelmişlerdi.²⁸ Verilen sayı kaçanlara dair resmi kayıtlara yansıyan ilk bilgidir.

Kulca'daki Rus Konsolosu'nun Pekin'deki Rus Konsolosu'na 21 Eylül 1916'da 1862 numarayla gönderdiği yazısında, Çin tarafına kaçışın sebeplerini ve kaçanların sayısının yer aldığı başka bir bilgidir. Yazı şöyledir: “Ağustosun son günlerinde Kırgızların hepsinin

²⁴ Kopya. RGVIA. F.400. Op.1. D.4546. Ç. 1. L. 277. (24.08.1916) g.

²⁵ Kopya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 206. (31. 07.1916) g.

²⁶ Kopya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 206. (31. 07.1916) g.

²⁷ Volost (Во́лост):1917 Ekim devrimine kadar çarlık ve SSCB'nin 30'lu yıllarına, rayonlaştırma yapılan kadarki süre zarfında uyezdin bir kısmı olarak sayılan alt seviyedeki idari birime verilen addır. Rus İmparatorluğu'nda kırsal arazilerde 1000-2000 arasındaki hane sayısından oluşan idari yönetim birimi olan Volost Türkiye'nin idari yapısı ile karşılaştırıldığında Nahiye (Bucak) anlamına gelir. Hatice Karımov (Kerimov), "Türkistan'da Rus Kolonizasyonunun İdari Sahaya Yansıması: Volost Yöneticiliği," *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 2 (2019): 30-45.

²⁸ AVPRİ. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28.L. 1-7.

öldürüleceği haberini alan 4 Kırgız volostundan 3.000 çadır Çin'e göç etti. Kırgızlar itaat ederek tüm hayvanlarıyla birlikte topraklarına geri döndüler. Tekesa Nehri vadisindeki 4 volostta Kara Kırgızlar (Kırgızlar), 15 volost da ise Albanlar (Kazak boyu) yaşıyorlar. Bu Kırgızlar arasında isyancılar da vardı. Prejeval'e Rus tenkil müfrezelerinin geldiğini haber alan isyancılar sınıra çekilmiş ve Rus ordusunun intikam için geldiğini duyanlar ise Çin'e kaçmışlardı. Eğer isyancılar Çin'e geçerlerse Rus ahalisine yaptıkları cinayetler için ceza almayacaklardı. Biz sonra ne yapsak da suçlular Çin'de saklanacak ve onları bulmamız imkânsız olacaktır."²⁹

Kaçanların sayısı hakkında bir bilgi de Kuropatkin'in Harbiye Bakanlığı'na 17 Ekim 1916 tarih ve 1014 numaralı gönderdiği telgrafta yer almaktadır. Telgrafta, ayaklanma sırasında 25 volostun Çin'e kaçtığı ve her bir volost nüfusunun tahminen 3.000 erkek olarak hesaplandığı yazılıdır.³⁰ Yazıdaki rakamsal verilerden 25 volostun Çin'e göç etiği ve bunların sayısının yaklaşık 75.000 kişi olduğu görülmektedir. Fakat bu sayı Kaşgar konsolusunun verdiği sayı ile uyuşmamaktadır. Daha sonra Kuropatkin'e yeni veriler geldikçe sayı güncellenmiştir. Örneğin Harbiye Bakanlığı'na 17 Kasım 1916'da 1208 numaralı şifreli telgrafında kaçanların sayısını şöyle yazmıştır: "Yedisu askeri valisinin bildirdiğine göre, Pişpek ve Prejeval uyezdlarına bağlı 32 volostunda yaşayan Kırgızlar Kaşgar'a kaçarak gitmişlerdi. Kulca Konsolosluğu'nun³¹ bildirdiğine göre Yarkent'ten 17 volost sakini Albanlar (Kazak kolu Türk), Prejeval Kırgızlarından 8 volost Muzart'a geçmişlerdi."³² Böylece 57 volosttan yaklaşık 171.000 kişinin vatanlarını terk ederek kaçtığını Rus resmi kayıtlarına göre söyleyebiliriz.

2) Rus Devleti'nin Yedisu Göçünü Durdurma Girişimleri

Çarlık, Çin'e göçün/kaçışın devletlerarası soruna dönüşmeden bitirilmesi görevini Türkistan Genel Valiliği'ne verdi. Fakat valiliğin aldığı tedbirler göçü/kaçışı durduramadı. Bu yüzden Çin'deki Çarlık temsilcileri Kaşgar ve Kulca konsoloslukları devreye girdi. Böylece iç mesele olarak başlayan ayaklanma, Çin idarecilerinin Türkistanlıların iltica taleplerini kabul etmesiyle, bir dış mesele haline geldi. Buna rağmen yine de valilik ve konsolosluklar göçü durdurma çabalarına devam etti. Örneğin Genel Vali Kuropatkin, Harbiye Bakanlığı'na 18 Eylül'de göçü durdurmaya dair çalışmalarını şöyle yazmıştı: "Yarkent uyezdiinde Çin ile sınır olan Kulca bölgesine geçişi engellemek için, Tekese nehrinin kuzeyindeki Sumba bölgesi isyancılarının durdurmak amacıyla Potgorny istasyonuna Yarkent birliği gönderilmiştir."³³

Kulca Konsolusu valilik ile aynı amaca yönelik çalışmalarını Hariciye Bakanlığı'na ve Pekin Rus konsolusuna şu cümlelerle aktarmıştır: "Onların Çin'e geçmemeleri için Çin sınırına askeri birlik gönderip yolu kapatmamız gerekiyor. Çin hükümeti bu isyancıları kabul etmeyi onaylamıştı. Oraya daha önce kaçan Kırgızların ailelerini de kabul edeceklerini söylemişlerdi. Cezalandırılmayan isyan reisleri ve isyancılar Türkistan ahalisi içinde bizim

²⁹ RGİA. F. 1292. Op. 1. D. 1933. A. L. 475-505. (Noyabr 1916).

³⁰ Zaverennaya Kopya. GARF. F.1467. Op.1. D.764. L.13-14. Opubl. Po dr. RGVİA. F.400. Op.1. D.4546. Ç.1. L.380-380. Ob. (17.10.1916) g.

³¹ Lev Grigaryeviç Brodyanskiy; (1878–1942). 1916 da Kulca'da Rusya İmparatorluğu Konsolosu.

³² RGVİA. F.400. Op.1. D.4546. Ç. 1. L. 414-414 ob., 2, (17.11.1916) g.

³³ Kopya. RGVİA. F.400 Op. 1. D.4546. Ç. 1. L. 334-334 ob. (18.09.1916) g.

güçsüz ve zayıf olduğumuzu söylüyorlardı. Çin Cumhuriyeti İli Tarbagatayı Daoinyu Suvia'dan 9. ayın 28'inde 178 nolu mektubu aldım. Ayrıca Ruslara tabi olan Kırgızlar arasında tüm Kırgızların öldürülmesi haberi duyulunca onların Çin'e kaçtığına dair söylentileri ihtiva eden bilgiyi İli Cjen Şoy Şi'den aldım. Biz sınıra asker yerleştiresek de kaçak Kırgızların yakalanması imkânsızdır. Çünkü hem onların sayısı hem de Çin'e geçit sayısı çok fazladır. Bence her iki hükümet yaşanan durum için adım atmalı. Çünkü Rus orduları isyancıları takibe devam ederse çok sayıda Kırgız Çin sınırlarına geçecektir. Bu da bizim için sıkıntı olacaktır. Sayın Dau İnya'dan durumun değerlendirilmesine yönelik olarak Rus konsolosu ile görüşmesini istiyorum. Çünkü Rus Konsolosu'nun Rusya sınırlarına askerleri geri göndermeden önce her iki devlet arasındaki sınıra asker yerleştirmesini, sonra ise oraya gelen Kırgız'ın isyan suçunun olup olmadığını tespit ettikten sonra da suça bulaşanların cezalandırılmasını istiyorum. Böyle bir adımın atılması her iki devlet için de yararlı olur. Bu önerimin Sayın Konsolosa incelemesi için gönderiyorum ve beni ileride yaşanacak gelişmelerden haberdar etsin.”³⁴

Kuropatkin ve Kulca Konsoluğu'nun çalışmalarına ek olarak Kaşgar Konsolosluğu da çalışma ve tespitlerini merkeze şöyle yazmıştır: “Benim isteğimle Daotay Bedel geçidine muhafızlar koymuştur. Çünkü burası Prejeval'den giden 3-4 yoldur. Aynı şekilde diğer geçitlere de muhafızlar yerleştirildi. Bu muhafızların olması Kırgızların içinde kendilerini istemedikleri düşüncesini zihinlerine sokuyordu. Ben isyandan bir ay sonra 5 Eylül'de Uç-Turfan'a gittiğimde orada 20-30 kadar Kırgız aile vardı. Bunlar en zor yol ile gelenlerdi. 20 Eylül'e geldiğimizde Çin idarecileri benim isteklerime aykırı hareket etmeye başladılar. Böylece Daotay'ın emriyle muhafızlar geçitlerden çekilmeye başlamış ve Kırgızlar Uç-Turfan bölgesine girmişlerdir. Bu olay Kırgızlar için tüm hayvanlarını ve mal varlıklarını kaybetmeleri ile son bulmuştur. Eğer Çin Hükümeti bu muhafızları çekmeseydi, Kırgızlar da ekonomik olarak bu kadar zarar görmezlerdi. Çıkılmaz bir yolda olduklarını anlayacaklarını ve isyancıların Rus Hükümeti'nin isteklerini yapmak için geri döneceklerini düşünüyordum.”³⁵

3) Türkistan Milli Ayaklanmasına Katılanların Göç Süreci ve Sonrasındaki Durumları

Yedisu oblastından Çin'e geçen Kırgız, Kazak Türkleri ve diğer Türkistan topluluklarının kaçış sırasındaki kayıpları büyüktü. Onlar sadece özgürlüklerini, evlerini, hayvanlarını, arazilerini, itibarlarını, çocuklarını ve aile üyelerini kaybetmediler; ayrıca vatanlarını ve vatana dönüş haklarını (Kuropatkin şarta bağlamıştı) da kaybettiler. Çarlık'ın tüm müdahalelerine rağmen, hayatta kalanlar Türkistan-Çin sınırına vardı.

Sınra varanların Çin'deki durumları Kaşgar Konsolosu'nun raporunda şöyle anlatılmaktadır: “Rus askerleri tarafından takip edilen Kırgızlar dağlardan kaçıyorlardı. Onlar mallarını ve hayvanlarını düşünmüyorlardı. Kaçış yolunun zorluğundan dolayı onların hayvanlarından birçoğu yolda telef olmuştur. Örneğin Bedel geçidinde Uç-Turfan bölgesine gelen Kırgızların yaklaşık 10.000 hayvanı dağlardaki patika yollardan dolayı düşerek ölmüştür. Çin'e getirdikleri hayvanların büyük kısmı otun yokluğu nedeniyle

³⁴ RGİA. F.1292. Op.1. D.1933. A. L. 475-505. (noyabr, 1916) g.

³⁵ AVPRİ. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28. L. 14-15.

ölmüştür. Kırgızların ellerinde az sayıda koyun ve deve kalmıştır. Çünkü bunlar zorlu şartlara diğer hayvanlardan daha dayanıklıdır. Dağlarda otun Mayıs ayında bol olacağından, bu aya kadar diğer hayvanların da öleceğini düşünüyoruz. Kaçaklar, bu şartlarda üç ile dört ay, kış mevsimini burada geçirmeleri nedeniyle otun olmayışından hayvanlarını ve diğer mal varlıklarını kaybederek burada çok kötü durumda kaldılar. Kırgızlar zor durumda kaldıkları için kazanlarını, çaydanlıklarını, eyer takımlarını ve diğer değerli eşyalarını satmaya başladılar. Uç-Turfan ve Aksu bölgelerine gelen Kırgızların ölüm tehlikesi vardır. Çünkü onlar arasında tifüs veya tifo iskorbit (Vitamin eksikliği) hastalıkları görülmeye başlamıştır. Ayrıca zor şartlardan dolayı Kırgızlar küçük çocuklarını da yollarda bırakıyorlardı. 12 yaşından büyük çocukları ise Sartlara 30-40 rubleye satıyorlardı (normalde bir ruble 12 tengeye denk gelirken bu durumda bir ruble üç tengeye değişiyordu yani dört kat aşağı hesaplanıyordu). Bu sıraladığım şartlarda dolayı onların geleceği çok zor ve yaşamları imkânsızdır. Eğer kışın zorluğuna dayanıp ilkbahara çıksalar bile burada iş bulamazlar. Çünkü yerli ahalinin işi ihtiyacı yoktur. Hatta yerli ahalinin bir kısmı çalışmak için Rusya'ya gitmiştir.”³⁶

Türkistan Komitesi raporunda ise Kırgızların Çin'den Yedisu oblastına dönüşlerindeki durumları şöyle anlatılmıştır: “Kırgızlar Kalmuk ve Çin askerleri tarafından yağmalanmışlardır. Kulca konsolosu Dragomanı N. N. Volotçinkov bana bu yağmalamalar hakkında bilgi verdi. Yağmalanmış Kırgızlar memleketlerine dönüşlerinde yolda da çok kayıp vermişlerdir. Lavretov, Ladislav köyünden Tekese nehri vadisine gelişi sırasında gördüğü manzarayı bana bildirdi. Verdiği bilgiler şöyleydi: Yolun her tarafında insan ve hayvan cesetleri vardı. İki bayan cesedi gördük ve onların ellerinde bebek vardı. Sarıcask'ta kudurmuş köpekleri gördük bu cesetleri yiyorlardı. Bu yollar güvensizdi. Bu Kırgızlar Prejeval'e çok kötü halde döndüler. Ben (Türkistan Komitesi Başkanı) 1 Temmuz'da Cargalan ve Tüb nehirleri üzerinde yer alan köylerde Kırgızların durdukları üç noktada buldum. Birinde tüm Türgen volostu sakinleri toplanmıştı. Onların çadırları ve hayvanları vardı. Kadınları kızları da gördüm. Bunların başında ihtiyar manap Kızır vardı. Kırgızlar Çin'den sağlam dönmelerini bu kişiye borçludurlar. Diğer iki noktadaki Kırgızlar ise çok kötü durumdaydılar. Burada her volostan Kırgız vardı. Onların çadırları yoktu, kıyafetleri yırtıktı, çocuk sayısı çok azdı; reşitizm çocuk hastalığına yakalandıklarından dolayı bunların çoğu da sakattı. Kadınlar hemen hemen yoktu. Onlar kadınlarını Kalmuklara ve Çinlilere satmışlardı. Ayrıca geçen seneden kalan ve çürüyen buğdayı yediklerinden dolayı hastalıklar baş gösteriyordu.”³⁷

4) Rus Hariciyesinin Çin'deki Faaliyetleri

Türkistan Genel Valiliği, Kaşgar ve Kulca Rus konsoloslukları Çin'e kaçan isyancıların işlemleri için yetkiliydi. Bu yetki çerçevesinde Kulca, Kaşgar ve ilaveten Pekin gibi yerlerde görev yapan Rus yetkililer diplomatik girişimlere başladı. Girişimlerin amacını, göç edenlerin geri iadesi, isyancıların ellerindeki Rus esirlerinin teslimi ve isyana katılanların cezalandırılması isteği gibi işaret etmeye değer üç başlık altında toplamak mümkündür.

³⁶ AVPRİ. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28. L. 8-10.

³⁷ RGİA. F.1291. Op.84. D.57. L.2-13. (27.06.1917) g.

Rus konsoloslukları girişimlerinde özellikle, iki devlet arasındaki anlaşma maddelerinin Çin hükümetinden uygulanmasını istemekteydi. Kaşgar Konsolosu'nun 20 Ağustos'ta Prejeval'den Uç-Turfan'a gelen Kırgızların durumunu anlattığı telgrafında anlaşma maddeleri Çin tarafına şöyle hatırlatılmaktaydı: *"Daotay Çiju'ya Çin sınırlarına Kırgızların gelmesinin ve onlara burada otlak verilmesinin Rus hükümeti tarafından iyi karşılanmadığını söyledim. Eğer isteğimiz dışında aksi bir gelişme olursa bunun Rus devletine karşı dostluk dışı bir hareket olacağını söyledim. Ayrıca bunun iki devlet arasında daha önce imzalanan anlaşmalara da aykırı olacağını belirttim. 15 Eylül'e kadar Uç-Turfan'da olduğum sürece Daotay Çiju Kırgızlardan kimseye istekleri için izin vermedi. Tam tersi onları benim yanıma gönderiyordu. Ben de onları Rusya'ya gönderiyordum."*³⁸

Bir taraftan Çin Hükümeti'nin yürürlükteki anlaşmaları hatırlatan konsoloslar, diğer taraftan ise hem kaçakların hem de kaçakların elindeki Rus esirlerin iadesini sağlamaya çalışmaktaydı. Buna yönelik çalışmalardan biri Kulca Konsolosluğu'nun 11 Ekim 1916 tarih ve gizli ibareli telgrafında şu şekilde yazılıdır: *"Rus askerleri tarafından hareketleri kontrol edilen birkaç 10 bin Kırgız küçük Muzarat bölgesinden, Çin sınırından 20 verst³⁹ uzaklıktaki bir yere yerleşti. Komiser (Çin yetkili) bildirdi ki bunların Ruslar tarafından öldürmesine izin veremeyiz. Ama Rus Hükümetinden bunların geri iadesi için uygun bir proje hazırlamasını istiyorum. Çünkü onlar Çin sınırında oldukları için orada ayaklanmalar olabilir. Benim ilk hedefim ise isyancılardan ziyade Çin hükümetinden Kırgızların kaçarken güvence olarak yanlarında götürdükleri Rus esirlerin bırakılmasını istiyordum."*⁴⁰ Konsolosların çalışmalarına rağmen Çin hükümeti Ruslara pek de güvenmemekteydi. Bunun sebebi Rus birliklerinin Türkistanlıları takibiyle sonuçlanan can kayıplarından Çin yetkililerinin haberdar olmasıydı. Konsolosların, Rus askerlerini Çin'e getirme önerisi güvensizlikten dolayı ilk başta Çin tarafından iyi karşılanmadı. Fakat Pekin Konsolosu'nun 1 Aralık 1916 tarih ve 671 numaralı gizli telgrafında: *"Dün Çinlilerden aldığım habere göre Vaytzyabu'nun bizimle görüşmelere başlayacağını öğrendim. Vutin-Fono ile görüşmek ve ona teşekkür etmek için yanına gittim. Yeni bakanla görüşmelere başladık. Bizim askerlerin Kaşgar'a girmesini Vu'ya bildirdim. Kırgızların buradan çıkarılması için birlikte hareket etmemizi de söyledim. Çin tarafından, Rus hükümeti Kaşgar'a büyük bir askerli birliği göndermeyeceğini sadece Prejeval'den Uç-Turfan'a 60 kişilik Rus Kazak birliğinin gönderileceğini ve bunların görevinin konsolos ve Rus konvoyunu koruyacağını söyledim. Ayrıca Sintsze genel valisinden buraya gelecek 60 kişilik Rus Kazak birliğine destek vermesini ve Dunganların saldırısı olursa yardım etmesini istedim. Bize yardım edeceğini söyledi. Vutin-Fon, Urumçi'ye isteklerimiz için telgraf göndermek amacıyla yanımda sekreterine emir verdi. Cevap geldiğinde Kopyasını ben subeye ve Kaşgar'a göndereceğim."*⁴¹ yer alan satırlar Çin hükümetinin daha sonra fikir değiştirdiğini göstermektedir. Çünkü Pekin Konsolosu'nun isteklerine Çin tarafından hemen cevap verilmişti. Bahse konu cevap 5 Aralık 1916 tarih, 1139/0. I.U kodlu ve 420 numaralı gizli telgrafta şu satırlarla yer almaktadır: *"Gofmeyster (Rus sarayına ait 3.*

³⁸ AVPRİ. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28.L. 1-34.

³⁹ 1,0668 kilometreye karşılık gelen Rus uzunluk ölçü birimi.

⁴⁰ Kopya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 373. (11.10.1916) g.

⁴¹ Kopya. RGVIA. F.400. Op.1. D.4546. Ç. 1. L.418. (1.11.1916) g.

seviyede rütbe)) Anatol Anatolyeviç Neratov, *Sayın Nikoloy Petroviç'e saygılarını bildiriyor, 3 Aralık'taki 1135 numaralı mektubuna şunu ekliyor: Pekin'deki konsolosun Çin hükümetine gönderdiği telgrafa cevap olarak, Çin hükümeti, Sımstzen genel valisine Rus Kazak birliğine yardım etmesi için emir vermiştir. Bu Rus Kazak birliği Çin tarafındaki Rusların (daha önce Kırgızlar tarafından esir alınan Ruslar) geriye getirilmesi için Uç-Turfan'a yollanmıştır.*"⁴²

Rusların ilk hedefi olan Kırgızların elindeki esirlerin alınması Çin tarafına muhafız birliğini gönderme başarısıyla gerçekleşmiştir. Yine 5 Aralık 1916 tarih ve 2282 numaralı Kulca Konsolosu'nun Çin'e kaçan isyancıların geri dönüşü ve esirlerin iadesi hakkındaki gizli telgrafında şu satırlar önemlidir: "*Çin kurmay başkanı sınırda 12 esiri daha bize teslim etmiştir. Kırgızlar, yolların kardan kapanması nedeniyle sahip oldukları büyük hayvan sürülerini*⁴³ *bu şartlarda getiremeyecekleri için Çin'den dönememişlerdi. Bu yüzden ilkbahara kadar zaman tanınmasını istemişlerdir. Pekin'e durum bildirildi. Kopyyası Taşkent ve Verniy'e de gönderildi.*"⁴⁴

5) Kaçakların Yedisu Oblastı'na Geri Kabul Şartları

Çin Devleti'ne kaçan Kırgızlar peyderpey kendi vatanlarına intikal etmekteydiler. Taşkent'ten Genel Vali Kuropatkin'in 14 Eylül 1916'da Harbiye Bakanlığı'na 7212 numaralı telgrafa ek olarak gönderdiği 7238 numaralı telgrafında durum şöyledir: "*Verniy uyezdinde Balhaş Gölü'nün batısındaki bölgenin Kırgızları, daha önce yaşadıkları yerlere, Verniy ve Kurdaya'nın batısına geri dönmüşler. Onlar Ruslara tabi olacaklarını ayrıca isyan reislerini de teslim edeceklerini söylemişlerdir. Uyezd Müdürü isyan reislerini almaya gitmiştir. Her ihtimale karşı bu bölgede askeri birlikleri daha da güçlendirdik.*"⁴⁵

Münferit geriye dönüşlerin kitlesel bir hale dönüşü ancak Çin Hükümeti'nin kaçakların iadesi için talebinin yerine getirilmesine bağlıydı. Bu talep Çarlık Hükümeti tarafından kabul edildi. Kabul sonrası, Çin'in iade talep projesinin hazırlama görevi Genelkurmay Asya Bölümü 5. Şubesi tarafından, yetki ve sorumluluk alanı nedeniyle, Türkistan Genel Valiliği'ne verildi. Valilik, Harbiye Bakanlığı'na gönderdiği 14 Ekim 1916 tarih ve 1009 numaralı telgrafında, hem Kulca Konsolosu'nun 11 Ekim'de gönderdiği 1828 numaralı bildirisine cevap verdi hem de projenin içeriğini yazdı. Projede, Çin'e kaçan isyancıların geriye dönme şartları ve dönüş şartlarını sağlayanların yeni iskân yerleri şu şekilde yazılıdır: "*Kulca'daki Rus Konsolosundan şunları istiyorum. Kırgız isyancıların Alban ve Kara Kırgız soyundan gelenlerin Rusya'ya dönmesine şartlı olarak izin veriyorum. Şartlar şunlardır:*

- *Rus esirlerini teslim edecekler.*
- *Silahlarını teslim edecekler, Rusya'ya tam itaatlerini gösterip cephe gerisi için isimlerinin yazılı olduğu askeri işçi listesini verecekler.*

⁴² Kopyya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 420. (5.11.1916) g.

⁴³ Kulca ve Kaşgar konsoloslarının raporları karşılaştırıldığında, zorlu göç yolculuğu sonrasında Kulca tarafına geçen Kırgızların Kaşgar tarafına geçen Kırgızlardan daha çok hayvanı Çin tarafına götürebildiklerini anlamaktayız.

⁴⁴ Kopyya. RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 422. (5.11.1916) g.

⁴⁵ Kopyya. RGVIA. F. 400 Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 329. (14.09.1916) g.

- *Onlar hazır olsun ki Rusların kanının döküldüğü topraklar onların elinden alınacak ve bu topraklar devlet hazinesine geçecektir.*
- *Ancak maddelerdeki şartları yerine getirdiklerinde 17 volostun sakini olan Alban Kırgızları ve diğer volostların Kara Kırgızları geçen seneki kışlaklarına dönebileceklerdir.”*

Valilik, Kırgızların yukarıdaki şartları sağlamaları sonrasında Rus ahalinin ne onlara ne hayvanlarına ne de onların diğer mal varlıklarına dokunamayacakları garantisini verdi. Ayrıca yukarıdaki şartların Pişpek ve Prejeval uyezdlerinden Çin'e kaçan Kara Kırgızlar için de geçerli olduğunu 108 numaralı telgrafla Kaşgar Konsolosluğu'na yazdı. Genel Vali Kuropatkin, yukarıdaki şartların gerekçesini ve Çin Hükümeti'nden beklentisini de şöyle yazmıştır: *“Başkomutan görevinden dolayı haklarım ve yetkim (genel valilik yetkisi) kanunda yazılıdır. O yetkime dayanarak bu kararları veriyorum. Çin hükümetinin de Kırgızlardan bu isteklerimizi yapmaları için bize yardım etmelerini uygun görüyorum. Ama Çinlilerin bunu yaparken silah kullanmaları doğru olmaz.”*⁴⁶ Ayrıca valilik, 6 Kasım 1916 tarih ve 1148 numaralı gizli mektubunda Kırgızların dönüş şartlarını Dahiliye Bakanlığı'na da yazdı. Mektuptaki şartlar için Kulca Konsolosu'nun yaptığı değerlendirme şöyledir: *“Rus esirlerinin hepsi öldürüldüğünden isyancıların ellerinde verecek esir yoktur. Esirlerden yalnızca 65 kadın, Rus konsolosluğuna Eylül ve Ekim'de teslim edildi. İsyancılar ellerindeki silahları pazarlarda Çin Sartlarına satmışlardı yani silah da yoktur. İsyan reislerinin teslimi ise hiçbir organizasyonu olmayan Kırgızlarda imkânsızdır. Bundan başka zaten isyana reislik yapanlar kaçmışlardır. Alınan son bilgilere göre Şabdan Baatır'ın oğlu (Möküş'ün Batırkan- isyan reisi) güneye doğru Hotan'a gidiyorlar oradan ise İndus'tan Afganistan'a geçmek istiyorlar. Yani genel valinin şartlarının gerçekleşmesi bu durumda imkânsızdır.”*⁴⁷

6) Çin'den Yedisu Oblastına Döneceklerin Durumu ve Yardım Meselesi

Türkistan Genel Valisi Kuropatkin oblast valilerinden aldığı Çin'e kaçan isyancıların durumunu Harbiye Bakanlığı'na 20 Kasım 1916'da şöyle aktarmıştır: *“Albay Kolosovskiy'in bildirdiğine göre Kaçakların Kaşgar şehrinde ilkbahara kadar geri getirilmesi bunların tüm hayvanlarını kaybetmeleri nedeniyle imkânsızdı. Kulca bölgesinden isyancıların geri dönmesi daha da büyük sorunlar çıkartabilirdi. Çünkü Yarkent uyezdinin güney dağlık bölgesinde isyancıların oturduğu yerlerde şu an hiçbir şey yoktur. Depolarda yedek buğday yok ve onlar mal varlığının büyük oranda kaybettiler. Yedisu valiliği görevine gelen Albay Aleksiyev diyor ki; bu şartlarda kışın geçirilmesi çok sayıda ölümlere neden olabilir. Bu yüzden kaçakların Çin'den getirilmesini ilkbahara kadar ertelemek gerekiyor. Kırgızların Çin'e götürdüğü Rus esirlerin sayısını net olarak öğrenmenin imkânsız olduğunu ve bu esirlerin iadesi için elinden geleni yaptığını söylüyordu. Esaretten kurtarılan bazı kişilerin ise Narın ve Kulca'ya geldikleri haberleri vardı. Kaşgar konsolosunun telgrafına göre Kırgızlardan elli kadın ve çocuk esir alınmıştı. Onların geri getirilmesi için Albay Kolosovskiy, Kaşgar ve Kulca konsoloslarına hazineden para verdi. Neratov'un 10 Kasım'da 4943 numaralı telgrafında: Çin hükümeti bölgeye Rus*

⁴⁶ Kopya. RGVIA. F.400. Op.1. D.4546. Ç.1. L.400-400 ob. (14 10. 1916) g.

⁴⁷ AVPRİ. F.Konsulstvo v Kaşgare. Op.630.D.28.L. 11-12.

esirlerini almamız için askeri birlik göndereceğimiz haberlerini almışlar ve çok rahatsız olduklarını yazmıştı. Bunu yapmayı önermiyorum. Çinlilerin Kırgızlardan Rus esirlerini kendilerinin alması ve gönderiminin sağlanması gerekiyor.”⁴⁸

Kaşgar’daki Rus Konsolosu Stefanoviç’in Yedisu oblastından yaklaşık 120.000 Kırgız’ın Çin sınırına kaçmasını konu edinen raporunda onların durumunu şöyle anlatmaktadır: “Kırgızların Rusya’ya geri dönmeleri için onlara yardım edilmesi gerekmektedir. Onların sadece küçük bir kısmı kendi imkânlarıyla ve yardım olmadan gelebilirdi. Çoğunluğun gelmesi için onların ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyor. Onlara yiyecek ve hayvan verilmesi gerekmektedir. Ben onlar Rusya’ya geldiklerinde yöneticilerin sevdiği/güvendiği kişi olsunlar demiyorum. Onlar geldiğinde onlara sadece iş temin edin diyorum. Onların yurt (çadırları) olmadığına onlara ev verin demiyorum. Çünkü yağmalanmış Rus ahalinin bunlarla barış içinde yaşayacağını düşünmüyorum. Bunların korunması gerektiğini, burada güvenlik için polis ve askerlerin bulunması gerektiğini düşünüyorum. Bunlara giyecek ve ayakkabılar gerekiyor. Çünkü uzun yolculuk sırasında tüm giyecekleri mahvolmuştur. Tifo hastalığından dolayı bunların tedavisinin sağlanması gerekmektedir. Doktorların bu yaygın hastalıkla uğraşması ve Rus ahaliye bu hastalığın bulaşmaması için önlem alınması gerekiyor.”⁴⁹

Yukarıdaki iki raporda Kırgızların durumu ve geriye dönüşleri hakkında Çarlık dönemi yetkililerin görüş ve önerileri yer almaktadır. Fakat önerilerin uygulanmasına geçmeden 1917’de Rusya’da yönetim değişimi oldu. Rusya’daki değişim ayaklanmanın yeniden değerlendirilmesine olanak tanıdı. Buna bağlı olarak Çarlık’ın cezalandırma siyaseti yeni hükümet tarafından kabul edilmedi. Bunun öncülüğünü başta A. F. Kerenskiy⁵⁰ olmak üzere onunla hemfikir olan Geçici Hükümet’in bazı üyeleri yaptı. Onlar ortak imzayla, Meclise üç adet dilekçe verdi. Bu dilekçelerin içeriği, Kırgızların Çin sınırlarına kaçışına önemli bir gerekçe olarak Rus kayıtlarında yer almaktadır. Dilekçelerde Çarlık tarafından yapılan orantısız güç kullanımı ve Türkistanlıların yaşadıkları şöyle yazılıdır: “Semerkant oblsatına bağlı Cizzak uyezdinde isyanları bastırmak amacıyla Çarlık tenkil müfrezelerine karşılına çıkan herkesi öldürmeleri için emir geldi. Cizzak şehri verilen emirler sonucu tamamen yakılmış ve yabancı ahali⁵¹ buradan tamamen kovulmuştur. Bu bölgedeki tüm araziler Türkistan Genel Valisinin emriyle devlet hazinesine geçmiştir. Yabancıların mallarının yakılması olayları Taytübe ve Yarkent uyezdinde ve başka bölgelerde de aynı durum yaşanmıştır. Yedisu oblastında binlerce Kırgız ahali öldürülmüştür.”⁵²

Ayaklanmanın suçunu Çarlık siyasetine yükleyen Geçici Hükümet Çin’deki isyancılara genel af çıkarttı. Ardından Geçici Hükümet, Yedisu oblastında ayaklanma

⁴⁸ RGVIA. F. 400. Op. 1. D. 4546. Ç. 1. L. 414-414 ob. (17.11.1916) g.

⁴⁹ AVPRİ. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28. L.11-12.

⁵⁰ Aleksandr Fyodoroviç Kerenskiy (22.04.1881-11.06.1970). Adalet Bakanı (02.03.1917). Askerî ve Deniz Bakanı (05.05.1917). Geçici Hükümet Başkanı (08.07.1917). Başkomutan (30.08.1917). 1917 yılında Geçici Hükümet Dumasının Üyesi, Petrograd Kurul Başkan Yardımcısı, Adalet Bakanı, Askerî ve Denizcilik Bakanı, Geçici Hükümet Bakanı.

⁵¹ Rus resmi kayıtlarında Rus olmayanları ifade etmek için kullanılan tabir.

⁵² No:227, 228, 229. Kopyia. GARF. F.1807. Op.1. D.296. L.10-13. (19.11.1916) g.

sırasında zarar gören Ruslar ile Kırgızların barış içinde yaşamalarını tesise çalıştı. Bunun, geçici hükümetin Çarlık rejiminin yaralarını ve hatalarını düzeltmek, Türkistan gibi zengin bölgede Rus Devleti'nin çıkarlarını korumak, bölgede yeniden huzur ve güvenliği sağlayarak devlet otoritesini yeniden kurmak gibi birçok nedeni vardı. Bunların hayata geçmesi için bölgede Ruslar ve Kırgızların bir arada yaşaması gerekmektedir.

Geçici Hükümet bölgede düşündüğü siyaseti hayata geçirmek ve ayaklanmanın hasarlarını ortadan kaldırmak amacıyla Türkistan Komitesi'ni kurdu. Hemen işe koyulan Komite öncelikle, Kulca ve Kaşgar şehrine göç eden Kırgızların Yedisu oblastına dönüş ve iskânı ile Yedisu'da Ruslar ve Kırgızlar arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi meselelerini ele aldı. Komite, önce Kırgızların iskân yerleri için Tarım Bakanlığı'nın 3 Nisan 1917 tarihinde 1038 numaralı telgrafıyla onayını aldı. Alınan onay sonrasında, Kaşgar şehri ve Aksu bölgesine giden Kırgızların Narın uyezdine ve Kulca şehrine giden Kırgızların ise Yarkent ve Verniy uyezdlerinin batı kısımlarına iskân onayını öneri olarak Verniy uyezdindeki Kırgız toplantısına bildirdi. Toplantıda Kırgızların temsilcileri bu öneriyi kabul etti.⁵³

Önerinin kabulü sonrasında Türkistan Komitesi Başkanı Şepkin,⁵⁴ 22 Nisan 1917'de ve 1279 numarayla Yedisu oblastındaki Ruslar ve Kırgızlar arasındaki tansiyonu düşürmek, Çin'den gelen Kırgızları uygun yerlere yerleştirmek ve maddi yardımda bulunmak gayesiyle yapılan toplantı ile Kırgız bölge toplantısı nihai kararlarını Genelkurmay Asya Bölümü'ne gönderdi. Harbiye ve Tarım Bakanlığı tarafından da onaylanan kararlar şöyledir: *"Çin'den dönen Kırgızların yardıma ihtiyaçları vardır. Narın'a yerleştirilecek Kırgızlara Pişpek ve Narın'da yaşayan Kırgızlar, Verniy ve Yarkent uyezdlerine yerleştirilecek Kırgızlara ise diğer uyezdlerin Kaysak Kırgızları (Kazaklar) yardım edeceklerdir. Kırgız toplantısında alınan kararalar Türkistan komisyonuna bildirilmiştir. Kırgızlar şu kararları almıştır: "Rus köylülerinin sakinleşmesine kadar Kaşgar ve Aksu bölgelerinden gelen Kırgızları Olahol, Semizbel ve Tomsk vadilerine ve diğer güvenli yerlerde, Prejeval Bölgesi'nin Koçkor, Susamır ve Cungal vadilerinde, Pişpek uyezdinin Toas-Tarau, Kulanak, Akdalin, Munagergin vadilerinde ve Narın bölgesinin diğer güvenli bölgelerinde yerleştirilmeleri gerekiyor. Kulca bölgesinden dönenleri ise şimdilik Verniy uyezdinin doğu kısmına Larakar, Beskaratay, Çuladır, Çuncın ve Yarkent uyezdinin diğer vadilerine ve Prejeval bölgesinin güvenli bölgelerine, Rus köylülerin çok fazla düşmanlık yapmadığı bölgelere, yerleştirmek gerekiyor. Bu bölgelerin arazilerinin birçoğu yedek arazi statüsündedir veya bunlar Kırgızlara kiraya verilen arazilerdir. Bu araziler 10.000 desyatindir⁵⁵ ve burada kimse yaşamamaktadır. Bu vadileri ve diğer hazineye ait arazileri Çin'den adı geçen bölgelerden dönen Kırgızlara vermek büyük bir sorunu çözecektir. Bunların bu topraklara yerleştirilmesi sırasında bir sorun çıkmaması için Türkistan Komitesinin güvenlik güçleri ve iskân yerine yakın olan Kırgızların burada bulunması gerekiyor. İskân edilecek Kırgızlara yardım için yerli komiteler aracılığıyla para toplamak gerekmektedir. Hazinesinden ve diğer kaynaklardan bunlara yardım edilmesi, Çuyskiy vadisine*

⁵³ Kopya. RGVIA. F.400. Op.1. D.4539. L.91-91 ob. (22.04.1917) g.

⁵⁴ Nikolay Nikolayeviç Şepkin (07.05.1854 – 15.09.1919). Geçici Hükümetin Özel Türkistan Komitesi Başkanı (07.04.1917).

⁵⁵ 1.09 hektara denk gelen eski Rus arazi ölçüsü.

dönerlerin aynı topraklarda kalmaları, Atbaşı Bölge Müdürü Hahalev'in ve onun yardımcısı Kolesnikov'un Narın bölgesinden gitmeleri gerekiyor.”⁵⁶

Türkistan Komitesi, onaylattığı yukarıdaki kararlar dışında Kırgızlar ile Rus köylülerini birlikte yaşayabilmeleri için hükümete barış için iki yol önerdi. Bu yollardan birincisi, Kırgızları Çin'den getirilerek bölgede Rus Devleti ve ahalisinin menfaatlerine uygun olarak yerleştirilmesi, ikincisi ise bölgedeki Rus köylülerine bazı maddi tavizler verilerek ikna edilmesiydi. Bu iki önerinin nasıl uygulanacağına dair plan, 3 Nisan toplantı kararları da göz önüne alınarak, hazırlanmıştı. Söz konusu raporda öncelikle Çin'den gelen Kırgızların durumu başlığı altında şu açıklamalar ve tespitler yer almaktadır: *“En zor sorun Çin'den gelen Kırgızların yerleştirilmesidir. Tüb volostunun Kırgızlarını Tüb Nehri üzerinde gördüm. Kulca bölgesinde de bu volostan Kırgızlar vardı. Çin'den Kırgızlar dağınık bir halde gelmişlerdir. Çıkan affa göre bu Kırgızlar eski topraklarına dönebilirler. Biz Muhammet Tınışbayev ile bunların Rus köylerine yakın yerlerde yerleşmesinin imkânsız olduğunu biliyorduk. Bunların geçici olarak Rus yerleşimlerine uzak bölgelerde yerleştirmemiz gerekiyor. Kırgızların maddi olarak çökmüş olmasından dolayı bunu yapmak zor olacaktır. Pişpek'te yaptığımız toplantıda Kırgızların Tüb nehri vadisinde Cargalanaya ve Issık Gölün güney ve kuzey sahiline, Rus köylüleriyle aralarında çatışma çıkmasını diye yerleştirmeme kararı aldık. Ama 1 Haziran'da ben bu karardan vazgeçtim. Kırgızlar Tüb nehri vadisine gideceklerini ve geçen seneden orada mallarının kaldıklarını söylediler. Onların korunması amacıyla Yedisu Rus Kazak birliğinden bekçileri yakınlarına yerleştirmek şartıyla Kırgızların bu isteğini onayladım. Ayrıca onları korumak ve Rusların saldırısına engel olmak için 2 Temmuz'da köylülerden silahların toplanması emrini verdim. Rus köylülerinin onlara buğday satmamasından dolayı Kırgızların buraya yerleşmesi iznini vermek zorunda kaldım. Buğdayın tekel satışı olmadığından büyük sorunlar yaşıyorduk. Çin'den dönen Kırgızların ekonomik durumu devletin bunlara yardım zorunluluğunu ortaya koyuyordu. Bunları hayvanlarla takviye etmemiz gerekiyor ve kültür seviyelerini artırmak için de adımlar atmamız gerekiyordu. Bunlara hayvan temin etmek için Kara Kırgızlardan hayvan almamız, diğer taraftan Çinlilerle sınır sorunumuzu çözmemiz gerekiyor. Bence Çinlilerle görüşürsek Kalmukların çaldığı hayvanları da onlar için geri alabiliriz. Kulca Konsolosunun Dragomanı Volotçenko'nun verdiği bilgilere göre burada çok sayıda Kırgız'ın hayvanı çalınmıştır. Bu görüşme Çin'de kalan Kırgız kadınların ve kızların geri dönmelerini de sağlayabilir. Bunların kültür seviyesini yükseltmek için ve hayvancılığı daha da geliştirmek için burada zirai okulların açılması gerekiyor. Bu düşüncüyü Issık Göl Tapınağı Piskoposu İrinarh söylemiştir. Bu iş için de tapınağa ait olan toprakları kullanabiliriz. Atılacak böyle adımlar daha kültürlü ve eğitimli çiftçilerin ve teknik elemanın ortaya çıkmasını sağlar. Kara Kırgızların ölüm tehlikesiyle yüz yüze olduğu bu durumda devletin bunları kurtarmak için yardım etmesi ve burada hayvancılığın yeniden gelişmesi için şu adımların atılması gerekmektedir:*

- *Yedisu Oblastında buğdayın satımı tek el haline getirilmesi,*
- *Buğdayın alımı ve Kırgızlara buğday temini için bütçeden para ayrılması,*

⁵⁶ Kopyia. RGVIA. F.400. Op.1. D.4539. L.91-91 ob. (22 04. 1917) g.

- *Kırgızların hayvan almasının sağlanması, Çin ile yapacağımız toplantıda çalınan hayvanlar ve orada kalan Kırgız kadın ve kızların alınması sağlanabilir.”⁵⁷*

Bu tespitlere ek olarak Türkistan Komitesi hükümetten Kırgızlar için yardım ve hükümetten iki halka hitap edecek bir barış manifestosu talebinde de bulundu. Komite, açlık yüzünden çok sayıda kişinin öldüğü, Türkistanlıların çocuklarını karlara gömdükleri bilgilerini verdi. Ardından Türkistan Genel Valisi'nin Yedisu oblastundan bir önceki yıl (1916) Çin sınırına kaçan Kırgızlar için 50.000 ruble yardım talebine değinildi. ⁵⁸ Komite, Kuropatkin'e Kırgızlara 50.000 ruble yardımın gönderildiği; fakat yapılan yardımın yetmediğinden bahisle 100.000 ruble daha talep etti. Geçici Hükümet yeni talebi 28 Nisan 1917'de onaylandı.⁵⁹

Kırgızlara yapılan yardımlar dışında bölgedeki Ruslara da malî destek verildi. Bu desteğin miktarı Geçici hükümetin, komite talebiyle kaleme aldığı, barış manifestosunda yazılıdır. Yedisu oblastı halkına hitaben yazılan barış manifestosunda:

“İsyan bastırıldı ama Yedisu sakinlerinin yaraları bastırılmadı. Barış yok. Ruslar mal varlıklarını kaybettiler ve yeni isyanın çıkmasından korktukları için işlerine dönemiyorlar. Kırgızlar ise yurtdışına (Çin) kaçtılar, korktukları için geri dönemiyorlar. Zengin Yedisu Bölgesi Rusların ve Kırgızların barış içinde yaşadıkları yer... Düşüşe sürükleniyor.

Özgür Yedisulular!

Sizin yaralarınız derin ama barışa giden yol vardır. Eskiden sizler birbirinize yabancıydınız. Şimdi ise herkes eşit ve kardeştir. Birbirinize elinizi uzatın, küskünlükleri unutun.

Rus insanları!

Kırgızları affedin onlar sizin kardeşlerinizdir. Geçici Hükümet onları affetti siz de onları affedin.

Kırgızlar !

Vatanımız sizi bekliyor. Sizin komşularınız iyi kalpli Ruslar samimiyetle sizi karşılayacaklar. Onlara güvenin. Geçici Hükümet Yedisu'da barışı sağlamak için adımlar attı. Zarar gören çiftliklerin yeniden yapılması görevini Türkistan Komitesine verdi. Çin'den dönen Kırgızlar için 5 milyon ruble, zarar gören Ruslar için ise 6.150.000 ruble para ayırdı. Geçici Hükümet umut ediyor ki size yardım ederse siz barışacaksınız ve barış içinde yaşayacaksınız.”⁶⁰

Görüldüğü gibi Geçici Hükümet iki tarafı da memnun edecek bir üslubu benimsemişti.

7) Çin-Doğu Türkistan Göç Yolculuğunda Ölüm

Türkistan Milli Ayaklanması sırasında ne kadar can kaybı olduğu henüz bilinmemektedir. Sadece Çin sınırlarına kaçan Kırgız, Kazak Türklerinin kayıp sayısı

⁵⁷ RGİA. F.1291. Op.84. D.57. L.2-13. (27 06. 1917) g.

⁵⁸ RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.33, 34, 35. 26 02. 1917 g.; RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.37. (15/16 Mart 1917) g.

⁵⁹ RGVİA. F.400. Op.1. D.4539. L.46. 26 04. 1917 g.; RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.50. (30.04. 1917) g.

⁶⁰ RGVİA. F.400. Op.1. D.4639. L.108-108 ob. Ne pozdnee (25 10. 1917) g.

resmi kayıtlarda yer almaktadır. Çin Devleti'ne bağlı Doğu Türkistan şehirlerinden Kulca'ya, Yarkent, Verniy ve Issık Gölün Kuzey sahilindeki sakinler; Kaşgar'a ise Prejeval ve Pişpek uyezdi sakinleri göç etmiştir. Aşağıdaki tabloda 1916'da Çin'e kaçan diğer ifadeyle zorunlu olarak göç eden Kırgızların verileri yer almaktadır. Bu veriler 1 Mayıs 1917'ye aittir.

Tablo 1. 1916'da Çin'e Kaçan Kırgızların İstatistiği 1 Mayıs 1917⁶¹

	Kulca bölgesi (Tekese Nehri)	Kaşgar bölgesi (Uç-Turfan ve Aksu)	Toplam
Kaçanlar	80.000	84.000	164.000
Bu kaçanları takip ederken Rus askerleri tarafından öldürülenler	7000	5000	12.000
Çin'de ölenler	30.000, 37.000 %46	20.000, 25000 %30	50.000, 62.000 %38
Çin'den dönenler	30.000	34.000	64.000
Çin'de kalanlar	13.000	25.000	38.000
		1 Temmuz 1917 yılında	
Ölen kişi sayısı	55.000, %69	28.000, %33	83.000, %51
Dönenler	25.000	44.000	69.000
Çin'de kalanlar	—	12.000 bunlar isyanın reisleridir	12.000

Yukarıdaki tabloda sadece Rus orduları tarafından öldürülen Türkistanlıların (büyük oranda Kırgız ahali) sayısı 12.000 kişidir. Ayrıca Kuropatkin'in raporunda yer alan "Yaptığımız bu sert müdahale yabancıların bu işten kaçacağı zaman neyle karşılaşacağını görmelerine neden olmuştur. Bunlar Ruslara karşı güçsüz olduklarını kabul ettiler ve şimdi büyük emri uyguluyorlar."⁶² sözleri Türkistan Milli Ayaklanması'nın Ruslar lehine kapandığını göstermektedir.

Sonuç

Çarlık'ın 1867-1917 yılları arasında Ruslaştırma, kolonileştirme, yer altı ve yer üstü kaynakları üzerinde sınırsız tasarruf, savaş zamanlarında bölge ahalisinden alınan ek yardım adı altındaki zorunlu bağış, eğitim üzerindeki tahakküm, ahaliyi küçük görme, adaletin nerdeyse olmayışı, Rus idarecilerin halka zulmü gibi bölgede yürüttüğü siyaset 1916'ya kadar sürdü. Türkistan'da bu siyasete tepkiler vardı ama en ciddi tepki, Çar II. Nikolay'ın 25 Haziran 1916 yılındaki fermanına verildi. Nitekim Çar'ın 25 Haziran çağrısı,

⁶¹ RGİA. F.1291. Op.84. D.57. L.2-13. (27 06.1917) g.

⁶² Kopyia. RGVİA. F.400. Op.1. D.4548. L.1-15 ob. (22 02.1917) g.

Türkistanlıların yaklaşık bir yıl süren özgürlük ve vatan savunması yapmasına sebep oldu. Türkistan'daki 1916 yılı ayaklanmasına tüm Türkistanlıların iştirak etmesi ona "milli" bir karakter kazandırdı.

Türkistan terkinde yer alan beş oblastta da Türkistan Milli Ayaklanması'na katılım oldu. Yedisu oblastı ayaklanmanın merkezi olarak öne çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi XIX. asrın ikinci yarısından 1916 yılına kadar oblastta Çarlık'ın yürüttüğü nüfus siyasetidir.

Çarlık Hükümeti ve bölgede görevli memurlar tüm oblastlarda ayaklanmanın bastırılması için tedbir aldılar. Yedisu dışındaki oblastlarda ayaklanmalar kısa zamanda büyük oranda bastırıldı. Yedisu oblastında ayaklanma kolay bastırılmadı. Çünkü oblastta çok sayıda Rus köyü ve köylüsü vardı. Ama onları koruyacak Rus birliklerinin sayısı azdı. Bu yüzden Çarlık tenkil müfrezelerini mevcut birliklere takviye amacıyla oblastta sevk etti. Türkistanlılar (Kırgız, Kazak Türkleri, Dungan ve diğer topluluklar), sevk edilen birliklerin sahip olduğu teknolojik silahlara karşı mücadele edemeyeceklerini anladıklarında, onların cezalandırmadan kaçmak için, Çin'e kaçmaya karar verdiler. Çoğunluğu Kırgızlar olmak üzere Türkistanlıların bir kısmı Çin sınırına kaçma yoluyla zorunlu olarak göç etti.

Kaçma/göç hareketini önce Dunganlar başlattı. Ardından Kazak Kırgız Türkleri ve diğer Türkistan toplulukları bu güzergâhı takip ederek Kulca ve Kaşgar şehirlerine gittiler. Yedisu sakinlerinin kaçma/göç yolculuğunda hem hayvanlarını hem de canlarını kaybettiler. Çin Devleti'ne geçtikten sonra da onların can ve mal kayıpları devam etti.

Rus tebâsı olan ve Çin tarafına geçenlerin hem kendileri hem de güvence olarak götürdükleri esirlerin iadesi meselesi iki devlet arasında yoğun bir diplomasi trafiğine neden oldu. Rusların diplomatik girişimleri sonucu Çin Hükümeti'nin kendi sınırlarına gelen ve kendisine sığınan Kırgızların geri dönüşüne şartlı onay vermesine neden oldu. Çin Hükümeti'nin Kırgızların geri dönüşü için Ruslara sunduğu şart, geri döneceklere dair bir planın (geriye dönenlerin öldürülmeyeceği garantisi, iskânları) hazırlanmasıydı. Çin'de görevli Rus konsolosların bu diplomatik başarısı Çarlık hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Hükümet, Çin tarafının ileri sürdüğü şartın yerine getirilmesi, Kırgızların geri dönüşleri için plan hazırlanması görevini bölgenin son Genel Valisi Kuropatkin'e verdi. Kuropatkin, ayaklanmaya aktif olarak katılan ve Rus asker ve köylülerini öldüren isyancılar için ağır cezalar vermeyi düşünmekteydi. Bu yüzden hazırladığı planda kaçakların dönüşü için yerine getirilmesi imkânsız (Rus konsolosunu bunu açıklamıştır) şartlar ileri sürdü. Fakat Rusya'da meydana gelen 1917 devrimi nedeniyle genel valinin düşüncesi ve şartları sadece Rus kayıtlarında kaldı ve hayata geçirilemedi.

1917'de Rusya'da yaşanan siyasi gelişmeler Geçici Hükümet'in kurulmasına ortam hazırlamıştı. Çarlık sonrası yetki onların eline geçmiştir. Türkistan bölgesinde yaşanan ayaklanma sonrasında hem bölgedeki sorunlar hem de Çin Devleti'ne sığınan Kırgızların geleceği hakkında çözülemeyen sorunlar vardı. Geçici Hükümet, Çarlık'tan miras olarak devraldığı bu sorunu Rus menfaatleri için çözme adımlarını hemen attı.

Bu adımlardan birincisi Çarlık'ın Türkistan siyasetinin reddedilmesi idi. Bu adıma bağlı olarak Türkistan Milli Ayaklanması'na katılan tüm Kırgızlara genel af çıkarıldı. Çin'e

kaçan Yedisuluların dönüşüne izin verildi. İkinci adım sorunların yerinde tespiti, Çin'den geri dönecek Kırgızların iskânı, bölgede barışın ve üretimin yeniden sağlanması, ayaklanma sırasında Rus köylülerin zararlarının tazmin edilmesiydi. Hükümet üçüncü adımın icrası için Türkistan Komitesini kurdurdu. Komitenin hazırladığı raporlardaki tespit ve önerilere göre Yedisu oblastı sakini Rus ve Kırgızlara maddi yardımlar yapıldı. Yedisu'dan kaçan Kırgızlar sorunsuz yerlere yerleştirildiler. Her iki halkın barış içinde yaşaması için bölgedeki halka hitaben manifesto hazırlandı. Rus menfaatlerinin korunması adına Rusya'daki yeni hükümet üç adımın gerçekleşmesi için ivediyle kararlar almıştır.

Son olarak; Türkistan Milli Ayaklanmasında Yedisu Kırgız Türkleri ve diğer toplulukların Çin-Türkistan arasında yaşadıklarının anlaşılmasında, Türkistan Genel Valisi Kuropatkin, Kulca ile Kaşgar Konsolosları ve Türkistan Komitesinin raporları yol gösterici kaynaklardandır.

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatılması yoktur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Rossiskiy Gosudarstvenniy Voенno İstoriceskiy Arhiv (RGVIA)

RGVIA. F. 400. Op.1. D.4539.

RGVIA. F. 400 Op.1. D. 4546.

RGVIA. F.400. Op.1. D.4548.

RGVIA. F. 400.Op. 1. D.4546.

RGVIA. F. 400. Op.1. D.4639.

RGIA. F. 1292. Op. 1. D. 1933A.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy istoriceskiy arhiv (RGIA)

RGIA. F. 1292. Op.1. D.1933A.

RGIA. F. 1291. Op.84. D.57.

Gosudarstvenniy Arhiv Rossiskoy Federasii (GARF)

GARF. F. 1467. OP.1. D.764.

GARF. F. 1807. Op.1. D.296.

Arhiv vneşney politiki Rossiskoy İmperii (AVPRI)

AVPRI. F. Konsulstvo v Kaşgare. Op.630. D.28.

AVPRI. F. Sredneaziatskiystol. Op. 486. D.360.

Kanunlar

Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ)

PSZRİ, T. 6 (1886), No: 3814.

PSZRİ, T. 17 (1897), No: 711.

Kitaplar, Tezler ve Süreli Yayınlar

Abdirahmanov Tölöbek – Abdaliyeva, Güلزada. *Kırgızların Özgürlük Eşitlik Bağımsızlık Mücadeleleri ve ÜRKÜNLER*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020.

Baktıbek Maksütov. *Türkistan'da Büyük İsyân*. İstanbul: Bengü Yayınları, 2018.

Belyavskiy, Nikolayeviç Nikolay. *Materialı po Turkestanu*. Saint-Petersburg: 1885.

Chokobaeva Aminat vd. *The Central Asian revolt of 1916: A Collapsing Empire in the Age of War and Revolution*. Manchester: Manchester University Press, 2020.

Dennis Sokol Edward. *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia*. Baltimore: John Hopkins Press, 1954.

Happel Jörn. *Nomadische Lebenswelten und Zarische Politik: Der Aufstand in Zentralasien 1916*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2010.

Hayit, Baymirza. *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*. Ankara: Otağ Yayınları, 1975.

Historia Rossii. *Sentralnaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye*. Europeyskiy universitet v Saint Petersburg, 2008.

Kaufman, A.A. *Pereseleniye kolonizatsia*. Saint-Petersburg: 1905.

Karataş, Ömer. *Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri: Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021.

Karataş, Ö. "Rus Sömürüsüne Karşı 1916 Türkistan'da İsyân: Semerkant Örneği." *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 12 (Nisan 2021): 70-87.

_____. "Rus Raporlarında Türkistan İsyanı (1916-1917)." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 10/1 (Mart 2021): 63-82.

_____. "Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan'da İsyân (1916): Sır Derya Örneği." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 8 (2021): 221-245.

_____. "Türkistan Milli Ayaklanması (1916-1917): Yedisu Vilayeti Mali Bilanço." *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 15 (2021): 1-19.

_____. "Rus Sömürüsüne Karşı Türkistan Milli Ayaklanması (1916) Yedisu Örneği." *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler* 1, Gece Kitaplığı, 2021.

Karimov (Kerimov), H. "Türkistan'da Rus Kolonizasyonunun İdari Sahaya Yansıması: Volost Yöneticiliği." *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 2 (2019): 30-45.

Kerimov, H. "Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Kerimov, H. ve İ. Topsakal. "İmparatorluk Dönemi Ruslaştırma Siyasetinin Bir Aracı Olarak Genel Valilik Kurumunun Tarihi." *Türk Dünyası Araştırmaları* 121 (2019): 365-382.

Kozıbayev Manaş ed. *Natsional'no-osvoboditel'noe Dvijenije v Kazahstane i Sredney Azii v*

- 1916 godu: Karakter, Dvijuşçie silı, Uroki. Almatı, 1996.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Piyade Binbaşı Nazmi Bey. *Kafkasya ve Türkistan (Kafkasya, Asyâ-yı Vustâ ve Türkistan Vilâyetleri Buhâra ve Hıve Hanlıkları Coğrafi, Siyasî, Tarihi ve İstatistikî Mücmel Malûmât*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1918.
- Polat, D. "Çarlık Devrinde Türkistan'daki Millî Ayaklanmalar." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2009.
- Riskulov T. R. *Vosstanie Kirgizov i Kazahov v 1916 godu*. Bişkek: Uçkun, 1996.
- Russkiy Turkestan. Sbornik. İzdanniy po povodu politehniçeskoy Vıstavki, I, geografia i statistika, podredaksiyu N.A. Maeva*. Moskva: Katkov i K, 1872.
- Şuşkova, M. Y. "Organizatsiya upravleniye Turkestanom v naçale XX veka." Moskovskiy Rossiyskiy gosudarstvenniy gumaniterniy universitet, Moskva, 2015.
- Tansü, Y. ve A. Özdemir. "Kenesarı İsyanı (1837-1847)." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3 (2017): 208-220.
- Tansü, Y. ve A. Özdemir. "Dükçü İşan İsyanı (1898)." *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (2017): 233-241.
- Tansü, Y. ve A. Özdemir. "Çarlık Rusya'sına Karşı 1916 Türkistan İsyanı." *Turkish Studies History* 13/8 (Spring 2018): 247-257.
- Turdubek, Şeyşekanov. *Göldeki İsyân 1916 Çarlık Mezalimine Karşı Soylu Direniş*. İstanbul: Ötüken, 2013.
- Tursunov H. T. *Vosstanie 1916 goda v Sredney Azii i Kazahstane*. Taşkent: Gos. Izd. v Uzbekskoy SSR, 1962.
- Uzbekov D. Sataroviç. *İnostrannie razvedki v Sobitiyah 1916 goda v Turkestane*. Bişkek, 2020.
- Vosstanie Kirgiz v 1916 g.* Moskva: Nauçnaya Assossotsiya Vostokovedeniya, 1925.
- Vosstaniye 1916 goda v Turkestane: Dokumentalnie Svidetelstva Obshey Tragedii (Sbornikdocumentov i materialov)*, Moskovskiy Gosudarstvenniy Universitetimeni M.V. Lomonosova Institut Vseobshchey Istoriiran, Moskova, 2016.
- Vurgun, S. Y. "1916 Türkistan İsyanı." *Sutad* 40 (Güz 2016): 315-325.
- Vyatkin, M. *Oçerki po istorii Kazahskoy SSR: Top perviy s drevneyşih vremen po 1870*. Oğiz: Gospolitizdat, 1941.
- Yıldırım, S. ve M. Egamberdiyev. "Türkistan'ın İşgali ve Sovyetleştirilmesi Sürecinde Ermeniler ve Bölgede Yaptıkları Katliamlar." *Bellekten* 85 (2021): 227-278.

İnternet Kaynakları

<http://semirechye.rusarchives.ru>

RUSYA TÜRKLERİNİN KURUCU MECLİS SEÇİMLERİNE KATILIMLARI VE SONUÇLARI*

 Ülkü ÇALIŞKAN^a

Öz

Bu çalışmada, Rusya Türklerinin yaşadıkları bölgelerdeki Kurucu Meclis seçim sonuçları karşılaştırılmış, analiz ve değerlendirmesi yapılmıştır. Kazanan Müslüman milletvekillerinin isimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Seçim hazırlıkları, Geçici Hükümet iktidardayken başladığından süreç bu dönemden itibaren incelenmiştir. Ayrıca Petrograd'a gelen Müslüman milletvekillerinin faaliyetlerinin aydınlatılmasına çalışılmıştır. Dönemin kaynakları haricinde seçim bölgelerindeki oylama sonuçları üzerinde çalışan Rus araştırmacıların verilerinden istifade edilmiştir. Buna göre, Şubat İhtilali sonrasında Rusya Türklerinin ortak amacının mecliste mümkün olduğu kadar çok Müslüman milletvekilinin olmasını sağlamak, millî talepleri gündeme getirmek ve mecliste kendi lehlerine kararlar alınması yönünde girişimde bulunmak olduğu söylenebilir. Seçimler, 12-14 Kasım 1917 tarihleri arasında 82 seçim bölgesinin yarısından çoğunda zamanında yapıldı. Genel olarak Kurucu Meclis seçimleri 3 aydan fazla sürdü. Ancak çeşitli sebeplerle seçimlerin ertelendiği, yapılsa bile sonuçlarının tam olarak alınmadığı ya da hiç yapılmadığı bölgeler arasında Batı Türkistan oblastları başta geldi. Seçimlerde her bölgede tek milletvekili aday listesinin oluşturulmasına dikkat edilmedi. Uygun olduğu takdirde sosyalist partilerle blok kurma kararına üç bölge hariç uyulmadığı anlaşılmaktadır. Türkler, çoğunlukla kendi milletvekili aday listelerine oy vermeyi tercih ettiler. Türklerin oy kullandığı bölgelerde kendi listeleri başarılı değilse genellikle seçimleri Sosyalist Devrimciler Partisi kazandı. Seçimlerin hiç yapılmadığı yerler hariç aralarında gayri Türk Müslüman milletvekilleri ve Müslüman listesinde olmayan Türk milletvekilleri de dahil edilmekle birlikte 68 milletvekili Kurucu Meclis'e girmeye hak kazandı. Meclisin ilk ve tek oturumuna 11 Müslüman milletvekilinin katıldığı tespit edilebildi. 5 Ocak 1918 tarihinde kurulan fraksiyona "Müslüman Sosyalist Fraksiyonu" adının verilmesi ve genel olarak seçim sürecine bakıldığında seçilen bütün milletvekillerinin bu fraksiyonda birleşmesi pek mümkün görünmemekteydi. 17 Ocak 1918 tarihinde yayımlanan kararnameyle bazı fraksiyon milletvekillerinin katılımıyla Milliyetler Halk Komiserliği'ne bağlı Müslüman Komiserliği kuruldu. Bir kısım Türk milletvekilleri ise iç savaş esnasında Samara'da kurulan Kurucu Meclis Üyeleri Komitesi'yle (KOMUÇ) birlikte Bolşeviklere karşı mücadele etmeyi tercih etti.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Kurucu Meclis, seçimler, Rusya Türkleri, Müslüman milletvekilleri, Müslüman Sosyalist Fraksiyonu.

* Bu makale 7-8 Kasım 2020 tarihlerinde gerçekleştirilen 3 Uluslararası Türk-Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde tarafımızca sunulan "Rusya Türklerinin Kurucu Meclis Seçimlerine Katılımları ve Sonuçları" başlıklı tebliğin geliştirilmiş halidir.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ulkucaliskan@hotmail.com

PARTICIPATION OF RUSSIAN TURKS IN THE ALL-RUSSIAN CONSTITUENT ASSEMBLY ELECTIONS AND ITS RESULTS

Abstract

In this study, the results of the All-Russian Constituent Assembly election in the regions where Russian Turks live were compared, analyzed and evaluated. The names of the winning Muslim deputies were tried to be determined. Since the preparations for the elections started while the Provisional Government was in power, the process has been examined since this period. Also it has been tried to be illuminated activities of Muslim deputies who came to Petrograd. Except for the sources of the period, the data of Russian researchers working on voting results in electoral districts were used. Accordingly, it can be said that the common aim of the Russian Turks after the February Revolution was to ensure that there were as many Muslim deputies as possible in the parliament, to bring national demands to the agenda and to make an attempt to make decisions in their favor. Elections were held on timely in more than half of the 82 electoral districts between 12-14th of November 1917. Generally, The All-Russian Constituent Assembly elections lasted more than 3 months. However, West Turkestan oblasts came first among the regions where elections were postponed for various reasons even if they were held, the results couldn't be achieved completely or couldn't not be held at all. No attention was to paid to the creation of a single candidate list in each region during the elections. It is understood that decision to establish a block with socialist parties if appropriate wasn't enforced except for 3 regions. Turks mostly chose vote for their parliamentary candidate lists. In the regions where the Turks voted, if their lists were not successful, Party of the Socialist Revolutionaries usually won the elections. Except for districts where elections were never held, 68 deputies were eligible to enter the All-Russian Constituent Assembly, although non-Turkish Muslim deputies and Turkish deputies not on the Muslim lists are included. It was determined that 11 Muslim deputies attended the first and only session of the assembly. It seemed unlikely that all the elected deputies could unite in this faction because faction established on January 5, 1918 was named the Muslim Socialist Faction and when the election process was generally considered. With the decree published on 17 January 1918, the Muslim Commissariat affiliated to the People's Commissariat of Nationalities was established with the participation of some faction deputies. Some Turkish deputies preferred to struggle against the Bolsheviks together with the Committee of Members of Constituent Assembly (KOMUCH), which was established in Samara during the civil war.

Keywords: History of Russia, the All-Russian Constituent Assembly, elections, Russian Turks, Muslim deputies, The Muslim Socialist Faction.

УЧАСТИЕ ТЮРКСКИХ КАНДИДАТОВ В ВЫБОРАХ ВО ВСЕРОССИЙСКОЕ УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ И ИХ РЕЗУЛЬТАТЫ

Аннотация

В данном исследовании произведена попытка сравнения, анализа и оценки результатов выборов в Всероссийское Учредительное собрание в регионах проживания тюркских народов. Произведены попытки выявить имена избранных депутатов-мусульман. Верхней границей исследования берется подготовка к выборам, которая началась, когда у власти еще находилось Временное правительство. Также в

статье предпринята попытка осветить деятельность приехавших в Петроград депутатов-мусульман. Помимо анализа источников за этот исторический период, в работе проведен комплексный историографический анализ работ российских исследователей, изучающих результаты голосования во Всероссийское учредительное собрание по избирательным округам. Можно отметить, что главная цель тюркских избирателей после Февральской революции заключалась в том, чтобы обеспечить избрание максимального количества мусульманских депутатов в российский представительный орган, внести в его рабочую повестку их национальные требования и повлиять на положительное для них решение данного вопроса. В период с 12 по 14 ноября 1917 г. выборы прошли своевременно более чем в половине из 82 избирательных округов. В целом выборы во Всероссийское Учредительное собрание длились более 3 месяцев. Однако области Западного Туркестана заняли первое место среди тех российских регионов, где выборы были аннулированы по различным причинам, даже если они и были проведены, их результаты не могли быть обнародованы. Тем не менее, в период избирательной кампании представителями тюркских народов не было уделено должного внимания формированию единого списка кандидатов в каждом регионе во время выборов. Оказалось, что решение, принятое кандидатами-выдвиженцами от тюркских народов о создании блока с социалистическими партиями в случае необходимости зачастую не исполнялось практически повсеместно, за исключением 3 регионов. Тюркские избиратели в основном голосовали за свои списки кандидатов в депутаты. В регионах, где голосовали тюркские избиратели, если их списки не проходили, обычно побеждала партия эсеров. За исключением тех округов, где выборы не проводились, во Всероссийское Учредительное собрание было избрано 68 депутатов-мусульман, хотя в него включены депутаты-мусульмане и не тюркских народов, кроме того, избраны были тюркские депутаты и не по мусульманским спискам. Было установлено, что на первом и единственном заседании Всероссийского Учредительного собрания присутствовали 11 депутатов-мусульман. Вместе с тем, еще перед заседанием казалось маловероятным, что все избранные депутаты смогут объединиться в одну фракцию. Созданное объединение на собрании 5 января 1918 года, называлась фракцией мусульман-социалистов и не включало всех депутатов-мусульман. По указу, опубликованному 17 января 1918 года, при Народном комиссариате по делам национальностей был создан мусульманский комиссариат с участием некоторых депутатов-тюрков от фракции этого собрания. Другие же тюркские депутаты предпочли бороться против большевиков вместе с Комитетом членов Учредительного собрания (КОМУЧ), который был создан в Самаре во время гражданской войны.

Ключевые слова: История России, Всероссийское учредительное собрание, выборы, тюркские народы России, мусульманские депутаты, фракция мусульман-социалистов.

Giriş

Bu çalışmada Rusya Türklerinin Kurucu Meclis¹ seçimlerine katılımları ve sonuçları değerlendirilirken Sosyalist Devrimci Milletvekili Nikolay Vladimiroviç Svyatitskiy, Rus tarihçiler Leonid Mihayloviç Spirin ve Lev Grigoryeviç Protasov'un hazırladığı ülke genelindeki seçim sonuçlarını kapsayan verileri ve tablolarından faydalanılmıştır². Svyatitskiy, 1917 yılı sonları 1918 yılı başlarında kendi hesaplamaları için başkent ve guberniya gazeteleri haberlerinden ve Batı, Güneybatı, Romanya cepheleri, Karadeniz donanmasından alınmış ama bir şekilde yayımlanmadan kalmış verilerden istifade ederek 54 seçim bölgesinin (47 sivil, 7 askerî) partilere göre oy dağılımını verdi. Spirin, "Gosudarstvennyy Arhiv Rossiiskoy Federatsii (GARF)"³ arşivi, yerel arşivler, dönemin gazeteleri ve diğer kaynaklara istinaden verilerini ve tablosunu hazırladı. Protasov, "Gosudarstvennyy Arhiv Rossiiskoy Federatsii (GARF)", "Rossiiskiy Tsentri Hraneniya i İzuçeniya Dokumentov Noveyşey İstorii (RTSHİDNI)" arşivleri, yerel arşivler, dönemin gazeteleri, diğer kaynaklara istinaden verilerini ve tablosunu hazırladı. Rusya Türklerinin yaşadıkları bölgelere göre seçim sonuçlarının karşılaştırma, analiz ve değerlendirmelerinin yapıldığı Rusça ve Türkçe herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

20. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan 30 milyon Müslümandan yaklaşık 25 milyonunu Türk kökenli halklar oluşturmaktaydı⁴. Bu yüzden "Rusya Müslümanları" ifadesi hem söz konusu dönemde hem de bu dönemle ilgili çalışmalarda onları tanımlayan bir ifade olarak kullanılmaktadır. Buna rağmen gayri Türk Müslüman halkların seçim sonuçları verileri değerlendirilmediğinden "Rusya Türkleri" ifadesi makalenin başlığında kullanılmıştır. Ancak milletvekili listesi oluşturulurken bütün Müslüman milletvekillerinin ve Müslüman listesinde olmayıp seçimi kazanan Türk milletvekillerinin isimleri listeye dahil edilmiştir. Milletvekili listesinin temelini oluşturan en önemli iki kaynaktan birisi "Gosudarstvennyy Arhiv Rossiiskoy Federatsii (GARF)" arşivindeki Kurucu Meclis'le ilgili belgelerin bir kısmının 1930 yılında basıldığı

¹ Yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla halk tarafından seçilmiş temsilcilerin bir araya geldiği meclise "Kurucu Meclis" denmektedir. Rusya'da bu fikrin kökleri 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar gitmektedir. Devrim düşüncesiyle bağlantılı olarak 20. yüzyılın başlarında Rus sosyalist partilerin programlarına girmiştir. Tarihi gelişim süreci, 27 Şubat Devrimi sonrası partilerin ve Geçici Hükümet'in Kurucu Meclis'e yönelik tutumu, seçim hazırlıkları için bkz. Ramin Sadıgov, "Rusya Kurucu Meclisi: Tarihi Gelişimi ve Bolşevikler Tarafından Feshi," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016): 906-920; Ülkü Çalışkan, "Geçici Hükümet ve Rus Kurucu Meclisi Seçim Hazırlıkları," *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 4 (2020): 36-54. Ayrıca Kurucu iktidar kavramı için bkz. Kemal Gözler, *Kurucu İktidar* (Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2016).

² *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye* (Tsentrarhiv 1917 god v Dokumentah i Materialah pod red. M. N. Pokrovskogo i Ya A. Yakovleva) (pod. k pečati İ. S. Malçevskiy) (Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoye İzdatelstvo, 1930), 3-5; Leonid Mihayloviç Spirin, *Rossiya 1917 god iz İstorii Borbu Politiçeskih Partii* (Moskva: Misl, 1987), 273-328; Lev Grigoryeviç Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye İstoriya Rojdeniya i Gibeli* (Moskva: ROSSPEN, 1997), 327-354, 363-366; Oleg Nikolayeviç Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye İstoriya Sozıva i Politiçeskogo Kruşeniya* (Leningrad: İzdatelstvo Nauka, 1976), 259.

³ Bu arşiv 1920 yılından itibaren belirli dönemlerde farklı isimlerle anılmıştır. Spirin'in çalıştığı dönemde arşivin adı "Tsentralnyy Gosudarstvennyy Arhiv Oktyabrskoy Revolyutsii, Vışşih Organov Gosudarstvennoy Vlasti i Organov Gosudarstvennogo Upravleniya (TsGAOR SSSR)" (1961-1992) idi.

⁴ Aleksandr Tamarin, *Musulmane na Rusi* (Moskva: İzdaniye D. Ya. Makovskogo, 1917), 23.

Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye başlıklı kaynaktır⁵. Diğeri ise yine aynı arşivde bulunan fakat Prezidentskaya Biblioteka imeni B. N. Yeltsina dijital kütüphanesinden ulaşılabilen *Alfavitnyy Spisok Çlenov Uçreditelnago Sobraniya* başlıklı belgedir⁶. Dolayısıyla dönemin diğer kaynakları ve güncel çalışmalara istinaden tespit edilebildiği kadarıyla Kurucu Meclis'e girmeye hak kazanan Türk ve gayri Türk Müslüman milletvekillerinin listesi de ilk kez toplu halde oluşturulmuştur. 5 Ocak 1918 tarihli⁷ Kurucu Meclis oturum konuşmaları değerlendirilirken tutanakların 1918 yılındaki baskısı kullanılmıştır.⁸

Rusya Müslümanlarının 1917 Şubat Devrimi sonrasında toplanması gündeme gelen Kurucu Meclis için seçim hazırlıkları, taktik ve stratejilerinin belirlenmesi, Geçici Hükümet zamanında millî kongrelerin toplanmasıyla ve Millî Şura'nın (Sovyet) faaliyetleriyle başlamıştır. Çünkü halihazırda hükümet, Kurucu Meclis'i toplamayı vaat etmekte ve bu konuda farklı sosyalist gruplar tarafından desteklenmekteydi. Bu yüzden birbirini tamamlayan bir süreç olması dolayısıyla en azından genel eğilimi yansıtmak açısından önce Bolşevik İhtilali öncesi toplanan Rusya Müslümanları Kongrelerinden bahsedilecektir⁹.

Rusya Müslümanlarının millî haklarını elde etme ve Geçici Hükümet'e seslerini duyurma mücadelesi yerel ölçekte toplanan kongrelerle başladı. Millî yerel kongrelerde başka önemli konuların yanı sıra gelecekte Rusya devletinin idare şekli, kendi mukadderatları, Kurucu Meclis seçimleri ve ona katılım konuları tartışıldı. Bu durum mecliste devletin idare şeklinin kararlaştırılacağı tartışmalarda; Müslüman milletvekillerinin taktiksel birliğini sağlama, uygun siyasi şartlardan azami ölçüde faydalanma ve mümkün olduğunca çok Müslüman milletvekilinin meclise girmesini sağlama düşüncesinden kaynaklandı. Ayrıca Kurucu Meclis'e yönelik hazırlıklar, Geçici Hükümet'in siyasi adımlarıyla eş zamanlı olarak ilerledi. Belli başlı toplantı, miting ve kongreler Petrograd, Moskova, Kazan, Orenburg, Ufa, Samara, Taşkent, Akmesic, Bakü gibi şehirlerde yapıldı. Bu süreçte, Kırım Tatarları, bazı İdil Ural Tatarı ve Kuzey

⁵ Arşivin 1925-1931 yılları arasındaki adı, "Arhiv Oktyabrskoy Revolyutsii (AOR)" idi. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 116-138.

⁶ Belge tasnifi 1941-1961 yılları arasındaki döneme aittir. Arşiv o zaman "Tsentrálny Gosudarstvennyy Arhiv Oktyabrskoy Revolyutsii i Sostsialistiçeskogo Stroitelstva SSSR" adını taşımaktaydı. "*Alfavitnyy Spisok Çlenov Uçreditelnago Sobraniya*" Fond: Kantselyariya Tavriçeskogo Dvortsa Rossiiskoy, Opisi: 1917-1918 gg., 2-13. Erişim Tarihi: 4.10.2020 <https://www.prlib.ru/item/465804>.

⁷ 1 Şubat 1918 öncesi tarihlerde Rusların kullanmış olduğu Jülyen Takvimi esas alınmıştır.

⁸ *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye'*de Kurucu Meclis'in oturum tutanağı da yayımlanmıştır. 1918 yılında ilk yayımlanan oturum tutanağıyla arasında bazı farklılıklar vardır. Kaynaktaki oturum tutanağına Bolşevikler tarafından bazı müdahalelerin olduğu düşünülmektedir. *Uçreditelnoye Sobraniye Stenografiçeskiy Otçet*, peçataetsiya po rasporyajeniyu pedsatelya Uçreditelnogo Sobraniya (Petrograd: Tipografiya Arend. Akts. O-va Dom Peçati, 1918); *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 3-111.

⁹ Tespit edilen Türkçe çalışmalarda Müslüman kongrelerinde alınan kararlar, Millî Şura'nın faaliyetleri ve Avrupa Rusyası'ndaki bazı önemli şehirlerde Kurucu Meclis milletvekili adaylarının isimleri hakkında bilgiler vardır. Geçici Hükümet döneminde yapılan yerel kongrelerde Kurucu Meclis'le ilgili alınan kararlar, Millî Şura Yürütme Komitesi'nin bu konudaki faaliyetleri, Rusya Müslümanlarının yerel seçimlerdeki tercihleri ve sonuçları ayrı bir araştırma konusu olabilir. Bkz. Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi 1917-1919)* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1998); Abdullah Gündoğdu, "İki Devrim Arasında Rusya'da Siyasi Katılım ve Türkler," *XVI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (20-24 Eylül 2010)* (2015): 1-32.

Kafkasyalı aydınların öne sürdüğü kültürel özerklik (millî medeni muhtariyet) seçeneği hariç çözüm olarak federatif devlet ilkeleri içerisinde millî territoryal otonomilerin kurulması kararı ön plana çıktı (millî mahalli muhtariyet).¹⁰ Ancak Kırım Türkleri kültürel özerklik kararı aldıkları zamanlarda bile Rusya devletinin millî federatif demokratik cumhuriyet olarak düzenlenmesi taraftarı oldular.¹¹ 1-11 Mayıs 1917 tarihleri arasında Moskova'da toplanan Rusya Müslümanları Kongresi'nde federasyon kararı 271 muhalif oya karşılık 446 lehte oyla kabul edildi. Rusya Müslümanları, millî territoryal otonominin yanı sıra nüfus çoğunluğunu sağlayamadıkları bölgelerde kültürel özerkliği uygulamak yönünde fikir beyan ettiler.¹² Aslında kongrede otonomilerin nitelikleri ve sınırları tam olarak belirtilmedi.¹³

Kongrede Kurucu Meclis seçimleri öncesinde Müslümanların kendi aralarında demokratik blok meydana getirmeleri, genel ve yerel seçimlerde anarşistler hariç diğer sosyalist partilerle ittifak yapılabilmesi, siyasi eylem ve taktik meseleleri için gerekli tüzüğün kongre sonunda kurulacak olan Millî Şura tarafından hazırlanması kararları alınmıştır.¹⁴ Kararlar kısmında belirli bir sosyalist partinin adı zikredilmemiştir. Çünkü bu partiler programlarında aralarında farklılıklar olsa da bir şekilde gayri Ruslara kendi geleceklerini istedikleri gibi düzenleme hakkı vermekteydi. Müslümanların lehine olacak durumlarda anarşistler hariç hepsiyle anlaşma ortamı yaratılmak istenmiştir. Hem yerel yönetim hem de Kurucu Meclis seçimlerinde sosyalist partilerle ittifak temayülünün belirmesi önemli bir noktadır. Kongre döneminde henüz yerel yönetim seçimlerine başlanmamıştı. Yine kadınlara siyasal haklarda erkeklerle eşitlik sağlanması, seçme ve

¹⁰ Kırım Türkleri, önce kültürel özerkliği sonra Ukrayna Radası'nın (meclisinin) Kırım'ı da içine alan Ukrayna Devleti kurma teşebbüsleri karşısında millî territoryal otonomiye gündeme getirdiler. İdil-Ural Tatarları da Bolşeviklerin iktidara gelişinden sonra kültürel özerkliğe olumsuz bakmaları yüzünden millî territoryal otonomi ilanı şeklinde fikir değişikliğine gittiler. Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, 73, 75-76, 81-87; Abdullah Gündoğdu, "İki Devrim Arasında Rusya'da Siyasi Katılım ve Türkler," 20-21; Tamurbek Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, Çev. Mehmet Emirhan (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 80, 84, 86-87; Salavat Midhatoviç İshakov, "Obşestvenno-Politiçeskaya Jizn Petrogradskih i Moskovskih Musulman Vesnoy 1917-Vesnoy 1918 g.," *Peterburgskih İstoriçeskih Jurnal* 1 (2014): 122-135.

¹¹ Ayrat Şamileviç Fayzrahmanov, "Voprosi Federativnogo Ustroistva Rossii v Reşeniyah Natsionalnıh Syezdov v 1917 g.," *Vestnik TGU* 7/87, (2010): 257.

¹² *Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*, Haz. İhsan Ilgar (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 299-300. Ayrıca bkz. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, "Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1-11 Mayıs 1917)," *Türk Dünyası Araştırmaları* 169 (Ağustos 2007): 1-12.

¹³ Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk Tatar Millet Meclisi*, 93.

¹⁴ Tamurbek Devletşin, Nadir Devlet ve Aydar Yuryeviç Habutdinov, ittifak konusunda Emekçiler (Trudovik) Partisi'nden daha sağda bulunmayan siyasi partilerle işbirliğinin uygun bulunduğunu yazmışlardır. O zaman liberal ve monarşistler hariç bütün sosyalist partilerle anlamına gelmektedir. İhsan Ilgar tarafından tutanakların Türkçeye çevirisinde işçilerden daha solda olmayan partilerle ittifakın mümkün olduğu yazmaktadır. Buna göre anarşistler haricinde sosyalist partiler şeklinde anlaşılmıştır. Ayrıca Devletşin'in buna ek olarak gayri Rusların hayatlarını istedikleri gibi düzenlemek hakkını sadece Sosyalist Devrimciler Partisi'nin kabul ettiğini belirtmesi sosyalist partilerin programlarına (Halk Sosyalistleri, Sol Sosyalist Devrimciler, Sosyalist Devrimciler, Sosyal Demokratlar) göre yanlıştır. *Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*, 466-467, 496-499; Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, 141; Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, 104; Aydar Yuryeviç Habutdinov, "Musulmane-Tatarı i Vıborı vo Vserossiiskiy Parlament" Erişim Tarihi: 11.10.2020 http://islamrf.ru/news/analytics/politics/120_ *Sbornik Program Politiçeskih Partii v Rossii* (Petrograd: Sunodalnaya Tipografiya, 1917), 33-34, 44, 52; *Rusyadaki Siyasi Fırkalar ve Onların Programları* (Akmescid: Kırım Ocağı Matbaası, 1917), 46-47, 74-80.

seçilme haklarının verilmesi seçimlerde avantaj sağlayacak bir adım olmuştur.¹⁵ Bu durum Ceditçilik hareketinin bir parçası olarak kadınların özgürleştirilmesinde ilerleme olarak algılanabileceği gibi 1905 Devrimi döneminde toplanan Rusya Müslümanlarının 13-23 Ocak 1906 tarihli ikinci kongresinde kadınlara oy kullanma hakkının verildiği siyasi şartları hatırlatmaktadır. O zaman da Devlet Duması seçimlerinde kadınların oy hakkı tartışılmaktaydı. Müslümanların seçimlerde ve Devlet Duması'nda ittifak yapacağı Kadet Partisi (Anayasal Demokrat Partisi) kadınların oy kullanacağı genel seçim sistemini parti programında kabul etmişti.¹⁶ Eğer kadınlar oy kullanmazsa Müslümanlar önemli bir oy kaybına uğrayacaktı. Aynı durum yerel seçimler ve Kurucu Meclis seçimleri için de geçerlidir. Buna göre dikkat çeken başka bir husus, artık seçimlerde müttefik olarak Kadet Partisi'nin reddedilmesi, hatta bu parti aleyhine kongrede nefret söylemlerinin olmasıdır.¹⁷ Bunun kökeninde Kadet Partisi'nin 25-28 Mart 1917 tarihleri arasında toplanan yedinci kongresinde açığa çıkan Müslümanlara ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik düşmanca tutum ve federasyona karşı olmaları yatmaktadır.¹⁸

¹⁵ *Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*, 401-402.

¹⁶ Ülku Çalışkan, *Rusya İmparatorluğu'nda Anayasal Demokrat Partisi'nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)* (İstanbul: Kriter Yayınları, 2019), 95-96, 102-105, 154-161.

¹⁷ Tartışmalar, Kadet Partisi'nden Knez Dolgorukov'un kongreyi tebrik konuşması sonrası başladı. Tepkiler üzerine Ahmet Salihov, başkanlık ve Geçici Merkez Bürosu adına dost ve düşman partileri ayırt etmeden çağırarak düşüncesiyle Kadet Partisi'nin kongreden haberdar edildiğini açıklamak zorunda kaldı. Baymirza Hayit, onun Kadet Partisinin etkisi altında olduğunu yazmaktadır. Ancak Ahmet Salihov, bu dönemde Sosyal Demokrat Menşevik idi. Yani açıklaması gerçeği yansıtıyor olabilir. Bu arada sadece soy isim yazılı olduğundan Dolgorukov kardeşlerden hangisinin konuşma yaptığı kongre tutanaklarından anlaşılamamaktadır. Kadet Merkez Komite tutanakları, parti kongre ve konferans kayıtlarında bu kongreyle ilgili herhangi bir atf yoktur. Müslümanların ikinci kongresine de Kadet Partisi'nden temsilci katıldı. Kadet Partisi'ne sempati duyan aydınların başında Sadri Maksudi Arsal, Alihan Bükeyhanov ve Mustafa Çokay gelmektedir. Zeki Velidi Togan, Türkistan Genel Valiliği sınırları içerisinde yerli aydınlar üzerinde Kadet Partisi'nin nüfuzu olduğunu yazmaktadır. Ayrıca Petrograd'dan Ahmet Salihov'un Mustafa Çokay'a telgraflar göndererek 16-21 Nisan 1917 tarihlerinde toplanan Türkistan Müslümanları Birinci Kongresi'nde federasyon kararı çıkmaması için uğraştığını belirtmiştir. Ali Merdan Topçubaşı, *Rusya Müslümanları Kongresi'nde bazı konularda Kadet Partisi'yle hareket etmenin zarar getirmeyeceğini, ancak tam bir müttefiklik halinde olunamayacağını* söyledi. *Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*, 234-239, 302, 304, 308-309, 311-312, 455-456, 460, 463, 465-466; *Syezdı i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoy Partii 1915-1917 gg.* T. 3, K. 1 (Moskva: ROSSPEN, 2000), 394-395, 400, 449-450, 495, 658, 661, 727; *Protokolı Tsentralnogo Komiteta Konstitutsionno-Demokratiçeskoy Partii 1915-1920 gg.*, T. 3 (Moskva: ROSSPEN, 1998), 365-409; Zeki Velidi Togan, *Hatıralar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 126, 129; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi* (Ankara: TTK, 1995), 220.

¹⁸ Sadri Maksudi Arsal, Kadet Partisi'nin yedinci kongresine Orenburg temsilcisi olarak katıldığında Boğazların ele geçirilmesine yönelik taleplere itiraz etmiş, ancak Fedor Fedoroviç Kokoşkin, Boğazlar meselesinin şu ya da bu şekilde halledilmesinin Müslümanların dini duygularıyla alakalı olmadığını iddia etmiştir. Rodiçev tarafından kongrede Ermenistan'ın Osmanlı Devleti'nin elinden alınarak özgürleştirilmesi de dile getirildi. Sadri Maksudi, Rusya'da yaşayan Müslümanların demokratik cumhuriyetten yana olduğunu, geçmişte olduğu gibi gelecekte de partinin Müslümanlar tarafından destekleneceği gibi yanıltıcı beyanatta bulundu. Çünkü o sıralarda Kadet Partisi'nin Müslümanlar arasında popülaritesi çoktan düşmüştü ve federalizm düşüncesi yaygındı. Ayrıca savaşa karşı Merkez Komite'nin tutumunu belirleyecek oylamada Müslümanların zafere kadar savaşa devam etmeleri taraftarı olduğunu ancak bunun bulanık formülü yüzünden oylamada çekimser kalacağını açıkladı. Buna rağmen kongreye devam etmesi Petrograd'daki Müslüman temsilcilerinin onu protesto etmesine sebep oldu. Rusya Müslümanlarının Birinci Kongresi'nde Türkistan Komitesi üyesi olduğu için Taşkent'te görevli bulunmaktaydı. Nadir Devlet'in kitabında bu kongrede geçen konuşmalarla ilgili bazı bilgi farklılıkları vardır. *Syezdı i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoy Partii*, 439, 443-444, 449-450; Togan, *Hatıralar*, 124; Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, 78-79; Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, 85, 152, 174.

Bunlara geçmiş ittifak döneminin başarısızlığı, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren parti çizgisinin sağ liberal çizgiye kayması, Müslüman Fraksiyonu'nun Progressiv Blok'dan dışlanması, Kadet İttifakı'nın baş destekleyicisi Tatar burjuvazisinin eski dönemde olduğu gibi Rusya Müslümanlarını yönlendirmede etkili olamaması gibi sebepler de eklenebilir.

Geçici Hükümet tarafından seçim yasasını oluşturmak için kurulan Özel Komite'de Müslümanları Velidhan Tanaçev, Şakir Muhammedyarov, Selim Giray Cantürin ve Mustafa Çokay temsil etti. Bu komite, 25 Mart tarihinde kurulmasına rağmen ilk toplantısını 25 Mayıs'ta yapabildi. Geçici Hükümet'in 14 Haziran tarihinde Kurucu Meclis seçimlerinin 17 Eylül'de olacağını açıkladığı dönemin sonrasında 21-31 Temmuz 1917 tarihleri arasında Kazan'da Rusya Müslümanları İkinci Kongresi toplandı. Bu kongrede Kurucu Meclis seçimlerine hazırlık fikri önemli yer işgal etti. Kongre devam ederken 22 Temmuz tarihinde seçim yasasının birinci kısım ilk beş başlığı yayımlandı. Şakir Muhammedyarov, seçim yasasını Rusça'dan tercüme etti. Gerekli açıklamalar eklendikten sonra Ayaz İshaki'nin gazetesi *İl'in* basıldığı özel matbaada yaklaşık 20 bin adet basıldı.¹⁹ Ahmet Salihov (1882-1928) bu konuyla ilgili olarak kongrede yaptığı konuşmada, Müslüman işçilerin Bolşeviklerle hareket ederlerse Müslümanlara büyük zarar vereceklerini, sosyal ve ekonomik farklılıklara bakılmaksızın birlikte hareket edilmesi gerektiğini, Kurucu Meclis seçim kampanyasında bu birliği muhafaza etmelerini ve meclis toplandığında genel demokratik talepler sloganı altında sosyalist Müslüman milletvekillerinin de katılımıyla bir fraksiyonunun kurulması gerektiğini gündeme getirdi. Bütün bunların yanı sıra sosyalist milletvekillerinin er ya da geç fraksiyondan ayrılmalarının kaçınılmaz olduğunu, ancak şimdi ya da sonra kopmak konusunun ideolojik değil taktiksel olduğuna dikkat çekti. Ayrıca Kurucu Meclis'de Müslüman milletvekili sayısının 80 ya da 100 milletvekilinden aşağı olmayacağı tahmininden hareketle Müslümanların farklı gruplara dağılmazsa Rusya'nın iç ve dış politikasında önemli bir güç olacağını, Rusya Müslümanlarının ayrı bir devlet kurmasına gerek olmadığını, federalizm ve ünitarizm konusundaki fikir ayrılığının Kurucu Meclis'de tek bir fraksiyon yaratmaya engel olmadığını ekledi.²⁰

Böylece kongrede Kurucu Meclis'e mümkün olduğu kadar çok Müslüman milletvekili seçtirebilmek için İç Rusya ve Sibiry Müslümanları için genişletilmiş millî medeni muhtariyet verilmesi, eski Türkistan Genel Valiliği sınırları, Kazakistan, Kafkasya ve Kırım'ın idare şeklinin oradaki halkların kendi iradesine bırakılması ilkeleri kabul edildi. İç Rusya ve Sibiry Müslüman temsilcileri, adı geçen bölge temsilcilerinin taleplerini destekleyeceklerdi. Bu siyasi programı onaylayan kişiler, Kurucu Meclis'de Müslüman Fraksiyonu'na dahil olmak zorundaydı. Aynı zamanda Kurucu Meclis seçimlerinde tek aday listesi oluşturacaklardı. Listeler oluşturulurken uygun olduğu takdirde sosyalist partilerle blok kurulabilirdi. Milletvekili aday listelerini belirleme görevi, guberniya millî şuralarına veya onların yerini alan gruplara bırakılmaydı.

¹⁹ Devlet, 1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi, 108, 120; Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, 174; Çalışkan, "Geçici Hükümet ve Rus Kurucu Meclisi," 45-46, 48-49.

²⁰ 2-iy Vserossiiskiy Musulmanskiy Syezd Musulmanskaya Fraktisiya v Uçreditelnom Sobranii Reç Ahmeda Tsalikova (Kazan: Lito-Tipografiya T-vo Umid B. Haritonova, 1917), 6, 8, 10, 18-19, 21.

Listelerdeki adayların sıralaması oylama yapılarak belirlenmeliydi. Kadınlar Grubu'nun teklifi üzerine Kurucu Meclis seçimlerinde kadınlar ve erkeklerin birlikte çalışmaları, seçimle ilgili bütün oluşumlarda kadınlara yer verilmesi kabul edildi. 22 Temmuz tarihinde Kazan'da toplanan Askerî, Dinî ve İkinci Rusya Müslümanları kurultaylarının ortak toplantısında İç Rusya ve Sibirya Müslümanlarının millî medeni muhtariyeti ilan edildi. Bu kararı Geçici Hükümet'e onaylatmak için seçilen İlyas S. Alkin başkanlığındaki heyet, 8 Ağustos tarihinde Başbakan yardımcısı Nekrasov tarafından kabul edildi. Ancak olumlu sonuç alamadılar. Aynı gün hükümet, Kurucu Meclis seçimlerini 12 Kasım'a, toplanma tarihini 28 Kasım'a erteleyen kararnameyi imzaladı. Geçici Hükümet'e yönelik General Kornilov'un darbe girişiminin bastırılması sonrası Petrograd'da toplanan Demokratik Konferans'ta konuşma yapan Ahmet Salihov, Kurucu Meclis'in açılışına kadar Rusya Müslümanlarının durumunu daha da fazla zorlaştırmamak için taleplerini geciktireceklerini ancak bunlardan vazgeçmeyeceklerini belirtti. Müslümanların Rus demokrasisine itimatları kalmadığı için acilen "Müslüman Meseleleri Devlet Sekreterliği" kurulmasını talep etti.²¹ Geçici Hükümet döneminde genel olarak seçim yasaının hazırlanması, hükümet krizleri ve yerel yönetimlerde seçimlerin yenilenmesiyle bağlantılı olarak yaşanan gecikmeler dolayısıyla Kurucu Meclis seçimleri yapılamadı ve bu işin gerçekleştirilmesi işi Bolşeviklere kalmış oldu.²²

1) Bolşevikler Döneminde Kurucu Meclis Seçim Süreci

26 Ekim'de Halk Komiserleri Konseyi'nin (Sovnarkom) kurulduğunu bildiren kararnamede, konsey Kurucu Meclis toplanıncaya kadar düzeni sağlayacak geçici bir işçi ve köylü hükümeti olarak tanımlandı.²³ Sovnarkom, 27 Ekim tarihinde Kurucu Meclis seçimlerinin daha önceden tayin edilen 12 Kasım tarihinde gerçekleştirileceğini ilan etti. Görevli kişi ve kurumlardan seçimlerin doğru ve özgür bir şekilde yapılması için gereken çabanın gösterilmesini istedi.²⁴ Öncelikle Bolşeviklerin iktidara gelir gelmez Kurucu Meclis sloganına sahip çıkmalarının sebeplerini açıklamak gereklidir. Ekim Devrimi'nde kolaylıkla başarı kazanan, işçi ve köylüleri yanına çeken Bolşeviklerin, devrimden önceki demokratik pozisyonlarına geri dönmek istedikleri anlaşılmaktadır. Açıkçası kendilerine gösterilen direnç zayıflığının güçlerinden kaynaklandığını zannetmişlerdi. Halkın çoğunluğunun ciddi şekilde onların peşinde olduğuna inandılar. Bu durum Kurucu Meclis'te çoğunluğu kazanamayacaklarını anladıkları zamana kadar devam etti. Ayrıca Bolşevik iktidarını güçlendirmek, şüphelerin güvensizliğini kırmak ve halk kitleleriyle daha yakın temasa geçmek için aralarında Kurucu Meclis'in toplanması meselesinin de

²¹ Kazan'da aynı anda üç kongrenin daha yapılması ve yerel kongrelerin düzenlenmesi delege sayısını azalttı. 1917 Eylül ayının başında Müslüman Askerî Şura, Geçici Hükümet tarafından tanındı ve tüzüğü tasdik edildi. Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, 174-176, 187; Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Milli Meclisi*, 139-140. İç Rusya ve Sibirya Müslümanlarının kültürel özerkliğinin ilan edilmesinde Geçici Hükümet tarafından Ukrayn otonomisinin tanınmasının etkisi olmuş olabilir. Ancak Geçici Hükümet, Ukrayn otonomisini Kurucu Meclis'in tanınması şartıyla tanımıştı ve ülkede bölünme yaşanacağı endişesi yüzünden gayri Rusların taleplerine yönelik belirli bir karar almadı. Fayzrahmanov, "Voprosi Federativnogo Ustroistva Rossii," 258; Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, Çev. Orhan Suda, C. 1 (İstanbul: Metis Yayınları, 2006), 270.

²² Çalışkan, "Geçici Hükümet ve Rus Kurucu Meclisi", 46-50.

²³ Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, 100, 105.

²⁴ *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 143.

bulunduğu aleyhlerine kullanılan bazı sloganları etkisizleştirmek istediler. Bu düşüncelere Lenin'in katılmadığını, siyasi hesaplarında Kurucu Meclis'e daha az yer verdiğini biliyoruz. Ancak partisinde bu konuda yalnız kalmış görünmektedir.²⁵ Sovnarkom'un 26 Kasım kararnamesiyle toplanma tarihi verilmeden Kurucu Meclis Komiseri'nin davetine göre en az 400 milletvekilinin katılımıyla meclisin toplanacağı duyuruldu. 20 Aralık kararnamesiyle ise Kurucu Meclis'in yine en az 400 milletvekilinin katılımıyla 5 Ocak 1918 tarihinde açılacağı beyan edildi.²⁶ Seçimler eldeki imkânları kullanmak ve seçmen üzerinde baskı yaratmak açısından her zaman iktidar partisinin lehine bir durumdu. Ancak Bolşevik iktidar, ülkeden talep ettiği güvenoyunu alamadı.²⁷

Seçim yasasını hazırlamak için kurulan Özel Komite'nin çalışmaları esnasında seçim bölgeleri ve milletvekili dağılımı sayısını belirlemeye çalışan istatistikçiler, toplam Rus nüfusunun 164.200.000 olduğunu kabul ettiler (151.700.000 sivil, 12.500.000 asker). 1897 nüfus sayımına göre, 20 yaş ve üzerinde 90 milyondan fazla oy kullanabilecek bir seçmen kitlesi ortaya çıktı. Bir kısmı yedek olmak üzere seçmenler için 100 milyon zarf hazırlanması planlandı. 82 seçim bölgesi (izbiratelnıy okrug) oluşturuldu (74 sivil, 8 askerî). Seçim bölgelerinde nisbi temsil sistemi uygulandı. 219.000 kişi, 1 milletvekili; ordu ve donanma bölgelerinde 100.000 kişi, 1 milletvekili seçecekti. Genel kurallara uyulmadığından Baltık ve Karadeniz donanmaları, Fransa ve Balkan Yarımadası'ndaki Rus orduları bölgelerinde çoğunluk sistemi uygulandı. Seçilecek milletvekili sayısının ise optimal yaklaşık 800 kişi olabileceği tespit edildi. Daha sonra tamamlanan seçim yasası ve ona yapılan eklemelere istinaden ülke genelinde sivil seçim bölgelerinden 735, askerî bölgelerden 80 milletvekiliyle birlikte toplam 815 milletvekilinin Kurucu Meclis'e seçilmesi öngörüldü.²⁸

²⁵ Mark Veniaminoviç Vişnyak, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, Sost. A. N. Meduşevskiy (Moskva: ROSSPEN, 2010), 173-175, 184; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 146. Lenin Ekim Devrimi'nden sonra yazdığı "Kurucu Meclis Hakkında Tezler" başlıklı yazısında; Kurucu Meclis'in burjuva cumhuriyetinde en yüksek demokrasi şekli olduğundan ve Kerenski başkanlığındaki hükümetin seçimlerde sahtekarlık yapmaya hazırlanması dolayısıyla devrimci sosyal demokrasinin programına girdiğinden bahsetti. Burjuva düzenden sosyalist düzene geçiş ve proletarya diktatörlüğü için Sovyetler Cumhuriyeti, sosyalizme en sancısız geçişi sağlayacak yol idi. İşçi-köylü devriminden önce verilen parti listelerine göre toplanan Kurucu Meclis, burjuvazi aleyhine 25 Ekim'de sosyalist devrimi başlatan emekçi halkın, sömürülen sınıfların iradesi ve çıkarlarıyla çatışmaktaydı. Doğrudan ya da dolaylı olarak sınıf mücadelesi ve iç savaş haricinde burjuva demokratik çerçevelerde resmî-hukuki açıdan Kurucu Meclis sorununu incelemeye yönelik her türlü çaba, burjuvazi bakış açısına geçiş ve işçi meselesine ihanet olmaktadır. Lenin, "Tezisi ob Uçreditelnom Sobranii," *Polnoye Sobraniye Soçineniy* 35 (Moskva: İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, 1974), 162, 165-166.

²⁶ *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 144-146.

²⁷ Vişnyak, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 177.

²⁸ Protasov (73 sivil, 8 askerî) ve Znamenskiy, toplam seçim bölge sayısını 81 olarak verirken, Vişnyak, 73 sivil ve 9 askerî bölgenin toplamı olarak 82 sayısını vermektedir. 22 Temmuz'da yayımlanan seçim yasasının birinci kısım ilk beş başlığında bölge sayısı 73 ve 74 olarak iki farklı şekilde verilmiştir. Seçim yasasının bu nüshasında ordu ve donanma bölgelerinin adları, oradaki milletvekili dağılımları yoktur. Svyatitskiy, Spirin ve Protasov, Fransa ve Balkan Yarımadası Rus Orduları Bölgesi'nin seçim sonucunu vermediğine göre diğerleriyle birlikte askerî bölge sayısı 8 tane olmaktadır. Bunlar, Kuzey, Batı, Güneybatı, Romanya, Kafkasya, Fransa ve Balkan Yarımadası Cepheleri, Baltık ve Karadeniz Donanma bölgeleriydi. Vişnyak, milletvekili sayısının 808; Protasov 820 olarak hesap edildiğini yazmaktadır. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 9, 115, 141-142; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 82-84, 295, 336; Vişnyak, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 172-173; Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 258, 260; Aleksey Georgiyeviç Lebenson, *Polojeniy o Viborah v Uçreditelnoye*

Seçim yasasına göre, oy verme işleminin 12-14 Kasım tarihleri arasında olması gerekmektedir. Batı Avrupa'da olduğu gibi tüm oylamayı bir güne sığdırmak Rusya'da düşünülemezdi. Hatta Eylül-Ekim aylarında bazı uzak bölgelerde seçimlerin zamanında yapılmasının olanaksızlığı ortaya çıkmıştı. Ordu ve donanma bölgeleri için farklı zamanlar belirlendi. Kuzey, Batı, Güneybatı ve Romanya cephelerinde oylama 8 Kasım'da başladı ve yedi gün boyunca devam etti. Kafkasya Cephesi'nde 1-14 Kasım tarihleri arasında devam etti. Baltık ve Karadeniz donanmaları bölgelerinde seçim 14 gün sürdü. Demiryoluna yakın seçim merkezlerinde de süre 7 güne kadar uzadı.²⁹

Vsevıborı'nın (Tüm Rusya Kurucu Meclis Seçim Komisyonu) 15 Kasım tarihli verilerine göre, 81 seçim bölgesinden 46 tanesinde seçimler zamanında yapıldı. 20 bölgede seçimlerin 15 ya da 26 Kasım tarihlerinde başlaması planlandı. Bu bölgeler, Moskova şehri, Petrograd, Vladimir, Tulska, Kazan, Kiyev, Minsk, Simbirsk vd. bazı sivil bölgeler, aynı zamanda Kuzey ve Batı cepheleriydi. On iki bölgede Aralık 1917-Ocak 1918 tarihleri arasında yapılması düşünüldü. Bu bölgeler, Altay, Vyatka, Podolsk, Zakaspi, Semerkand, Kuban-Çernomorsk, Semireçi (Yedisu), Sır Derya, Turgay, Fergana, Amu Derya, Step bölgeleriydi. Vsevıborı'nın Tavrida, Ural, Balkan Yarımadası ve Fransa'daki Rus orduları seçim bölgeleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.³⁰ Znamenskiy, daha önceki araştırmacılar ve kendisi tarafından eklenen verilere istinaden Kasım 1917-Şubat 1918 tarihlerinde 75 bölgede seçimlerin yapıldığını yazmıştır.³¹ Genel olarak Kurucu Meclis seçimleri 3 aydan fazla sürdü.³²

Ekim Devrimi sonrasında Petrograd ve yerel kurumların bağlantısının kesilmesi, bazı bölgelerde silahlı çatışmaların yaşanması yüzünden coğrafi duruma göre elverişli yerlerde bile seçimler zamanında başlayamadı. Vsevıborı, seçimlerin daha geç bir tarihe ertelenmesi için bölgelerden gelen çok sayıda dilekçeyi bu hakkın sadece Geçici Hükümet'e ait olduğunu ileri sürerek reddetti. Komisyonlar, yasanın 88. maddesine istinaden herhangi bir nedenle yapılamayan seçimlerin tarihlerini kendi inisiyatifleriyle belirlediler. Geçici Hükümet'in, seçim yasasının ikinci ve üçüncü bölümlerini onaylamayı geciktirmesi yüzünden yasa bölgelere geç ulaştı. Bunların haricinde guberniyalardaki örgütsel sorunlar, kâğıt ve zarf yetersizlikleri, telgraf yokluğu yüzünden pek çok yanlış anlaşılmanın olması, halkın bilgisizliği, seçimler yapılsa bile sonuçların alınamaması (bilgi alınmadığı zaman iptal edilmiş sayılıyordu) ve birçok yerde seçimlerin daha başka çeşitli sebeplerle hiç yapılamaması gibi durumlar yaşandı. Seçimlerin başkentten finanse edilmesi kesildiğinde komisyonlar çalışmayı sürdüremediler. Bazen usule aykırı işlemler

Sobraniye Tekst Zakona i Obyasnitelnıya Zameçaniya (Moskva: Knigoizdatelstvo Universalnaya Biblioteka, 1917), 12-14, 31; Spirin, *Rossiya 1917 god*, 324-328.

²⁹ Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 152. Znamenskiy, eserinin bir sayfasında 14 Kasım, diğer sayfasında 24 Kasım'da Kafkasya Cephesi'nde seçimlerin tamamlandığını yazmaktadır. Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 257-258.

³⁰ Protasov Vsevıborı verilerine göre, oylamanın ilk gününde 73 bölgeden 45 tanesinde seçimlerin zamanında başladığını; Vişnyak, bölgelerin ezici çoğunluğunda seçimlerin 12 Kasım'da başladığını yazmaktadır. Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 258; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 152; Vişnyak, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 177; Lebson, *Polojenıye o Vıborah v Uçreditelnoye Sobraniye*, 13-14.

³¹ Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 260.

³² Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 155.

komisyonlar tarafından görmezden gelindi. Geçici Hükümet tarafından görevlendirilen Vsevıborı üyelerinin 29 Kasım tarihinde görevden alınması seçim idaresini başsız bıraktı. Bazı bölgelerdeki komisyonlar, Bolşevikler tarafından dağıtıldılar. Sovyet iktidarının çökmesiyle komisyonlar çalışmalarına yeniden başladılar. Orenburg ve Kustanay'da nihai seçim sonuçları Temmuz 1918 tarihinde alınabildi.³³ Verilere göre, 82 bölgenin yarısından fazlasında seçimler zamanında başlayabildi, diğerleri şu ya da bu sebeplerle geç bir tarihe ertelendi. Ertelenen bölgeler arasında Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Türkistan oblastları başta geldi. Ayrıca Kurucu Meclis seçimleri süreci devam ederken Başkırt, Türkistan (eski Türkistan Genel Valiliği sınırları), Alaş Orda (Kazakistan) millî otonomileri ve Kırım Halk Cumhuriyeti kuruldu.

2) Kurucu Meclis Seçim Sonuçları

Seçim istatistikleri Sovyet tarihçileri tarafından özellikle Bolşeviklerin seçimlere katılımını yansıttığı ölçüde incelendi. Bununla birlikte 1918 yılından günümüze istatistiksel bilgi miktarı sürekli artmıştır. İlk çalışmayı Sosyalist Devrimci³⁴ Milletvekili Nikolay Vladimiroviç Svyatitskiy yaptı. Yazarın araştırmasına Olonetsk, Estliyandiya (Estonya), Kaluja, Besarabya, Podolsk, Orenburg, Yakut ve Don Bölgeleri hariç Avrupa Rusyası ve Sibiry'a'nın hemen hemen bütün guberniyaları dahildi. Çalışmasını yaptığı esnada 13 bölgede seçimler daha yeni yapılmaktaydı. Geri kalan 15 bölgede seçimlerin yapıp yapılmadığıyla ilgili net bir bilgi veremedi (eski Türkistan Genel Valiliği sınırları, Step, Kuzey ve Orta Kafkasya, Podolsk, Fransa ve Balkan Yarımadası Rus orduları bölgelerinde). Dolayısıyla çalışmasındaki verilere bakıldığında Türk bölgelerinin seçim sonuçlarının çoğunun eksik olduğu görülmektedir.³⁵

1940-41 yıllarında Sovyet araştırmacılar, R. İ. Krol, Z. L. Kronenberg ve E. N. Gorodetskiy 67 bölgenin verilerini topladılar. Leonid Mihayloviç Spirin, 1968 yılında yayımlanan *Rus İç Savaşında Partiler ve Sınıflar* başlıklı eserinde 78 bölgenin verilerini birleştirdiği tablosunda onların çalışmalarından faydalandı. Bu tabloya göre, Sır Derya Oblastı'nda seçimler hiç yapılmadı. 10 bölgede (Besarabya, Mogilev, Podolsk, Zakaspi, Kamçatka, Semerkand, Turgay, Yakut, Tersk-Dağıstan, Orda) durum şüpheli kaldı. Seçimler yapıldıysa bile verilere ulaşamadığını belirtti. Üç bölgeden (Amu Derya, Prikaspi, Fransa ve Balkan Yarımadası Rus orduları bölgeleri) herhangi bir şekilde bahsetmedi.³⁶ Ancak bu makalede, Spirin'in 1987 yılında yayımladığı *Rusya 1917 Yılı Politik Parti Mücadeleleri Tarihinden* kitabında yer alan 75 seçim bölgesinin (68 sivil, 7 askerî) sonuçlarını verdiği tablo ve verilerden istifade edildi. Bu tabloda Zakaspi, Kamçatka,

³³ Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 151-155, 161. Vsevıborı Komisyonu, Uritskiy başkanlığında Şubat 1918'e kadar varlığını devam ettirdi. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 25.

³⁴ Bundan sonra parti için Es-Erler kısaltması kullanılacaktır.

³⁵ Svyatitskiy'in göz önünde bulundurduğu seçim bölgeleri ve kaç tanesinin sonuçlarını verdiği konusunda kaynaklarda farklılıklar vardır. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 3, 9, 28; Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 259; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 161-162; Natalya Anisimovna Şaveko, *Oktyabrskaya Revolyutsiya i Uçreditelnoye Sobraniye* (Moskva, Leningrad: Moskovskiy Raboçiy, 1928), 206; Nikolay Leonidoviç Rubiñşteyn, *k İstorii Uçreditelnogo Sobraniya* (Moskva: Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomiçeskoye İzdatelstvo, 1931), 81, 86.

³⁶ Znamenskiy, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 259-260.

Kurliyandiya (Letonya'nın bir kısmı), Amu Derya, Orda, Prikaspi, Semerkand, Sır Derya, Fransa ve Balkan Yarımadası Rus orduları bölgelerinin seçim sonuçları yoktur. Diğer seçim bölgelerinde de yer yer bazı veri eksiklikleri (seçim tarihleri dahil) ve seçim yasasındaki milletvekili dağılımlarından farklı kontenjanlar vardır. Tabloda okrug, şehir, garnizonlarda seçim listelerine göre oy dağılımı, yüzdeleri, partilere göre kazanan milletvekili sayıları yazılıdır.³⁷ Protasov, Spirin'in daha fazla oyun dağılımını vermesine rağmen bazı bölgelerde genel toplama geçersiz oyları kattığını belirtmektedir.³⁸

Bu konudaki son güncel çalışmayı yapan Lev Grigoryeviç Protasov da 73 sivil ve 8 askerî bölgedeki partilere göre oylama sonuçlarını verdi (Toplam 48.401.962 oy). Buna göre, Sır Derya, Amu Derya, Zakaspi, Fransa ve Balkan Yarımadası Rus orduları bölgelerinde seçimler yapılmadı. Orda ve Prikaspi bölgelerinde seçimler yapılmasına rağmen sonuçları yoktur. Seçim sonuçlarının kısmi olarak elde edildiği yerler, Besarabya, Kamçatka, Kuban-Çernomorsk, Podolsk, Step, Tersk-Dağıstan ve Herson bölgeleriydi.³⁹

Svyatitskiy'in aktardığı seçim sonuçları Türklerin oy kullandığı bölgelerden Nijegorod, Astrahan, Penza, Samara, Saratov, Tambov, Vyatka, Kazan, Perm, Ufa, Tobolsk, Altay, Tavrida ve askerî bölgeleri kapsamaktadır. Buna göre, 54 seçim bölgesinde Es-Erlere 16.500.000 oy aldı. Diğer milletlerin kendi millî Es-Erlere verdikleri oylarla (Ukraynlar, Türkler vd.) birleştirilirse 20.900.000 oya ulaştı (%58 oy). Doğu Ural Bölgesi'nde Türk Es-Erlere oyları eklendiğinde Es-Erlere oy oranı %43'den %62'ye çıkmaktaydı. Menşevikler ve onlara yakın gruplar, 1.700.000; Bolşevikler, 9.023.963 ve Kadetler 1.856.639 oy aldı. Türklerin sosyalist olmayan millî seçim listeleri 576.000, Başkırtların seçim listeleri 195.000 oy aldı. Kadetler, millî gruplar, farklı birlik ve organizasyonların oy toplamı 4.600.000 idi (Genel toplam 36.260.000 oy). Bu seçim sonuçlarında Bolşevikler işçilerin, Es-Erlere köylülerin tercih ettiği parti olarak görüldü. Sanayi bölgelerinde, orduda, başkentlerde ve merkeze yakın bölgelerde Bolşeviklerin oy oranı yüksekti. Kuzey, Batı, Güneybatı, Romanya, Kafkasya Cephesi, Baltık ve Karadeniz donanmalarında Es-Erlere, 1.885.100; Bolşevikler, 1.791.300; Kadetler 51.800; Millî ve diğer gruplar 756.000 oy aldı. Gayri Rus halkın yaşadığı oblast ve guberniyalarda millî parti ve gruplar ön plana çıktı.⁴⁰ Askerî bölgelerdeki oy dağılımında Türk askerlerin sivil bölgelerdeki gibi ya Es-Erlere ya da kendi millî seçim listelerine oy verdikleri düşünülebilir.

Spirin'in çalışmasına göre, Astrahan, Vyatka, Zakafkasya (Tiflis Guberniyası, Bakü ve Batum şehirleri), Kazan, Moskova şehir kısmı, Nijegorod, Orenburg, Penza, Perm, Semerkand, Samara, Saratov, Semireçi (Yedisu), Simbirsk, Step (Semipalatinsk uyezdi,

³⁷ Spirin, *Rossiya 1917 god*, 273-328.

³⁸ Protasov, Spirin'in 72 seçim bölgesinden yaklaşık 46,5 milyon kişinin oylarının dağılımını verdiğini yazmaktadır. Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 162.

³⁹ Protasov, eserinin 162. sayfasında 81 seçim bölgesinden 75 tanesinin oylama sonuçlarını verdiğini yazmasına rağmen, eklerde verdiği tabloda 73 sivil ve 8 askerî bölgenin oylama sonuçlarını vermektedir. Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 162, 363-366.

⁴⁰ Lenin, Svyatitskiy'in tablosunda sık sık toplam oy sayısında, yüzdelerde ve seçilmiş milletvekili sayılarında hata yaptığına dikkat çekmiştir. Oy toplamları Lenin'e aittir. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 3-4, 8-10; Rubinşteyn, *k İstorii Uçreditelnogo Sobraniya*, 81, 86.

Semipalatinsk ve Omsk şehirleri), Sır Derya, Tavrida (Simferepol uyezdi, Sivastopol şehri), Tambov, Tobolsk, Turgay, Ural, Ufa, Fergana (Skobelev ve Andican şehirleri) sivil bölgelerinde, Kuzey, Batı, Güneybatı ve Romanya askerî bölgelerinde Türk milletvekili adaylarının seçim listeleri vardı. Semerkand ve Sır Derya oblastlarında seçim listeleri olmasına rağmen oy dağılımı verisi yoktur. Semireçi ve Turgay oblastlarında genel oblast oy dağılımı vardır. Ural oblastı garnizonundaki oy dağılımı verisi yoktur. Kuzey cephesinde “Ukrayn Es-Erleri ve Müslüman Millî Sosyalist Organizasyonu” listesi %10,6 oranında oy almıştır. Batı cephesinde “Müslüman Sosyalistleri”, Güneybatı cephesinde “Müslüman Askerleri Sosyalist Grubu” ve Romanya cephesinde “Müslümanlar” adını taşıyan listeler hiç oy alamamış görünmektedir.⁴¹

Türkler, Zakafkasya, Kazan, Orenburg, Perm, Samara, Semireçi, Step, Sır Derya, Ufa ve Fergana bölgelerinde birden fazla seçim listesi çıkardılar. Çoklu aday listelerinde milliyetçi ve sosyalist grupların kendi aday listelerini çıkarttıkları, Orenburg, Perm, Samara, Ufa’da Tatar-Başkırt listelerinin ayrıştığı, Semireçi ve Fergana bölgelerinde Türklerden başka hiçbir parti ya da grup seçim listesi çıkarmamasına rağmen kendi aralarında farklı listeler çıkarttıkları görüldü. Semireçi’de listelerden birinde sosyalist ve yerel Sovyet temsilcileriyle ittifak yapılmıştı. Türk Sosyalistleri, Kazan, Nijegorod, Tambov, Ufa guberniyalarında, Step, Zakafkasya okruglarında, Semireçi oblastında, Moskova şehrinde, Kuzey, Batı ve Güneybatı cephelerinde ayrı liste çıkardı. Saratov guberniyasında Ukraynlarla ortak listede Es-Erler Tatar Organizasyonu’nun adı, Ufa’da ise Müslüman Es-Erler adı geçmektedir. Zakafkasya’daki “Müslüman Menşevik Organizasyonu Hümmet” haricinde tüm Rusya’da Sosyal Demokrat bir aday listesi yoktur. Genel olarak bakıldığında, Rusya Müslümanları kongrelerinde alınan Müslümanların tek seçim listesi çıkarma kararına uyulmadığı ortaya çıkmaktadır⁴². Zakafkasya okrug ve Ufa guberniyasında tek seçim listesi koyulsaydı Türkler birinci parti olarak kazanabilirlerdi. Garnizondaki oylarda sadece Ufa guberniyasında üstünlük elde edildi (Müslüman Es-

⁴¹ Ural oblastına Zakaspi oblastından Mangışlak uyezdi dahil edilmişti. Zakafkasya okrug; Bakü, Elisavetpol, Kutaiski, Tiflis, Erivan guberniyaları, Batum, Kars oblastları, Suhum, Zakatal okruglarından oluşmaktadır. Amu Derya okrug, Sır Derya oblastından ayrı bir seçim bölgesi oldu. Orda okruğa Astrahan guberniyasının bir kısmı dahildi. Step okrug; Akmolla ve Semipalatinsk oblastlarından oluşmaktadır. Spirin, *Rossiya 1917 god*, 273-328; Lebenson, *Polojenije o Viborah v Uçreditelnoye Sobraniye*, 12-14.

⁴² Genel olarak listelere bakıldığında milliyetçi-sosyalist, Tatar-Başkırt ve milliyetçi-muhafazakâr ayrışmalarının olduğu görülmektedir. Bu da aralarındaki fikrî anlaşmazlıkların tahmin edilenden daha derin olduğuna işaret etmektedir. Müslüman Es-Erlerin 1905 Devrimi esnasında toplanan kongrelerdeki muhalif tutumları ve Devlet Duması’nda Müslüman Fraksiyonu’ndan ayrılmış Trudovik Fraksiyonu’na katılan 6 Müslüman milletvekilinin varlığı gibi olaylar da hatırlanınca bunun kökeni daha geriye götürülebilir. Fraksiyondaki bu bölünme o devirde endişe verici bir gelişme olarak karşılanmıştır. 21-31 Temmuz 1917 tarihleri arasında toplanan Rusya Müslümanları İkinci Kongresi’nde konuşma yapan Ahmet Salihov’un Müslüman sosyalist milletvekillerinin er ya da geç fraksiyondan kopmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmesi ve kurulan fraksiyonun adının Müslüman Sosyalist Fraksiyonu olması da dikkat çekicidir. Aynı şekilde 1917 yılında Tatar-Başkırt aydınlarının ve Batı Türkistan’da milliyetçi-muhafazakâr grupların siyasi-ekonomik problemlerin çözümündeki anlaşmazlıkları farklı listelerin çıkarılmasını sağlamış olabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Bigiyef, *Umum Rusya Müslümanlarının Üçüncü Resmi Nedveleri* (Kazan: Lito-Tipografiya T-vo Bratya Karimovi, 1906); Musa Carullah Bigi, *Islahat Esasları* (Petrograd: Tipografiya M. A. Maksudova, 1915); Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)* (Ankara: TTK, 1999); Ülkü Çalışkan, *Rusya İmparatorluğu’nda Anayasal Demokrat Partisi’nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)* (İstanbul: Kriter Yayınları, 2019).

Erlere listesi: %42,3 oy). Şehirlerde alınan oy oranlarında Türk listeleri büyük bir hezimete uğradı.⁴³

Moskova şehri, Penza, Saratov ve Kuzey cephesi bölgelerinde diğer gayri Ruslarla seçim ittifakı yapılarak ortak liste çıkartıldı, ancak başarılı olamadılar. Türklerin oy kullandığı bölgelerden Moskova şehrinde, Kuzey ve Batı cephelerinde Bolşeviklerin; Zakafkasya okrug'da (Bakü şehri dışında) Menşeviklerin üstünlüğü hariç Vyatka, Kazan, Nijegorod, Samara, Saratov, Simbirsk ve Tambov guberniyalarında; Güneybatı ve Romanya cephelerinde Es-Erlere Partisi ve Köylü Vekilleri Sovyeti ittifakı oyların çoğunluğunu aldı. Eski müttefik Kadet Partisi sadece Vyatka, Nijegorod ve Tobolsk şehirlerinde yüksek oy aldı. Astrahan, Tavrida, Simbirsk, Samara, Orenburg, Kazan guberniyaları gibi yerlerde Es-Erlere ittifak yapılsaydı daha fazla milletvekili çıkarılabilirdi⁴⁴. Bunun dışında Alaş Partisi, Step okrugunda %85,6, Turgay oblastında %75, Semireçi oblastında %57,5 oy alarak büyük bir başarıya ulaştı. Ural oblastında oyların %75'i "Kırgız Oblast Komitesi" listesine verildi. Zakafkasya okrugda Müsavat Partisi önemli oranda oy almasına rağmen Türklerin burada 5 ayrı liste çıkarması daha fazla oy almasına engel oldu.⁴⁵

Protasov'un verilerinden Türklerin oy dağılımını belirlemek zordur. Tablosunda Es-Erlere, Halk Sosyalistleri, Menşevikler, Bolşevikler, Sosyalistler, Kadetler, Millî Listeler, Sağcılar ve Diğerleri başlıkları adı altında seçim bölgelerine göre oy dağılımını vermiştir. Seçim listelerinin adları, listelere göre oy dağılımı, ittifak yapılan listelerin adları ve bölgeden çıkarılan milletvekili sayısı gibi bilgiler yoktur. Orenburg guberniyasında, Moskova şehrinde, Kuzey ve Batı cephelerinde Bolşeviklerin, Zakafkasya okrug ve Kazan guberniyasında Sosyalistlerin üstünlüğü hariç Astrahan, Vyatka, Nijegorod, Penza, Perm, Samara, Saratov, Simbirsk, Tavrida, Tambov, Tobolsk, Ufa sivil bölgelerinde; Güneybatı, Romanya cephelerinde seçimleri Es-Erlere kazandı. Türklerin yoğun olarak yaşadığı

⁴³ Spirin, *Rossiya 1917 god*, 273-328; İshakov, "Obşestvenno-Politiçeskaya Jizn," : 130. Alimcan İbrahimov, Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde guberniya ve uyezd şehirlerinde Müslümanların tek başına kalmaları halinde yenileceğini söylemesi ve bir parti ile blok yapmak gerektiğini belirtmesine rağmen sonuçlardan herhangi bir önlem alınmadığı anlaşılmaktadır. *Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanaqları*, 458.

⁴⁴ Rus Es-Erlere Partisi ya da diğer sosyalist partilerle seçimlerde ittifak yapılmamasının başlıca sebepleri hakkında Kadet Partisi'yle olan seçim sürecinde yaşananlar göz önünde bulundurularak bazı öngörülerde bulunmak gerekirse; yerel sosyalist parti teşkilatlarıyla ilgili anlaşmazlıklar, Müslümanlara ayrılan milletvekili kontenjanıyla ilgili anlaşmazlıklar, kendi çıkaracakları milletvekili sayısından emin olmaları ya da daha farklı bir seçim sonucu öngörmeleri ve ittifak konusunda kendi içlerindeki anlaşmazlıklar etkili olmuş olabilir. Konuyla ilgili çalışmalar arttıkça değerlendirme yapılacak bilgiler de artacaktır. Devletşin, Ayaz İshaki'nin verdiği bilgiye göre İkinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde diğer gayri Rus halklarla blok kurulmasının tavsiye edildiğini aktarmaktadır. Eğer bu doğrudysa bu karara uygun hareket edilmiş görünmektedir. Kadet Partisi'nin programı, Rusya Müslümanlarıyla seçimlerdeki ve Devlet Duması'ndaki ilişkileri için bkz. Çalışkan, *Rusya İmparatorluğu'nda Anayasal Demokrat Partisi'nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)*; Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, 199.

⁴⁵ Moskova Müslüman Halk Komitesi, "Müslüman Demokratik Sosyalist Blok" listesini; Moskova Müslüman Millî Sovyeti, Ukrayn, Belarus, Litvan ve Eston halklarıyla ittifak yaparak "Millî Sosyalist Blok" listesini çıkarmışlardı. Penza'da Ukrayn, Müslüman, Polonyalı ve Litvanlardan oluşan "Millî Blok" ittifakı ve Saratov'da "Ukrayn Köylü Birliği, Ukrayn Göçmenler, Es-Erlere Tatar Organizasyonu" ittifakı kuruldu. Moskova şehrinde Bolşevikler %50,1, garnizonda %79,5 oy aldılar. Spirin, *Rossiya 1917 god*, 273-328; İshakov, "Obşestvenno-Politiçeskaya Jizn," : 127, 130; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 253.

bölgelerde “Millî Listelerin” oy dağılımı, Zakafkasya okrugda 728.026 oy (ikinci sırada kazanan liste), Semerkand oblastında 87.059 oy (birinci sırada kazanan liste), Semireçi oblastında 200.639 oy (birinci sırada kazanan liste), Step okrugda 135.386 oy (birinci sırada kazanan liste), Turgay oblastında 211.274 oy (birinci sırada kazanan liste), Ural oblastında 278.014 oy (birinci sırada kazanan liste) ve Fergana oblastı’nda 770.284 oy (birinci sırada kazanan liste) şeklindedir. Sosyalistler ve Millî Listeler’deki oyların içerisinde Türklerin seçim listelerinin olduğu yerlerde diğer gayri Ruslarla birlikte Türklerin oyları da vardır. Dolayısıyla Zakafkasya okrugda Sosyalistler ve Millî Listeler oy dağılımının içinde Ermeni ve Gürcülerin de kendi listelerine oy verdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Zakafkasya okrugda Sosyalistler birinci sırada, Milli Listeler ikinci sırada seçimleri kazanmıştır. Sır Derya oblast, Amu Derya okrug, Zakaspi oblastında seçimler yapılsaydı “Millî Listeler” başlığı altında tahminen Türk listelerinin en çok oyu aldığı görülecekti.⁴⁶

Oyların ülkedeki genel dağılımı; Es-Erlere 19.110.074 oy (%39,5), Bolşevikler 10.889.437 oy (%22,5), Kadetler 2.180.488 oy (%4,5), Menşevikler 1.522.467 oy (%3,2), Halk Sosyalistleri 439.200 oy (%0,9), neonarodnik-sosyalist millî partiler 7.030.000 oy (%14,5) ve sosyalist olmayan millî listeler 4.670.000 oy (%9,6) şeklindeydi. Geriye kalan %5 oyu dinî gruplar, kooperatifler, Rus Kazaklar, Sibiry Oblastnikleri, sağ liberaller, konservatif listeler, Sovyetler vd. aldı. Seçimlerde oy kullanmayanların oy oranı hakkında resmî bir bilgi yoktur. Ancak %50’den biraz fazlası ya da daha azı şeklinde iki iddia vardır. Gayri Rusların yaşadığı yerlerde başta Türkler olmak üzere yerli halkın seçimlere katılımı yüksekti. Türklerin yaşadığı bölgelerden Orenburg, Samara, Kazan, Penza, Ufa, Tambov guberniyaları, Moskova, Verniy, Semerkand, Simferopol ve Kırım Tatarlarının yaşadığı diğer şehirlerde, Zakafkasya okrug, Kuzey ve Romanya cephelerinde seçimlere katılım oranı %50’den fazladır. Müslüman kadınların seçimlere katılımı da fazla olmuştur. Mesela Bakü şehrinde kadınların oy kullanma oranı %77, Tambov guberniyasında %75 idi. Ural oblastında seçimin ilk günü kadın seçmenlerin sayısı daha fazlaydı. Onlar için ayrı seçim yerleri (uçastka) oluşturulması, üzerlerindeki yoğun baskı ve kocalarının onları oy vermesi yönünde teşvik etmesi bu katılımı etkiledi. Ancak belirli yerlerde genel katılım oranı düşüktür. Dağlık Zakatal okrug ve Cizak uyezdinde katılım %30 civarındaydı.⁴⁷ Rusya Türklerinin, seçim listelerinin olduğu ya da olmadığı yerlerde Rus partilerinden birini tercih ettilerse büyük ihtimalle Es-Erlere oy verdikleri düşünülebilir -ki bunun oranı tam olarak belirlenmemektedir. Bu tercihler, Bolşeviklere karşı kurulan muhalefet grubu içerisinde Türklerin de yer aldığını ve onların iktidarının tanınmadığı anlamına gelmektedir.

3) Kurucu Meclis’e Girmeye Hak Kazanan Müslüman Milletvekilleri

Mihail Nikolayeviç Pokrovskiy ve Yakov Arkadyeviç Yakovlev tarafından günümüzdeki adı *Gosudarstvennyy Arhiv Rossiiskoy Federatsii* olan arşivdeki listelere istinaden oluşturulan 707 kişilik milletvekili listesine göre, 38 Müslüman milletvekili

⁴⁶ Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 363-366. Spirin’in verilerinden Orenburg guberniyasında Rus Kazaklarının seçimleri kazandığı anlaşılmaktadır. Spirin, *Rossiya 1917 god*, 295-296.

⁴⁷ Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 164, 188, 196-197, 202-203, 254.

seçimleri kazanmıştır. Kurucu Meclis açılmadan 29 milletvekili, ilga olduktan sonra yapılan seçimlerde 9 milletvekili seçilmiştir. Listelerde milletvekillerinin parti aidiyetleriyle ilgili eksiklikler vardır. Eldeki verilere göre yaklaşık olarak 707 milletvekilinin parti dağılımını Es-Erler 370 milletvekili, Sol Es-Erler⁴⁸ 40 milletvekili, Menşevikler 16 milletvekili, Bolşevikler 175 milletvekili, Millî Gruplar 86 milletvekili, Kadet Partisi 17 milletvekili, Halk Sosyalistleri 2 milletvekili ve Partisiz 1 milletvekili şeklinde vermişlerdir.⁴⁹ Hangi milletvekillerinin Petrograd'a ulaştığını bulmak için aynı arşivdeki kayıt listesine bakmak gereklidir. Petrograd'da olsalar da bazı milletvekilleri Kurucu Meclis'in açılışına katılmamış olabilirler.

Günümüzde ulaşılan kaynaklardan ve yapılan çalışmalardan azami 789 milletvekilinin kimliği tespit edilebilmektedir. Müslüman milletvekillerinin ve Müslüman listesinde olmayıp seçimi kazanan Türk milletvekillerinin adları, seçim bölgeleri, listeleri ve etnik aidiyetleri şu şekildedir; **1.** Taşpulat Abduhalitov, Semerkand oblasti, **2** No'lu Semerkand Oblastı Müslüman Organizasyonları Listesi, Tacik (Azerbaycan Türkü?), **2.** Hasanbek M. Hüseyin Agayev, Zakafkasya okrug, **10** no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **3.** Sarıkbay C. Akayev, Fergana oblasti, **2** no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana listesi, Kazak, **4.** Gaydulla A. Alibekov, Ural oblasti, **1** no'lu Ural oblasti Kırgız Komitesi Listesi, Kazak, **5.** İlyas S. Alkin, Kazan guberniyası, **10** no'lu Müslüman Sosyalist Listesi, Tatar, **6.** Sadık A. Amanjolov, Semireçi oblasti, **3** no'lu Alaş ve Semireçi Kazak Birliği Listesi, Kazak, **7.** Muhitdin G. Ahmerov, Ufa guberniyası, **3** no'lu Müslüman Es-Erler Listesi, Tatar, **8.** Cafer A. Ahundov, Zakafkasya okrug, **11** no'lu Hümmet Listesi, Azerbaycan Türkü, **9.** Ahmet Baytursunov, Turgay oblasti, **1** no'lu Alaş listesi, Kazak, **10.** Ahmet K. Beremjanov, Turgay oblasti, **1** no'lu Alaş Listesi, Kazak, **11.** Mahmud Hoca Behbudi, Semerkand oblasti, **2** no'lu Semerkand oblasti Müslüman Organizasyonları Listesi, Özbek⁵⁰, **12.** Yunus Y. Bikbov, Orenburg guberniyası, **9** no'lu Başkırt Federalistleri Listesi, Başkırt, **13.** Abdurrauf G. Bogdanov, Orenburg guberniyası, **2** no'lu Orenburg Kazak Birliği, Başkırt kökenli Kazak, **14.** Ahmet Zeki Velidov, Ufa guberniyası, **11** no'lu Federalist Başkırtlar Listesi, Başkırt, **15.** Mollanur Vahitov, Kazan guberniyası, **10** no'lu Müslüman Sosyalist Listesi, Tatar, **16.** İbrahim Haydarov,

⁴⁸ 1906 yılında kurulan Es-Erler Partisi'nin radikal sol kanadını Sosyalist Devrimci Maksimalistler oluşturdu. Ekim İhtilali sonrası kendi partilerini kurdular ve Sol Sosyalist Devrimciler (Sol Es-Erler) adını aldılar. Kurucu Meclis seçimlerinde Es-Erler Partisi'nden ayrı milletvekili aday listeleri çıkarmamalarına rağmen kazanan milletvekilleri ayrı fraksiyon kurdular. Yaroslav Leontyev, "Partiya Levih Sotsialistov-Revolyutsionerov (İnternatsionalistov)," *Politiçeskiye Partii Konets XIX-Pervoaya Tret XX Veka* (Moskva: ROSSPEN, 1996), 419-420.

⁴⁹ Temmuz ayında yayımlanan seçim yasasındaki bölgelere göre milletvekili dağılımı ile *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye'* de verilen milletvekili dağılımı arasında farklılıklar vardır. Arşivde kayıtlı *Alfavitnyy Spisok Çlenov Uçreditelnoye Sobraniya* başlıklı listede 495 milletvekilinin adı, soyadı, seçim bölgesi ve ait olduğu aday listesi yazılıdır. Bu listede farklı seçim bölgelerinden kazanan aynı kişilerin adları ve seçim bölgeleri arka arkaya yazılmıştır. Seçim yasasına göre bir kişi en fazla 5 seçim bölgesinde aday gösterilebiliyordu. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 114-138, 140-142; "Alfavitnyy Spisok Çlenov Uçreditelnoye Sobraniya,"; Lebenson, *Polojenije o Viborah v Uçreditelnoye Sobraniye*, 29, 31.

⁵⁰ Seçimlerdeki milletvekili aday listelerinde sadece listenin adı vardır. Arşivdeki milletvekilleri listelerinde seçim bölgeleri ve hangi aday listesinden kazandıkları yazmasına rağmen etnik aidiyet bilgisi yoktur. "Özbek" ifadesi genel bir bilgi verilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Zakafkasya okrug, 12 no'lu Müslüman Sosyalist Listesi, Laz, **17.** Sultan Mecid Ganiyev, Zakafkasya okrug, 14 no'lu Rusya Müslümanları Listesi, Azerbaycan Türkü, **18.** İbrahim C. Caynakov, Semireçi oblasti, 3 no'lu Alaş ve Semireçi Kazak Birliği, Kazak, **19.** Mamed Yusuf Caferov, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **20.** Sagındık D. Doscanov, Turgay oblasti, 1 no'lu Alaş Listesi, Kazak, **21.** Caganşa D. Dosmuhamedov, Ural oblasti, 1 no'lu Ural oblast Kırgız Komitesi, Kazak, **22.** Halil D. Dosmuhamedov, Ural oblasti, 1 no'lu Ural oblast Kırgız Komitesi, Kazak, **23.** Alimcan G. İbrahimov, Ufa guberniyası, 3 no'lu Müslüman Es-Erler Listesi, Tatar, **24.** İzetullah V. İlyasov, Ufa guberniyası, 3 no'lu Müslüman Es-Erler Listesi, Tatar, **25.** Nurgali İ. İpmagambetov, Ural oblasti, 1 no'lu Ural oblast Kırgız Komitesi, Karakalpak Türkü, **26.** Alihan Kantemirov, Zakafkasya okrug, 12 no'lu Müslüman Sosyalist Blok, Oset, **27.** Salimgiray A. Karatleuv, Ural oblasti, 1 no'lu Ural Oblast Kırgız Komitesi, Kazak, **28.** Aslanbek A. Kardaşev, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Laz, **29.** Ömer M. Kuvatov, Ufa guberniyası, 11 no'lu Başkırt Federalistler Listesi, Başkırt, **30.** Bahtigirey A. Kulmanov, Orda okrug, Kazak, **31.** Sadretdin N. Maksudov, Semerkand oblasti, 2 no'lu Semerkand Oblastı Müslüman Organizasyonları Listesi, Tatar, **32.** Kazi-Ahmet Mamedbekov, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **33.** Şerif A. Manatov, Orenburg guberniyası, 9 no'lu Başkırt Federalistleri Listesi, Başkırt, **34.** Mustafa-Gadci Mahmudov, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **35.** Mir Adil Mirza Ahmedov, Fergana oblasti, 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana Listesi, Özbek (?), **36.** Piri-Kuli Mursalov, Semerkand oblasti, 2 no'lu Semerkand Oblastı Müslüman Organizasyonları Listesi, Azerbaycan Türkü (?), **37.** Şakir Z. Muhamediyarov, Samara guberniyası, 13 no'lu Müslüman Şura Listesi, Tatar, **38.** Ahmetcan M. Muhametdinov, Ufa guberniyası, 3 no'lu Müslüman Es-Erler Listesi, Başkırt, **39.** Memed Emin Resulzade, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **40.** Samigulla V. Salehov, Kazan guberniyası, 4 no'lu Müslüman Meclisi Listesi, Tatar, **41.** Dior S. Saurambayev, Semireçi oblasti, 3 no'lu Alaş ve Semireçi Kazak Birliği, Kazak, **42.** Mir Hidayat Seyidov, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **43.** Seyid Cafer Seydamet, Tavrida guberniyası, 5 no'lu Geçici Kırım Müslüman Yürütme Komitesi Listesi, Kırım Tatarı, **44.** Hosrov-bek Sultanov, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **45.** Şerifcan H. Sunçalıyas, Ufa guberniyası, 3 no'lu Müslüman Es-Erler Listesi, Başkırt, **46.** Velidhan Ş. Tanaçev, Orda okrug, Kazak, **47.** Abdulla T. Temirov, Turgay oblasti, 1 no'lu Alaş Listesi, Kazak, **48.** Ömer H. Teregulov, Ufa guberniyası, 1 no'lu Müslüman Millî Sovyeti, Tatar, **49.** Ali Merdan Topçubaşı, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **50.** Mahmud Fuad Tuktarov, Samara guberniyası, 13 no'lu Müslüman Şurası Listesi, Tatar, **51.** Fatih N. Tuhvatulin, Perm guberniyası, 9 no'lu Başkırt-Tatar Grubu Listesi, Tatar, **52.** Muhamedcan Tınışpayev, Semireçi oblasti, 2 no'lu Sosyalistler Bloğu, Kazak, **53.** Nasır-Han Töre K. Töreveyev, Fergana Oblastı, 1 no'lu Muinü-l İslam Cemiyeti Listesi, Özbek (?), **54.** Abdurahman-Bek Urazayev, Fergana oblasti, 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana Listesi, Kazak, **55.** Hasib Bek Y. Usubbekov, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman

Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **56.** Abdurahman Farhatov, Semerkand oblasti, 2 no'lu Semerkand oblasti Müslüman Organizasyonları Listesi, Fars (?), **57.** Abdul-Ahad R. Fahretdinov, Orenburg guberniyası, 9 no'lu Başkırt Federasyonu Listesi, Başkırt, **58.** Nasip L. Halfin, Kazan guberniyası, 4 no'lu Müslüman Meclisi Listesi, Tatar, **59.** Kadir Hoca Hocayev, Fergana oblasti, 1 no'lu Muinü-l İslam Cemiyeti Listesi, Özbek, **60.** Ahmet T. Salihov (Ahmet Tsalıkkatı-Tsalikov), Simbirsk guberniyası, 8 no'lu Müslüman Şura Partisi, Oset, **61.** Mustafa Çokay, Fergana oblasti, 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana Listesi, Kazak, **62.** Şah-İslam S. Şagiahmetov, Fergana oblasti, 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana Listesi, Başkırt, **63.** Abduladcan Yoldaş-Kariyev, Fergana oblasti, 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana Listesi, Özbek, **64.** Hidayet-Bek Yörgülü-Agayev, Fergana oblasti, 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana Listesi, Özbek, **65.** Konstantin İ. Ramazanov, Altay Oblastı, 2 no'lu Es-Erler ve Köylü Vekilleri Sovyeti Listesi, Tatar, **66.** Aslay Safikurdskiy, Zakafkasya okrug, 10 no'lu Müslüman Millî Komitesi ve Müsavat Listesi, Azerbaycan Türkü, **67.** Fatih N. Usmanov, Astrahan guberniyası, 2 no'lu Müslüman Listesi, Tatar (?) **68.** Sahip-Girey H. Yambayev, Vyatka guberniyası, 4 no'lu Müslüman Kongresi, Tatar (?).⁵¹

Seçim yapılmayan ya da sonuçları elimizde olmayan bölgelerden Step okrugun 13 milletvekili, Sır Derya oblastının 8 milletvekili, Amu Derya okrugun 1 milletvekili ve Zakaspi oblastının 2 milletvekili kontenjanı vardı. Toplam 24 milletvekili kontenjanının ezici çoğunluğunun Türklerden oluşması muhtemeldir. Dolayısıyla Ahmet Salihov'un da öngördüğü gibi Kurucu Meclis'de 90'dan fazla Müslüman milletvekili olabilecekti. Altay oblastında Konstantin İ. Ramazanov ve Orenburg guberniyasında Abdurrauf G. Bogdanov, Müslümanların listesinde olmayıp seçimi kazanan Türk milletvekilleridir. Stepan N. Şendrikov, Semireçi oblastından 3 no'lu Alaş ve Semireçi Kazak Birliği listesinden; Es-

⁵¹ Kazanan milletvekilleri arasında Alihan Bükeyhanov'un adına rastlanmamıştır. Bükeyhanov, Kadet Partisi'nin sekizinci kongresinde (9-12 Mayıs 1917) Merkez Komite'ye seçildi. Dokuzuncu kongresinde (23-28 Temmuz 1917), Kurucu Meclis seçimlerinde partinin başlıca adayları arasında gösterildi. Togan, Bolşevik İhtilali sonrası A. Bükeyhanov'un Kadet Partisi'nden resmen ayrıldığını ve Alaş Orda otonomisi fikrini kati olarak kabul ettiğini yazmaktadır. Buna göre, seçim sonuçlarının alınmadığı Step Okrug'da aday gösterilmiş olabileceği düşünülmektedir. İshakov, Kazan guberniyasında kazanan milletvekilleri arasında Mollanur Vahitov'un adını vermemektedir. Habutdinov, Ömer H. Teregulov'un Ufa guberniyası 4 no'lu Müslüman Millî Şurası'ndan aday gösterildiğini yazmaktadır. Ayrıca Tatarların hiçbir yerde Bolşeviklerle ittifak yapmadıklarını ve Rus partilerinin hiçbirinin aday listesinde yer almadıkları bilgisini vermektedir. Protasov, Kurucu Meclis'e Müslümanlar arasından Bolşevik milletvekili seçilmediğini söylemektedir. Taymas, emin olmamakla birlikte Mollanur Vahitov'un bir Bolşevik listesinden Kurucu Meclis'e milletvekili olarak seçildiğini beyan etmektedir. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 116-138; "Alfavitnyy Spisok Çlenov Uçreditelnogo Sobraniya,"; Togan, *Hatıralar*, 155-156; *Syezdi i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoj Partii*, 495, 658, 699, 727; Abdullah Battal Taymas, *1917'den 1919'a Rus İhtilalinden Hatıralar 1* (İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 2000), 102-103; "Spiski Çlenov Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya" Erişim Tarihi: 4.10.2020 http://www.hrono.ru/biograf/bio_uuchredit.php; Salavat Midhatoviç İshakov, "Gaziz Gubaydullin: Maloizvestniye Epizodi Poliçiçeskoj Jizni 1917 goda," *Turkologičeskiye İssledovaniya*, 2/3 (2019): 54-55; Habutdinov, "Musulmane-Tatari i Vibori vo Vserossiiskiy Parlament"; Lev Grigoryeviç Protasov, "Deputatı Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya: Etnonatsionalnyy Aspekt," *Nauçnyye Vedomosti* 1 (41), Vıpusk 5, (2008): 92; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 297. Bunların haricinde etnik kimliklerin tespit edilmesinde faydalanılan eserler için bkz. Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi 1917-1919)* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1998); Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi* (Ankara: TTK, 1995); *Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*, Haz. İhsan İlgar (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990).

Erlər Partisi'nden Vadim A. Çaykin, Fergana oblastından 2 no'lu Müslüman Organizasyonları Fergana listesinden kazandı. Müslümanlar, Sır Derya oblastından da 1 Rus köylü temsilciyi milletvekili adayı olarak göstermişlerdi. Eldeki verilere göre, cephe bölgelerinden seçilen Müslüman milletvekili yoktur. Seçim listeleriyle bağlantılı olarak milliyetçi, sosyalist, Tatar ve Başkırt milletvekilleri grupları ortaya çıktı. Kurucu Meclis'e en fazla milletvekilini Kazaklar gönderdiler (18 milletvekili) -ki Step okrugda seçimler tamamlansaydı bu sayı daha da artacaktı. Aynı şekilde Özbek milletvekili sayısı da seçimlerin tamamlanamadığı bölgeler yüzünden azdır. Türkmen milletvekili ise hiç yoktur. Seçilen en genç milletvekilleri arasında 22 yaşındaki Müslüman Sosyalist İlyas S. Alkin vardı. Milletvekilllerinden bazıları Devlet Duması'nda da görev yapmışlardı, bazıları Stalin dönemi baskı döneminde öldürüldüler.⁵²

4) Kurucu Meclis'in Toplanması ve İlgası

Kurucu Meclis fiilen 5 Ocak 1918 tarihinde açılrsa da aslında onun çalışması fraksiyon gruplarında daha önce başladı. Bu parti fraksiyonlarında yasa tasarıları, kararlar hazırlandı, taktikler belirlendi, konuşmacılar seçildi. Rusya'nın her yerinden gruplar halinde veya bireysel olarak Petrograd'da milletvekilleri toplandı.⁵³ Sovnarkom'un 26 Kasım kararnamesiyle Kurucu Meclis'in toplanması belirsiz bir tarihe ertelenmişti. Bu kararnameyi yok sayan hükümet dışındaki parti milletvekillerinden 45 tanesi, Geçici Hükümet'in meclisin açılış tarihi olarak belirlediği 28 Kasım'da bir araya geldiler.⁵⁴ Ancak Sovnarkom'un 30 Kasım'da aldığı Koruyucu Önlemler'den sonra Tavrida Sarayı'nda günlük oturumlar iptal edildi.⁵⁵

Önemli sayıda Müslüman milletvekilinin seçimi kazandığı anlaşılmasına rağmen Petrograd'a gelen milletvekili sayısı azdır. 1 Ocak tarihinde Petrograd'da buluşan 8 milletvekili, 5 Ocak'ta Müslüman Sosyalist Fraksiyonu'nu kurdular. Bu milletvekilleri, Ahmet T. Salihov, İzetullah V. İlyasov, Ahmetcan M. Muhametdinov, Şerifcan H. Sunçalyas, Şakir Z. Muhamediyarov, M. Fuad Tuktarov, Samigulla V. Salehov ve Muhitdin G. Ahmerov idi. 6-7 Ocak tarihlerinde onlara Mollanur Vahitov ve Şerif A. Manatov katıldı. Ayrıca Es-Erlər Fraksiyonu'na kayıt olan Başkırt Ömer M. Kuvatov Petrograd'da bulunmaktaydı. Başkentte olup oturuma katılmayan milletvekillerinin olabileceği hesaba katılmakla birlikte bu kişilerin büyük bir ihtimalle 5 Ocak'taki oturuma katıldıkları düşünülebilir. Ayrıca Mustafa Çokay ve Alimcan G. İbrahimov'un da oturuma katıldığını bilmekteyiz. Müslüman Sosyalist Fraksiyonu, farklı renklerdeki sosyalistleri birleştiren partiler üstü bir fraksiyondur. M. Fuad Tuktarov ve Şakir Z. Muhamediyarov, Es-Erlerin lideri Viktor

⁵² Protasov, Step okrugdaki milletvekili kontenjanını 14 olarak vermektedir. Abdulvahap Kara, Kurucu Meclis seçimlerinin sadece Semireçi ve Fergana oblastlarında yapılabildiğini, seçimlerde Şura-i İslamiye listelerinin Şura-i Ulema listelerine üstünlük sağladığını, Fergana oblastında Şura-i İslamiye'nin seçimi kazanan adayları arasında Mustafa Çokay, Ubeydullah Hoca, Hidayetbek Yörgülü ve Vadim Çaykin'in olduğunu yazmaktadır. Nasırhan Töre, Şura-i Ulema listesinden kazandı. Ubeydullah Hoca'nın adına kazanan milletvekilleri arasında rastlanmamıştır. "Spiski Çlenov Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya"; Lebson, *Polojeniy e Viborah v Uçreditelnoye Sobraniye*, 12-14; Spirin, *Rossiya 1917 god*, 324-328; Abdulvahap Kara, *Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi* (İstanbul: Da yayıncılık, 2002), 119-120; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 295.

⁵³ Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 282.

⁵⁴ Vişnyak, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 183.

⁵⁵ Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 283.

Mihayloviç Çernov'un politik çizgisini desteklediler. Sovnarkom'la mücadeleye giriştiler.⁵⁶

Kurucu Meclis'e otuzdan fazla halkın temsilcisi seçildi. Arşivde saklanan milletvekili listelerinde etnik aidiyet bilgileri yazılı olmamasına rağmen yaklaşık olarak tespit edilen etnik aidiyet dağılımı; 372 Velikorus, 138 Ukrayn, 81 Yahudi, 18 Kazak Türkü, 16 Ermeni, 15 Tatar, 15 Belarus, 15 Leton, 14 Polonyalı, 13 Azerbaycan Türkü, 12 Gürcü, 9 Eston, 8 Başkirt, 6 Özbek, 6 Alman, 5 Çuvaş, 5 Moldovan, 2 Oset, 2 Laz, 1 Kırım Tatarı, 1 Karakalpak Türkü, 1 Tacik, 1 Fars şeklindedir. Milletvekillerinin yaklaşık %48'i Velikorus, %18'i Ukrayn idi. En az 300 Rus milletvekili (%80) Velikorus guberniyalarından, geriye kalanlar gayri Rus guberniyalar ve cephelerden seçildiler.⁵⁷

Bolşevik yanlısı Kızıl Muhafızlar ve denizciler, Kurucu Meclis'in korunması gerekçesiyle Tavrida Sarayı'na getirildi. Petrograd Garnizonu'nda askerî hazırlık yapıldı. Bolşevik ve Sovyet aleyhtarları aynı günün sabahında bir gösteri düzenlediler, ancak onlara ateş açıldı. 21 gösterici öldü ve pek çok yaralanan oldu. Kurucu Meclis'in ilk ve tek oturumu 5 Ocak 1918 tarihinde öğleden sonra saat dörtte Tavrida Sarayı'nda başladı. Bölgelerdeki iktidar mücadelesi dolayısıyla milletvekillerinin çoğunun Petrograd'a gelişi gecikti. Oturuma yeter sayının biraz fazlası olan 410 milletvekili katıldı. Merkez Es-Erler, Bolşevik ve Sol Es-Erler milletvekilleri çoğunluğunu oluşturdu (155 milletvekili-%38,5).⁵⁸ Salonda Müslüman milletvekilleri, Es-Erler Fraksiyonu'nun sol tarafına yerleştiler.⁵⁹

İşçi, Asker ve Köylü Vekilleri Sovyeti Yürütme Komitesi adına oturumu açmakla

⁵⁶ Protasov makalesinde, Müslüman Sosyalist Fraksiyonu'nun 7 milletvekili tarafından kurulduğunu belirtmekte, fraksiyona katılanları Ahmet T. Salihov, İzetullah V. İlyasov, Ahmetcan M. Muhametdinov, Şerifcan H. Sunçalıyas, Şakir Z. Muhamediyarov, M. Fuad Tuktarov, Samigulla V. Salehov olarak sıralamaktadır. 6-7 Ocak tarihlerinde onlara Şerif A. Manatov, Mollanur Vahitov, Alimcan G. İbrahimov ve Muhitdin G. Ahmerov'un katıldığını yazmaktadır. Tamara Yusufovna Krasovitskaya, Alimcan G. İbrahimov'u fraksiyon üyesi olarak tanımlamaktadır. Alimcan G. İbrahimov'un oturuma katıldığı bilindiğine göre fraksiyona meclis ilga olduktan sonra katılmış olabilir. Protasov, kitabında fraksiyonun önemli kişileri arasında İlyas S. Alkin'i de saymakta ancak makalesinde kurucular arasında onun adını vermemektedir. Genel kanı Mollanur Vahitov ve Şerif Manatov'un Kurucu Meclis dağıtıldıktan sonra Petrograd'a geldikleri yönündedir. Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 283, 290; Protasov, "Deputatı Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya," 92; Tamara Yusufovna Krasovitskaya, "Federalizm Turkskih Elit v Modernistskih i Bolşevistskih Shemah," *Mir Bolşogo Altaya* 5/2 (2019): 268-269; Habutdinov, "Musulmane-Tatarı i Vıborı vo Vserossiiskiy Parlament,"; Kara, *Türkistan Ateşi*, 119; Taymas, *1917'den 1919'a Rus İhtilalinden Hatıralar*, 102-103.

⁵⁷ *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 116-138; "Alfavitnyy Spisok Çlenov Uçreditelnogo Sobraniya,"; "Spiski Çlenov Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya,"; Protasov, "Deputatı Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya," 88-89.

⁵⁸ Protasov, 27 Aralık tarihli Es-Erler Fraksiyonu'nun verilerine göre, Petrograd'da 495 milletvekili olduğunu yazmaktadır. Alexander Rabinowitch, 400'e yakın milletvekilinin oturuma katıldığını bildirmektedir. 28-29 Kasım gecesi yapılan Sovnarkom toplantısında Troçki'nin raporunun ardından Kadet Partisi üyeleri karşı devrimci bir halk ayaklanması örgütledikleri bahanesiyle halk düşmanı ilan edilmişler. Oturuma katılmadılar. Bu dönemde Rus Kazaklarından Ataman Aleksandr İlyiç Dutov ve Bolşevik Samuil Moiseevič Tsvilling Ural'da; Ataman Aleksey Maksimoviç Kaledin ve Bolşevik Vladimir Aleksandroviç Antonov-Ovseenko Don Bölgesi'nde savaş halindeydiler. "Çlenı Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya," Erişim Tarihi: 17.10.2020 http://www.hrono.ru/biograf/bio_u/uchredit.php; Alexander Rabinowitch, *Bolşevikler İktidarda Petrograd'da Sovyet Yönetiminin İlk Yılı*, Çev. Can Saday, Hakkı Başgüney, Nihan Elmas (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 89, 115-122; Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 293-294.

⁵⁹ Vişnyak, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 187-192.

görevlendirilen Sverdlov, komitenin deklarasyonunu okuyarak Kurucu Meclis'in bunu kabul etmesini talep etti. Bu deklarasyona göre, Rusya'nın İşçi, Asker ve Köylü Vekilleri Sovyetleri Cumhuriyeti olduğu ilan edilmeli, merkezî ve yerel bölgelerde iktidar Sovyetlere bırakılmalıydı. Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili olarak Kurucu Meclis'ten, gizli antlaşmaları reddetmesi, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı temelinde her ne pahasına olursa olsun devrimci önlemlerle ilhaksız ve tazminatsız demokratik barışa ulaşması, orduda savaştan işçi ve köylülerin dost olmalarının sağlanması politikalarının benimsenmesi istenmekteydi. Ayrıca Sverdlov meclis başkanının seçilmesini teklif etti. Es-Erler Partisi'nin adayı Viktor Mihayloviç Çernov, Bolşevikler ve Sol Es-Erlerin adayı Maria Aleksandrovna Spirinodova oldu. Seçimleri, 244 lehte, 151 aleyhte oyla Çernov kazandı.⁶⁰

Başkan seçilen Çernov konuşmasında, Kurucu Meclis'in Rus halklarının birliğini temsil etmesi dolayısıyla eskiden sıkıntı çeken halkların artık durumunun düzeleceğini belirtti. Özellikle bu halklar arasında Ukraynlar, Don Kazakları, Müslümanlar ve Yahudileri saydı. Müslümanlar, diğer halklar gibi kendi egemen haklarının Kurucu Meclis tarafından kabul görmesine sevinebilirlerdi. Daha sonra oturum gündeminde Merkez Yürütme Komitesi'nin deklarasyonunun mu yoksa Es-Erler Partisi'nin öne sürdüğü Birinci Dünya Savaşı'na son verecek barış, köylülerin toprak sorunu ve devletin idare şeklinin mi görüşüleceği yönünde oylama yapıldı. Es-Erlerin gündem maddeleri kabul edildi (237 lehte, 146 aleyhte oy).⁶¹ Müslüman milletvekillerinin çoğunluğunun, meclis başkanlığı seçimlerinde, gündem maddelerinden hangisinin görüşüleceğine dair yapılan oylamada, Kurucu Meclis'in açılışı öncesi göstericilere ateş açılmasının soruşturulması ve suçluların tespitine yönelik komisyon kurulması teklifinde Es-Erlerle birlikte hareket ettiğini düşünebiliriz.

Ayrıca Ahmet T. Salihov, meclis oturumunda Müslüman Sosyalist Fraksiyonu adına bir deklarasyon sundu. Konuşmasında, Kerenski'nin hükümet politikasının Halk Komiserleri Sovyeti Başkanlığı tarafından ortaya koyulan Ekim Devrimi için elverişli şartlar yarattığını, sosyalist düzene yaklaşma temellerinde köklü reformlar ve savaşın bitmesine yönelik çeşitli önlemler alan yeni iktidarın önemli problemlerin karşısında yetersiz olduğunu belirtti. Sovnarkom'un politikası, gayri Rus halkların özgür gelişimini ve millî yaratıcılığını tam olarak gerçekleştirilmede güçsüz görünmekteydi. Eğer barış teklifleri savaştan devletlerin emperyalist çevrelerinde dirençle karşılaşırsa galibiyet olmaksızın genel demokratik barış antlaşması imzalanması için Kurucu Meclis tarafından aktif adımların atılması, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kendine özgü millî, ekonomik, günlük, etnografik, dinî şartlar göz önünde bulundurularak sosyal ve ekonomik önlemlerin hayata geçirilmesi, toprak sorununun çözümlenmesi, Rusya'nın

⁶⁰ *Uçreditelnoye Sobraniye Stenografiçeskiy Otçet*, 3-8. Kurucu Meclis oturum tutanağının tam hali yoktur. O dönemde arşivde (*Arhiv Oktyabrskoy Revolyutsii*) korunan daktiloyla yazılmış oturum tutanağında bazı atlamalar mevcuttur. Bu tutanağın haricinde az sayıda bölük pörçük daktiloyla yazılmış tutanak sayfaları vardır -ki bu sayfalar sayesinde ilk tutanak nüshasının bazı boşlukları doldurulabilmektedir. Kurucu Meclis oturum tutanağı, 1918 yılında yayımlandı. Bu tutanağın kapağında "Kurucu Meclis Başkanı'nun emrine göre" yayımlandığı yazılıdır. Yayımlandığında da bazı ekleme ve düzeltmelere maruz kaldı. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 27.

⁶¹ *Uçreditelnoye Sobraniye Stenografiçeskiy Otçet*, 3-8, 12-13, 26-28, 57, 61-63.

federatif bir cumhuriyet olarak kabulü, Kurucu Meclis'in kurulan İtil, Güney Ural, Türkistan vd. otonomileri dahil kurulacak olan otonom yapıları onaylaması ve millî orduların kurulması taleplerinde bulundu.⁶² Barış görüşmeleri esnasında protesto amacıyla Bolşevikler ve Sol Es-Erlere milletvekilleri oturumu terk ettiler. Onlara Müslüman milletvekillerinden Alimcan G. İbrahimov katıldı.⁶³

Müslüman Sosyalist Fraksiyonu adına Şerifcan H. Sunçalyas barış meselesinde, barışa yaklaşma adımlarının yetersiz olduğunu ve istenilen sonuçlara henüz götürmediğini göz önünde bulundururken Merkez Yürütme Komitesi'nin bu konudaki kararına tamamen katıldıklarını ve onları destekleyeceklerini belirtti. Oturumun zorla sonlandırılmak istenmesi yüzünden Es-Erlerin eğilimini yansıtan toprakların sosyalizasyonu, müttefik devletlere demokratik barış antlaşması şartlarının ortak belirlenmesi çağrısı ve Rusya'nın demokratik federatif bir cumhuriyet olması kararları tartışılmadan hızlı bir şekilde kabul edildi. Bir sonraki oturum 6 Ocak saat 17:00'da toplanacaktı. Ancak bu gerçekleşmedi.⁶⁴ Müslüman milletvekillerinin tam olarak sayılarını tespit edemesek de barış maddesi hariç diğer oylamalarda Es-Erlere katıldıkları öngörülebilir. Böylece barış şartları konusunda Es-Erlerin çizgisinden ayrılmış oldular. Merkez Yürütme Komitesi'nin 6 Ocak tarihli oturumunda, Kurucu Meclis'in iktidarı Sovyetlere devretmemesi ve Sovyet Cumhuriyeti'yle her türlü bağlantısını koparması yüzünden ilga edilmesi yönünde bir karar alındı.⁶⁵

Stalin'in bu dönemde bazı Müslüman milletvekilleriyle görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Ancak bunların içeriğiyle ilgili çelişkili bilgiler vardır. Bunun yanı sıra özellikle Sadrettin N. Maksudov'la görüşmeler hakkında da yeterli bilgi yoktur. Ahmet Salihov ise Rusya Müslümanları İkinci Kongresi'ndeki siyasi duruşuyla Lenin'in dikkatini çekmişti. 25 Aralık 1917 tarihli *Yıldız Gazetesi*'nde yayımlanan habere göre, Petrograd'da Milliyetler Halk Komiseri Stalin ve Millî Şura başkanı Salihov arasında görüşmeler başlamıştı. Salihov, Müslümanların ağırlıklı olarak yaşadıkları bölgelerde etno-kültürel, sosyal ve dinî özelliklerin dikkate alınmasını, Rusya'nın İdil, Güney Ural ve Türkistan gibi otonomilerden oluşan federatif bir cumhuriyet olarak kabul edilmesini talep etmişti. Stalin de Rusya'daki bütün Müslüman halkların başkanlığı anlamına gelen Sovyet Komiserliği'ne başkanlık etmesini teklif etmişti. Onun yardımcısı, Müslüman bir sosyalist olabilirdi. Salihov, meseleyi İdil-Ural Millî Meclisi ve Millî Şura üyeleriyle görüştü. Sadrettin N. Maksudov, ona Stalin'in teklifini kabul etmesini önerdi.⁶⁶ Ancak Stalin'in teklifi İdil-Ural Millî Meclisi tarafından reddedildi. Teklif kabul edilseydi Millî Şura,

⁶² *Uçreditelnoye Sobraniye Stenografiçeskiy Otçet*, 49-51.

⁶³ Taymas, *1917'den 1919'a Rus İhtilalinden Hatıralar*, 102-103; Habutdinov, "Musulmane-Tatarı i Vibori vo Vserossiiskiy Parlament," Krasovitskaya, Alimcan G. İbrahimov'un Stalin'le olan görüşmesinden sonra Bolşeviklerle birlikte Kurucu Meclis oturumunu terk ettiğini yazmaktadır. Krasovitskaya, "Federalizm Turkskih Elit," 268.

⁶⁴ *Uçreditelnoye Sobraniye Stenografiçeskiy Otçet*, 88, 98-100. Protasov, Müslüman Sosyalist Fraksiyonu'nda parçalanma meydana geldiğini, Başkırt Sunçalyas'ın Merkez Yürütme Komitesi'nin deklarasyonuna katıldığını yazmaktadır. Sunçalyas'ın konuşması, fraksiyon adına sadece barışla ilgili meseledeki tutumlarını açıklamaları şeklinde anlaşılmıştır. Protasov, *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 316.

⁶⁵ *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*, 145-146.

⁶⁶ Krasovitskaya, "Federalizm Turkskih Elit," 267.

Milliyetler Halk Komiserliği'ne bağlı Müslüman Komiserliği'yle birleşecekti.⁶⁷ Ahmet Salihov, bazı Tatar gazetelerinde Sovnarkom'a hitaben yayımladığı cevabında, Müslümanların böyle tek taraflı bir hükümeti kabul etmeyeceklerini belirtti.⁶⁸

Lenin'in tavsiyesi üzerine Alimcan G. İbrahimov, Mollanur Vahitov ve Şerif A. Manatov, Kurucu Meclis'in Müslüman milletvekilleriyle görüşmeler gerçekleştirmeye devam ettiler. Vahitov, Kurucu Meclis'in dağıldığı 6 Ocak günü Petrograd'a ulaştı. Aynı gün Alimcan G. İbrahimov'la buluştu ve Stalin'in Müslüman Komiserliği kurmak teklifini görüştüler. Ahmet Salihov'u komiserliğin başkanı olmak konusunda ikna ettiler. Mollanur Vahitov, Alimcan G. İbrahimov, Şerif A. Manatov ve Ahmet Salihov, 7 Ocak'ta Lenin ve Stalin'le buluştular. Ancak daha sonra Salihov, diğerleriyle birlikte Sovyet iktidarına katılmaya cesaret edemedi. 17 Ocak 1918 tarihinde Lenin'in imzaladığı kararnameyle Milliyetler Halk Komiserliği'ne bağlı olarak Müslüman Komiserliği kuruldu. Başkanlığına Mollanur Vahitov getirildi. Alimcan G. İbrahimov ve Şerif A. Manatov da bu komiserlikte görev aldılar.⁶⁹ Böylece Bolşeviklerle çalışan bir Müslüman grubu ortaya çıktı. Diğer sosyalist ve milliyetçi aydınlar, Kurucu Meclis'in dağıtılması sonrası şiddetlenen iç savaşta Bolşeviklere karşı mücadele ettiler. Millî otonomilerin savunulmasında Kurucu Meclis'in kabul ettiği federasyon kararı başlıca dayanak noktası oldu. Petrograd'dan dönen Azerbaycan Türkü Kurucu Meclis milletvekilleri, Tiflis'te toplanan Transkafkasya Seymi (Meclisi)'ne katıldılar. Bu seym, 22 Nisan 1918 tarihinde bölgenin Rusya'dan ayrıldığını bildirerek Tiflis merkezli Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti'ni kurdu.

Sonuç

Yerel millî kongrelerde görüşülen konulardan birisi olmakla birlikte Kurucu Meclis seçimlerine hazırlık ve taktiksel birlik sağlama düşüncesi, 1-11 Mayıs ve 21-31 Temmuz 1917 tarihleri arasında toplanan Rusya Müslümanları Kongrelerinde görüşülen önemli konulardan bir tanesi oldu. Bu kongrelerde oyların parçalanmasını önlemek, meclise girecek milletvekili sayısını arttırmak, alınacak kararlarda söz sahibi olmak için bölgelerde tek seçim listesi oluşturmak ve gerekirse sosyalist partilerle blok kurmak kararları ön plana çıktı. Yine kadınlara bütün siyasi haklarda erkeklerle eşitlik sağlanması, seçme ve seçilme haklarının verilmesi avantaj sağlayacak bir adım olmuştur. Geçici Hükümet döneminde genel olarak seçim yasasının hazırlanması, hükümet krizleri ve yerel yönetimlerde seçimlerin yenilenmesiyle bağlantılı gecikmeler yüzünden seçimler yapılamadı. Bolşevikler, devrimden önceki demokratik pozisyonlarına dönmek istediklerinden, halkın çoğunluğunun onları desteklediklerine inandıklarından, kendi iktidarlarını güçlendirmek ve halkla olan bağlantılarını koparmamak için Kurucu Meclis sloganına sahip çıktılar.

⁶⁷ Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, 246.

⁶⁸ Krasovitskaya, "Federalizm Turkskih Elit," : 267-268.

⁶⁹ Krasovitskaya, "Federalizm Turkskih Elit," : 269-270; Taymas, *1917'den 1919'a Rus İhtilalinden Hatıralar*, 102-103. Habutdinov, toplantının Stalin ve fraksiyon üyeleri arasında yapıldığını, İbrahimov, Vahitov ve Manatov'un ikna etmeye çalıştığı Salihov'un Müslüman Sosyalist Fraksiyonu'nun pozisyonunda kalmayı tercih ettiğini; Nadir Devlet, Müslüman Komiserliği kurulduktan sonra Stalin'in Moskova'daki Müslüman Merkez Şurası'nı kendi tarafına çekmeye çalıştığını yazmaktadırlar. Habutdinov, "Musulmane-Tatarı i Vibori vo Vserossiiskiy Parlament,"; Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, 257-258.

Geçici Hükümet döneminde seçim yasasını hazırlamak için kurulan Özel Komite'nin çalışmaları esnasında Rusya genelinde 82 seçim bölgesinde 20 yaş ve üzeri 90 milyondan fazla kişinin oy kullanacağı hesap edildi. Toplam 815 milletvekili seçilecekti. 82 seçim bölgesinin yarısından çoğunda 12-14 Kasım 1917 tarihleri arasında seçimler zamanında yapıldı. Genel olarak seçimler 3 aydan fazla sürdü. Ancak Ekim Devrimi sonrasında çeşitli sebeplerle seçimlerin ertelendiği, yapılırsa bile sonuçların alınamadığı ya da seçimlerin hiç yapılamadığı bölgelerin başında Batı Türkistan oblastları geldi. Seçim sonuçlarına göre, milliyetçi-sosyalist, Tatar-Başkırt listeleri ya da sadece Türklerin liste çıkardığı bölgelerde bile kendi aralarında farklı milletvekili aday listeleri çıkardıkları, sosyalist partilerle beklentilerin aşağısında sadece üç bölgede gayri Ruslarla ittifak yaptıkları, Türklerin çoğunlukla kendi aday listelerini tercih ettikleri görüldü. Türklerin oy kullandıkları bölgelerde kendi listeleri kazanmadıysa genellikle seçimleri Es-Erler Partisi kazandı. Türk seçmenler, Rus partilerinden birini tercih ettilerse büyük ihtimalle Es-Erler Partisi'ne oy vermiş olabilirler. Seçimlerin hiç yapılamadığı yerler hariç aralarında gayri Türk Müslüman milletvekilleri ve Müslüman listesinde olmayan Türk milletvekilleri de dahil edilmekle birlikte 68 milletvekili Kurucu Meclis'e girmeye hak kazandı. Ancak sadece 11 tanesinin meclis oturumuna katıldığı tespit edilebildi. Petrograd'da buluşan 8 milletvekili, 5 Ocak 1918 tarihinde Müslüman Sosyalist Fraksiyonu'nu kurdular. Fraksiyonun bu şekilde isimlendirilmesi ve seçimlerde ortak liste kararına rağmen farklı listelerin çıkarılması yüzünden bütün milletvekillerinin bu fraksiyonda toplanma olasılığı düşük görünmekteydi. 17 Ocak 1918 tarihinde yayımlanan kararnameyle, bazı fraksiyon milletvekillerinin katılımıyla Milliyetler Halk Komiserliği'ne bağlı Müslüman Komiserliği kuruldu. Bir kısım Türk milletvekilleri ise iç savaş esnasında Samara'da kurulan Kurucu Meclis Üyeleri Komitesi'yle (KOMUÇ) birlikte Bolşeviklere karşı mücadele etmeyi tercih etti.

* * *

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatışması yoktur.

* * *

KAYNAKÇA

2-iy Vserossiiskiy Musulmanskiy Syezd Musulmanskaya Fraktisiya v Uçreditelnom Sobranii Reç Ahmeda Tsalikova. Kazan: Lito-Tipografiya T-vo Umid B. Haritonova, 1917.

"Alfavitny Spisok Çlenov Uçreditelnago Sobraniya." Tsentralniy Gosudarstvenniy Arhiv Oktyabrskoy Revolyutsii i Sostsialistiçeskogo Stroitelstva SSSR. Fond. Kantselyariya Tavriçeskogo Dvortsa Rossiiskoy. Opisi. 1917-1918 gg. 2-13. Erişim Tarihi: 4.10.2020 <https://www.prilib.ru/item/465804>.

Bigi, Musa Carullah. *Islahat Esasları*. Petrograd: Tipografiya M. A. Maksudova, 1915.

Bigiyef, Musa. *Umum Rusya Müslümanlarının Üçüncü Resmi Nedveleri*. Kazan: Lito-Tipografiya T-vo Bratya Karimovi, 1906.

Carr, Edward Hallett. *Bolşevik Devrimi 1917-1923*. Çev. Orhan Suda. C. 1. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

- Çalışkan, Ülkü. "Geçici Hükümet ve Rus Kurucu Meclisi Seçim Hazırlıkları." *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 4 (2020): 36-54.
- Çalışkan, Ülkü. *Rusya İmparatorluğu'nda Anayasal Demokrat Partisi'nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2019.
- "Çlenı Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya" Erişim Tarihi: 17.10.2020 http://www.hrono.ru/biograf/bio_u/uchredit.php.
- Devlet, Nadir. *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi 1917-1919)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Devlet, Nadir. *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: TTK, 1999.
- Devletşin, Tamurbek. *Sovyet Tataristanı*. Çev. Mehmet Emirhan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Fayzrahmanov, Ayrat Şamileviç. "Voprosı Federativnogo Ustroistva Rossii v Reşeniyah Natsionalnih Syezdov v 1917 g." *Vestnik TGU* 7/87 (2010): 255-259.
- Gözler, Kemal. *Kurucu İktidar*. Bursa: Ekin Basın yayın Dağıtım, 2016.
- Gündoğdu, Abdullah. "İki Devrim Arasında Rusya'da Siyasi Katılım ve Türkler." *XVI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (20-24 Eylül 2010)*. (2015): 1-32.
- Habutdinov, Aydar Yuryeviç. "Musulmane-Tatarı i Viborı vo Vserossiiskiy Parlament." Erişim Tarihi: 11.10.2020 <http://islamrf.ru/news/analytics/politics/120>.
- Hayit, Baymirza. *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*. Ankara: TTK, 1995.
- Hekimoğlu, Vecihi Sefa Fuat. "Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1-11 Mayıs 1917)." *Türk Dünyası Araştırmaları* 169 (Ağustos 2007): 1-12.
- İshakov, Salavat Midhatoviç. "Obşestvenno-Politiçeskaya Jizn Petrogradskih i Moskovskih Musulman Vesnoy 1917-Vesnoy 1918 g." *Peterburgskih İstoriçeskih Jurnal* 1 (2014): 121-136.
- Kara, Abdulvahap. *Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*. İstanbul: Da yayıncılık, 2002.
- Krasovitskaya, Tamara Yusufovna. "Federalizm Turkskih Elit v Modernistskih i Bolşevistskih Shemah." *Mir Bolşogo Altaya* 5/2 (2019): 260-279.
- Lebenson, Aleksey Georgiyeviç. *Polojeniyе o Viborah v Uçreditelnoye Sobraniye Tekst Zakona i Obyasnitelniya Zameçaniya*. Moskva: Knigoizdatelstvo Universalnaya Biblioteka, 1917.
- Lenin. "Tezısı ob Uçreditelnom Sobranii." *Polnoye Sobraniye Soçineniy* 35. Moskva: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, 1974.
- Leontyev, Yaroslav. "Partiya Levih Sotsialistov-Revolyutsiyonerov (İnternatsionalistov)." *Politiçeskiye Partii Konets XIX-Pervaya Tret XX Veka*. Moskva: ROSSPEN, 1996: 419-424.
- Protasov, Lev Grigoryeviç. "Deputatı Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya: Etnonatsionalniy Aspekt." *Nauçniye Vedomosti* 1 (41). Vıpusk 5 (2008): 88-94.
- Protasov, Lev Grigoryeviç. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye İstoriya Rojdeniya i*

- Gibeli*. Moskva: ROSSPEN, 1997.
- Protokolı Tsentralnogo Komiteta Konstitutsionno-Demokratiçeskoj Partii 1915-1920 gg.* T. 3 Moskva: ROSSPEN, 1998.
- Rabinowitch, Alexander. *Bolşevikler İktidarda Petrograd'da Sovyet Yönetiminin İlk Yılı*. Çev. Can Saday, Hakkı Başgüney, Nihan Elmas. İstanbul: Yordam Kitap, 2016.
- Rubinşteyn, Nikolay Leonidoviç. *k İstorii Uçreditelnogo Sobraniya*. Moskva: Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomiçeskoye İzdatelstvo, 1931.
- Rusyada Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*. Haz. İhsan Ilgar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Rusyadaki Siyasi Fırkalar ve Onların Programları*. Akmesid: Kırım Ocağı Matbaası, 1917.
- Sadıgov, Ramin. "Rusya Kurucu Meclisi: Tarihi Gelişimi ve Bolşevikler Tarafından Feshi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016): 906-920.
- Salavat Midhatoviç İshakov. "Gaziz Gubaydullin: Maloizvestniye Epizodi Poliitiçeskoj Jizni 1917 goda." *Turkologiçeskiye İssledovaniya* 2/3 (2019): 51-56.
- Sbornik Program Poliitiçeskih Partii v Rossii*. Petrograd: Sunodalnaya Tipografiya, 1917.
- Spirin, Leonid Mihayloviç. *Rossiya 1917 god iz İstorii Borbu Poliitiçeskih Partii*. Moskva: Mısl, 1987.
- "*Spiski Çlenov Vserossiiskogo Uçreditelnogo Sobraniya*." Erişim Tarihi: 4.10.2020 http://www.hrono.ru/biograf/bio_u/uchredit.php.
- Syezdi i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoj Partii 1915-1917 gg.* T. 3. K. 1 Moskva: ROSSPEN, 2000.
- Şaveko, Natalya Anisimovna. *Oktyabrskaya Revolyutsiya i Uçreditelnoye Sobraniye*. Moskva, Leningrad: Moskovskiy Raboçiy, 1928.
- Tamarin, Aleksandr. *Musulmane na Rusi*. Moskva: İzdaniye D. Ya. Makovskogo, 1917.
- Taymas, Abdullah Battal. *1917'den 1919'a Rus İhtilalinden Hatıralar 1*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 2000.
- Togan, Zeki Velidi. *Hatıralar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Uçreditelnoye Sobraniye Stenografiçeskiy Otçet*. peçataetsiya po rasporyajeniyu pedsatelya Uçreditelnogo Sobraniya. Petrograd: Tipografiya Arend. Akts. O-va Dom Peçati, 1918.
- Vişnyak, Mark Veniaminoviç. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*. Sost. A. N. Meduşevskiy. Moskva: ROSSPEN, 2010.
- Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye*. Tsentrarhiv 1917 god v Dokumentah i Materialah pod red. M. N. Pokrovskogo i Ya A. Yakovleva. pod. k peçati İ. S. Malçevskiy. Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoye İzdatelstvo, 1930.
- Znamenskiy, Oleg Nikolayeviç. *Vserossiiskoye Uçreditelnoye Sobraniye İstoriya Soziva i Poliitiçeskoj Kruşeniya*. Leningrad: İzdatelstvo Nauka, 1976.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE STRATEJİK BİR İŞ BİRLİĞİ: RUS-HİNT İLİŞKİLERİ*

 Büşra YENGEÇ ERSİN^a

Öz

Rus-Hint ilişkileri çok eski dönemlere dayanmakla birlikte, diplomatik olarak Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde başlamıştır. İlişkilerde o dönemden sonra oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle ekonomik, teknik, askeri iş birliği anlamında olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. İki ülke, karşılıklı ziyaretleri ile ilişkileri canlandırmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki ilişkiler ise Hint lider Nehru dönemi ile başlayıp, SSCB'nin dağılına kadar devam eden süreci içinde barındırmaktadır. Bu dönemde meydana gelen, Hindistan'ın yaşadığı problemlere yönelik Rus tarafın tepkileri çok önemli bir nokta olmuştur. Uluslararası sistemde bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkan Hindistan'ın o dönemde en büyük destekçilerinden biri de SSCB'dir. SSCB'nin Hindistan'a Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirdiği yardımlar, Hindistan'ı ayakta tutmaya imkân sağlamış ve bu da ilişkilerde dostane havayı beraberinde getirmiştir. İlişkilerdeki bu dostluk havası ilerleyen dönemlerde çeşitli konularda stratejik anlamda hamle yapabilmelerini sağlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi öncesinde Hindistan'a yerleşen komünist fikirler, zamanla farklı görüşlere dönüşse de tarihsel açıdan hem halk hem de Hint liderler nezdinde önemli etkiler bırakarak sonraki dönemlere de bu etkilerin taşınmasına neden olmuştur. Bu makale Rus-Hint ilişkilerini Soğuk Savaş dönemine odaklanarak özetlemeyi amaçlamaktadır. Bu dönemde gerçekleşen önemli olaylar ve ortaya çıkan iş birliği alanları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Rus dış politikası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Hindistan, Soğuk Savaş.

A STRATEGIC COOPERATION DURING THE COLD WAR: RUSSIAN-INDIAN RELATIONS

Abstract

Although the Russian-Indian relations date back to ancient times, it started diplomatically with India's declaration of independence during the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). There have been significant developments in relations since then. Positive developments, especially in terms of economic, technical and military cooperation, have occurred. The two countries have tried to stimulate relations through mutual visits. Relations

* Bu makale yazarın Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ danışmanlığında hazırladığı "Hint-Rus İlişkileri: Sömürgecilikten Soğuk Savaş Sonrasına", (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2020) adlı yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir.

^a Doktora öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, busraersin@trakya.edu.tr

during the Cold War period include the process that started with the Indian leader Nehru period and continued until the dissolution of the USSR. The reaction of Russia to the problems experienced by India during this period has been a crucial point. One of the biggest supporters of India, which emerged as an independent country in the international system, was the USSR at that time. The aid provided by the USSR to India during the Cold War enabled India to survive, and therefore, this created a friendly atmosphere in the relations of two countries. This atmosphere of friendship in the relations enabled them to take strategic steps on various issues in the following periods. Even though the communist ideas that settled in India especially before the Cold War period turned into different opinions over time, they significantly affected both the public and Indian leaders historically and caused these effects to be carried over to the following periods. The purpose of this article is to summarize Russian-Indian relations in the Cold War Era. The important events that took place during this period and the areas of cooperation that emerged are discussed.

Keywords: History of Russia, Russian foreign policy, Soviet Union, India, Cold War.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РОССИИ И ИНДИИ В ПЕРИОД ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

Россия и Индия — страны, связанные давними отношениями. Они уходят корнями в древние времена, но дипломатические отношения начались в период Союза Советских Социалистических Республик (СССР), когда Индия обрела независимость. Отношения двух стран менялись в зависимости от взглядов лидеров, находившихся у власти, но вместе с тем продолжали набирать обороты. В особенности положительные сдвиги можно было наблюдать в сфере экономического, технического и военного сотрудничества. Очень важным моментом стала реакция российской стороны на проблемы, с которыми Индия столкнулась во времена Холодной войны. СССР был одним из самых больших сторонников независимой Индии. Помощь, которую он оказал ей в этот период, позволила выжить и внесла в отношения атмосферу дружбы. Эта атмосфера позволила России и Индии в дальнейшем сделать стратегические шаги по различным направлениям. Несмотря на то, что взгляды на коммунистические идеи, которые появились в Индии еще до периода Холодной войны, со временем изменились, они оказали важное влияние как на простых людей, так и на индийских лидеров. Перемены в глобальной системе способствуют переходу отношений двух стран от стратегического сотрудничества к стратегическому партнерству. Сегодня Россия и Индия, учитывая баланс сил и руководствуясь собственными интересами, дальновидно стремятся делать шаги в этом направлении. В исследовании рассматривается период Холодной войны — период наибольшего углубления двусторонних отношений. В статье уделяется внимание важнейшим событиям, произошедшим в этот период, и возникшим направлениям сотрудничества.

Ключевые слова: История России, внешняя политика России, Союз Советских Социалистических Республик, Индия, Холодная война, Сотрудничество.

Giriş

Rus ve Hint ilişkileri, çok uzun bir geçmişe dayanmakta olup, kendi içinde yaşadığı dönüm noktaları ile inişli ve çıkışlı dönemlerden geçmiştir. İlişkilerinin daha da eskiye dayanmasıyla birlikte, Hindistan ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin en önemli iletişiminin, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde başladığını söylemek yerinde olacaktır. Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi, 1857 yılına kadar uzanmaktadır. 1917 yılı ise bu mücadelede önemli bir dönemdir. Çünkü Hindistan'ın ruhani lideri Mahatma Gandhi dönemi ile artmaya başlayan milliyetçilik, kendi bağımsızlığına kavuşmak isteyen Hindistan'ı, bu mücadeleye daha da inandırmaya başlamıştır. Kendi içinde birçok hareketi barındıran bağımsızlık mücadelesi çeşitli süreçlerden geçmiştir. Bağımsızlık Hareketi, sömürge karşıtı olarak başlayıp, 1930'lardan sonra sosyalist bir yönelim içerisine girmiştir. Burada SSCB'nin etkisi kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki SSCB ve elçileri aracılığıyla bölgede komünist hareketler yaygınlaştırılarak bir Hindistan Komünist Partisi bile kurulmuştur. Bolşevik liderlerin büyük Ekim Devrimi ve anti sömürge öngörülleri, Hint ulusçuluğunun artmasında önemli bir rol oynamıştır. İlk sosyalist devletin kurucusu Lenin'in, Hindistan'ın ulusal kurtuluş mücadelesine yoğun ilgi göstermesi ve Hint özgürlük hareketine destek vermesi, Rus-Hint etkileşiminin asıl başlangıcı olmuştur. Bu ilk etkileşim, hemen hemen her alanda iki ülke arasında iş birliği haline dönüşmüştür.¹ İngiliz yönetiminin boyunduruğunda bulunan Hindistan ile SSCB arasındaki ilişkiler bu dönemde sosyalist etkileşimler aracılığıyla şekillenmiştir. Bu dönemde, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde SSCB'den aldığı destek, İngiliz yönetiminin istihbaratları doğrultusunda belgelerle de ortaya konmuştur.

Bolşevik Devrimi, Hindistan'a ilham olmuştur. Mücadelede en zorlu döneme girildiğinde İngiltere, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesine daha fazla direnmemiş ve 1947 yılında Hindistan bağımsızlığını kazanmıştır. Gelişmeye başlayan Rus-Hint ilişkileri, aynı yıl diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla devam etmiştir. Diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla birlikte birçok alanda ikili ilişkiler de geliştirilmeye başlanmıştır.

Çalışmada Rus-Hint ilişkileri incelenirken aşağıdaki yol haritası izlenmiştir: Öncelikle ilişkilerin dönemlere ayrılarak iki ülke için önemli olayların ortaya konması, konunun daha anlaşılır olması bakımından önemlidir. Dönemlere ayrılmasındaki sebep ise Hint veya Sovyet yönetiminde meydana gelen lider değişikliklerinin iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde farklılıklar yaratmasıdır. Diplomatik ilişkiler, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması ile başladığı için 1947 dönemi başlangıç olarak alınmış ve SSCB'nin dağılına kadar ilişkiler incelenmiştir. Soğuk Savaş dönemine de denk gelen bu süreç çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. İncelenecek olan dönemler, Hindistan'daki yönetim değişiklikleri göz önünde bulundurularak 1947-1964, 1965-1977, 1977-1991 şeklinde gruplandırılmıştır. Sonrasında bu dönemler içerisindeki önemli olay döngüleri ele alınmıştır. Bunlar ise iki ülkenin uluslararası sistemde birbirlerine yönelik nasıl bir tutum sergilediklerini analiz etmek adına seçilmiştir.

¹ Mary Senterla, "Indo-Soviet Relations 1971-1980: A Study Of The Impact Of The Treaty Of Peace, Friendship and Cooperation On Bilateral Relations," (Doktora Tezi, Mahatma Gandhi Üniversitesi, 1991), 1.

Bu çalışmada, detaylı literatür taraması gerçekleştirilmiş ve sonrasında çeşitli kaynaklardan toplanan veriler, nitel içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Çalışmada yararlanılan makalelerin ve kitapların büyük bir çoğunluğu birincil kaynak olarak, çeşitli araştırma merkezlerinin raporları ise ikincil kaynak olarak kullanılmıştır.

1) 1947-1964 Dönemi İlişkiler

Hindistan ve SSCB arasında 1947 yılı ile diplomatik ilişkiler başlamıştır. Ancak birtakım negatif düşünceler iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesine engel olmuştur.² Stalin'in Hindistan'ı İngiliz emperyalizminin bir devamı olarak görmesi, bu dönemde Hindistan hakkında olumsuz düşüncelerin oluşmasında rol oynamıştır. 1947'de Moskova'daki Hint Büyükelçiliği ilk sekreteri olan Kaul, "Ruslar, Hindistan'a renkli gözlüklerinin arkasından baktılar ve Hint gerçeklerini anlamının dışında kaldılar. Onlar için Hindistan henüz bağımsız değil, İngiltere'nin bir uzantısıydı" şeklinde açıklamalarda bulunarak bu düşüncelerin nedenini ortaya koymuştur. Yine bu dönemde Sovyet Komünist Partisi'nin sekreteri Andre Jdanov'un, Hint Ulusal Hareketi gibi hareketlenmelerin, İngiliz ve Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği şeklindeki açıklamaları, Hindistan'ın önemini doğru bir çerçevede değerlendirmelerini engellemiştir.³

Stalin'in, Hindistan'ın İngiliz emperyalizminin bir devamı olduğu düşüncesi devam ederken, 1948'de Hindistan'ın Telegana bölgesinde Komintern tarafından bir komünist ayaklanma gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu sebeple dönemin Hint lideri Nehru, Hindistan Komünist Parti'sini Moskova'nın bir aracı olarak görmeye başlamıştır.⁴ Ayrıca Sovyet basınının da Nehru ve Gandhi gibi liderlere karşı çeşitli ithamlarda bulunması, Hindistan'ın tam bağımsız bir devlet olarak kabul edilememesi, ikili ilişkilerin gelişimini engelleyen diğer faktörler olmuştur.

1953-1964 dönemi ise Hindistan ve SSCB arasındaki ilişkilerde çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemde, ticari ve ekonomik ilişkilerde büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Hindistan, bağımsızlık sonrasında ekonomisindeki Batı'ya olan bağımlılığını azaltmak için SSCB ile ekonomik alanda bir atılım başlatmıştır. Hindistan'a ekonomik yardıma başlayan SSCB, yirmi beş sanayi projesine Sovyet teknolojisi ile destek vermiştir. 1960'lı yıllardan itibaren ise, SSCB, Hindistan'ın savunma ihtiyaçlarını karşılayan en büyük tedarikçisi konumuna gelmiştir. Bu dönemde Hindistan'a, Moskova tarafından gerçekleştirilen yardımların ABD'den bile fazla olduğunu vurgulamak gerekir. Bu periyotta, iki ülke arasındaki gelişmeler özellikle ekonomi ve savunma alanlarında gerçekleşmiştir.⁵ SSCB'den Hindistan'a gerçekleştirilen ithalat yüz kattan fazla artış göstermiş ayrıca Hindistan'daki ortak Hint-Rus merkezlerinde 70.000'e yakın vasıflı işçi eğitilmiştir.⁶

İlişkilerin güçlenmesini sağlayan en önemli adımlardan biri 1955 yılında Nehru'nun Moskova'yı, Kruşçev'in de Hindistan'ı ziyaret etmesi olmuştur. Bu ziyaretlerde

² N. Jayapalan, *Foreign Policy of India* (Hindistan: Atlantic Publishers & Dist, 2001), 152.

³ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 153.

⁴ Senterla, "Indo-Soviet Relations 1971-1980: A Study Of The Impact Of The Treaty Of Peace, Friendship and Cooperation On Bilateral Relations," 17.

⁵ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 160.

⁶ Katherine Foshko, "Re-energising the India-Russia Relationship," *India: Gateway House Research Paper* 3 (2011), 22.

iki ülke birbirlerinin davranışlarından oldukça memnun kalmıştır.⁷ Aynı yıl Hindistan ve SSCB, Bhilai Çelik Tesisi'ni kurmak adına ilk ekonomik anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma, Doğu ülkelerinin tesis inşası için Batı ülkelerinin teknoloji ve finans desteğine ihtiyaç duyduğu bir dönemde iş birliği adına önemli bir gelişmeyi meydana getirmiştir.⁸ SSCB artık Hindistan'ın önemli bir aktör olmaya başlayacağını farkına varmıştır.

Hindistan'ın savunma alanındaki gelişiminin Sovyet donanımı ile desteklenmesi sağlanmıştır. Ayrıca SSCB ile Ranchi Ağır Makine Fabrikası, Barauni Petrol Rafinerisi inşa etme ve Bhilai Çelik Tesisi'ni genişletme anlaşmaları da yapılmıştır.⁹ Ekonomik ve teknik alanda iş birliği çalışmaları devam ederken bu durum, siyasi anlamda da birtakım ortak duruşları beraberinde getirmiştir. Örneğin, SSCB'nin işgali altında bulunan Macaristan için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda demokratik seçimlerle alakalı alınmak istenen bir kararda, Hindistan SSCB ile aynı doğrultuda oy kullanmıştır.¹⁰ Yine ilerleyen yıllarda meydana gelen, Hindistan'ın, ABD'nin destek verdiği Küba'yı ilgilendiren meselelerde yaptığı eleştiriler, SSCB'yi memnun etmiş ve SSCB de Hindistan'ı, Goa ve Keşmir meselelerinde desteklemiştir. Yine dönemin en önemli adımlarından biri de Hindistan'da Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşumudur. Özellikle Nehru'nun da söylemlerindeki barış vurgusu, ilişkilerdeki endişeleri gidermeye başlamıştır. Ele alınan bu dönemde, Goa Krizi ve Çin-Hindistan Savaşı SSCB ile ilişkilerde önemli ayakları oluşturmuştur.

2) Bağlantısızlar Hareketi ve SSCB Faktörü

Bağlantısızlar hareketi, Soğuk Savaş döneminde, Doğu bloku ya da Batı ittifakına kendini dâhil etmeyen ülkelerin, bir araya gelerek oluşturdukları bir uluslararası harekettir. Mısır lideri Nasır, Yugoslavya lideri Tito, Endonezya lideri Sukarno ve Hint lider Nehru, 1961 yılında Belgrad'da bir araya gelerek resmi olarak bu hareketi oluşturmuştur. Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşmasından önce atılan bazı adımlar da mühimdir. Bunlardan birisi de 1955 yılında gerçekleştirilen Bandung Konferansı'dır. "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" ilkesinin benimsendiği konferansta, o dönemki koşullarda katılımcı devletler arasında çıkan anlaşmazlıklar, hareketin oluşmasında aksaklıklar yaratmıştır. Sonrasında, İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan iki kutuplu sistem, bağımsızlığını uzun mücadeleler sonrası kazanmış ülkeler için, eski sömürge dönemine dönmek istememelerinden kaynaklanan korkulara sebep olmuştur. Bu nedenle özellikle Asya ve Afrika ülkeleri bir araya gelme kararı almışlardır. Böylelikle Bağlantısızlar Hareketi çerçevesinde ülkeler, bağımsızlık politikası izleyecekleri, hiçbir askeri ittifaka dâhil olmayacakları ve birbirlerinin ulusal kurtuluş mücadelelerini destekleyecekleri noktasında bazı ilkeler benimsemişlerdir.¹¹

Hareketin önemli liderlerinden biri olan Nehru, kapitalist ve komünist gruplar

⁷ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 157.

⁸ Senterla, "Indo-Soviet Relations 1971-1980: A Study Of The Impact Of The Treaty Of Peace, Friendship and Cooperation On Bilateral Relations," 25.

⁹ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 161.

¹⁰ Anil Kumar, "India's Foreign Policy," *Calicut University*, (2011): 34., Erişim tarihi: 03.04.2021, <http://www.universityofcalicut.info/cuonline/exnotif/ex5437.pdf>.

¹¹ "Bağlantısızlar Hareketi Nedir?," Erişim tarihi: 02.04.2021, <https://www.analizportal.com/baglantisizlar-hareketi-the-non-aligned-movement-nedir>.

arasında bir tercih yapmak zorunda kalmak istemediklerini önemle vurgulamıştır.¹² Nehru'nun dış politikadaki tavrı bağlantısızlıktan yanadır ve 20. yüzyılda Hindistan'ın ilk Başbakanı olarak dış politikasını da bu şekilde yönlendirmeye çalışmıştır.¹³ Ancak 1955 sonrası SSCB ile derin ilişkiler kurulmaya başlanması, Hindistan'ın bölgesel politikalarında birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Hindistan, bağlantısızlık politikasından tamamen vazgeçmemekle birlikte ABD ile güçlenen bir ilişki kurma isteğini de devam ettirmiştir. Ayrıca Hindistan'ın 1962 yılında Çin ile girdiği bir savaşla karşı karşıya kalması, dış politikadaki önceliklerini ulusal güvenliği sağlama olarak değiştirmesine ve SSCB ile yaklaşmasına neden olmuştur.¹⁴ Bu savaşın Hindistan için yarattığı en büyük etkilerden biri de Hindistan'ı Bağlantısızlar Hareketi'nden uzaklaştırmaya başlamasıdır. SSCB ise 1953 yılına gelindiğinde, Bağlantısızlar Hareketi içerisinde olan ülkeler ile iş birliğini geliştirmenin önemini fark etmiştir. SSCB'nin, Çin'in büyük bir komünist güç olarak ortaya çıkma girişimlerinden kaygılanması ve bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle iş birliği geliştirme çabalarının sonuçsuz kalması, Hindistan ile ilişkileri güçlendirmesinin önemini gün yüzüne çıkarmıştır. ABD'nin komünistlere karşı mücadelesine, Bağdat Paktı olarak bilinen Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) ve Güney Doğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO)'nın başarıları da eklenince, SSCB kendini bağlantısız tarafa biraz daha yaklaştırmıştır.¹⁵ Hindistan'ın Bağlantısızlar Hareketi içerisinde oluşu, Pakistan ve Çin ile uyuşmazlıklarında olduğu gibi stratejik alanlarda Sovyet desteğini kabul etmesini mümkün kılmıştır. Stalin'in ölümü ile Batı'nın artan baskısı, Pakistan ile ilişkiler ve ABD-Çin yaklaşması sebebiyle Hindistan, Bağlantısızlar Hareketi içerisindeki konumunu korumak adına, SSCB ile ilişkilerini iyi tutmak için çabalamıştır.¹⁶

1954 yılında Pakistan'ın ABD'den savunma sistemi için yardım istemesi, Hindistan'ın da SSCB'den bu alanda destek istemesine yol açmıştır. Bağlantısız bir Hindistan'da yükselmeye başlayan Amerikan eleştirisi, Sovyet tarafını memnun etmiştir. Nehru'nun aynı yıl Pekin'i ziyaret etmesi ve Moskova ziyareti için SSCB'nin teklifini kabul etmesi, Çin ve Moskova ile yaklaşma isteğinin de belirtisi olmuştur. Bu yaklaşımların ertesinde, Sovyet basınında da artık Hindistan ve liderleri için İngiliz emperyalizmine karşı koyan kişiler olarak iyi şeyler söylenmeye başlanmıştır. Bağdat Paktı ve SEATO gibi oluşumların içinde Hindistan'ın yer almaması, SSCB'de iyi bir izlenim yaratmış ve iş birliğini ilerletmek için daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.¹⁷

Hindistan, başka ülke topraklarında bulunan yabancı güçlerin varlığından rahatsızlığını sıklıkla dile getiren bir ülke olmuştur. Özellikle bağlantısız grubunda olan ülkelere gerçekleştirilen dış müdahalelere çoğunlukla karşı çıkmıştır. 1979 Afganistan müdahalesi ile Sovyet tarafına karşı rahatsızlığını dile getiren Hindistan, Brejnev'in Asya

¹² F. Murat Özkaleli, "Küresel Sosyete Ülkeleri ve Ötekileştirilmiş Avamlar: İnşa Edilmiş Egemenlik Kavramı Üzerine 3. Dünyacılığın Bir Eleştirisi," *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 41 (2009): 15.

¹³ Erhan Özyaşar, "Bandung Konferansı (Bağlantısızlar Bloğu)'nın, ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi," (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 35.

¹⁴ Özyaşar, "Bandung Konferansı (Bağlantısızlar Bloğu)'nın, ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi," 128.

¹⁵ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 155.

¹⁶ Leandro de Souza Mendes, "Future of the Indo-Russian Strategic Partnership," (Yüksek Lisans Tezi, Macquarie Üniversitesi, Avustralya, 2015), 10.

¹⁷ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 157.

güvenlik planı olarak bilinen planını da Bağlantısızlar Hareketi'ne uymayacağı yönündeki argümanlarıyla reddetmiştir. Tüm bunlar da Hindistan'ın uluslararası meselelerdeki eylem ve söylemlerinde özgür hareket etmek istediği ve Bağlantısızlar Hareketi'nden kopmak istemediği konusunda işaretler taşımaktadır.¹⁸

Bağlantısızlar Hareketi, 1990'lı yıllarda, kendi içinde birtakım tartışmalar yaşamaya başlamıştır. Özellikle kimlik tartışmaları, SSCB'nin dağılmasıyla iki kutupluluğun sona ermesi ve dağılma sonrası ortaya çıkan yeni devletlerin de bu birliğe katılmaları, yeni dinamikleri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca Bağlantısızlar Hareketi kendi içindeki üyelerin yaşadığı çatışmaların gölgesinde kalmıştır. Hindistan-Pakistan, Vietnam-Kamboçya, Uganda-Tanzanya, İran-İrak, Etiyopya-Somali çatışmaları bunlara örnektir. Bu durum, Bağlantısızlar Hareketi'nin kendi içinde bile çalkantılar yaşadığını göstermiştir. 2003 yılına kadar hareket bu haliyle devam etmiş ancak bu yıldan sonra tekrar üçüncü dünyanın sorunlarına çare arayacak bir misyon üstlendiği ilan edilmiştir. Bu durumda 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ortaya çıkan atmosfer de etkili olmuştur. Günümüzde de mücadelesini verdikleri konular, ABD'nin agresif politikaları ve İslam ülkelerini terör ile bağdaştırma yaklaşımlarıdır.

3) Goa'nın Özgürleşmesi ve Birleşmiş Milletler'de SSCB'nin Rolü

Goa, Hindistan'ın Batı şeridinde yer almaktadır. Uzun süre Hindu hanedanlarının yönetimindeyken 1472 yılında Müslümanların yönetimine girmiş ve 1510 yılından itibaren de Portekizlilerin eline geçmiştir. 1947 yılında bağımsızlığını kazanan Hindistan, artık topraklarında başka bir ülkenin yönetimini istemediğinden Goa'yı kendi bünyesine katmak için 1961'de harekete geçmiştir.¹⁹ Hindistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Hint alt kıtasında bulunan Goa bölgesindeki Portekizlilerin de ülkeden ayrılması için politik girişimlerine başlamış ancak bir sonuç elde edememiştir. Bunun üzerine askeri müdahale girişimleri düşünülmeye başlanınca, Portekiz, İngiltere desteğine başvurmuş, ABD de Hindistan'ın müdahale edeceği kaygısıyla meseleye dâhil olmuştur. 1955 yılından itibaren protestolar artmaya başlamıştır. Hindistan'ın bu durumda uyguladığı çeşitli ekonomik yaptırımlar söz konusu olmuştur. İki tarafın birbirlerini kışkırtma girişimleri neticesinde 17 Aralık 1961'de Hindistan, Goa'yı her taraftan kuşatma altına almış ve sonrasında da topraklarına kattığını ilan etmiştir. Böylelikle Goa'da Portekiz varlığı son bulmuştur. Portekiz bunun üzerine 1974 yılına kadar durumun Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'na uygun olmadığını dile getirmiş ancak daha sonra yönetime gelen hükümetin Hindistan egemenliğini kabul etmesiyle BM nezdinde de mesele çözülmüştür. Bu olayın karşısında ise SSCB'nin tepkisi şu şekilde meydana gelmiştir. KP Genel Sekreteri Brejnev, kriz meydana geldiğinde, bir Hindistan ziyareti sırasında Goa'nın özgürlüğü için duyulan arzuya sempati ile yaklaştığını belirtmiştir. Kruşçev ise Hindistan'ın Goa'daki tutumunun, kendi topraklarında gerçekleşen olaylara karşı haklı bir tutum olduğunu ve

¹⁸ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 196.

¹⁹ "Story of Goa's Freedom, A Forgotten Fight Of Independence," Erişim tarihi: 03.04.2021, <https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/goas-freedom-1025211-2017-07-19>.

bu konuda da SSCB'nin Hindistan'ın arkasında olduğunu belirtmiştir.²⁰ Bu kriz İngiltere, ABD, Kanada gibi Batılı devletler tarafından kınanırken; SSCB, Çin, Yugoslavya gibi ülkeler tarafından desteklenmiştir. Konu BM Genel Kurulu'nda (BMGK) görüşülürken, Portekiz karşıtı ve Hindistan destekçileri Liberya, Seylan Adası ve Birleşik Arap Cumhuriyeti delegelerinin önerdiği çözüm ile Hindistan'ın birliğinin sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Portekiz'e Hindistan ile düşmanlığını sona erdirmeye ve iş birliği çağrısı yapılmıştır. Bu çözüm önerisine yalnızca SSCB'den destek gelmiş, diğer yedi üye ise karşı çıkmıştır. Bu çözümsüzlükten sonra içinde ABD'nin de yer aldığı grubun önerisi ile düşmanlığın bırakılması çağrısı yapılmış, Hindistan'ın güçlerini derhal geri çekmesi, Hindistan ve Portekiz'in barış içerisinde, farklılıklarının kalıcı çözümü için çalışmaları istenmiştir. Bu çözüm yedi lehine oy alırken, içinde SSCB'nin de oyunun olduğu dört karşı oy almıştır. SSCB, konunun en başında da Hindistan'ın yanında olmuş ve meselenin Hindistan'ın iç sorunu olduğunu iddia ederek, BM'de görüşülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca SSCB, Hindistan'ın Goa'daki halkı, Portekiz sömürgesinden kurtarmak için bir girişimde bulunduğunu ve oradaki halkın yanında olduklarını belirtmiştir.²¹

4) 1962 Çin-Hindistan Savaşı ve SSCB'nin Tutumu

Tibet sorunu, Hindistan ve Çin arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli sorunlardan biridir. 1956-57 yıllarında Çin tarafından, Tibet'in tartışmalı bölgesi Aksai Chin'de bir askeri yol inşasının başlatılması gerginliklerin artmasına neden olmuştur. Hindistan, Çin'i kınayarak karşılık verirken, her iki ülkenin de Aksai Chin bölgesindeki iddiaları devam etmiştir. 1959 yılında Hindistan bölgeye asker gönderme çalışmaları başlatmıştır. Bununla birlikte ilişkilerde yoğun çatışma dönemi başlamıştır.

SSCB ve Hindistan arasında 1958-1962 döneminde çıkan en büyük gerginlik ise Hint-Çin anlaşmazlığı olmuştur. 1959 yılında aralarındaki sınır anlaşmazlığı konusundaki tansiyonun en yüksek seviyesine çıkması, o dönemde Çin-Sovyet ilişkilerinin çok yakın olması sebebiyle Hindistan'ı SSCB'nin vereceği tepki konusunda endişelendirmiştir. Ancak SSCB'nin ilk aşamadaki tepkisi iki aktörü dengeleyici bir tavırda olmuştur. SSCB, Hindistan ile Çin arasındaki gerginliği azaltmak için iki ülke arasında bir barış anlaşması gerçekleştirmek istemiştir. Bunun üzerine Nehru, 1960 yılında Kruşçev'in önerisiyle Çin lideri Chou En-lai'yi davet etmiş ancak ikili görüşmede bir sonuç elde edilememiştir.²² Bu tavrın arka planında ise, Çin'in güçlenerek Asya'da varlık göstermeye başlayabileceği ve ABD ile gireceği yarışta ikisinden birinin baş aktör olarak ortaya çıkabilmesi ve bunun da SSCB'nin çıkarlarına zarar getirebileceği yönündeki görüşlerin olduğunu söylemek mümkündür.²³

Çin ve Hindistan'ın askeri hamle yapma durumunu olabildiğince engellemeye

²⁰ "International Reactions to Indian Attack on Goa. – Soviet Veto of Western Cease-fire Resolution in security Council," 1., Erişim tarihi: 08.04.2021, <https://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/1074-1962-03-KS-b-RCW.pdf>.

²¹ "Part 1 The Cold War Era (1945–89), The Indian Intervention in Goa-1961," Erişim tarihi: 08.04.2021, <https://pdfs.semanticscholar.org/12a0/8087cc317c8ca54d72c843a8406ca2b67c42.pdf>.

²² Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 161.

²³ Senterla, "Indo-Soviet Relations 1971-1980: A Study Of The Impact Of The Treaty Of Peace, Friendship and Cooperation On Bilateral Relations," 29.

çalışan SSCB, 1962'de Çin'in Hindistan'a saldırısında Çin'in tarafında yer almış ve tarafsız duruşunu geçici olarak terk etmiştir. İlk etapta duruma şaşırarak Hindistan, SSCB'nin tutumunun değişeceği inancı ile sert eleştiriler yapmaktan kaçınmıştır. Düşündükleri gibi de olmuş ve SSCB, çatışmalardan bir ay sonra iki ülke arasında denge noktası oluşturmak isteyen tutumuna geri dönmüştür. Hatta gerilimin iyice belirginleşmeye başladığı sonraki dönemde Çin'in agresif politikalar yürüttüğünü öne sürerek Hindistan'ı desteklemeye başlamıştır. Bunun neticesinde de Hindistan ile askeri teçhizat tedariki konusunda anlaşmalar imzalanmasına karar verilmiştir.²⁴

SSCB'nin, Asya'daki güç oyunlarında en önemli amaçlarından biri, Çin'i dengeleyen bir güç olarak Hindistan'ın sahnede önemli bir yer alması olmuştur. Böylelikle Hindistan'a karşı samimi bir duruş geliştirmiştir.²⁵ SSCB ile Çin arasındaki ilişkiler kötüleştiğçe, Hindistan ile Çin'in yaşadığı anlaşmazlıklarda Sovyet tarafın Çin'e yönelik eleştirileri de sertleşmiştir. SSCB aynı zamanda Hindistan'ın dünyadaki statüsünü de güçlendirmeye çalışmış ve sorunların çözümünde katkı sağlayacak bir devlet olarak varlık göstermesini istemiştir.²⁶

5) 1965-1977 Dönemi

Kruşçev'in 1964'te görevinden ayrılmasıyla beraber SSCB dış politikasında değişikliğe giderek Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye karar vermiştir. Bu bağlamda Hindistan'la var olan ilişkilerini derinleştirmeye devam etmiştir. Bu dönemde ayrıca Pakistan'ın da önemi Güney Asya açısından artmıştır. Bunun sebebi ise ABD ve Çin ile girebileceği yakın ilişkilerin endişe yaratmaya başlamış olmasıdır. Dolayısıyla SSCB'nin Pakistan ile ilişkileri iyileştirme düşüncesi bu dönemde daha çok gündeme gelmiştir. Bu sebeple SSCB, Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir meselesinde açık bir tutum sergilemekten çekinmiş ve iki ülkeyi aralarında anlaşmaya teşvik etmiştir.²⁷ Bu dönemde SSCB, Pakistan ile ilişkilerine daha fazla odaklanmak durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra bir yandan da Hindistan'ı ekonomik ve teknik alanlarda desteklemeye devam etmiştir.

6) Hindistan-Pakistan Savaşları ve Keşmir Sorununda Sovyet Tutumu

Keşmir meselesine değinmeden önce sorunun tarihsel zeminine bakılırsa, bu sorunun öncelikle bir etnik çatışmadan kaynaklandığını söylemek yerinde olacaktır. Bu bölge, Hindistan ve Pakistan arasında bir oyuncak haline gelmiş ve bölge halkının büyük sıkıntıları çektiği büyük bir trajedi alanına dönüşmüştür. Keşmir'de Hinduizm, İslam, Sihizm ve Budizmi içeren bir çeşitlilik mevcuttur ve bu durum bölgeyi bir savaş bölgesi haline getirmiştir.²⁸

Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından önce bölgede İngiliz İmparatorunun

²⁴ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 162.

²⁵ A.Z. Hilali, "Cold War Politics of Superpowers in South Asia," Erişim tarihi: 03.04.2021, https://www.researchgate.net/publication/228704540_COLD_WAR_POLITICS_OF_SUPERPOWERS_IN_SOUTH_ASIA

²⁶ Syed Akbaruddin, "Autonomy and Dependence in India's Relations With The Soviet Union Since The Treaty of 1971," (Yüksek Lisans Tezi, Avustralya Ulusal Üniversitesi, 1984), 10.

²⁷ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 163.

²⁸ Priyanka Bakaya ve Sumeet Bhatti, "Kashmir Conflict: A Study of What Led to the Insurgency in Kashmir Valley & Proposed Future Solutions," 2., Erişim tarihi: 03.04.2021, <https://web.stanford.edu/>

Hindu ve Müslümanlar arasında bölücü politikalarının oluşmasında, 1900'lerin başında artmaya başlayan Hindu milliyetçiliği etkili olmuştur. Bu bağlamda Muhammed Ali Cinnah başkanlığındaki Müslüman Birliği desteklenmeye başlanmıştır. Bunun neticesinde Müslüman Birliği tarafı da "Pakistan" olarak adlandırılacak ayrı bir devletin kurulmasını talep etmek durumunda kalmıştır. İngiliz İmparatorluğu, Lord Mountbatten gözetiminde, Hindu çoğunluğu oluşturan Hindistan ve Müslüman çoğunluğu oluşturan Pakistan'ı ayıran, yapay coğrafi sınırlar yaratmıştır. Bu olay kanlı bölünme olarak adlandırılan bir tabloya yol açmış ve şiddetli ayaklanmalara sebep olmuştur. Böylece Keşmir üzerindeki toprak anlaşmazlığı da gün yüzüne çıkmıştır. İngilizler, 1846 yılında Amritsar Antlaşması ile Keşmir Vadisi'ni Hindu Dogra hükümdarı Gulab Singh'e sattığı için bölge 1947 yılına kadar bu düzende kalmıştır. 1947 yılında Hindistan bağımsızlığını kazanınca, iki ay süresince Keşmir'in Hindistan'a ya da Pakistan'a dâhil olma süreci nihai bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun üzerine bölge, Pakistan tarafından saldırıya uğrayınca, Keşmir, askeri yardım karşılığında Hindistan'a katılmayı seçmiştir. Bu dönemden sonra Pakistan, Keşmir bölgesi üzerinden Hindistan ile savaşa girmiştir. 1949 yılında, BM'nin Askeri Gözlemci Grubu tarafından oluşturulan bir ateşkes hattı ile çatışmalar durdurulmuştur. Ancak anlaşmazlıklar 1965 yılında tekrar açığa çıkmış ve iki ülke arasında ikinci bir savaşa neden olmuştur.²⁹

Keşmir sorununun ve Hindistan ile Pakistan arasındaki gerginliğin sebebinde kısaca bahsettikten sonra, bu dönemde SSCB'nin, Hindistan ile konuyla alakalı nasıl etkileşim içerisinde olduğundan da bahsetmek gerekmektedir. 1965 yılındaki Hindistan ve Pakistan arasındaki savaş, SSCB ile ilişkilerde yeni bir dönüm noktası olmuştur. ABD, Çin ve Pakistan'ın arka planda bir iş birliği yürütmesi, Hindistan ve SSCB'yi birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Bu dönemde Hindistan'a askeri yardımın da önemi artmıştır.³⁰ Eylül 1965'te iki ülke arasında savaş patladığında SSCB, her iki tarafı da uyararak gerekli önlemleri almaya çalışmış ve aynı zamanda Çin'i de konuya dâhil olmaması anlamında uyarmıştır.³¹ Savaşın ortaya çıkmasından önce SSCB, Hindistan'a denizaltıları, muhripler ve eskortlar teklif etmiş, savaş döneminde de silah akışını durdurmamıştır. Bu dönemde SSCB'nin Hindistan ile askeri ilişkilerini dinç tutma sebebinin, Kruşçev'in Çin karşıtı duruşu ve Nehru'nun ölümünden sonra Hindistan'ın Batı'ya yöneleceği endişesi olduğu söylenebilir. 1965 yılındaki savaşta, BMGK'nın artan baskısı ile bölgesel bir başarı elde edemeyen Pakistan ve Hindistan, Keşmir'deki saldırılarını durdurmuş ve SSCB, Taşkent Deklarasyonu'nun imzalanmasında etkili olmuştur.³²

7) Taşkent Deklarasyonu

10 Ocak 1966'da, Taşkent'te Hindistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlığı çözmek amacıyla SSCB'nin aracı olduğu bir zirve düzenlenmiştir. Zirvenin sonunda ise Taşkent

²⁹ Hilal Ahmad Wani ve Andi Suwirta, "Understanding Kashmir Conflict: Looking for its Resolution," *Susurgalur: Jurnal Kajian Sejarah & Pendidikan Sejarah* 1/2 (2013): 181.

³⁰ Senterla, "Indo-Soviet Relations 1971-1980: A Study Of The Impact Of The Treaty Of Peace, Friendship and Cooperation On Bilateral Relations," 34.

³¹ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 163.

³² Jerome M. Conley, "Indo-Russian Military and Nuclear Cooperation: Implications For U.S. Security Interests," (Yüksek Lisans Tezi, California Naval Postgraduate School, 1999), 47-48.

Deklarasyonu imzalanmıştır.³³ Bu deklarasyon ile taraflar, BM Antlaşması'nın öngördüğü sorunların barış yoluyla herhangi bir güce başvurmadan çözülmesi ve birbirlerinin ulusal meselelerine karışılmaması yönünde ortak mutabakata varmışlardır.³⁴

Taşkent'te hâkim olan bu ruh, SSCB'nin Pakistan ile ilişkilerinin biraz olsun ısınmasına neden olmuş ve SSCB, 1960'larda Pakistan, Afganistan ve Hindistan üzerinde yoğunlaştığını bir kez daha göstermiştir.³⁵ Taşkent Deklarasyonu ile SSCB daha dengeli bir politika yürütmeye karar vermiştir. Bu sebeple de Hindistan'a karşı ilgili davranmaya devam ederken bir yandan da Pakistan ile ilişki kurma yolunda gitmiştir. Indira Gandhi ile 1966 yılında Moskova'da gerçekleştirilen ziyarette, SSCB ile umulan görüşme sağlanamamış, Rus tarafı, Hindistan ile Pakistan arasındaki politikaları şu anda sadece izlemek istediği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. 1968 yılında ise SSCB, Pakistan'a silah temin edeceğini açıklamış ve bu durum Hint kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Ancak Indira Gandhi durumdan rahatsız olmakla birlikte Moskova'ya yönelik politikalarında bir değişiklik yaratmayacaklarını belirtmiştir. 1969 yılına gelindiğinde SSCB artık Pakistan'a karşı yürüttüğü politikaların başarısız olduğunu fark etmiştir. Çünkü SSCB, Pakistan'ı Çin ve ABD'den uzaklaştırma amaçlı yürüttüğü politikalara rağmen Pakistan'ın bu iki ülke yanlısı tutumunu sürdürdüğünü görmüştür. Bir kez daha Hindistan'ın önemi anlaşılmıştır.³⁶ Hindistan'a gerçekleşen bu geri dönüşü kolaylaştıran ve ilişkileri yükselten en önemli faktör, Çin'in ortak bir tehdit olarak algılanmaya başlanmasıyla olmuştur. SSCB, Çin tehdidine karşı müttefik bulma ihtiyacındayken, Hindistan da bu ihtiyaca karşı duyarlı olmaya başlamıştır.³⁷

1972 Simla Anlaşması ile Keşmir'de önceden oluşturulan ateşkes hattı, "Kontrol Hattı" olarak yeniden düzenlenmiştir. 1989'a kadar da Pakistan ve Hindistan arasındaki çatışmalar silahlı kuvvetler nezdinde sınırlı tutulmuştur. Keşmir'in mevcut durumuna bakılırsa şu anda Hint yönetimi tarafından kontrol edilen Cammu Keşmir, Pakistan yönetimi tarafından kontrol edilen Azad-Keşmir ve bir bölümü de Çin tarafından kontrol edilen bir bölge haline gelmiştir. 1947 yılından beri ise Cammu-Keşmir bölgesi, Hindistan ve Pakistan arasında anlaşmazlıkların odak noktası olmuştur.³⁸

Rusların Keşmir ile ilgili net olarak herhangi bir politikasının bulunmadığı 1991-92 döneminde ise ulusal çıkarları korumaya yönelik oluşan düşünce, Rus politikasında en büyük itici gücü oluşturmuştur. Bu sebeple de Keşmir sorununa yönelik politikalarda beklenmeyen değişimler meydana gelmiştir. Rus Devlet Başkan Yardımcısı Aleksandr Rutskoy, 1991 yılının Aralık ayında Pakistan'dayken yaptığı bir açıklamada, halkların kendi kaderini tayin hakkı olduğunu ve Keşmir sorununda BM kararlarına uygun olarak hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonrasında ise Rusya-Pakistan Ortak Tebliği yayınlanmış ve bu tebliğde şu noktalara değinilmiştir; Rusya, Pakistan'ın tavrını kabul

³³ Sumit Ganguly ve Manjeet S. Pardi, "Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy," *India Review* 8/1 (January-March 2009): 8.

³⁴ İrşat Sarılioğlu, "Hindistan-Çin İlişkilerinde Tibet Sorunu," (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2007), 110.

³⁵ Hilali, "Cold War Politics of Superpowers in South Asia,"

³⁶ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 164-166.

³⁷ Akbaruddin, "Autonomy and Dependence in India's Relations With The Soviet Union Since The Treaty of 1971," 17.

³⁸ Wani ve Suwirta, "Understanding Kashmir Conflict: Looking for its Resolution," 182.

etmiş ve sorunun uluslararası müzakerelerle çözüme kavuşturulma arzusunu dile getirmiştir. Bu durum ise yalnızca iki tarafın olacağı bir çözüm sürecini öngören Simla Anlaşması'na aykırıdır ve Rusya'nın tutumu Hindistan'ı kaygılandıran bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü Rusya, BM içerisindeki oylamada veto hakkına sahiptir. Ruskoy, 1991 yılındaki Pakistan ziyaretinde yaptığı konuşmasının SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni Rusya'nın algısına tezatlık oluşturduğunu belirtmiş ve sonrasında Hint iş adamları ile bir toplantıda konuşurken, Rusya'nın Keşmir'deki konumunu şu şekilde savunmuştur:

*"Hindistan'ın bütünlüğünü önemsiyoruz. Hindistan'ın bütünlüğünü ve birliğini korumak için Keşmir'deki yerleşimi Hindistan'ın resmettiği şekilde destekliyoruz. Hangi uluslararası örgütte olursa olsun, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi veya diğerleri olabilir, bu bakış açısında olmaya devam edeceğiz."*³⁹ Bu şekilde de Ruslar, Hindistan'ın yanında olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.

8) 1971 Bangladeş'in Ortaya Çıkışı ve SSCB

1947 yılında Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasından sonra Bangladeş, 1971 yılına kadar Doğu Pakistan adıyla Pakistan'a bağlı kalmıştır. Ancak bazı problemler Bangladeş'in özgürlüğünü kazanma mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Bölgenin ihmal edilmiş olması, konuşulan diller arasındaki farklılık, zamanla bölgeyi iç savaşa sürükleyecek olayların fitilini ateşlemiştir. Pakistan'daki etnik grupların çok farklı eyaletlere dağılmış olması, bölgenin her zaman şiddetle karşı karşıya kalma potansiyelini içinde barındırmıştır. Ekonomik bakımdan gelişmemiş bir bölge olan Bengal Bölgesi (Doğu Pakistan), içinde bulunduğu durumla baş edebilmek için iç savaş başlattığında, çok sayıda Hindu kendi vatanına dönmek için Hindistan'a yönelmiş, Hindistan bu iç savaşa askeri müdahalede bulunmuş ve bugünkü Bangladeş kurulmuştur.⁴⁰

1971 yılı itibariyle Hindistan ve SSCB arasındaki ilişkilerde yeni gündem Doğu Pakistan olmuştur. 1971 Bangladeş Savaşı'nda Hindistan tamamen Sovyet destekli olmuştur. Bu durum Çin ve ABD'nin Pakistan'a herhangi bir yardımda bulunmasını engellemiştir.⁴¹ ABD tarafından Bengal Körfezi'ne gönderilmiş olan 7. Filoya karşılık, SSCB de kendi gemilerini Hint Okyanusu'na göndermiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'ın Çin'e gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, bölgede stratejik planlamaları değiştirmiştir. Bu durum iki ülke ittifakının direkt olarak Sovyet-Hint iş birliğine yönelik olacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çin ve ABD, ilişkilerini derinleştirme niyetindeyken, Bangladeş olayı meydana geldiğinde Pakistan'ın bu iki ülkeyle iletişime geçmesi, Hindistan'ı endişelendirmiştir. Oluşabilecek bir Pakistan-ABD-Çin üçlüsüne karşı Hindistan SSCB'ye yönelmiş ve iki ülke 9 Ağustos 1971'de yirmi yıllık Barış, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması imzalamıştır.⁴²

Bangladeş'te böyle bir krizin meydana gelmesi, Hindistan'a hem ekonomik açıdan hem de güvenlik açısından oldukça fazla bir yük yüklemiştir. Dolayısıyla bu soruna acil

³⁹ Arifa Parveen, "Russia as a Factor in India's Nuclear Strategy: A Strategic Analysis," *International Journal of Advanced Research* 2/6 (2014): 570.

⁴⁰ Salim Çevik, *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu* (Ankara: SETA Yayınları, Mayıs 2013), 50.

⁴¹ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 168.

⁴² Hilali, "Cold War Politics of Superpowers in South Asia," 96.

olarak çözüm bulma arayışları başlamıştır. Çin ve ABD, Pakistan yanlısı politikalar sürdürürken, SSCB bu yükü paylaşmak için Hindistan'a destek olan tek büyük güç olmuştur. Bu yüzden de dengeleri sağlamak adına söz konusu antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma sonrasında da ilişkiler hız kazanmış ve çeşitli ziyaretler gerçekleştirilerek farklı alanlarda anlaşmalara varılmıştır. Örneğin Kasım 1973'te, ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi adına iki ülke, beş yıllık kalkınma planlarını yürütmek için ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliği konularında Hint-Sovyet Ortak Komisyonu'nu kurmuştur.⁴³

9) 1971 Hint-Sovyet Barış, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması

Indira Gandhi, tıpkı Sovyet tarafı gibi Güney Asya'daki olaylar neticesinde ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği konusunda ikna olmuştur. Hint ve Sovyet tarafının ortak geliştirdiği bu farkındalık, 9 Ağustos 1971 yılında Barış, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'nı beraberinde getirmiştir. Antlaşma bir önsöz ve on iki maddeden oluşmaktadır. Bu antlaşma ile iki ülke arasında iş birliğini pekiştirmek amaçlanmaktadır. Hindistan üzerindeki Sovyet desteği ile çeşitli alanlarda ilişkiler pekiştirilirken özellikle askeri alanda SSCB Hindistan'ın en büyük askeri donanım tedarikçisi konumuna gelmiştir. Bu antlaşma ile iki ülke ilişkilerini yasal ve politik bir düzeye de taşımıştır.⁴⁴ Antlaşmanın hükümleri genel olarak aşağıdaki gibidir;

- 1- İki ülkenin birbirinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygılı olması,
- 2- Hem Asya'da hem de tüm dünyada güvenliği ve barışı inşa etmek için birlikte mücadele edilmesi,
- 3- Irkçılığın ve sömürgeciliğin kınanması,
- 4- SSCB, Hindistan'ın bağlantısızlar hareketine saygı duyarken, Hindistan'ın da SSCB'nin diğer ülkelerle iş birliği içerisinde olmasına saygı duyması,
- 5- Uluslararası konularda iletişim halinde kalınması,
- 6/7- Antlaşmanın her iki tarafa da ekonomik, bilim, ticari vb. diğer alanlarda büyük katkı sağlaması,
- 8- Her iki tarafın da birbirlerine karşı oluşacak bir askeri ittifaka dâhil olmaması,
- 9- İki ülkeden birinin saldırıya uğraması halinde, birlikte güvenliği sağlamak adına görüşmelerde bulunacaklarının taahhüt edilmesi,
- 10- Taraflardan birinin, başka bir ülke ile diğer tarafı zor durumda bırakacak herhangi bir askeri antlaşma içerisinde bulunmaması,
- 11- Önlerindeki yirmi yıl içerisinde antlaşmanın beşer yıllık dönemler halinde otomatik olarak uzatılabilmesi, taraflardan birinin ayrılmak istemesi durumunda da bunu bir yıl öncesinden karşı tarafa bildirmesi,
- 12- Antlaşmanın hükümlerinin yorumunda farklılık oluşabileceği ve bu durumun karşılıklı anlayış çerçevesinde çözülmeye çalışılması.⁴⁵

Antlaşmanın genel çerçevesi, ulusal çıkarları koruyan ve ekonomik anlamda iki

⁴³ Foshko, "Re-energising the India-Russia Relationship," 23.

⁴⁴ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 169-170.

⁴⁵ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 182.

ülkeye avantaj sağlayan konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Antlaşma ile ilişkilerde bazı avantajlar da ortaya çıkmıştır. BM’de SSCB’nin Hindistan’a tam destek sağlaması, 1971 yılında meydana gelen Hindistan – Pakistan Savaşı bakımından büyük fayda sağlamıştır. Ayrıca Bangladeş Savaşı süresince de SSCB desteğini Hindistan’a hissettirmiştir. Bu anlaşma ile bir bakıma Hindistan’ın uluslararası sistemde izolasyonu sona ermiş ve Hindistan, ABD-Çin-Pakistan ekseninin karşısında Sovyet desteğini yanında bulmuştur. SSCB açısından ise bu durum Güney Asya’daki ortamı istikrarlı bir hale getirmek ve Pakistan’ı caydırmak adına önemli olmuştur.⁴⁶ 1991 yılında, 1971 Hint-Sovyet Antlaşması için yirmi yıl kadar sürecek bir yenileme kararı alınmıştır.

10) 1977-1991 Dönemi

Hindistan’da 1977 Mart seçimlerinde, Morarji Desai liderliğindeki Janata Partisi’nin hızla yükselmesi ile Hint dış politikasının değişeceği öngörülmeğe başlanmıştır. Sağ eğilimli olacağı ve ABD tarafında duracağı tahmin edilen partinin, SSCB ile yakın ilişkiler kurma taraftarı olmayacağı düşünülmüştür. Bunun en önemli sebebi de parti bildirilerinden de anlaşılan, “Hindistan’ı gerçek bir bağlantısızlar hareketi içerisinde tutmak ve başka ülkelerle özel bir ilişki içerisine sokmamak” yönündeki söylemlerdir. Bu olumsuz havanın farkına varan SSCB, ilişkileri kuvvetlendirmek adına Hindistan’a Dışişleri Bakanını göndermiştir. Vajpayee ile yapılan görüşmelerin sonucunda ise üç ekonomik anlaşma imzalanmıştır. Bunlar; uzun dönemli 225 milyon rupilik kredi; 1977 yılı ek ticaret planı için 160 milyon rupilik kredi; iki ülke arasındaki iletişim ağını geliştirmek için Taşkent-Srinagar Troposferik bağlantısı için Sovyet teknik yardımını kapsamaktadır. Bu gelişmenin ötesinde bir yandan da Asya’da ortaya çıkan Pakistan-Çin ve ABD-Çin eksenleri, Hint hükümetinde SSCB ile olan ilişkilerin bir zorunluluk olduğu düşüncesini artırmıştır. İki ülke arasında 1980’li yıllara kadar ekonomik ilişkilerde çok büyük ilerlemeler yaşanmıştır. SSCB tarafından Hindistan’a verilen ticari krediler artmış, birçok sanayi projesinde teknik yardım SSCB’den alınmıştır. 1982 yılında da ilişkilerin 35. yıl dönümü kutlanmış ve ilişkilerin çeşitli alanlarda genişletilmesi vurgusu yapılmıştır.⁴⁷ İş birliği diğer alanlarda da devam etmiş, ileri teknoloji ve uzay bilimleri alanındaki ortak projeler üzerine çeşitli anlaşmalar yapılmıştır.⁴⁸ Ekonomik ilişkilerin artış gösterdiği bu dönemde söz konusu iki ülke açısından siyasi anlamda birtakım gelişmelerin yaşandığı olaylar meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlisi, Afganistan krizi ve bu duruma Hindistan’ın göstermiş olduğu tepkidir.

11) 1979 Afganistan Krizi ve Hindistan’ın Tutumu

1973 yılında, Muhammed Davud Han tarafından Afganistan’da Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak 1978 yılında Muhammed Davud Han, darbeyle görevden uzaklaştırılmış, yerine gelen yeni yönetim Marksist-Leninist çizgide birtakım önlemler alarak çeşitli reform programları devreye sokmak istemiştir. Afgan kültürüyle benzeşmeyen bu programlar halkın tepkisini çekmiştir. SSCB ile Afganistan arasında 1978 yılında yapılan, “Dostluk, İyi Komşuluk ve İş Birliği” antlaşmasından sonra ise iktidarın Sovyet yanlısı

⁴⁶ Akbaruddin, “Autonomy and Dependence in India’s Relations With The Soviet Union Since The Treaty of 1971,” 26.

⁴⁷ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 177-178.

⁴⁸ Foshko, “Re-energising the India-Russia Relationship,” 24.

tutumuna karşılık ulusal direniş hareketleri hız kazanmıştır. 16 Eylül 1979'da göreve Hafızullah Amin gelmiş ancak ayaklanmalar dinmeyince SSCB'nin desteğiyle, 25 Aralık 1979'da Babrak Karmal başkanlığa getirilmiştir. Direnişler devam ederken, Afganistan ordusu mücadelede yetersiz kaldığı için Babrak Karmal, SSCB'den yardım talebinde bulunmuş ve böylece 27 Aralık 1979'da Afganistan'a Sovyet müdahalesi gerçekleşmiştir.⁴⁹

SSCB'nin, Afganistan işgalinde dayanak olarak Brejnev Doktrini'ni aldığı söylenebilir. Bu öğretiyeye göre, eğer bir kez komünizme kazandırılmış bir ülkede rejim tehdit altında kalırsa, SSCB'nin duruma müdahale etmesi görevidir.⁵⁰ Ancak söz konusu bu müdahale, Afganistan'da zamanla işgale dönüşmüştür. Dokuz yıl süren ve 1989 yılında SSCB'nin tamamen bölgeden çekilmesiyle son bulan bu işgal ile SSCB de ciddi anlamda kayıplar vermiştir. Afganistan'ın işgali yalnızca iki ülkeyi ilgilendiren sonuçlarla sınırlı kalmamış, uluslararası sistemde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle Pakistan, bu süreçte ciddi şekilde göç almış ve ekonomik anlamda büyük bir sıkıntıya düşmüştür. Ayrıca işgalde Müslüman ayaklanmacıları destekleyen ülke konumunda kalmıştır. ABD de bu desteğe katkı sunan ülkelerden bir diğeri olmuştur. Çin ise SSCB ile fikir ayrılığı dönemine girmesi sebebiyle Afganistan müdahalesinde Afgan mücahitleri desteklemiştir. Bu süreçte, SSCB bir taraftan çıkan ayaklanmalar ile mücadele ederken diğeri taraftan da yukarıda sayılan devletlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır.⁵¹

Afganistan sorunu ile alakalı Hindistan ve SSCB arasında birtakım zıt düşünceler meydana gelmiştir. SSCB, Afganistan'a müdahale ettiğinde, Hindistan Büyükelçisi Brajesh C. Mishra, BM'de bu harekâtı kınamış ve bu da ilişkilerde gergin bir döneme girilmesine neden olmuştur. Aslında bir yandan Bağlantısızlar Hareketi'ndeki duruşundan taviz vermek istemeyen Hindistan, bu müdahaleye sıcak bakmazken, diğeri yandan SSCB ile ilişkilerini tehlikeye sokmak istememektedir. Atmosfer bu durumdayken, Hindistan'da 1980 yılı Ocak ayında seçimleri kazanan Indira Gandhi'nin tekrar göreve gelmesi ile Sovyet yanlısı tutum yeniden canlanmaya başlamıştır. Bunun sinyalinin, BM'de gerçekleştirilen başka bir toplantıda Hint Büyükelçi Mishra'nın sözlerinde "*SSCB'nin, Afganistan'ın bağımsızlığını ihlal etmeyeceğine inanıyoruz*" şeklinde yapılan düzeltme ile verildiğini söylemek mümkündür.⁵²

Bunun üzerine BM toplantısında SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesini talep eden çözüm önerisini on yedi ülke desteklerken, Hindistan çekimser oy kullanmıştır.⁵³ Ancak belirtmek gerekir ki Hindistan'ın çekimser oy kullanıp, SSCB'yi kınamaması bu müdahale hakkında olumlu düşündüğü anlamına gelmemektedir. Indira Gandhi, üçüncü dünya ülkelerinin Afganistan müdahalesi hakkında mutlu olmadıklarını dile getirmiştir. Afganistan meselesinde iki ülke farklı düşünceler de bu konudaki görüş ayrılıklarına

⁴⁹ Ömer Faruk Zengin, "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Müdahalesini İşgale Dönüştüren Gelişmeler," 2-3, Erişim tarihi: 05.04.2021, https://www.academia.edu/37469789/SSCBnin_Afganistan%C4%B1_%C4%B0%C5%9Fgali.

⁵⁰ Ahmet K. Han, "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper Güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme," *Orta Doğu Etütleri* 2/2 (Ocak 2011): 63-64.

⁵¹ Zengin, "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Müdahalesini İşgale Dönüştüren Gelişmeler," 7.

⁵² Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 174.

⁵³ "India's Foreign Policy: An Historical Perspective," 45, Erişim tarihi: 02.04.2021, https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/95278/8/08_chapter%202.pdf.

anlayışlı davranmışlardır.

Indira Gandhi'nin, Kremlin'in eylemlerinden memnun olmamasının bir sebebi de Afganistan'daki Sovyet varlığı sürdükçe, Çin ve ABD tarafından Pakistan'a daha fazla askeri destek sağlanacağı endişesidir. Dolayısıyla Hindistan daha çok ABD ve Pakistan arasındaki ilişkileri engellemekle meşgul olmuştur. Bu sebeple de Afganistan meselesine ilk tepkiler, Pakistan-ABD-Çin üçlü ittifakını önleme amaçlı diplomatik girişimleri yoğunlaştırmak şeklinde gerçekleşmiştir. Hindistan Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Pakistan'ı ziyaret etmiş ve *"Pakistan, ABD askeri yardımını kabul etmekten kaçınırsa, Hindistan'ın savaş uçaklarını İngiltere'den satın almayacağını"* belirtmiştir. Ancak bu teklifin ertesinde yapılan görüşmeler olumsuz sonuçlanınca Indira Gandhi, politikasını değiştirmiş ve Afganistan Krizi'ni eleştirmek yerine ondan faydalanmaya karar vermiştir. SSCB'nin de Hindistan'ın desteğine ihtiyaç duyduğu bu dönemde Hindistan, Afganistan krizi sırasında, SSCB ve Pakistan arasındaki birliklerin konuşlandırılmasıyla sonuçlanan durumdan memnuniyetini dile getirmiştir.⁵⁴

12) 1986 Delhi Deklarasyonu

1984 yılında Hindistan'da Rajiv Gandhi ile başlayan yeni dönemde Doğu'dan biraz olsa da uzaklaşıp Batı'ya doğru yönelmeler başlamıştır. Bunda Rajiv Gandhi'nin Batı eğitimi alması önemli etkenlerden biri olmuştur. Ancak bu dönemde de Hindistan ve SSCB arasındaki ilişkiler ilerlemeye devam etmiştir. 1986 yılında Rajiv Gandhi'nin gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde iki ülke ortak bir bildiri yayımlamışlardır. İki ülke, Batı ve Güney Asya'da ortaya çıkan çatışma ortamından kaygılandıklarını dile getirmiş ve bölge ülkelerinde çatışmaları durdurmak, silahlanmaya engel olmak ve barış ortamı yaratmak için iş birliği yapılması üzerinde durmuştur.

Delhi Deklarasyonu, şiddet içermeyen bir dünya yaratma isteği ile Kasım 1986'da Rajiv Gandhi ve Gorbaçov tarafından imzalanmıştır. Yine aynı yıl Gorbaçov Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve 10 maddelik bir ortak bildiri yayımlanmıştır. Bu on madde genel olarak;

- 1- "Barış içerisinde birlikte yaşamak" ilkesinin evrensel bir norm olarak uluslararası ilişkilerde yer alması,
- 2- İnsan hayatının her şeyin önünde tutulması,
- 3- Şiddetsizliğin toplum hayatının temelini oluşturması,
- 4- Anlayış ve güvenin, korku ve endişe ile yer değiştirmesi gerekliliği,
- 5- Her devletin hakkı olan politik ve ekonomik bağımsızlığının tanınması,
- 6- Silahlanma harcamalarının ekonomik ve sosyal gelişime adapte edilmesi,
- 7- Koşulların bireysel gelişim için uyumlu hale getirilmesi,
- 8- İnsanoğlunun bilgisinin, küresel problemleri çözmek için kullanılması,
- 9- Terör dengesi kavramının, uluslararası güvenlik konuları arasında yer alması,

⁵⁴ Balazs Szalontai, "The Elephant in the Room: The Soviet Union and India's Nuclear Program," (NPIHP Working Paper, November 2011): 9-10., Erişim tarihi: 02.04.2021, <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-elephant-in-the-room-the-soviet-union-and-indias-nuclear-program-1967-1989>.

10- Nükleer silahsızlanma ve şiddetsizliğin, silahsızlanmanın acil eylemleri arasında yer alması şeklinde sıralanabilmektedir.

Hindistan ile SSCB, Delhi Deklarasyonu'nun yayımlanması ile uzun süredir devam eden dostluklarını tazelemişlerdir. İlişkileri daha üst seviyeye çıkarmak ve sonraki dönemlerde gerçekleştirilecek zirveler için bu deklarasyon önyak olmuştur. Delhi Deklarasyonu'nda vurgulanan diğer noktalar ise; başka devletlere karşı askeri ve politik alanda ittifak yaratmaya çalışmamak, iki ülke arasında yıllık zirve toplantıları gerçekleştirmek, bölgesel ve uluslararası sorunlarda bütünleşme sağlamak, daha çeşitli alanlarda daha derin iş birliği, nükleer enerji ve uzay alanında barışçıl kullanımda iş birliği, uluslararası terörizm, yasadışı uyuşturucu trafiği ve ayrımcılığa karşı iş birliğidir.⁵⁵ Böylelikle bu bildiri ile iki ülke arasındaki ilişkilerin ileriki dönemlerde hangi alanlarda ilerletileceğinin sinyalleri de verilmiş olmaktadır. Öyle ki SSCB ve Hindistan arasındaki yakın ilişkiler, SSCB'nin dağılışıma kadar aynı hızda devam etmiştir.

Sonuç

Rus-Hint ilişkilerinin oldukça eskiye dayanan bir geçmişi bulunmaktadır. Hindistan'ın bağımsızlığından önce başlayan ve bağımsızlığını kazanması ile daha da hızlanan SSCB ile ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Hindistan, dâhil olduğu yeni düzene ayak uydurabilmek ve bağımsızlık sonrası kalkınmasını gerçekleştirebilmek için dış yardımlara ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte SSCB tarafından hem ekonomik hem de teknik anlamda desteklenmiştir. Sonraki dönemlerde ise ilişkiler yalnızca ekonomik anlaşmalarla sınırlı kalmamıştır. Soğuk Savaş sürecinde ortaya çıkan bazı sorunlar, SSCB ile Hindistan'ı yan yana getirmiş ve çeşitli iş birliği anlaşmaları yapmalarına vesile olmuştur. Hindistan, özellikle sınır problemleri yaşadığı ülkeler ile meydana gelen çatışmalarda, çoğu zaman Sovyet desteği ile karşılaşmıştır. Çin ile yaşanan anlaşmazlıklar, Pakistan ile bölgesel problemler, Hindistan'ı o dönemde sıkıntıya sokan en önemli olaylardır. Ayrıca Çin-Pakistan, Pakistan-ABD yakınlaşması ise Hindistan ve SSCB'yi yakın ilişkiler kurmaya iten diğer faktörlerdir. İki ülke diğer bölgesel güçlere karşı birbirlerini yeri geldikçe bir dengeleme aracı olarak görmüş ve birlikte stratejik hamleler yapmaya çalışmışlardır. SSCB'nin bu anlamda Hindistan'a verdiği destek ise Rus-Hint dostluğunun temellerini atan ilk adımdır ve bu durum ilerleyen dönemlerde ikili ilişkilerin daha fazla gelişmesine neden olmuştur.

Aynı şekilde SSCB'nin uluslararası arenada desteğe ihtiyaç duyduğu anlarda Hint yönetiminin Rusların yanında olması, iki ülkenin ortak algıladıkları tehditlere karşı hareket edebilmelerinin önünü açmıştır. SSCB'nin dağılışıma kadar iki ülke Soğuk Savaş döneminde birbirlerini destekleyen söylemlerle ilişkilerini her alana taşımaya gayret göstermiş ve diğer güçlere karşı stratejik bir iş birliği yolunda ilerlemişlerdir.

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatışması yoktur.

⁵⁵ Jayapalan, *Foreign Policy of India*, 192.

KAYNAKÇA

- Akbaruiddin, Syed. "Autonomy and Dependence in India's Relations With The Soviet Union Since The Treaty of 1971." Master's Thesis, Australian National University, 1984.
- "Bağlantısızlar Hareketi Nedir?." Erişim tarihi: 02.04.2021, <https://www.analizportal.com/baglantisizlar-hareketi-the-non-aligned-movement-nedir>
- Bakaya, Priyanka ve Bhatti, Sumeet. *Kashmir Conflict: A Study of What Led to the Insurgency in Kashmir Valley & Proposed Future Solutions*. Erişim tarihi: 03.04.2021, <https://web.stanford.edu/class/e297a/Kashmir%20Conflict%20%20A%20Study%20of%20What%20Led%20to%20the%20Insurgency%20in%20Kashmir%20Valley.pdf>
- Conley, Jerome M. "Indo-Russian Military and Nuclear Cooperation: Implications For U.S. Security Interests." Master's Thesis, California Naval Postgraduate School, USA, 1999.
- Çevik, Salim. *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: SETA Yayınları, Mayıs 2013, Erişim tarihi: 03.04.2021, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130521114911_pakistan-web.pdf
- Foshko, Katherine. "Re-energising the India-Russia Relationship." *India: Gateway House Research* 3 (2011).
- Ganguly, Sumit ve Pardesi, Manjeet S. "Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy." *India Review* 8/1 (January–March 2009): 4-19.
- Han, Ahmet K. "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme." *Ortadoğu Etütleri* 2/2 (Ocak 2011): 57-95.
- "India's Foreign Policy: An Historical Perspective." 45, Erişim tarihi: 02.04.2021, https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/95278/8/08_chapter%20.pdf
- "International Reactions to Indian Attack on Goa. – Soviet Veto of Western Cease-fire Resolution in security Council." 1, Erişim tarihi: 08.04.2021, <https://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/1074-1962-03-KS-b-RCW.pdf>
- Jayapalan, N. *Foreign Policy of India*. India: Atlantic Publishers & Dist. 2001.
- Kumar, Anil. "India's Foreign Policy." Calicut Üniversitesi, 2011, Erişim tarihi: 03.04.2021, <http://www.universityofcalicut.info/cuonline/exnotif/ex5437.pdf>
- Mastny, Vojtech. "The Soviet Union's Partnership with India." *Journal of Cold War Studies* 12/3 (2010): 50-90.
- Mendes, Leandro de Souza. "Future of the Indo-Russian Strategic Partnership." Master's Thesis, Macquarie University, 2015.

- Özkaleli, F. Murat. "Küresel Sosyete Ülkeleri ve Ötekileştirilmiş Avamlar: İnşa Edilmiş Egemenlik Kavramı Üzerine 3. Dünya'cılığın Bir Eleştirisi." *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 41 (Ekim 2009): 9-26.
- Özyaşar, Erhan. "Bandung Konferansı (Bağlantısızlar Bloğu)'nın, ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi." Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- "Part 1 The Cold War Era (1945–89), The Indian Intervention in Goa-1961." Erişim tarihi: 08.04.2021, <https://pdfs.semanticscholar.org/12a0/8087cc317c8ca54d72c843a8406ca2b67c42.pdf>
- Parveen, Arifa. "Russia as a Factor in India's Nuclear Strategy: A Strategic Analysis." *International Journal of Advanced Research* 2/6 (2014): 569-573.
- Sarıalioğlu, İrşat. "Hindistan-Çin İlişkilerinde Tibet Sorunu." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Senterla, Mary. "Indo-Soviet Relations 1971-1980: A Study Of The Impact Of The Treaty Of Peace Friendship and Cooperation On Bilateral Relations." Doktora Tezi, Mahatma Gandhi University, 1991.
- "Story of Goa's Freedom, A Forgotten Fight Of Independence.", Erişim tarihi: 03.04.2021, <https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/goas-freedom-1025211-2017-07-19>
- Szalontai, Balazs. "The Elephant in the Room: The Soviet Union and India's Nuclear Program, 1967-1989." NPIHP Working Paper, November 2011, Erişim tarihi: 02.04.2021, <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-elephant-the-room-the-soviet-union-and-indias-nuclear-program-1967-1989>
- Wani, Hilal Ahmad ve Suwirta, Andi. "Understanding Kashmir Conflict: Looking for its Resolution." *Susurgalur: Jurnal Kajian Sejarah & Pendidikan Sejarah* 1/2 (2013): 179-192.

VİŞEGRAD GRUBU ÜLKELERİNİN RUSYA FEDERASYONU İLE SİYASİ İLİŞKİLERİ: ORTAK YA DA FARKLI POZİSYON?*

 Bilal Bahadır KARACA^a

Öz

Orta Avrupa, jeopolitik önemi nedeni ile yıllar boyunca büyük güçler arasında süren güç mücadelesinin bir nesnesi konumunda yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin kırk beş yıl etkisi altında kalan Orta Avrupa Devletleri, Demir Perde'nin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile siyasal özgürlüklerine kavuşmuştur. Bu Orta Avrupa Devletleri'nden üç tanesi, daha doğrusu 1993 yılında Çekoslovakya'nın, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrılması ile dört tanesi, Vişegrad Grubu'nu oluşturarak hem çeşitli alanlarda birbirleri arasındaki iş birliğini kuvvetlendirmiş hem de yeni rotaları olan Avrupa entegrasyonunu hızlı bir şekilde hayata geçirmişlerdir. Keza Avrupa Birliği ve NATO üyesi olarak Vişegrad Grubu ülkeleri, bu süreci başarıyla geçmiş ve Avrupa-Atlantik yörüngesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik krizlerle uğraşan Rusya Federasyonu ise Putin'in liderliğinde eski gücüne ve özgüvenine kavuşmuş ve geniş bir dış politika vizyonu ile tekrar önemli bir güç haline gelmiştir. Uluslararası sistemde yeniden pozisyon alan bu ülkeler arasındaki ilişki incelenmeye değer bir hal almıştır. Bu bağlamda, çalışmamızda Vişegrad Grubu ülkeleri ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Temel araştırma problemi olarak Vişegrad Grubu ülkelerinin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde ortak bir politik pozisyon alıp almadıkları ele alınmış ve bu ülkelerin politik pozisyonları yansıtılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda neoklasik realizmin teorik çerçevesinde bir yaklaşım sergilenerek sadece uluslararası sistem düzeyinde bir analiz yapılmamıştır. Ayrıca ülkelerin iç dinamiklerinin uluslararası sistem ile etkileşimi karşılaştırmalı araştırma metodu kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Rus dış politikası, neoklasik realizm, Vişegrad Grubu, Rusya Federasyonu, Orta Avrupa, Avrupa Birliği.

POLITICAL RELATIONS OF VISEGRAD GROUP COUNTRIES WITH THE RUSSIAN FEDERATION: COMMON OR DIFFERENT POSITION?

Abstract

Due to its geopolitical importance, Central Europe has been an object of the power struggle

* Bu çalışma hazırlanırken yardımlarını gördüğüm Dr. Alihan Limoncuoğlu, Dr. Mahmut Mazlum ve Dr. Burak Tomak'a teşekkür ederim.

^a Doktora öğrencisi, Prague University of Economics and Business, Faculty of International Relations, Department of International and Diplomatic Studies, bbkrc@yandex.com

between the great powers for years. Central European States, which used to be under the influence of the Soviet Union for forty-five years after the Second World War, gained political freedom with the collapse of the Iron Curtain and the dissolution of the Soviet Union. Three of these Central European states, or to be more accurate four, after the division of Czechoslovakia into the Czech Republic and Slovakia in 1993, formed the Visegrad Group, strengthening cooperation between each other in various fields and rapidly implementing new strategies for European integration. In other words, as members of the European Union and NATO, the Visegrad Group countries successfully went through this process and became a part of the Euro-Atlantic trajectory. However, Russian Federation, which dealt with various political, social, and economic crises after the collapse of the Soviet Union, has regained its former power and self-confidence under Putin's leadership and has become a significant power again with a broad foreign policy vision. Thus, the relationship between these countries, which took a new position in the international system, has become worth examining. In this context, the relations between the Visegrad Group countries and the Russian Federation were analyzed in our study. As the leading research problem on whether the Visegrad Group countries take a common political position in their relations with the Russian Federation was discussed and the political positions of these countries were tried to be reflected. In our study, as an approach within the theoretical framework of neoclassical realism was displayed, an analysis was not only made at the international system level but also an interaction between the internal dynamics of those countries with the international system was examined using the comparative research method.

Keywords: Russian foreign policy, neoclassical realism, Visegrad Group, Russian Federation, Central Europe, European Union.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ СТРАН ВЫШЕГРАДСКОЙ ГРУППЫ С РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ: ОБЩНОСТЬ ИЛИ РАЗЛИЧИЯ ПОЗИЦИЙ?

Аннотация

Ввиду своего особого геополитического значения Центральная Европа в течение многих лет была объектом борьбы за влияние между великими державами. Государства Центральной Европы, которые находились под влиянием Советского Союза в течение сорока пяти лет после Второй мировой войны, обрели политическую независимость с падением «железного занавеса» и распадом СССР. Три из этих центральноевропейских государств, а впоследствии, после разделения Чехословакии на Чехию и Словакию в 1993 году, четыре, сформировали Вышеградскую группу, укрепляя сотрудничество друг с другом в различных областях, тем самым активно внедряя новые методы и приемы процессов европейской интеграции. Другими словами, как члены Европейского Союза и НАТО страны Вышеградской группы успешно прошли этот процесс и стали частью евроатлантического блока. Однако Российская Федерация, справившись с различными политическими, социальными и экономическими кризисами после распада Советского Союза, вернула себе былую мощь и уверенность в своем курсе под руководством Путина, снова стала проявлять амбиции великой державы с широким видением своей роли в мировой внешней политике. Отношения между этими странами, занявшими в начале XXI в. новые

позиции в международной системе, стали предметом изучения данной статьи. В этом контексте в нашем исследовании были проанализированы отношения между странами Вышеградской группы и Российской Федерацией. В качестве основной исследовательской проблемы был рассмотрен вопрос о том, занимают ли страны Вышеградской группы единую политическую позицию в своих отношениях с Российской Федерацией, а также произведена попытка разносторонне отразить политические позиции этих стран. Поскольку взгляд на проблему опирается на теорию неоклассического реализма, то в статье проведен анализ факторов не только на уровне системы международных взаимоотношений в целом, но также и особенностей внутреннего развития и общей динамикой развития этих стран с использованием компаративного метода исследования.

Ключевые слова: Внешняя политика России, неоклассический реализм, Вышеградская группа, Российская Федерация, Центральная Европа, Европейский союз, внешняя политика.

Giriş

Geniş anlamı ile jeopolitik; coğrafya ve siyaset arasındaki etkileşim ve ilişkiler bütünü olarak tanımlanabilir. Coğrafi açıdan bakıldığında coğrafi yapılar, özellikler coğrafi çerçeveyi oluşturur. Siyasal açıdan bakıldığında ise iç siyaseti ve uluslararası davranışları da etkileyen uluslararası düzeydeki güçler siyasi süreçleri oluşturmaktadır. Bu coğrafi çerçevenin ve bu siyasi süreçlerin birbirleri ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar jeopolitik kavramını tam manası ile açıklar.¹

Coğrafi çerçeve açısından bakıldığında Orta Avrupa için farklı tanımlar ortaya koymak mümkündür. Bu tanımlar, tanım yapan tarafın bakış açısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, Almanlar tarafından Birinci Dünya Savaşı başlarında Orta Avrupa; İskandinavya'nın Uralların ve Avrupa'nın büyük bölümünü kapsayan (Fransa'yı, Benelüks ülkelerini ve Osmanlı Devleti'nin bir kısmını içine alan) ve Bağdat'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı tarif etmek için kullanılmıştır.² Fakat günümüzde genel olarak kullanılan ve kabul gören Orta Avrupa tanımı daha dar bir çerçeve çizerek; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Avusturya ve Slovenya'yı kapsayan bir çemberi işaret eder.³ Diğer taraftan uzun tarihsel bağlamı içerisinde Orta Avrupa'nın jeopolitiği üzerine tarih boyunca farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Yakın döneme bakılacak olursa, Orta Avrupa jeopolitik konsepti özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren Alman ulusunun inşası ve ulusal kimliğinin oluşması çevresinde şekillenmiştir. İkinci Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu 1871 yılına kadar ulusal gücün önemli bir enstrümanı olarak kabul edilmiş, Orta Avrupa'ya hâkim olan gücün, Alman milletinin lideri olacağı

¹ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations* (3rd ed. London: Rowman & Littlefield, 2015), 16.

² Jörg Brechtefeld, *Mitteleuropa and German Politics: 1848 to the present* (New York: Springer, 1996), 10.

³ Constantin Iordachi, "The Quest for Central Europe: Symbolic Geographies and Historical Regions," In *Regional and International Relations of Central Europe* (London: Palgrave Macmillan, 2012), 44.

düşüncesi ön plana çıkmıştır.⁴ İkinci Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonraki dönemde de Orta Avrupa, Almanya'nın kültürel dominasyon alanı ve ekonomik hinterlandı olarak görülmüş⁵, Alman İmparatorluğu için önemini korumaya devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Orta Avrupa'nın jeopolitik konseptinin yeniden şekillenmesi ve bölgedeki Alman dominasyonunun kırılması açısından önem arz etmektedir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Sovyet gücü bölgedeki Alman egemenliğini kırmış, bölgedeki Slav milletlerini "ortak düşman" Almanlara karşı korumak düşüncesini öne süren Stalin tarafından Sovyetlerin bölgedeki egemenliği meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece Orta Avrupa'nın "Alman-sızlaştırılması" çalışmaları başlamış ve bölgede yaşayan 10 milyonun üzerinde Alman tehcire uğramıştır.⁶ Sovyetlerin bölgedeki hakimiyeti ile birlikte Orta Avrupa, Batı ile Sovyetler arasında bir "cordon sanitaire" (güvenlik kuşağı) hüviyeti kazanmıştır. Kırk beş yıl Sovyet Blok'u içerisinde yer alan Orta Avrupa, çift kutuplu dünya düzeninde yani Soğuk Savaş boyunca jeopolitik bir nesne olmuştur. Demir Perde'nin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte siyasal anlamda daha geniş hareket alanına kavuşan Orta Avrupa ülkeleri rotalarını Avrupa entegrasyonuna çevirseler de bu ülkeler Batı Avrupa tarafından Rusya Federasyonu'na karşı bir set mantığı dahilinde algılanmaya devam etmiş; Avrupa ile Rusya Federasyonu arasındaki güç mücadelesinin önemli bir nesnesi olma özelliğini sürdürmüşlerdir.⁷

Bu çalışmamızda Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında siyasal anlamda daha geniş hareket imkânı bulan ve Avrupa-Atlantik yörüngesinde bir rota çizen Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya diğer bir deyişle Vişegrad Grubu ülkelerinin Rusya Federasyonu ile politik ilişkileri incelenecektir. Çalışmamızda temel araştırma sorumuz şu olacaktır:

Vişegrad Grubu ülkeleri Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde ortak bir politik pozisyon dahilinde mi hareket etmektedir, yoksa bu ülkeler Rusya Federasyonu ile ilişkileri bağlamında farklı politik pozisyonlara mı sahiptirler?

Bu araştırma sorusu neticesinde ulaşacağımız sonuçlar Vişegrad Grubu ülkelerinin Rusya Federasyonu ile olan politik ilişkilerinde ortak bir pozisyon dahilinde hareket edip etmediğini nedenleriyle birlikte ortaya koymaya çalışacaktır. Çalışmamızda neoklasik realizm (neo-classical realism) teorisi temel alınarak, bu dört ülkenin Rusya Federasyonu ile ilişkileri hem uluslararası (sistemsel) seviyede incelenecek, hem de karşılaştırmalı araştırma metodu uygulanarak bu dört ülkenin iç dinamikleri (ara değişkenler) ayrı ayrı ele alınacaktır. Bu iç dinamikler ülkelerin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini analiz etmek için dış dinamikler (sistem seviyesi) ile birlikte kullanılacaktır.

⁴ Brechtefeld, "Mittleuropa and German Politics: 1848 to the present," 12-13.

⁵ Friedrich Naumann, *Mittleuropa* (Рипол Классик, 1925)

⁶ Jacques Rupnik, "Central Europe or Mittleuropa?," *Daedalus* (1990): 257-258.

⁷ Irah Kučerová, "Geopolitics of Central Europe- A Historical Perspective," *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 19, 1 (2015)

1) Teorik Çerçeve: Neoklasik Realizm

Uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yer etmiş ve uluslararası sistemde yer alan aktörlerin ilişkilerini açıklamak için kullanılan büyük teorilerden (grand theories) birisi olan realist (gerçekçi) yaklaşım; uluslararası sistemde temel aktörler olarak devletleri kabul ederken, devletlerin milli çıkarları, güvenlikleri ve devletler aralarındaki güç mücadelesi gibi olguları vurgulamakta ve uluslararası sistemdeki olaylara bu olgular ışığında bir açıklama getirmeye çalışmaktadır. Realist teori çatısı altında zaman içerisinde çeşitli yorumlar geliştirilmiş ve geliştirilen bu yorumlar realist teorinin farklı köklere doğru uzamasını sağlamıştır. Bu köklerden biri olan neoklasik realizm, yakın dönem içerisinde geliştirilen ve özellikle devletlerin dış politika davranışlarını analiz etmek için kullanılan bir teorik yaklaşım halini almıştır. Neoklasik realizmin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için realist teoriye yön veren iki önemli yoruma, klasik realizm ve yapısal realizm (structural realism), değinilmeli ve neoklasik realizmin bu iki önemli yoruma karşı getirdiği farklı yaklaşımlar ortaya konulmalıdır.

Genel hatlarıyla realizmin temel hareket noktası insanın doğasıdır ve realizm insanın doğasını egoist ve bencil olarak kabul eder. Buradan hareketle devletlerin davranışları da benmerkezci olarak değerlendirilir. Ayrıca uluslararası sistemi belirleyen ve devletlerin davranışlarını kontrol eden merkezi bir otoritenin olmaması nedeniyle uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve her devlet bu anarşik düzen içerisinde kendi güvenliğinden sorumludur. Realistlere göre, anarşik düzen içerisinde hayatta kalma mücadelesi veren devletlerin davranışlarında ahlaki değerler aranmamalıdır.⁸ Genel hatları ile bu şekilde ifade edilen realist yaklaşımın kapsamlı bir uluslararası ilişkiler teorisi haline gelmesinde büyük katkısı olan ve klasik realizmin en önde gelen ismi Hans J. Morgenthau uluslararası ilişkilerde realizmi altı temel prensip halinde açıklamıştır. Bu prensiplere göre realizm insanın doğasını temel alır ve uluslararası politikanın temelinde güç kavramı yatar. Ahlaki değerlerin uluslararası politikada bir etkisi yoktur ve uluslararası politika; hukuk, ekonomi gibi diğer alanlardan ayrılan özerk bir alandır. Uluslararası politikada en önemli aktör devletlerdir, diğer yapılar etkisizdir.⁹ Morgenthau'nun ortaya koyduğu klasik realizm anlayışı uluslararası ilişkiler disiplininde önemli yer etse de 1979 yılında Kenneth N. Waltz'un yeniden formüle ettiği realist yaklaşım realizmi daha bilimsel bir çerçeveye oturtmayı amaçlamıştır. Morgenthau devletlerin davranışlarını insan doğası ile ilişkilendirirken, Waltz bu felsefi tartışmalardan kaçınarak uluslararası sistemin devletlerin davranışları üzerine etkisini incelemiştir.¹⁰ Waltz'un öncülüğünde temelleri atılan ve yapısal (structural) ya da neorealizm olarak adlandırılan bu yorumun temel yaklaşımı da klasik realizmde olduğu gibi devletleri uluslararası sistemdeki yegâne aktör olarak kabul etmesidir. Kara kutu

⁸ W. J. Korab-Karpowicz, "Political Realism in International Relations," *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), Accessed April 5, 2021.

<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/realism-intl-relations/>

⁹ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York, 1948)

¹⁰ K. N. Waltz, *Theory of International Politics* (Long Grove, IL, Waveland Press, 1979)

(black box) benzetilmesi yapılan devletlerin rejim tipleri, kültürel farklılıkları vb. etmenler göz ardı edilerek, devletlerin yüksek bir otoritenin olmadığı anarşik sistemde hayatta kalma davranışı sergilediği ve benzer şekilde hareket ettiği iddia edilir. Uluslararası sistemin yapısı devletleri gücün peşinden gitmeye mecbur etmektedir.¹¹

Devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarını ve dış politikadaki yaklaşımlarını açıklamada klasik ve yapısal realizmin yetersiz kaldığı görüşünü savunan neoklasik realistler, çeşitli devletlerin aynı sistemsel faktörler karşısında farklı tepkiler vererek, farklı politik yaklaşımlar sergilediklerini iddia etmektedirler.¹² Bu açıdan yapısal realistlerden farklı olarak neoklasik realistler yalnızca uluslararası sisteme odaklanılmaması gerektiğini belirterek, devletlerin iç yapısının analiz edilmesinin de uluslararası sistemin anarşik yapısının analiz edilmesi kadar önem taşıdığını ortaya koymaktadır.¹³ Bu bağlamda neoklasik realizmin öncüsü olan Gideon Rose, uluslararası anarşik sistemin ve devletler arası güç mücadelesinin, devletlerin dış politika davranışlarında baş faktör olduğunu kabul ederken, uluslararası sistemden doğan baskının devletlerin iç dinamikleri aracılığıyla devlet seviyesine aktararak, yeniden yorumlandığını söylemektedir. Diğer bir deyişle Rose, devletlerin dış politika davranışlarının, dış ve iç dinamiklerin bir etkileşimi sonucu ortaya çıktığını ifade eder.¹⁴ Temel olarak neoklasik realizm devletlerin yekpare bir kara kutu (black box) olduğu görüşüne karşı çıkararak devlet içi faktörlerin de değerlendirilmesi gerektiğini söylemekte ve büyük bir yorumsal farklılık getirmektedir. Bu iç faktörleri de dört temel kategoriye ayıran neoklasik realistler, uluslararası sistem seviyesini bağımsız değişken olarak ele alırken (independent variable), devlet içi dört ana faktörü ara değişken (intervening variable) olarak kabul eder. Devletlerin dış politika davranışları ise bağımlı değişkeni (dependent variable) oluşturur. Bu dört temel ara değişken yani iç dinamikler; lider görüntüleri (karar alıcıların dünya görüşü ve siyaset algısı), ülkenin stratejik kültürü, devlet-halk ilişkisi (halk ve hükümet arasındaki uyum) ve devlet enstitülerinin yapısı (parlamento, ordu gibi devlet organlarının ülke politikası üzerindeki etkisi) olarak kategorize edilmiştir.¹⁵

Neoklasik realist teori uygulanarak Vişegrad Grubu ülkeleri- Rusya Federasyonu politik ilişkileri incelenirken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan uluslararası sistem, Vişegrad Grubu ülkelerinin ve Rusya Federasyonu'nun bu yeni uluslararası sistemde aldığı pozisyon; sistem seviyesi olarak değerlendirilecektir. Çünkü ülkelerin sistem seviyesinde aldığı yeni konumlar ve ülkelerin bu yeni konumları bağlamında oluşan siyasal ilişkileri teorinin 'dış faktörler' yaklaşımını yansıtmak

¹¹ John J. Mearsheimer, "Structural Realism," In *International relations theories: Discipline and diversity* (Oxford University Press, 2007), 72-75.

¹² Jeffrey W. Taliaferro, "State building for future wars: Neoclassical realism and the resource-extractive state," *Security Studies* 15/3 (2006): 480.

¹³ Jalal Dehghani Firoozabadi and Mojtaba Zare Ashkezari, "Neo-classical realism in international relations," *Asian Social Science* 12/6 (2016): 97.

¹⁴ Gideon Rose, "Neoclassical realism and theories of foreign policy," *World Politics* 51/1 (1998).

¹⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics* (Oxford University Press, 2016)

açısından önem arz etmektedir.

Diğer taraftan Vişegrad Grubu ülkelerinin iç dinamiklerinin (ara değişkenler) üç temel kategori altında – Vişegrad Grubu ülkelerinin stratejik kültürleri (Rusya Federasyonu bağlamında), karar alıcıların siyasal görüşleri (lider görüntüleri), halkın Rusya Federasyonu'na karşı bakışı ve bunun devletin yaklaşımı ile olan uyumu (devlet-toplum ilişkisi) – her ülke için ayrı ayrı ele alınması; ülkeler arasındaki iç dinamiksel farklılıkları/benzerlikleri ortaya koymak açısından önemlidir. Ayrıca ara değişkenlerin; Rusya Federasyonu ile olan politik ilişkilere nasıl etki ettiğini anlamamız açısından da gereklidir. Buradan hareketle, çalışmamızda inceleyeceğimiz bu iç dinamikler; neoklasik realistlerin ortaya koyduğu, 'ara değişkenlerin dış politika davranışları üzerindeki etkisi' (devletlerin yekpare yapıda olmaması) yaklaşımının bir uygulaması olacaktır. Böylece Vişegrad Grubu ülkeleri- Rusya Federasyonu arasındaki siyasal ilişkilere, sadece uluslararası sistemin etkisi çerçevesinde değil hem sistem seviyesi hem de ara değişkenler dahilinde (neoklasik realistlerin savunduğu üzere) bir yaklaşım getirilecek, araştırma problemimize de bu bağlamda bir cevap verilmiş olunacaktır.

2) Sovyetler Birliği Sonrası Vişegrad Grubu'nun Oluşumu

Orta Avrupa'nın dört ülkesinin Vişegrad Grubu'nu oluşturmasına ve Avrupa-Atlantik yörüngesine girmesine giden sürecin temeli ele alınacak olursa, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı Mihail Gorbaçov (1985-1991) dönemine değinmek gerekmektedir.

Varşova Paktı üyesi olan, Sovyet uydu devletleri konumundaki Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya'da tarihsel süreç içerisinde Sovyetler Birliği'ne karşı çeşitli ayaklanmalar meydana gelmiş olsa da bunlar şiddet kullanılarak bastırılmıştır. Örneğin 1956 yılındaki Macaristan ayaklanması ve 1968 yılında meydana gelen Prag Baharı, Sovyetler Birliği'nin sert müdahalesi ile karşılaşmıştır. 1968 yılı Prag Baharı sırasında Sovyetler Birliği Çekoslovakya'ya, 5000-7000 civarı tank ve sayıları 200.000 ile 600.000 arasında değişen asker ile müdahale etmiştir.¹⁶ Bu dönemden itibaren yaklaşık 25 yıl süreyle, Brejnev doktrini çerçevesinde Sovyetler Birliği ve Orta Avrupa ülkelerinin ilişkilerinin şekillendiği söylenebilir. Prag Baharı'ndan sonra Eylül 1968 tarihinde ortaya konan ve Komünist Parti Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından ilan edilen Brejnev doktrinine göre, Komünist Parti tüm sosyalist ülkelerden ve dünyadaki sosyalizm hareketlerinden sorumluydu. Hiçbir sosyalist ülkenin kendi çıkarı dünyadaki sosyalizm devrim hareketinin üstünde yer almamalıydı. Özellikle emperyalist güçler, sosyalist devletlerdeki milliyetçi kanatları destekleyerek, sosyalist devletler arasındaki dayanışmaya zarar vermek ve parçalamak eğilimindeydi. Buna benzer durumları engellemek üzere Komünist Parti her zaman etkin bir rol oynayacaktı.¹⁷ Brejnev doktrini Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için bir uyarı niteliği taşımış ve Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine iç işlerine direkt müdahale edeceğini ortaya koymuştur.

¹⁶ “50. yılında Prag Baharı: O dönem neler yaşandı?,” last modified August 21, 2018, <https://tr.euronews.com/2018/08/21/50-yilinda-prag-bahari-o-donem-neler-yasandi->

¹⁷ R. Judson Mitchell, "The Brezhnev doctrine and communist ideology," *The review of politics* 34/2 (1972): 191-193.

Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin başına geçmesi ile birlikte özellikle ekonomik ve teknolojik alana dayanan reform hareketleri gündeme gelmeye başlamıştır. Bu reform düşüncesiyle birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin reformist yönde hareket etmesine imkân tanınacağı Gorbaçov tarafından dillendirilmiş ve Brejnev doktrininin terk edileceğine dair sinyaller verilmeye başlanmıştır.¹⁸ Nisan 1987 tarihinde Prag ziyareti sırasında Gorbaçov'un sosyalist devletler arasındaki ilişkinin eşitlik ve karşılıklı sorumluluk içinde yürümesi gerektiğini vurgulaması ve hiçbir devletin sosyalist düzen içerisinde özel bir statüye sahip olmadığını belirtmesi büyük önem taşımış ve Brejnev doktrininin sonunun geldiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda özellikle 1988 yılında Birleşmiş Milletler toplantısı sırasında Gorbaçov'un "her ülkenin kendi seçim hakkı vardır" açıklaması Sinatra doktrininin* uygulamaya konulduğunun bir ilanı niteliğindedir.¹⁹ Bu noktadan itibaren Vişegrad ülkelerini oluşturacak Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği ile bağlarının büyük oranda zayıfladığını söylemek yanlış olmaz.

1991 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte 15 Şubat 1991 tarihinde Orta Avrupa'nın üç ülkesi, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya'nın siyasi temsilcileri Macaristan'da bulunan Vişegrad kasabasında buluşarak ortak bir bildiriye imza atmışlardır. Böylece Vişegrad Grubu'nun temelleri oluşturulmuştur.* Bu üç ülke bölgedeki Sovyet hegemonyasının bitmesiyle beraber, Avrupa yörüngesine dönüş ve bölgesel kalkınma için bir dayanışma sergileyeceklerini göstermiştir ve imzalanan bildiri temel anlamda dört ana unsuru hedeflemiştir. Bu unsurlar, Sovyet döneminin etkilerini ve kalıntılarını ortadan kaldırmak, grup üyesi ülkeler arasında dayanışmayı ve dostluk bağlarını geliştirmek, Avrupa entegrasyonu hedefine ulaşmak ve grup üyesi ülkelerin siyasi elitleri arasında düşünsel yakınlaşmayı güçlendirmektir.²⁰ Bu gelişmeler, gruba üye ülkelerin siyasi aktörler nezdinde yapılacak toplantılarla ekonomiden eğitime, güvenlikten bilime kadar çok kapsamlı bir alanda iş birliği içine girileceğini göstermiştir. Fakat önemli bir nokta olarak değinilmelidir ki, Vişegrad Grubu'nun kurumsal bir niteliği ve bağlayıcı bir karakteri yoktur. Belirli periyotlarla grup üyesi ülkelerin temsilcileri toplanmakta ve dönem başkanlığını yürüten ülkenin hazırladığı bir yılı kapsayan taslak planlar üzerinde çalışmalar yapmaktadır.²¹ Bağlayıcı olmayan karakteri ve esnek yapısı ile Vişegrad Grubu, üye ülkelere kendi politik çıkarları ve emelleri dahilinde bağımsız

¹⁸ Mark Kramer, "Beyond the Brezhnev Doctrine: a new era in Soviet-East European relations?," *International Security* 14/3 (1989).

* Ünlü şarkıcı Frank Sinatra'nın bir şarkısında geçen "do things their way" (işleri kendi yöntemleriyle yap) sözünden etkilenilerek bu isim verilmiştir.

¹⁹ John Wilton, "Soviet policy in Eastern Europe post-1985: 'Sinatra doctrine' or 'Mozart doctrine'?" *Politologicka Revue* 1/2 (1997): 92-93.

* 1 Ocak 1993 yılında Çekoslovakya'nın anlaşmalı bir şekilde ayrılması; Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye bölünmesi ile Vişegrad Grubu dört ülke tarafından oluşturulan bir topluluk halini almıştır.

²⁰ "History of the Visegrad Group," Accessed April 3, 2021, <https://www.visegradgroup.eu/about/history>

²¹ "Aims and Structure," Accessed April 3, 2021, <https://www.visegradgroup.eu/about/aims-and-structure>

pozisyon alma imkânı tanımıştır.²² Bu Vişegrad Grubu hakkında dikkate alınması gereken en önemli özelliklerden birini oluşturur. Çünkü grubun bağlayıcı ve kurumsal niteliğinin olmaması üye ülkelerin diğer ülkeler ile kuracağı ikili politik ilişkiler açısından önemli bir alan açmakta ve grup üyesi ülkelerin ortak politik pozisyon sergileyip sergilemeyeceklerini kendi inisiyatiflerine bırakmaktadır.

Vişegrad Grubu kuruluş amacındaki temel ilkeleri dahilinde özellikle Avrupa-Atlantik entegrasyonu anlamında büyük başarı kat etmiş; 1999 yılında Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olmuştur (2004 yılında Slovakya da bu örgüte dahil olmuştur). AB'nin beşinci genişleme planı dahilinde 2004 yılında bu ülkelerin AB üyesi olması Vişegrad Grubu ülkelerini tam olarak Avrupa-Atlantik yörüngesine oturtmuştur. Vişegrad Grubu'nun sağladığı kolektif hareket etme imkânı bu Orta Avrupa ülkelerine AB içerisindeki büyük devletlere karşı ortak bir pozisyon alarak kendilerini daha iyi temsil etme imkanını da sağlamıştır. Örneğin 2015 yılında Avrupa'da yaşanan mülteci krizi sırasında Vişegrad ülkelerinin AB politikalarına karşı sergilediği ortak tutum ve mültecilerin Avrupa ülkeleri içerisinde dağıtılmasına karşı dirençleri dikkat çekici bir etki yaratmıştır.²³

Neoklasik realizm perspektifinden kısa bir değerlendirme yapacak olursak, uluslararası sistem seviyesinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra çift kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçiş sürecinde, Vişegrad Grubu ülkeleri Avrupa-Atlantik hattında konumlanarak pozisyonlarını Batı Bloku doğrultusunda belirlemeyi tercih etmişlerdir.

3) Sovyetler Birliği Sonrası Rusya Federasyonu'nun Uluslararası Sistemdeki Pozisyonu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Avrupa ülkeleri Vişegrad Grubu'nu kurarak Avrupa-Atlantik yörüngesine yerleşirken, Rusya Federasyonu'nun izlediği politikaların incelenmesi de uluslararası sistem düzeyinde doğru bir analizin yapılabilmesi için elzemdir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Yeltsin yönetimindeki Rusya Federasyonu'nun Avrupa ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmeyi temel alan bir dış politika hamlesi geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Yeltsin'in liberal olarak nitelendirilen dış işleri bakanı Andrey Kozırev, Rusya Federasyonu'nun temel güvenlik sorununun politik ve ekonomik izolasyon olduğunu savunmuş, Rusya Federasyonu'nun güvenliğinin Batı ile sağlanacak entegrasyon sayesinde oluşabileceğini iddia etmiştir.²⁴ Bu bağlamda komünizm sonrası ilk dönemde Rusya Federasyonu'nu liberal ekonomiye geçiş programı adı altında doğrudan pazar ekonomisine geçmeye çalışmıştır. Böylece devletin

²² Bilal Bahadır Karaca, "The Positions of the Visegrad Countries Towards the European Policy on Illegal Immigration and Asylum," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2019), 9-10.

²³ "How migrants brought Central Europe together," Accessed Februray 16,2021,

<https://www.politico.eu/article/how-migrants-brought-central-europe-together-visegrad-group-orban-poland/>

²⁴ Emel Poyraz, "An Analysis of the Political Relations between the Euorean Union and Russia (1990-2001)," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü, 2002), 18-36.

pazarı kontrol etmesine son verilerek fiyatlar serbest bırakılmış, özel girişimciler arasında rekabet sağlanmaya çalışılarak devletin elindeki endüstri tesisleri elden çıkartılmıştır.²⁵ Bunun sonucu olarak 1991-1995 yılları arasında sanayi üretimi %46 oranında azalmış, gayri safi milli hasıla %43 oranında düşüş yaşamıştır. Ayrıca 2000 yılına kadar olan süreçte 150 milyar dolar civarında sermayenin ülkeden çıkışı meydana gelmiştir.²⁶ Yaşanan bu sürecin toplumsal hayata yansımaları da negatif yönde olmuş ve adeta bir sosyal yıkım meydana gelmiştir. Gelir adaletsizliğinin had safhaya çıktığı ülkede küçük fakat ekonomik anlamda güçlü sermaye sınıfı ortaya çıkarken (oligarklar), halkın %40'ı yoksulluk sınırının altında yaşamaya mecbur olmuştur.²⁷ Ekonomik anlamda bu buhran yaşanırken, parasal kaynak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve IMF'den sağlanmış, bu durum ülkenin Batı'ya bağımlı olmasına ve politik anlamda ülkenin serbest hareket alanının daralmasına sebebiyet vermiştir.²⁸ Rusya Federasyonu, NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'da sınırlarını genişletmesine engel olamamıştır. Amerikan hegemonyası karşısında adeta çaresiz kalmış, ülke bir pesimizm sarmalı içerisine sürüklenmiştir.

2000 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı görevini devralan eski istihbarat ajanı Vladimir Putin ile birlikte ülkede tekrardan ayağa kalkış sürecinin başladığı söylenebilir. Putin'in ülkenin başına geçmesinden sonra, 2000 yılında deklare edilen Rusya Federasyonu Dış Politika ve Güvenlik Doktrini, ülkenin uluslararası arenada politik, askeri ve ekonomik etkisinin zayıfladığını vurgulamıştır. Bunun üstesinden gelinmesi için ekonomik gelişmelerin hızlandırılıp ülkede yaşam kalitesinin güçlendirilmesi, ülkenin uluslararası arenada pozisyonunu güçlendirecek hamlelerin acilen hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁹ Buradan hareketle Putin öncelikle ülkedeki ekonomik yapıyı güçlendirecek birtakım hamleler yapmıştır. Ülkedeki oligarkların mallarını kamulaştırmasa da ilk olarak onları ülke menfaatleri için hareket etmeye zorlamış ve siyasi anlamda oligarkların ülke politikasına etkisini ortadan kaldırarak onları kontrol altına almayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra ülkenin IMF'ye ve Batı'ya olan ekonomik borçlarını kapatarak ülkeyi bu baskıdan kurtarmış ve Rusya Federasyonu'nun siyasi hareket alanı kazanmasını sağlamıştır.³⁰

Putin'in Rusya'sının dış politikada pragmatik bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Özellikle Batı ile çıkarılara dayalı bir ilişki içerisine giren Rusya ABD ve AB ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Rusya, enerji rezervlerini göz önüne alarak bunun kontrolü ve kullanılmasına büyük önem verirken, bu enerji rezervlerinin yanı sıra silah ve teknoloji ihracatı ile tek bir ihracat kalemine bağlı kalınmamasını hedeflemiştir.³¹

²⁵ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65/03 (2010): 198.

²⁶ Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası," 198-199.

²⁷ A. Sait Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası," *Avrasya Etüdüleri* 37/1 (2010): 39.

²⁸ Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası," 209.

²⁹ Pınar Özden Cankara, and Yavuz Cankara, "Vladimir Putin döneminde Rus dış politikasında yapılan değişiklikler," *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2007): 196-197.

³⁰ Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası," 200-201.

³¹ Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası," 41-42.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun dış politikada Batı ve Doğu arasında gidip gelen kimlik bunalımı, Putin'in iktidarının birinci döneminde izlenen pragmatist politikalarla birlikte bir sentez haline bürünmüştür. Fakat Putin; "Rusya kendisini daima bir Avrasya ülkesi olarak hissediyor."³² diyerek Avrasyacılığın Rusya Federasyonu'nun temel ideolojisi olduğunu da vurgulamaktadır.

2000 yılı öncesi Batı'ya bağımlı olan Rusya Federasyonu yerine 2000'li yılların ortasından itibaren, Avrupa ile ticaret hacmi 200 milyar Euro'ya ulaşmış ve Avrupa'yı enerji alanında kendine bağımlı hale getirmiş³³; uluslararası arenada güçlü bir pozisyona sahip bir Rusya Federasyonu ortaya çıkmıştır. Bu noktadan itibaren Rusya Federasyonu'nun dünya siyasetinde daha etkin bir rol oynama çabası, Avrupa-Atlantik Bloku ile Rusya Federasyonu'nun çıkar çatışmaları içerisinde karşı karşıya gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Putin ile birlikte gelişen dış politika vizyonu Rusya Federasyonu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü temel alarak, Rusya'nın doğal ilgi ve etki alanlarında yer alan bölgelerde Avrupa-Atlantik ittifakının politik etkisine karşı çıkmak ve bunu engellemek üzerine yeniden inşa edilmiştir.³⁴ Özellikle 2006 yılı sonrası Putin'in ikinci döneminden itibaren Rusya'nın diplomatik dilinin bu doğrultuda sertleştiği söylenebilir. Putin'in 2007'de 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma bu anlamda çok dikkat çekicidir. Toplantıdaki konuşmasında Putin, günümüz dünyasında tek kutuplu (Amerikan hegemonyasına dayanan) dünya düzeninin imkânsız ve sürdürülemez olduğunu söylemiş ve Avrupa-Atlantik ittifakının sınırlarını aşarak kendi istek ve çıkarları doğrultusunda diğer ülkelere ekonomik, eğitim, kültürel ve siyasal alanlar üzerinden baskı kurduğunu vurgulamıştır.³⁵

Rusya Federasyonu'nu temel anlamda en fazla rahatsız eden gelişmeler, AB'nin siyasal etki alanını genişleterek Rusya'nın tarihsel anlamda etkin olduğu coğrafyalarda aktif politikalar yürütmesi ve NATO çerçevesinde ABD'nin bu bölgelere yerleşmesidir. Özellikle dikkat çekilmesi gereken önemli diğer bir husus da Rusya Federasyonu'nun doğal gaz ve petrol sayesinde Avrupa üzerinde kurduğu egemenliğin ve politik baskının kırılabilmesi endişesidir. Rusya'nın 2007 yılında Ukrayna ve Belarus'a gaz akışını kesmesi Avrupa'yı endişelendirmiş ve enerji ithalatı için yeni arayışlara sevk etmiştir.³⁶ Bu gelişmeler ışığında Kremlin'in izlediği politikalar Avrupa-Atlantik Bloku'nu zayıflatacak hamleler yapmak ve gerektiğinde ulusal çıkarları doğrultusunda sert güç (hard power) kullanmaktan çekinmemek olmuştur. Rusya Federasyonu'nun 2008 yılında Güney Osetya sorunu üzerinden NATO ve Avrupa Birliği ile yakınlaşan³⁷ Gürcistan'a askeri müdahalesi; 2014 yılında Ukrayna'da patlak veren olaylar neticesinde Rusya'nın Donbass

³² Emre Erşen, "Neo-Eurasianism and Putin's 'Multipolarism' in Russian Foreign Policy," *Turkish Review of Eurasian Studies* 4 (2004): 147.

³³ Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası," 52.

³⁴ Margot Light, "Russia and the EU: Strategic partners or strategic rivals," *J. Common Mkt. Stud* 46 (2008): 15.

³⁵ Putin'in Münih Konuşması Genelkurmay'ın Sitesinde," last modified February 15, 2007, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/putinin-munih-konusmasi-genelkurmayin-sitesinde-5956456>

³⁶ Jeffrey Mankoff, *Russian foreign policy: The return of great power politics* (Rowman & Littlefield Publishers, 2009), 148.

³⁷ "Savaş neden çıktı?," Accessed April 2, 2021, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/90441-savas-neden-cikti>

bölgesindeki Rus ayrılıkçılara desteği ve Kırım'ı ilhak etmesi, yakın tarih içerisinde Rusya Federasyonu'nun uyguladığı sert gücün (hard power) örneklerini teşkil etmektedir. Özellikle Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'daki tavrı ve Kırım'ı ilhak etmesi AB tarafından büyük tepki çekmiş ve Rusya Federasyonu'na karşı yaptırım kararları gecikmemiştir. Bu kararlar dahilinde Avrupa; sermaye piyasasını Rus bankalarına kapatmış, Rusya Federasyonu'na silah ambargosu uygulanmaya başlamış, Rusya Federasyonu'nun petrol endüstrisi için önemli olan ekipmanların ihracatını ve hassas teknolojik ürünlerin satımının kısıtlanmasına karar vermiştir.³⁸ Buna karşılık olarak da Rusya Federasyonu, AB'den gıda ithalatını durdurmuştur. Rusya Federasyonu'na gıda ihracatı açısından AB için en önemli ikinci pazardır ve 2013 yılında (alınan bu yaptırım kararının bir yıl öncesinde) Avrupa Birliği Rusya Federasyonu'na gıda ihracatı sayesinde 11,8 milyar Euro kazanç elde etmiştir.³⁹

Rusya Federasyonu'nun, kullandığı sert gücün (hard power) yanı sıra diğer bir stratejisi olan Avrupa-Atlantik Bloku'nu zayıflatmak ve aralarındaki dayanışmayı zedelemek temel olarak iki yöntem üzerinden yürütülmüştür. İlk yöntem, Rusya Federasyonu'nun AB'nin büyük güçleri sayılacak ülkeleri (Almanya, Fransa, İtalya, İspanya) ile enerji ihracatı, ticaret ve Avrupa coğrafyasının güvenliği üzerinden kurduğu ikili diplomatik ilişkilerdir. Bu durum AB'nin Rusya Federasyonu'na karşı ortak ve tutarlı bir politika üretmesine engel olmak ve ABD ile AB'nin büyük güçleri arasında fikir ayrılıkları oluşmasını tetiklemek amacıyla taşımaktadır.⁴⁰ Buna en yakın örneklerden biri, Almanya ve Rusya Federasyonu arasındaki ikili ilişkiler neticesinde planlanan ve hayata geçirilmeye çalışılan Kuzey Akımı 2 projesinin Avrupa Birliği'nin çeşitli ülkelerinden ve ABD'den aldığı tepkilerdir.⁴¹

İkinci yöntem olarak ise Kremlin, özellikle eski Sovyetler Birliği uydu devletleri olan fakat şu anda Avrupa-Atlantik Bloku içerisinde yer alan Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerini hedef almıştır. Kremlin, Avrupa karşıtlığı düşüncesini (Eurocepticism) savunan önemli toplumsal figürleri, siyasi partileri ve sivil toplum örgütlerini desteklemiş ve finansal anlamda fonlamıştır.⁴² Örneğin, Macaristan'da ana muhalefet partisi konumunda yer alan ve Avrupa karşıtlığı fikrini savunan Jobbik'in (Daha İyi Bir Macaristan Hareketi) milletvekili olan Bela Kovacs, 2017 yılında Rusya adına espionaj faaliyetleri yürütmekle suçlanmış ve Macaristan'da hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁴³ Rusya Federasyonu'nun Orta ve Doğu Avrupa'da izlediği bu stratejiyle ilgili, Putin'in akıl

³⁸ "EU and US impose sweeping economic sanctions on Russia," last modified July 29, 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/29/economic-sanctions-russia-eu-governments>

³⁹ "Russia hits West with food import ban in sanctions row," last modified August 7, 2014 <https://www.bbc.com/news/world-europe-28687172>

⁴⁰ Jeffrey Mankoff, Russian foreign policy: The return of great power politics: 157.

⁴¹ "Nord Stream 2 is a bad idea and a bad deal for Europe, US' Antony Blinken tells Euronews," Accessed 3 April, 2021, <https://www.euronews.com/2021/03/25/nord-stream-2-is-a-bad-idea-and-a-bad-deal-for-europe-us-antony-blinken-tells-euronews>

⁴² Heather A. Conley, et al. "The Kremlin Playbook," *Understanding Russian influence in Central and Eastern Europe. Washington: Center for Strategic & International Studies* (2016): 5.

⁴³ "Hungary charges Jobbik MEP with spying on EU for Russia," Accessed 27, March 2021, <https://www.reuters.com/article/us-hungary-jobbik-prosecution-idUSKBN1E01CH>

hocalarından sayılan Aleksandr Dugin'in söylemleri de dikkate değerdir. Dugin; Orta Avrupa ülkelerinin kendi kültürü, gelenekleri ve kimliği olduğunu söylemekte, AB'nin ultra-liberal politikalar ile bu değerlere zarar verdiğinin altını çizmektedir. Bu noktada Vişegrad Grubu'na atıf yaparak, Orta Avrupa ülkelerinin kendi milli değerlerini savunmalarının gerekliliğini vurgulamaktadır.⁴⁴

Rusya Federasyonu ayrıca, Orta-Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerindeki 'Rus azınlık' kartını kullanarak da bu ülkelerdeki AB etkisini kırmaya çalışmıştır.⁴⁵ 2007 yılında Estonya'da yaşanan olay Kremlin'in bu stratejisine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Estonya'nın Tallinn şehir meydanında bulunan Bronz Sovyet Askeri heykelinin Estonya hükümeti tarafından kaldırılmasının planlanması üzerine Kremlin tarafından desteklenen Rus azınlıklar Tallinn'de büyük protestolar çıkarmış ve yaşanan şiddet eylemlerinde bir kişi ölmüş ve yüz elliden fazla kişi yaralanmıştır.⁴⁶ Kremlin yaptığı açıklamalarla, Sovyetler Birliği etkisi ve idaresi altında kalmış ülkelerin geçmişlerini unutarak kendilerine yeni bir tarih yazmaya çalışmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁷

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini siyasi etkisi altına almak için Kremlin'in kullandığı en büyük kartlardan biri de şüphesiz ki enerji sektörü ve ticari ilişkiler olmuştur. Polonya'dan geçen "Yamal" doğal gaz boru hattı; Çek Cumhuriyet ile Slovakya'dan geçen "Brotherhood" gaz boru hattı ile tüm Vişegrad Grubu ülkelerini dolaşan "Druzhba" petrol hattı, Rusya Federasyonu'nun Orta Avrupa devletleri üzerinde enerji sektörü üzerinden baskı kurmasındaki önemli araçlardandır.⁴⁸ Ayrıca Rusya Federasyonu Orta Avrupa ülkelerindeki önemli ticari alanlara yatırım yaparak (enerji sektörü başta olmak üzere, telekomünikasyon, bankacılık vb.) güçlü bir ticari partner pozisyonu elde etmiştir. Bu bağlamda belirgin bir örnek vermek gerekirse, Çek Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu ile olan ticari ilişkileri 2000 yılından beri düzenli olarak büyürken, yatırım ve ticaret alanları makine-kimya endüstrisi, gıda ve enerji sektörüdür.⁴⁹ Rusya Federasyonu'nun Orta Avrupa ülkelerini ticari ve ekonomik anlamda büyük oranda etkisi altına alması bir nevi Avrupa Birliği içerisine kendi 'Truva Atlarını' yerleştirmesi olarak da nitelendirilebilir. Rusya'ya ticaret ve enerji anlamında bağımlı hale gelen bu ülkeler Avrupa Birliği içerisinde Rusya Federasyonu'na karşı sert bir pozisyon alamayarak ekonomik çıkarlarını koruma mantığını gidecek, böylece AB'nin ortak karar alma mekanizmasını sekteye uğratabileceklerdir.⁵⁰

⁴⁴ Sofia Metelkina, "Interview with philosopher Alexander Dugin about the Central European region and Visegrád Group," last modified April, 27, 2018 <https://www.geopolitica.ru/en/article/alexander-dugin-visegrad-group-project-greater-eastern-europe>

⁴⁵ Heather A. Conley, et al. "The Kremlin Playbook," 6.

⁴⁶ "Estonia removes Soviet-era war memorial after a night of violence" Accessed 01 April, 2021, <https://www.nytimes.com/2007/04/27/world/europe/27iht-estonia.4.5477141.html>

⁴⁷ Light, "Russia and the EU: Strategic partners or strategic rivals"

⁴⁸ Radovan Višňovský, "Visegrad Group and relations with Russia," *Vestník RUDN. International Relations* 20/2 (2020): 351.

⁴⁹ Petr Kratochvíl, and Petra Kuchyňková, "Russia in the Czech Foreign Policy," In *Czech Foreign Policy in 2007-2009: Analysis* (2010): 203-204.

⁵⁰ Mitchell A, Orenstein, and R. Daniel Kelemen, "Trojan horses in EU foreign policy," *JCMS: Journal of Common Market Studies* 55/1 (2017)

Bunların ışığında denilebilir ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Putin ile birlikte tekrardan ayağa kalkan Rusya Federasyonu çok kutuplu dünya düzenini oluşturan 'kutuplardan' biri olarak uluslararası sistemdeki pozisyonunu almıştır. Özellikle doğal enerji alanındaki gücü, izlediği politik stratejiler ve gerektiğinde askeri gücünü (hard power) kullanması, sistem seviyesinde Rusya Federasyonu'nun temel davranış biçimini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Vişegrad Grubu ülkeleriyle de ilişkileri sistemsel düzeyde bu davranış biçimi çevresinde şekillenmektedir. Uluslararası sistem seviyesinde, Rusya Federasyonu'nun enerji ve ticaret araçlarının yanı sıra, büyük askeri gücü ile oluşturduğu güvenlik endişesi Vişegrad Grubu ülkeleri üzerinde bir baskı yaratmakta, bu ülkelerin dış politika davranışlarını şekillendirmekte büyük bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bunların hepsinin uluslararası sistem düzeyindeki olgular olduğu unutulmamalıdır. Bu olguların Vişegrad Grubu devletlerin iç dinamikleriyle (ara değişkenler) etkileşimi, Rusya Federasyonu ve Vişegrad Grubu ülkeleri arasındaki siyasi ilişkilerin bütününe anlamamızı sağlayabilir.

4) Vişegrad Grubu Ülkelerinin İç Dinamikleri (Ara Değişkenler) ve Rusya Federasyonu ile İlişkiler

Neoklasik realistlere göre devlet içi aktörlerin etkisi; ülkelerin, uluslararası sistemin koyduğu kısıtlara nasıl cevap vereceğini ve dış politika önceliklerinin ne doğrultuda belirleneceğini büyük oranda etkilemektedir.⁵¹ Vişegrad ülkelerinin kendi iç dinamikleri; Rusya Federasyonu ile sistem seviyesinde olan ilişkilerin devlet içinde yeniden yorumlanmasına yardımcı olmakta ve devletlin dış politika davranışlarının nasıl olması gerektiğini belirlemektedir. Buradan hareketle dört Vişegrad ülkesinin iç dinamikleri (ara değişkenler); stratejik kültür, lider görüntüleri (karar alıcıların politik algıları) ve devlet-toplum ilişkisi bağlamında incelendiğinde ülkeler arası iç dinamiksel farklılıklar ve dış politika davranışlarında alınan farklı pozisyonlar göze çarpmaktadır.

Devletlerin dış politika davranışlarını şekillendiren ara değişkenlerden birisi olan stratejik kültür politikacıların, siyasi elitlerin ve toplumun ortak düşünceleri ve inançları doğrultusunda şekillenmektedir.⁵² 1993'de Çek Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Çeklerin, Rusya Federasyonu ile ilgili algılamaları ve bu bağlamda oluşturdukları stratejik kültür bir polarizasyon içerisindedir. Bir taraftan tarihsel bağlar ve Slav kardeşliği açısından Rusya Federasyonu, bir partner olarak algılanmakta, sahip olduğu büyük doğal kaynaklar ve yüksek ekonomik potansiyeli nedeniyle bir ticari ortak olarak görülmekteyken, diğer taraftan ise güvenlik odağı çerçevesinde bir değerlendirme sonucunda, Rusya Federasyonu güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır.⁵³ Bu polarizasyonun yansımaları Çek Cumhuriyeti siyasi hayatında da görülmekte ve siyasi partileri iki kampa ayırmaktadır. Sağ siyasi partiler, Rusya Federasyonu'nun bir tehdit oluşturduğu görüşünde birleşirken, sol siyasi partiler, Rusya Federasyonu'na daha

⁵¹ Steven E. Lobell, et al., *Neoclassical realism, the state, and foreign policy* (Cambridge University Press, 2009), 286.

⁵² Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. *Neoclassical realist theory of international politics*, 67.

⁵³ Jacek Kucharczyk, and Grigorij Mesežnikov, eds. *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict* (Warsaw: Heinrich-Böll-Stiftung, 2015): 19-20.

optimist bir açıdan yaklaşmaktadırlar.⁵⁴

Stratejik kültürdeki bu polarizasyon ülkenin karar alıcılarının siyasi algılarına da sirayet etmiştir. 1993 yılından itibaren Çek Cumhuriyeti'nin başına geçmiş olan üç cumhurbaşkanının Rusya Federasyonu hakkındaki algıları da farklılık göstermektedir. Çek Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Václav Havel'in (1993-2003) Rusya Federasyonu hakkındaki algısı, Rusya'yı kültürel ve politik anlamda ötekileştiren bir temel üzerine dayanmıştır. Havel için, Çek Cumhuriyeti'nin Avrupa-Atlantik entegrasyonu temel öncelik olmuştur ve Rusya Federasyonu ile ilişkiler bunun üzerine inşa edilmiştir.⁵⁵ Öte yandan Havel sonrası cumhurbaşkanlığı koltuğuna geçen Václav Klaus'un, Rusya Federasyonu'na algısı Havel gibi keskin değildir. Klaus, Rusya ve Çek Cumhuriyeti arasındaki tarihsel yüklerin (Prag Baharı ve Sovyetler'in işgali) atılması gerektiğini düşünmüş ve özellikle ekonomik düzlem üzerinden Rusya Federasyonu'na potansiyel vadeden ve diyalog kurulması gereken bir devlet olarak görmüştür.⁵⁶ Çek Cumhuriyeti'nin mevcut cumhurbaşkanı olan Miloš Zeman ise Rusya Federasyonu'na en fazla yakınlık duyan cumhurbaşkanı olarak nitelendirilebilir. Zeman, Rusya Federasyonu'nun Çek Cumhuriyeti için önemini vurgularken, bir konuşması sırasında, Rusya Federasyonu'nun bir AB ülkesi olan Fransa'dan on kat değerli ve önemli olduğunu söylemekten çekinmemiştir.⁵⁷ Ayrıca 2014 yılında Ukrayna'da yaşanan olaylar ve Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı karşısında Rusya Federasyonu'nu suçlamamış, Çek Cumhuriyeti kendi ulusal çıkarlarına odaklanması gerektiğini belirtmiş, Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'na karşı almayı düşündüğü yaptırım kararlarını da eleştirmiştir.⁵⁸ Bu açıklamalar özellikle o dönem Çek Cumhuriyeti Başbakanı olan Sobotka tarafından ağır şekilde eleştirilmiş, bu tutumun Çek Cumhuriyeti'nin resmi dış politikasını yansıtmadığı açıklanmıştır.⁵⁹ Sonuç olarak, Çek Cumhuriyeti AB'nin Rusya Federasyonu'na karşı almış olduğu yaptırım kararlarını veto etmemiş ve desteklemiştir. Bu örnek, devletin karar alıcıları arasındaki bakış açısı farklılıklarını yansıtmak açısından önemlidir.

Devlet-halk arasındaki ilişkiye gelecek olursak, Çek kamuoyundaki Rusya Federasyonu algısı hakkında çok olumlu şeyler söylemek mümkün değildir. 2016 yılında STEM araştırma şirketi tarafından yapılan kamuoyu yoklamasına göre Çeklerin yalnızca %30'u Rusya Federasyonu'na pozitif anlamda bakmaktadır.⁶⁰ Halkın büyük bir kısmının Rusya Federasyonu ile ilgili düşünceleri; Rusya Federasyonu'na pozitif anlamda bakan devlet adamlarının algılarıyla çelişmektedir. Buradan hareketle Çek Cumhuriyeti'nde devlet ve halk arasında, Rusya Federasyonu ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesi açısından

⁵⁴ Petr Kratochvíl, and Petra Kuchyňková, "Russia in the Czech Foreign Policy," 196.

⁵⁵ Jan Holzer, and Miroslav Mareš, *Czech Security Dilemma: Russia as a Friend or Enemy?* (Springer, 2019), 63-65.

⁵⁶ Jan Holzer, and Miroslav Mareš, "Czech Security Dilemma: Russia as a Friend or Enemy?", 67-69.

⁵⁷ Karel Svoboda and Petr Kratochvíl, "Russia in the Czech Foreign Policy," *In Czech Foreign Policy in 2017: Analysis*, (Prague: Institute of International Relations, 2018), 171-172.

⁵⁸ Juraj Marušiak, "Russia and the Visegrad Group—more than a foreign policy issue," *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* (2015): 40.

⁵⁹ Karel Svoboda and Petr Kratochvíl, "Russia in the Czech Foreign Policy," 176.

⁶⁰ Karel Svoboda and Petr Kratochvíl, "Russia in the Czech Foreign Policy," 178.

ortak bir mutabakat yoktur.

Çek Cumhuriyetleri'nin iç dinamikleri göz önüne alındığında Rusya Federasyonu ile ilişkiler bağlamında birbirini dengeleyen yapılar ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda da mevcut statükonun bozularak devletin dış politikada radikal bir pozisyon alması beklenemez.

Macaristan'ın stratejik kültürü incelendiğinde, Rusya Federasyonu'nun hem bir tehdit hem de iyi geçinilmesi gereken bir güç olarak algılandığı görülmektedir. Bu yüzden, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan uluslararası sistemde, Macaristan; Rusya Federasyonu ve Avrupa-Atlantik Bloku arasında dengeli bir ilişki yürüterek ulusal bağımsızlığını ve çıkarlarını korumayı hedefleyen bir strateji benimsemiştir.⁶¹ Fakat bu iç dinamiğin yanı sıra diğer bir iç dinamik olan karar alıcıların politik algıları, Macaristan-Rusya Federasyonu ilişkilerinde son yıllarda etkili bir rol oynamaktadır.

Ripsman ve arkadaşlarına göre, bir ülkenin siyasi lideri veya karar alıcı pozisyonunda bulunan şahsiyetlerinin değer yargıları, dünya görüşleri; uluslararası sistemin yolladığı sinyalleri değerlendirmek açısından büyük önem teşkil etmekte ve bir iç dinamik olarak ülkenin dış pozisyonunu belirlenmesinde doğrudan etkili olmaktadır.⁶² Macaristan'ın, Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde de özellikle bu iç dinamik ön plana çıkmakta, Macaristan'daki iktidar partisi Fidesz'in (Macar Yurttaş Birliği) lideri olan ve 2010 yılından beri ülkenin başbakanı konumundaki Viktor Orbán'ın uluslararası siyaset algısı, ülkenin dış politika pozisyonunu belirlemektedir.

Orbán temel olarak Avrupa Birliği karşıtlığı düşüncesini benimsemiş bir siyasetçidir. Ona göre Avrupa Birliği, Macar kimliğini yok etmektedir. Buna karşılık olarak Macaristan kendi kültürel değerleri üzerinde ayağa kalkmalı ve Batı'nın dayattığı yozlaştırıcı liberal normlara direnmelidir. Orbán için Macar olarak doğmak büyük bir şereftir.⁶³ Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin dayattığı siyasi değerleri değiştirmek isteyen Orbán, gücün merkezleştirilmesi kavramı üzerinden hareket etmiş 2010-2014 yılları arasında anayasa, parlamento, yargı gibi devlet dinamikleri üzerinde değişikliklere giderek kuvvetler ayrılığını zayıflatmıştır.⁶⁴ Orbán'ın Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin gibi siyasi olarak güçlü adam (strong man) olma gayreti dikkate değerdir ve siyasi ilişkiler anlamında Macaristan- Rusya Federasyonu'nu yakınlaştıran etmenler arasında değerlendirilmelidir.

Orbán, ülke içerisinde gücün merkezleştirilmesi adına attığı siyasi adımların yanı sıra, ekonomi ve dış politika alanında da yeni bir modeli sunmuştur. Eastern Opening (Doğu Açılımı) adı verilen ekonomi ve dış politika programı uygulamaya konmuş, bu

⁶¹ Katalin Miklóssy, and Justyna Pierzynska, "Regional Strategic Culture in the Visegrad Countries," In *Strategic Culture in Russia's Neighborhood: Change and Continuity in an In-Between Space* (New York-London, [Lexington Books](#), 2019): 94.

⁶² Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, "Neoclassical realist theory of international politics," 62.

⁶³ Tua Lindquist, "Discursive Identity Construction in Populism: A Case Study on Fidesz and PiS," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uppsala Üniversitesi, 2019): 31-39.

⁶⁴ Aron Buzogány, "Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation?," *Democratization* 24/7 (2017): 6.

program dahilinde Macaristan sadece Batı'ya bağımlı kalmayarak Doğu'da yeni yükselen güçler, Rusya ve Çin gibi ülkelerle siyasal ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemiştir.⁶⁵ Örneğin, Macaristan'da bulunan Paks nükleer reaktörünün geliştirilmesi için AB içerisinde bir devletle değil, Rusya Federasyonu ile anlaşmaya varılmıştır. Bu bağlamda Rusya Paks'ta kurulacak iki yeni reaktörün yapımını üstlenmeyi ve Macaristan'a 10 milyar Euro (yeni kurulacak reaktörlerin maliyetinin yüzde 80'ini karşılayacak miktarda) borç vermeyi kabul etmiştir.⁶⁶

Ekonomik ve siyasal anlamda Doğu'ya yönelmek ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerin geliştirilmesi gibi bu derece keskin politikaların kolayca hayata geçirilmesinde önemli etkenlerden birisi de ana muhalefet partisi pozisyonunda bulunan Jobbik'in bu politikaları desteklemesi ve bu hususlarda muhalefet yapmamasıdır. Jobbik, AB'yi batmakta olan bir gemiye, Macaristan'ı ise bu gemi içerisindeki hasta bir yolcuya benzetmekte, bu durumdan kurtuluşun reçetesi olarak Doğu ülkeleri ve özellikle Rusya Federasyonu ile sağlam siyasal ve ekonomik ilişkiler kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁷

Devlet-toplum ilişkisi açısından bakılacak olursa, Macaristan devletinin izlediği Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler politikası, toplumla bir uyum içerisinde. Fidesz ve Jobbik'in seçimlerde halkın çoğunluğu tarafından tercih edilmesi bu anlamda devlet-toplum ilişkisi açısından bir problemin gözükmediğine işaret etmektedir. Ayrıca yapılan kamuoyu araştırmalarında Macar halkının %78'i Rusya Federasyonu'nu değerli bir siyasal partner olarak görmektedir.⁶⁸ Macaristan'ın iç dinamikleri göz önüne alındığında, özellikle 2010 yılından itibaren ülkede Avrupa-Atlantik karşıtlığının giderek yükseldiği ve dış politika hamlesi olarak ülkenin Rusya Federasyonu ile yakın siyasal-ekonomik ilişkiler kuracak bir pozisyon aldığı görülmektedir.

1993 yılında Çekoslovakya'nın Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrılması ile bağımsız bir devlet halini alan Slovakya'nın stratejik kültüründe; Rusya Federasyonu, enerji ithalatı açısından çok önemli bir oyuncu olarak ele alınmıştır. Genel dış politika çerçevesinde Slovakya, Brüksel ve Moskova arasında bir denge politikasını daima gözetmiştir.⁶⁹

Bu stratejik kültür bağlamında Slovakya devlet adamlarının algıları da aynı düzlemde ilerlemiştir. Slovakya'nın ilk başbakanı Ján Čarnogurský, Avrupa-Atlantik yanlısı bir tutum sergilemek yerine, Slovakya'nın Batı ile Doğu arasında bir köprü olması düşüncesini savunmuştur. Bu bağlamda Rusya Federasyonu ile iyi ilişkiler içerisinde olan Slovakya'da Čarnogurský sonrası iktidara gelen Vladimir Mečiar da bu ilişkileri devam

⁶⁵ Zsuzsanna Végh, "Hungary's "Eastern Opening" policy toward Russia: ties that bind?," *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* (2015): 49-60.

⁶⁶ "Special Report: Inside Hungary's \$10.8 billion nuclear deal with Russia," Accessed 16, March, 2021, <https://www.reuters.com/article/us-russia-europe-hungary-specialreport-idUSKBN0MQ0MP20150330>

⁶⁷ Bartosz Bobek, "Ideology of the Hungarian far right on the example of Jobbik, the movement for a better Hungary," *Ante Portas-Studia nad Bezpieczeństwem* 2 (2017): 204-207.

⁶⁸ Radovan Višňovský, "Visegrad Group and relations with Russia," 353.

⁶⁹ Dariusz Kałan, and Ágnes Vass, "Big Gestures, Small Actions: Paradoxes of Slovakia's Policy towards Russia," *Bulletin PISM* 775 (2015).

ettirmiş ve bozmamıştır.⁷⁰ Özellikle Mečiar döneminde hem Rusya Federasyonu ile çok yakın ilişkiler kuran hem de Avrupa-Atlantik Bloku'na dahil olmak için yeşil ışık yakan Slovakya, Avrupa-Atlantik Bloku'nun bakış açısına göre dengesiz bir politika izlemiştir. Hatta bu nedenle diğer üç Vişegrad Grubu ülkesi NATO'ya katılım için davet edilirken Slovakya davet edilmemiştir. Slovakya ancak Mečiar sonrası dönemde izlediği Avrupa-Atlantik yörüngesindeki stabil politik tutumu sayesinde, 2004 yılında Avrupa Birliği üyesi olabilmiş ve NATO saflarına da katılabılmıştır.⁷¹

Avrupa-Atlantik Bloku'na dahil olduktan sonra Rusya Federasyonu ile ilişkilerini mesafeli tutan Slovakya'da, 2006 yılında başbakanlık görevine gelen Robert Fico ile birlikte dış politikada ufak bir değişim rüzgarından söz edilebilir. Fico, ekonomi alana eğilmiş ve Venezuela, Rusya Federasyonu gibi ülkelerle ticaret hacmini geliştirici adımlar atmıştır. Bu dönemde Fico hükümeti bazında Rusya Federasyonu'na karşı bir sempati artışından bahsedilebilir.⁷² Fakat Slovakya'da politikacıların ve siyasi elitlerin algılarının büyük bir değişim içerisine girdiğinden söz edilemez.

Ayrıca Slovak toplumu bazında da Rusya Federasyonu'na olan güven çok yüksek değildir. 2016 yılındaki kamuoyu araştırmasına göre Slovakların %31,3'ü Rusya'yı güvenilir bulmaktadır; fakat şaşırtıcı olan ABD'yi güvenilir bulanların oranın Rusya'dan düşük bir şekilde %27,2 çıkmasıdır.⁷³ Slovakya'da devlet-toplum ilişkisinde bir uyumdan söz etmek mümkündür. Slovakya devlet olarak Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde mesafeli bir tavır alırken Slovak halkının da Rusya hakkındaki görüşleri bir mesafeyi ortaya koymaktadır. Slovakya'nın iç dinamikleri incelendiğinde, (Çek Cumhuriyeti ile benzer bir şekilde) ülkenin statükoyu devam ettirecek bir dış politika izlediği görülmektedir.

Polonya'nın, Rusya bağlamındaki stratejik kültürünü oluşturan etmenlerin başında iki ülke arasındaki sorunlu tarihi olaylar gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin gerçekleştirdiği Katyn katliamı ve Sovyetler'in dominasyonu ile yıllar boyunca Polonya'nın siyasi özgürlüğünün kısıtlanması gibi etmenler, Polonya'nın devlet hafızasında yer etmiş ve Rusya'nın güvenilmez bir ülke olduğu anlayışı ülkenin dış politika stratejisinin bir parçası haline gelmiştir.⁷⁴

Sovyetlerin dağılmasından sonra Polonya dış politikası Jerzy Giedroyc'un düşünceleri etrafında şekillenmiştir. Buna göre Polonya'nın güvenliğini sağlamanın ve Rus istilacılığının önlenmesinin tek yolu Rusya ve Polonya arasındaki ülkelerin desteklenerek bu ülkelerin siyasi bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Buradan hareketle Polonya, özellikle Ukrayna olmak üzere Litvanya ve Belarus ile daimî ve eşit düzeyde

⁷⁰ Radovan Višňovský, "Visegrad Group and relations with Russia," 349.

⁷¹ "Kremlin Influence in Visegrad Countries and Romania: Overview of the Threat, Existing Countermeasures, and Recommended Next Steps," last modified December 23, 2017, <https://www.europeanvalues.net/vyzkum/kremlin-influence->

⁷² Máté Szalai, "The identity of smallness and its implications for foreign policy—the case of Hungary and Slovakia," *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 25/3 (2017): 13.

⁷³ Jan Pakulski, et al. *The Visegrad countries in crisis* (Warsaw: Collegium Civitas, 2016), 72-75.

⁷⁴ Agata Włodkowska-Bagan, "Trust in Polish-Russian Relations. Is It Possible?," *The Copernicus Journal of Political Studies* 1/7 (2015): 42.

müttefiklik ilişkileri kurmaya çalışmıştır.⁷⁵ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Polonya Avrupa-Atlantik entegrasyonunu sağlamaya çalışırken, Ukrayna, Belarus ve Litvanya'nın da bu yörengede hareket etmesini desteklemiştir.⁷⁶

Bu stratejik kültür ile doğru orantılı olarak Polonyalı devlet adamlarının ve karar alıcılarının algıları-inançları, Rusya Federasyonu'nun Doğu Avrupa ve Baltık coğrafyasındaki hareketlerini engellemek üzerine şekillenmiştir. Örneğin 2006 yılında ABD'nin Orta Avrupa ülkelerine füze savunma sistemi yerleştirme planına Polonya'dan hemen olumlu cevap gelmiştir.⁷⁷ 2014 yılındaki Ukrayna olayları ve Rusya Federasyonu'nun bu olaylara müdahil olarak elde ettiği kazanımlar, Polonya'nın güvenlik kaygılarını üst düzeye çıkaran en büyük gelişme olmuştur.

2015 yılında Polonya'da, Jarosław Kaczyński'nin başkanlığını yaptığı sağ ideolojiye sahip PiS (Hukuk ve Adalet Partisi) iktidara gelmiştir. Aslında PiS'in siyasi söylemleri genel itibariyle Orbán'ın Fidesz Partisi gibi ulusal kimliğe ve ulusal bağımsızlığa vurgu yapmaktadır. AB'nin, ülkelerin özgür iradelerini kontrol altına aldığı iddia etmekte ve AB'nin entegrasyon politikaları ile Polonya kimliğine zarar verdiğini savunmaktadır. Fakat PiS, Fidesz kadar radikal söylemler geliştirerek Batı'yı tamamen bir düşman gibi göstermekten ziyade, AB içerisinde ülkelerin eşit şekilde ve kimliklerine sahip çıkarak temsil edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷⁸ Ayrıca diğer önemli bir özellik olarak, PiS sert bir şekilde Rusya karşıtı ideolojiye sahiptir. Ukrayna olayları hususunda, Rusya'nın bölge için bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. Avrupa Birliği'nin Rusya'ya karşı almış olduğu yaptırım kararlarını savunmuştur. Bu bağlamda NATO'nun askeri gücünün Polonya'da artırılması gerektiğinin altını çizerek NATO'nun doğu kanadının güçlendirilmesinin Rusya'nın yayılmacı politikalarını engelleyeceğini dile getirmiştir.⁷⁹

Araştırmalar göstermektedir ki Polonya toplumu Vişegrad Grubu ülkeleri içerisinde, Rusya Federasyonu'na karşı en fazla negatif his besleyen toplumdur. Özellikle Ukrayna'ya gerçekleşen Rusya müdahalesi sonrası, 2014 yılında Pew Research Center'in yaptığı kamuoyu araştırmasına göre Polonya halkının %81'i Rusya Federasyonu'na karşı olumsuz his beslediğini deklare etmiştir.⁸⁰ Polonya halkının Rusya Federasyonu'na karşı görüşleri, Polonya devletinin Rusya Federasyonu hakkındaki algılarıyla bir uyum içerisinde. Bu açıdan devlet-toplum ilişkisi bir harmoniye sahiptir. Polonya'daki stratejik kültür, devlet adamlarının algıları ve toplum gibi iç dinamikler incelendiğinde, keskin bir Rus karşıtlığı görülmektedir. Bu da Polonya dış politikasının, Rusya Federasyonu ile olan siyasi ilişkiler bağlamında radikal bir pozisyon alabilmesini sağlamaktadır.

⁷⁵ Rafał Lisiakiewicz, "Poland's conception of European security and Russia," *Communist and Post-Communist Studies* 51/2 (2018)

⁷⁶ Jacek Kucharczyk, and Grigorij Mesežnikov, eds. *Diverging Voices, Converging Policies*, 105.

⁷⁷ Robert H. Donaldson, and Vidya Nadkarni, *The foreign policy of Russia: changing systems, enduring interests* (Routledge, 2018), 257.

⁷⁸ Tua Lindquist, "Discursive Identity Construction," 47-49.

⁷⁹ Rafał Lisiakiewicz, "Poland's conception of European security and Russia," 3-5.

⁸⁰ "Anti-Russian views on the rise in Poland," Accessed 05, April, 2021, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/03/19/anti-russian-views-on-the-rise-in-poland/>

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte siyasi anlamda özgürlüklerine kavuşan Orta Avrupa ülkeleri yörüngelerini Avrupa-Atlantik ittifakına çevirmişlerdir. Dört Orta Avrupa ülkesinin oluşturduğu Vişegrad Grubu kurumsal bir yapıya sahip olmasa da birlik, bu dört ülke arasındaki iş birliğini güçlendirerek, ülkelerin Avrupa-Atlantik entegrasyonunda önemli bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra krizlerle boğuşan Rusya ise Putin önderliğinde eski gücüne ve özgüvenine ulaşacak adımlar atmıştır. Özellikle Putin'in ikinci döneminden itibaren Rusya Federasyonu ile Avrupa-Atlantik Bloku arasındaki çıkar çatışmaları yükselişe geçmiştir. Rusya Federasyonu'nun enerji sektöründeki belirleyici rolü ve askeri gücü, ülkeyi uluslararası sistemde yeniden başat aktörlerden biri haline gelmiştir.

Vişegrad Grubu ülkelerinin Rusya Federasyonu ile politik ilişkileri, uluslararası sistem seviyesinde, Avrupa-Atlantik Bloku'nun çizdiği yörünge, Rusya Federasyonu'nun enerji sektörü-ticari ilişkiler üzerinden kurduğu baskılar ve oluşturduğu askeri tehdit gibi faktörler üzerinden şekillenmiştir. Fakat neoklasik realizmin sunduğu perspektif sadece sistem seviyesine odaklanmayarak ülkelerin iç dinamiklerine de (ara değişkenler) yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda önemli üç iç dinamik, 'stratejik kültür, devlet adamlarının politik algıları ve devlet-toplum ilişkisi' Vişegrad Grubu ülkeleri için incelenmiştir. Bunun sonucunda ülkelerin iç dinamiklerindeki çeşitli benzerlik ve farklılıklar gözlemlenmiş ve ülkelerin Rusya Federasyonu ile olan siyasi ilişkilerinde bu iç dinamiklerin etkisi ortaya konulmuştur.

Rusya Federasyonu ile ilişkileri bakımından uluslararası sistemden kaynaklanan kistaslar ve baskılar, Vişegrad Grubu ülkeleri için benzer mahiyette olsa da bu ülkelerinin iç dinamiklerinden kaynaklanan farklılıklar, Vişegrad Grubu ülkelerinin Rusya Federasyonu'na karşı aldıkları dış politika pozisyonlarında ayrışmalar yaratmaktadır. Neoklasik realizmin ortaya koyduğu dış ve iç dinamiklerin birlikte değerlendirilmesi anlayışı sayesinde çalışmamızın temel araştırma problemi olan; *"Vişegrad Grubu ülkeleri Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde ortak bir politik pozisyon dahilinde mi hareket etmektedir, yoksa bu ülkeler Rusya Federasyonu ile ilişkileri bağlamında farklı politik pozisyonlara mı sahiptirler?"* sorusuna cevabımız, ülkelerin farklı politik pozisyonlara sahip olduğu yönünde olmuştur.

Çek Cumhuriyeti'nin stratejik kültürü Rusya Federasyonu'nu açısından bir polarizasyona sahiptir. Rusya hem bir tehlike hem de ekonomik- stratejik bir partner olarak iki şekilde biçimlendirilmiştir. Bu durum Macaristan ve Slovakya'nın stratejik kültürlerinde de benzer şekilde ortaya çıkmaktadır. Fakat Polonya'nın stratejik kültüründe Rusya Federasyonu hep bir potansiyel tehlike ve düşman olarak yer etmiştir.

Devlet adamlarının- karar alıcıların algıları çerçevesinde, Çek Cumhuriyeti'nde farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Bazı devlet adamları Rusya Federasyonu'nu bir partner olarak algımlarken, bazıları ise Rusya Federasyonu'na karşı negatif algılar beslemektedir. Slovakya'nın ayrı bir devlet olarak dünya sahnesinde yer aldığı ilk yıllarda, devlet adamları arasında Rusya Federasyonu'na yönelik pozitif algılar olsa da özellikle AB ve NATO üyeliği sonrası devlet adamlarının algıları, Rusya'ya karşı çok pozitif yönde

değildir. Macaristan'da Orbán iktidarının ve ana muhalefetin Rusya Federasyonu'na yönelik algıları pozitif yöndedir. Polonya'da ise Rusya Federasyonu, karar vericilerin algılarında ulusal bir tehlike olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet-toplum ilişkisi açısından toplumların algıları, devletlerin Rusya Federasyonu ile olan siyasal ilişkileri ile uyum içerisindedir. Macaristan'da, Rusya'ya yönelik toplum algısı pozitif yöndeyken, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da bu oran %30'lar seviyesindedir. Polonya ise Vişegrad Grubu ülkeleri arasında, toplum algısı açısından, Rusya Federasyonu'na en negatif bakan ülke konumundadır.

Tüm bunlar neticesinde, Vişegrad Grubu ülkelerinin Rusya Federasyonu'na yönelik politik pozisyonları üç farklı şekilde değerlendirilmelidir. Çek Cumhuriyeti ve Slovakya iç dinamikleri neticesinde Rusya ile ilişkileri bakımından ölçülü bir pozisyonu tercih ederken, Avrupa-Atlantik yörüngesinin dışına çıkacak hamlelerden kaçınmakta, statükoyu devam ettirmektedir. Macaristan, özellikle siyasi aktörlerin algısı ve toplumun desteği gibi faktörler çerçevesinde Rusya Federasyonu'na politik anlamda en yakın pozisyon alan Vişegrad Grubu ülkesi olmuştur. Polonya ise stratejik kültürü, siyasal elitlerin algılamaları ve toplumun Rusya Federasyonu'na negatif bakış açısı gibi iç dinamiklerle birlikte, Rusya Federasyonu ile ilişkilerini en radikal şekilde konumlandıran ve en negatif biçimde ele alan Vişegrad Grubu ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- "Aims and Structure." Accessed April 3, 2021, <https://www.visegradgroup.eu/about/aims-and-structure>
- "Anti-Russian views on the rise in Poland." Accessed 05, April, 2021, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/03/19/anti-russian-views-on-the-rise-in-poland/>
- "50. yılında Prag Baharı: O dönem neler yaşandı?." last modified August 21, 2018, <https://tr.euronews.com/2018/08/21/50-yilinda-prag-bahari-o-donem-neler-yasandi->.
- Bobek, Bartosz. "Ideology of the Hungarian far right on the example of Jobbik, the movement for a better Hungary." *Ante Portas–Studia nad Bezpieczeństwem 2* (2017): 201-213.
- Brechtfeld, Jörg. *Mitteleuropa and German politics: 1848 to the present*. New York: Springer, 1996.
- Buzogány, Aron. "Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation?." *Democratization 24/7* (2017): 1-19.
- Cankara, Pınar Özden, and Yavuz Cankara. "Vladimir Putin döneminde Rus dış

- politikasında yapılan değişiklikler." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2007): 193-212.
- Cohen, Saul Bernard. *Geopolitics: The Geography of International Relations* 3rd ed. London: Rowman & Littlefield, 2015.
- Conley, Heather A., et al. "The Kremlin Playbook." *Understanding Russian influence in Central and Eastern Europe. Washington: Center for Strategic & International Studies* (2016).
- Donaldson, Robert H., and Vidya Nadkarni. *The foreign policy of Russia: changing systems, enduring interests*. Routledge, 2018.
- Erşen, Emre. "Neo-Eurasianism and Putin's 'Multipolarism' in Russian Foreign Policy." *Turkish Review of Eurasian Studies* 4 (2004): 136-172.
- "Estonia removes Soviet-era war memorial after a night of violence." Accessed 01 April, 2021, <https://www.nytimes.com/2007/04/27/world/europe/27iht-estonia.4.5477141.html>
- "EU and US impose sweeping economic sanctions on Russia." Accessed November 16, 2020. <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/29/economic-sanctions-russia-eu-governments>
- Firoozabadi, Jalal Dehghani, and Mojtaba Zare Ashkezari. "Neo-classical realism in international relations." *Asian Social Science* 12/6 (2016): 95-99.
- "History of the Visegrad Group." Accessed April 3, 2021, <https://www.visegradgroup.eu/about/history>
- Holzer, Jan, and Miroslav Mareš, eds. *Czech Security Dilemma: Russia as a Friend or Enemy?* Springer, 2019.
- "How migrants brought Central Europe together." Accessed February 16, 2021, <https://www.politico.eu/article/how-migrants-brought-central-europe-together-visegrad-group-orban-poland/>
- "Hungary charges Jobbik MEP with spying on EU for Russia." Accessed 27, March 2021 <https://www.reuters.com/article/us-hungary-jobbik-prosecution-idUSKBN1E01CH>
- Iordachi, Constantin. "The Quest for Central Europe: symbolic geographies and Historical regions." In *Regional and International Relations of Central Europe*. 40-61. London: Palgrave Macmillan, 2012.
- Kačan, Dariusz, and Ágnes Vass. "Big Gestures, Small Actions: Paradoxes of Slovakia's Policy towards Russia." *Bulletin PISM* 775 (2015).
- Karaca, Bilal Bahadır. "The Positions of the Visegrad Countries Towards the European Policy on Illegal Immigration and Asylum." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2019.
- Kramer, Mark. "Beyond the Brezhnev Doctrine: a new era in Soviet-East European relations?." *International Security* 14/3 (1989): 25-67.
- Kratochvíl, Petr, and Petra Kuchyňková. "Russia in the Czech Foreign Policy." *Czech*
-

- Foreign Policy in 2007-2009: Analysis* 196 (2010): 196-212.
- "Kremlin Influence in Visegrad Countries and Romania: Overview of the Threat, Existing Countermeasures, and Recommended Next Steps." Accessed November 18, 2020. <https://www.europeanvalues.net/vyzkum/kremlin-influence-visegrad-countries-romania-overview-threat-existing-countermeasures-recommended-next-steps/>
- Kučerová, Irah. "Geopolitics of Central Europe - A Historical Perspective." *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 19/1 (2015) : 169-190.
- Kucharczyk, Jacek, and Grigorij Mesežnikov eds. *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict* (Warsaw: Heinrich-Böll-Stiftung, 2015).
- Light, Margot. "Russia and the EU: Strategic partners or strategic rivals." *J. Common Mkt. Stud.* 46 (2008): 7-27.
- Lindquist, Tua. "Discursive Identity Construction in Populism: A Case Study on Fidesz and PiS." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uppsala Üniversitesi, 2019.
- Lisiakiewicz, Rafał. "Poland's conception of European security and Russia." *Communist and Post-Communist Studies* 51/2 (2018): 1-11.
- Lobell, Steven E., et al., *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. Cambridge University Press, 2009.
- Mankoff, Jeffrey. *Russian foreign policy: The return of great power politics*. Rowman & Littlefield Publishers, 2009.
- Marušiak, Juraj. "Russia and the Visegrad Group—more than a foreign policy issue." *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* (2015): 28-46.
- Mearsheimer, John J. "Structural realism." In *International relations theories: Discipline and diversity*. 71-88. Oxford University Press, 2007.
- Miklóssy, Katalin, and Justyna Pierzyska. "Regional Strategic Culture in the Visegrad Countries." *Strategic Culture in Russia's Neighborhood: Change and Continuity in an In-Between Space*. 83-111, New York-London: [Lexington Books](#), 2019.
- Mitchell, R. Judson. "The Brezhnev doctrine and communist ideology." *The review of politics* 34/2 (1972): 190-209.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York, 1948.
- Naumann, Friedrich. *Mitteleuropa, Рипол* Классик, 1925.
- "Nord Stream 2 is a bad idea and a bad deal for Europe, US' Antony Blinken tells Euronews", Accessed 3 April, 2021, <https://www.euronews.com/2021/03/25/nord-stream-2-is-a-bad-idea-and-a-bad-deal-for-europe-us-antony-blinken-tells-euronews>
- Orenstein, Mitchell A., and R. Daniel Kelemen. "Trojan horses in EU foreign policy." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 55/1 (2017): 1-16.
- Pakulski, Jan, et al. *The Visegrad countries in crisis*. Warsaw: Collegium Civitas, 2016.

- Poyraz, Emel. "An Analysis of the Political Relations between the Euorean Union and Russia (1990-2001)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü, 2002.
- "Putin'in Münih Konuşması Genelkurmay'ın Sitesinde." Accessed November 15, 2020. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/putinin-munih-konusmasi-genelkurmayin-sitesinde-5956456>
- Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. *Neoclassical realist theory of international politics*, Oxford University Press, 2016.
- Rose, Gideon. "Neoclassical realism and theories of foreign policy." *World Politics*, 51/1 (1998): 146-147.
- Rupnik, Jacques. "Central Europe or Mitteleuropa?." *Daedalus* (1990): 249-278.
- "Russia hits West with food import ban in sanctions row." Accessed November 15, 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-28687172>
- "Savaş neden çıktı?", Accessed April 2, 2021, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/90441-savas-neden-cikti>
- Sofia Metelkina. "Interview with philosopher Alexander Dugin about the Central European region and Visegrád Group." Accessed November 13, 2020. <https://www.geopolitica.ru/en/article/alexander-dugin-visegrad-group-project-greater-eastern-europe>
- Sönmez, A. Sait. "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası." *Avrasya Etüdlere* 37/1 (2010): 37-76.
- "Special Report: Inside Hungary's \$10.8 billion nuclear deal with Russia", Accessed 16, March, 2021, <https://www.reuters.com/article/us-russia-europe-hungary-specialreport-idUSKBN0MQ0MP20150330>
- Svoboda Karel and Petr Kratochvíl, "Russia in the Czech Foreign Policy." *In Czech Foreign Policy in 2017: Analysis*. (Prague: Institute of International Relations, 2018): 170-182.
- Szalai, Máté. "The identity of smallness and its implications for foreign policy—the case of Hungary and Slovakia." *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 25/3 (2017): 1-22.
- Taliaferro, Jeffrey W. "State building for future wars: Neoclassical realism and the resource-extractive state." *Security Studies* 15/3 (2006): 464-495.
- Tellal, Erel. "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65/03 (2010): 189-236.
- Végh, Zsuzsanna. "Hungary's "Eastern Opening" policy toward Russia: ties that bind?" *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* (2015): 47-65.
- Višňovský, Radovan. "Visegrad Group and relations with Russia." *Vestnik RUDN. International Relations* 20/2 (2020): 347-355.
- W. J. Korab-Karpowicz. "Political Realism in International Relations." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), Accessed April

5, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/realism-intl-relations/>

Waltz, K. N. *Theory of International Politics* (Long Grove, IL, Waveland Press,1979)

Wilton, John. "Soviet Policy in Eastern Europe Post-1985: 'Sinatra doctrine 'or 'Mozart Doctrine'?" *Politologicka Revue* 1/2 (1997): 87-98.

Włodkowska-Bagan, Agata. "Trust in Polish-russian Relations. Is It Possible?." *The Copernicus Journal of Political Studies* 1/7 (2015): 37-47.

THE VIEWS OF RUSSIAN ECONOMISTS ON WESTERN SANCTIONS AGAINST RUSSIA

 Kseniia Skogstad LARSEN^a

Abstrac

In March 2014, in response to Russia's annexation of Crimea and military actions in Eastern Ukraine, the European Council decided to implement sanctions against Russia. The EU criticized Russia's actions against Ukraine's sovereignty and independence. In response to the EU's sanctions, in August 2014 Russia introduced a food embargo on agricultural products from Western countries. The most frequently discussed topic regarding these sanctions is their effectiveness and their impact on the Russian economy. In other words, the experts aimed to identify evidence that Western sanctions do work against Russia and to estimate their effect on the Russian economy. This article discusses the views of Russian economists and political analysts on Western sanctions against Russia. The goal of the article is to present the opinions, analyses, and forecasts of leading Russian experts living in Russia and abroad and who are working for the government and/or in the academic field. The views of several experts were investigated regarding the situation resulting immediately after the imposing of sanctions and regarding perspectives of future development in Russia under the influence of sanctions. This article addresses the impact of some of these Western sanctions on different economic sectors and discusses the overall effect of sanctions on the Russian economy. In particular, the article covers the opinions of Russian economists and political experts concerning financial sanctions and its impact on the Russian banking sector; impact on direct foreign investments; impact on economic and political stability; and the effect from the introduction of Russian agricultural embargo on Western import. One section is focused on the views of economists on effectiveness of sanctions as political tool, and the last section summarizes the main political and economic effects of sanctions on Russia since 201.

Keywords: Russian foreign policy, sanctions, Russian economists, annexation of Crimea, EU's sanctions, Russia.

RUSYA'YA KARŞI UYGULANAN BATI YAPTIRIMLARI HAKKINDA RUS EKONOMİSTLERİN GÖRÜŞLERİ

Öz

Avrupa Konseyi 2014 yılı Mart ayında, Rusya'nın Kırım'ı ilhakına ve Doğu Ukrayna'daki askeri faaliyetlerine cevap olarak, Rusya'ya karşı yaptırım uygulama kararı aldı. AB, Rusya'nın Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına yönelik giriştiği eylemleri eleştirdi. Rusya ise AB'nin yaptırımlarına yanıt olarak, 2014 yılı Ağustos ayında, Batı ülkelerinden gelen tarım

^a Ph.D. student, Prague University of Economics and Business, Faculty of Economics, Department of Economic and Social Policy, kseniia@skogstad.dk

ürünlerine karşı gıda ambargosu getirdi. Bu noktada en çok tartışılan husus, bahsi geçen yaptırımların işlevselliği ve Rus ekonomisine etkisi üzerinedir. Başka bir deyişle, konunun uzmanları Batı yaptırımlarının Rusya'ya karşı işe yaradığına dair bulguları ortaya koymayı ve bunların Rus ekonomisi üzerindeki etkisini öngörmeyi amaçlamaktadır. Bu makale, Rus ekonomistlerin ve siyasi analistlerin Rusya'ya karşı uygulanan Batı yaptırımları konusundaki görüşlerini tartışmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Rusya'da ve yurtdışında yaşayıp, devlet için ve/veya akademide çalışmakta olan önemli Rus uzmanların görüş, analiz ve öngörülerini ortaya koymaktır. Yaptırımların uygulanmasından hemen sonra ortaya çıkan durum ve bu kıskaçtaki Rusya'nın ilerleyen süreçteki gelişim perspektifi hakkındaki çeşitli uzmanların görüşleri ele alındı. Bu makale, söz konusu bazı Batı yaptırımlarının çeşitli ekonomik sektörler üzerindeki etkisini ele almakta ve yaptırımların Rus ekonomisi üzerindeki genel etkisini tartışmaktadır. Bilhassa bu çalışma, Rus ekonomistler ve siyaset bilimcilerin mali yaptırımlar ve bunun Rus bankacılık sektörü üzerindeki etkisine; doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine; ekonomi ve siyasi istikrar üzerindeki etkisine; ve yürürlüğe giren Rus tarım ambargosunun Batı ithalatı üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerini içermektedir. Bir bölüm, ekonomistlerin siyasi araç olarak yaptırımların işlevselliğine ilişkin görüşleri üzerinde durmakta ve son bölüm ise 2014 yılından bu yana yaptırımların Rusya üzerindeki temel siyasi ve ekonomik etkilerini özetlemektedir.

Anahtar kelimeler: Rus dış politikası, yaptırımlar, Rus ekonomistler, Kırım'ın ilhaki, AB yaptırımları, Rusya.

МНЕНИЯ РОССИЙСКИХ ЭКОНОМИСТОВ НА ЗАПАДНЫЕ САНКЦИИ ПРОТИВ РОССИИ

Аннотация

В марте 2014 года, в ответ на аннексию Крыма и военные действия на востоке Украины, Совет Европы принял решение ввести санкции против России. ЕС раскритиковал действия России, подрывающие суверенитет и независимость Украины. В ответ на санкции ЕС, в августе 2014 года Россия ввела продовольственное эмбарго на сельскохозяйственную продукцию из западных стран. Наиболее часто обсуждаемая тема этих санкций - их эффективность и влияние на российскую экономику. Иными словами, эксперты стремятся выявить доказательства того, что западные санкции действительно эффективны против России и оценить их влияние на российскую экономику. В статье собраны мнения российских экономистов и политологов на западные санкции против России. Цель статьи - представить мнения, анализы и прогнозы ведущих российских экспертов, проживающих в России и за рубежом, и занимающих должности в правительстве РФ и/или в академической сфере. Были изучены мнения ряда экспертов относительно ситуации, сложившейся сразу после введения санкций, и относительно перспектив будущего развития России под влиянием санкций. В этой статье рассматривается влияние западных санкций на различные сектора экономики и обсуждается их общее влияние на российскую экономику. В частности, в статье рассматриваются мнения российских экономистов и политологов о финансовых санкциях и их влиянии на российский банковский сектор; влияние на прямые иностранные инвестиции; влияние на экономическую и политическую стабильность; и эффект от введения российского

сельскохозяйственного эмбарго на импорт. Один из разделов посвящен взглядам экономистов на эффективность санкций как политического инструмента. Последний раздел суммирует основные политические и экономические последствия санкций для России с 2014 года.

Ключевые слова: Российская внешняя политика, санкции, российские экономисты, аннексия Крыма, санкции ЕС, Россия.

Introduction

The history of the introduction of sanctions between the EU and Russia began in early 2014. Before the formal annexation of the Crimean Peninsula, Russian troops took control of this region. The President of Russia V. Putin cited the need to protect the rights of Russian citizens and Russian native speakers in Crimea and Eastern Ukraine. In May 2014, pro-Russian separatists in the Donetsk and Luhansk regions held a referendum to declare independence from Ukraine. Approximately 10,300 people were killed and 24,000 injured since April 2014 due to the military conflict between Russian-backed separatist forces and the Ukrainian army.¹

In March 2014, in response to Russia's military intervention in Eastern Ukraine, the European Council implemented sanctioning measures against Russia. The EU criticized the illegal annexation of Crimea to Russia's territory and intervention against Ukraine's sovereignty and independence. On March 17, 2014, EU with a number of other states² decided to use political, diplomatic and sectoral economic sanctions against Russia. Asset freezes and visa bans were applied to the political elite and high-ranking military officials, who were actively involved in destabilizing actions in Ukraine. The second stage expanded the list of sanctioned persons and the implementation of new financial sanctions.³ A significant change in Russian-European Union relations had occurred after the Malaysia Airlines Flight 17 (MH17) was shot down while flying over Eastern Ukraine. After the air crash, the EU launched the third stage of sectoral and financial sanctions, targeting the largest Russian banks, energy, and defense entities⁴. In response to European sanctions in August 2014, Russia decided to implement a food embargo on imports of final food products and food raw materials from the EU.⁵ Since 2014, EU and

¹ Global conflict tracker, "Conflict in Ukraine," Accessed date: 15.02.2021, URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>.

² USA, Canada, Australia, New Zealand, Switzerland, Norway, Ireland, Montenegro, Albania, Liechtenstein, Japan etc.

³ Council of the European Union, "EU Restrictive Measures in Response to the Crisis in Ukraine," *European Union Newsroom*, Accessed date: 25.03.2021, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.

⁴ European Commission, "Commission Guidance Note on the Implementation of Certain Provisions of Regulation," *Commission Notice* Brussel, Accessed date: 17.02.2021, URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/201217-human-rights-guidance-note_en.pdf

⁵ Vladimir Putin, "Decree of the Prsedint of the Russian Federation. On the Application of Certain Special Economic Measuresto Ensure the Security of the Russian Federation," Accessed date: 21.03.2021, URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/46404>.

Russian sanction policies have been developing in a growing political conflict.

Since the introduction of European sanctions, the economic situation in Russia began deteriorated. The evolution of the economy between 2014-2015 was extremely negative. GDP growth fell to 2.7% in 2015 compared to previous year⁶, annual consumer price index increased up to 12.9% in December 2015⁷, total capital outflow in 2014 was -159 bil. USD and in 2015 – 60.4 bil. USD⁸, depreciation of ruble after 2014 was more than 50% and growing state budget deficit. In this context experts and politicians have connected the fall of Russian economy with two factors. *First*: the fall in oil prices in 2015. In that year, the global oil prices decreased due to oil supply on the market exceeded demand. In January 2016, the barrel of Brent oil cost 28.94 USD versus 114 USD in June 2015.⁹ The sharp fall in oil prices has affected the entire global economy, and especially states dependent on oil production and export, such as Russia. *Second*: Western sanctions, and their multilateral influence - application of different types of sanctions and involvement of many states applying sanctions against Russia.

The reason for focusing on the views of Russian economists on Western sanctions is the disparity in the positions of the official Kremlin and the Russian scientific community regarding the impact of sanctions on Russia.

Russian president V. Putin said that sanctions gave an opportunity to increase Russia's economic and technical sovereignty. "In this sense, of all these limitations and sanctions were useful for our economy," he added.¹⁰ At the same time, Russian Government partially admits the economic losses caused by sanctions, but stresses that Russia has quickly adjusted to new conditions.

Despite Moscow's attempts to discredit sanctions, Russian economists found an undeniable effect on the Russian economy, which Moscow cannot ignore in its decision-making.

This article aims to present the views of Russian economists on Western sanctions against Russia and discusses their impact on Russian economy. Published articles and interviews of the leading Russian economists regarding effects of sanctions on Russian banking sector, direct foreign investments, economic and political stability, and agricultural sector were selected to fulfill the above aim. Their independent opinions are accumulated in distinct topic sections of this article.

⁶ Federal state statistic server, "GDP Statistics," Accessed date: 20.02.2021, URL: <https://rosstat.gov.ru/accounts>.

⁷ Federal state statistic server, "Consumer Price Indices," Accessed date: 17.01.2021., URL: <https://rosstat.gov.ru/price>.

⁸ Bank of Russia, "Balance of Payments," Accessed date: 15.01.2021, URL: https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/.

⁹ Investing.com, Accessed date: 09.03.2021, URL: <https://uk.investing.com/commodities/brent-oil-historical-data>.

¹⁰ Holly Ellyatt, "US Sanctions on Russia Have Helped Russia's Economy, Putin Says," Accessed date: 17.03.2021, URL: <https://www.cnn.com/2019/11/20/us-sanctions-on-russia-have-helped-russias-economy-putin-says.html>.

1) Defining Sanctions

International economic sanctions have a long history. The first economic restrictions were used in ancient Greece. The widespread use of sanctions as a political tool started in the 20th century before World War I. R.A. Pape, in his article “Why Economic Sanctions do not work?”, wrote, that states use economic pressure against other states for a variety of political purposes. There are two main categories of international economic weapons – trade restrictions and financial restrictions – each of which can be employed with varying intensity and scope. In this article, the author defined three criteria for sanction success: 1) the target state conceded to a significant part of the coercer’s demands, 2) economic sanctions were applied before the target changed its behavior, and 3) no more-credible explanation exists for the target’s change of behavior.¹¹

M. Bornstein, in the article “Economic sanctions and Rewards in support of arms control agreements”, said, that the aim of economic sanctions is to deprive the country (or group of countries) of goods or services by interfering with the international trade and capital movements. He defined the important role of *participants* - countries applying the sanctions, and *nonparticipants* - third countries which neither are subject to the sanctions nor participate in it.¹² Application of the sanctions will be ineffective if the target state is able to secure new trade conditions and substitute goods, technologies and finance from nonparticipants. Other critical criteria are *vulnerability of the sanction subject* - the relative dependence to its economy of the sanction subject, and *the scope of the sanction measure* - partial or complete prohibition.¹³

Applying comprehensive sanctions causes large financial costs and may create a humanitarian crisis in the target state and sometimes in neighboring countries. At the same time, political elites escape virtually unscathed. This motivated the development of so-called “smart sanctions”. G.C. Hufbauer, J.J. Schott, and K.A. Elliott in their book “Economic Sanctions Reconsidered” wrote, that the concept of smart sanctions is relatively new, and these sanctions are not used so often.¹⁴ Smart sanctions are aimed at specific officials or government functions, without damaging the overall economy or imposing exceptional hardship on the public. This type of sanctions includes; *arms embargoes* - denying access to weapons and related equipment, *travel bans* - restrictions on all travel to and from a target country or restrictions targeting individuals or groups, *financial measures* - delaying or denying credit or grants, *asset freezes* - not only stopping financial flows, but also impeding trade. Authors emphasized, that smart sanctions have limited efficiency and in practice some of them are primarily symbolic measures. They may satisfy the need in sender states to “do something”, to slake humanitarian concerns

¹¹ Robert A. Pape, “Why Economic Sanctions Do Not Work,” *International Security*, 22/2 (1997) Accessed date: 18.02.2021, URL: <https://www.jstor.org/stable/2539368>.

¹² Morris Bornstein, “Economic Sanctions and Rewards in Support of Arms Control Agreements,” *American Economic Association* 58/2 (1968): 417–27, Accessed date: 11.02.2021, URL: <https://www.jstor.org/stable/1831826>.

¹³ Bornstein, “Economic Sanctions and Rewards in Support of Arms Control Agreements.”

¹⁴ In the 20th century only 20 cases were smart sanctions (such as arms embargoes, asset freezes, and travel sanctions) Gary Clyde Hufbauer et al., *Economic Sanctions Reconsidered, 3d Ed., Peterso Institute for International Economics*, 2007.

and to unify fraying coalitions. But they are not a magic bullet for achieving foreign policy goals.¹⁵

In the case of EU-Russia, smart sanctions were imposed from both sides of the political conflict. EU and other states have been using: diplomatic measures, asset freeze and travel restrictions, restrictions on economic relations with Crimea and Sevastopol, economic (sectoral) sanctions, measures concerning economic cooperation (financial sanctions). From the Russian side: food embargo and diplomatic measures (see more Appendix I).

2) Overall Impact of Sanctions on Russia

The opinions of Russian economists regarding the overall assessment of sanctions are quite different. Some argue that GDP growth in Russia persists though it has slowed significantly. Just in 2015 Russian economy showed a 2.7%¹⁶ negative growth.¹⁷ This decline is explained by the slump in oil prices. After 2015 Russia had a small, but positive GDP growth. Other economists focusing on economic problems argue that sanctions have changed living standards in Russia. Since 2014, real wages have decreased, poverty has increased, and some medicines from EU and other countries have become difficult to obtain for consumers. Furthermore, consumers have experienced a decrease in the quality and assortment of domestic food products substituting banned products from EU.

Based on the economic and political situation in 2014, V. Polterovich from The Russian Academy of Natural Science identifies the main systemic problems that impede GDP growth in Russia. According to him, sanctions can increase domestic market demand on the condition that domestic production of goods are of high enough quality. The realization of the policy of import substitution is quite possible as Russia has a high level of regional and industrial differentiation. V. Polterovich stressed, that Russia's economic problems are intensified in confronting the West. The USA aims to isolate Russia; sanctions are being taken to limit access to world markets, finance, and technologies. In the short run, isolating provokes strengthening of ultrapatriotic ideas and empowers the influence of authoritarians in the suppression of civil liberties. However, in the long run, the growth of oppositional power is inevitable, which would be unacceptable for the irremovable presidential leadership in Russia.¹⁸ Therefore, strengthening of the dominant political power is expectable. In the article, V. Polterovich concludes, that the best strategy of response to foreign policy pressure is modernization of the judicial system, respect for human rights and political opposition, and improving the investment

¹⁵ Gary Clyde Hufbauer et al., *Economic Sanctions Reconsidered*, 3d Ed., Peterso Institute for International Economics, 2007.

¹⁶ The discrepancy in the GDP is due to the revaluation of the index to constant prices, which was carried out in 2018 according to the new Federal State Statistic service's methodology. See more: <https://www.gks.ru/accounts>

¹⁷ Russian Federal State Statistic Service, "Gross Domestic Product, Annual Data," Accessed date: 25.02.2021, URL: <https://gks.ru/accounts>.

¹⁸ Viktor Polterovich, "Kuda Idti: Dvadcat Chetire Tezisa," 2014, Accessed date: 01.03.2021, URL: <https://istina.msu.ru/profile/polterovich.v/>.

climate.¹⁹

In 2017, a team of economists published the study “Economic Sanctions against Russia: Expectation and Reality”, edited by Prof. R. Nureev from the HSE University in Moscow. The publication demonstrates several studies showing the negative impact of sanctions on the Russian economy. Nevertheless, the authors underline that from 2014 the Russian economy has been under pressure from two external factors: the low price of oil on the global market and the economic and political isolation of Russia. The Russian oil industry contributes to the inflow of foreign currency, fulfill the state budget, and creates a significant demand for foreign high-tech equipment to develop new oilfields.²⁰ The authors suggested that it is theoretically possible to return to a sustainable GDP growth after a positive market shock. This shock on the investment market could be caused by a “big deal” (for example with China) or by another major international economic event with Russian participation, but not by the cancelation of sanctions.²¹

A. Pestova and M. Mamonov from Moscow State Institute of International Affairs and CERGE-EI (Center for Economic Research and Graduate Education – Economics Institute, Czech Republic) investigated the impact of sanctions on the Russian economy over the period 2014-2015. They concluded that the financial sanctions slowed GDP growth by 1.17 p.p. for 2014-2015. The actual growth rates in 2014 and 2015 were 0.7% and -2.3%¹, respectively. Therefore, the effect of financial sanctions was negative, but less than devastating. The cumulative impact of sanctions on retail sales and investments was quite similar to the effect obtained for GDP growth rates – 1.19 p.p. for two years. Likewise, financial sanctions caused a decline in investments in Russia, but also these were of modest magnitude.²²

Significant impact of sanctions was recorded on Russian imports, accounting for 36% of the observed decline. Note that approximately 50% of the Russian imports came from EU countries, meaning that sanctions may have also negatively affected Russia’s EU trading partners.²³ The authors also confirmed the effect of financial sanctions on the number of loans issued to companies and non-financial institutions by Russian banks. The growth of such loans amounted to 18% compared to the end of 2013. This is a substitution effect, replacing Russian external debt with domestic loans in internal Russian banks. Overall, the study shows that the lack of access of Russian companies to new debt

¹⁹ Polterovich, ““Kuda Idti: Dvadcat Chetire Tezisa.”

²⁰ P.V. Arefev et al., *Economic Sanctions against Russia: Expectation and Reality*, 2017, Accessed date: 28.02.2021, URL: http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2017/11/13640_NUREEV_Economicheskije_sankcii_protiv_Rossii_Avropy-1.pdf.

²¹ Arefev et al., *Economic Sanctions against Russia: Expectation and Reality*.

²² A.Pestova, M.Mamonov, “Should we care? The economic effects of financial sanctions on the Russian economy”, BOFIT Discussion Papers, Accessed date: 30.12.2020, URL: <https://helda.helsinki.fi/bof/handle/123456789/16219>.

²³ In the article, the authors do not consider that the reduction in imports could be majorly influenced by the food embargo on the import of products from Europe to Russia, introduced on August 6th, 2014 (V. Putin 2014). The impact of European financial sanctions on Russian imports is difficult to assess. A.Pestova, M.Mamonov, “Should we care? The economic effects of financial sanctions on the Russian economy”, BOFIT Discussion Papers, Accessed date: 30.12.2020, URL: <https://helda.helsinki.fi/bof/handle/123456789/16219>.

issuance, amplified the economic and financial crisis in Russia. Part of the recession seems to have been driven by financial sanctions, however the effects are modest for most economic indicators. According to this research, the decline in oil prices, in the period 2014-2015, cannot explain Russia's macroeconomic recession, that was associated with the preceding structural crisis.²⁴

3) Impact on Investments

A. Kudrin, Chairman of the Russian Accounts Chamber, said in the beginning of 2019, that Russia still loses from sanctions. Targeted sanctions on Russian companies have significant impact, not only on the market, but also on the investor's mood. In this sense, sanctions have been influencing the market, but not so harshly and shockingly. "We cannot say today that we have nullified sanction's influence on the Russian market. It is still negative", Kudrin added.²⁵

At the same time, Kudrin acknowledged that "Those sanctions that have been introduced are absorbed in the economy". Over the five years of Western sanctions, Russian companies have adapted to new conditions and found new business solutions. On the other hand, Kudrin stressed: "Due to Russian involvement in world trade and communications, and the large import of technology into Russia (in some sectors up to 70-80%), we are sensitive to any external sanctions, and they can be tough."²⁶

V. Mau from The Gaidar Institute for Economic Policy and Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, both in Moscow, wrote, that sustainable growth in the long run is accompanied by modernization. This requires investments from the state or private businesses since external access are restricted by sanctions. V. Mau calls for a strategy of *liberalization*, which aims to create private savings that will be transformed into investments and will thereby contribute to the acceleration of economic growth. This way does not give quick results and requires trust between economic actors on the market. An important obstacle to sustainable economic growth is the limits and barriers of the monetary situation in Russia. Foreign financial markets are practically closed to Russia. Loans provided by commercial banks to businesses are very expensive – this is the price of market instability and mistrust. High inflation and base rates are the principal macroeconomic barriers to growth. Due to sanctions and falling oil prices in 2014, the Russian ruble became an unstable currency. In this regard, the interest rate is not the only important component of the monetary policy: confidence in the currency is no less important.²⁷ In another article, V. Mau stated that the most important channel of sanctions influence was a sharp increase of uncertainty in the economy and politics. This affects decision-makers on the market: internal and external investors.

²⁴ A.Pestova, M.Mamonov, "Should we care? The economic effects of financial sanctions on the Russian economy."

²⁵ "Kudrin Skazal, Chto u Rossii Ne Virabotalsya Immunitet k Sankciyam," *Interfax.Ru*, 2019, Accessed date: 22.03.2021, URL: <https://www.interfax.ru/russia/651196>.

²⁶ "Kudrin Skazal, Chto u Rossii Ne Virabotalsya Immunitet k Sankciyam."

²⁷ V. Mau, "Between crises and sanctions: economic policy of the Russian Federation," *Post-Soviet Affairs*, Accessed date: 08.03.2021, 2016, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1060586x.2015.1053723>.

Hereinafter, the author said, that the cost of borrowed funding was increased, especially long-term funding, that reduced investment opportunities for businesses willing to make investments or to refinance current debts.²⁸

V. Mau said that the Russian government should provide legal and political guarantees for businesses; sustain competition on market; dismantle administrative barriers that impede business activity; develop a human capital sectors (education and health care) and provide institutional reforms in these spheres; improvement in the efficiency of the financial sector, etc.²⁹

R. Enikolopov, a rector of the New Economic School in Moscow and a research professor at The University Pompeu Fabra and Barcelona Institute of Political Economy and Governance, said, that the reduction in direct investments after the Ukrainian crises directly correlated to the growth of technological lag. Most likely, this has a greater impact on industrial development than the ban on the transfer of certain technologies included in the sanctions list. Due to increased trade uncertainty, all exports and imports in Russia have been reduced. Business development is sacrificed, especially in the fastest growing sectors, such as Internet or 5G networks, - added Prof. Enikolopov.³⁰

4) Impact of the Financial Sanctions

In accordance with the research results of G.C.Hufbauer, J.J. Schott, K.A. Elliott, financial sanctions more often are used in combination with trade controls. In this case, impact of sanctions coasts the target more and practically nothing for senders. For the target state, it is likely to lose up to 3% of GDP per year on average.³¹ In Russian case, financial sanctions were accompanied by export and import ban on trade in arms and dual use goods for military goods and ban on access to oil production technologies and services.

E. Gurvich and I. Prilepskiy from the independent analytical center in Moscow, Economic Expert Group (EEG), dealing with macroeconomics and public finance, in 2016 assessed the impact of financial sanctions on the Russian economy. The main objects of the financial sanctions were banks (Sberbank, VTB, Gazprombank, Russian Agricultural Bank, VEB, Bank of Moscow) and large state-owned companies related to the fuel and energy sector and the military industrial complex.³² Authors argued that financial

²⁸ V. Mau and A. Ulyukaev, "Global crisis and challenges for Russian economic development," *Russian Journal of Economics*, Accessed date: 12.01.2021, 2015, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405473915000045>.

²⁹ Mau, "Between crises and sanctions: economic policy of the Russian Federation."

³⁰ R. Enikolopov, "'Iskanderi' Priunili. Stali Li Sankcii Prichinoy Ekonomicheskoy Stagnacii v Rossii," Accessed date: 02.03.2021, URL: <https://www.forbes.ru/biznes/384055-iskandery-priunyly-stali-li-sankcii-prichinoy-ekonomicheskoy-stagnacii-v-rossii>.

³¹ Gary Clyde Hufbauer et al., *Economic Sanctions Reconsidered, 3d Ed.*, Peterso Institute for International Economics, 2007.

³² European External Action Service (EEAS), "EU Sanctions Map," 2020, Accessed date: 26.02.2021, URL: [https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/26/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D.](https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/26/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D.;); Historically, the main creditor of Russia was the EU banking market. Approximately, half of all credit resources came from EU banks. After the implementation of sanctions, borrowers began to look for financial resources in Asian markets to service their obligations (Martin Russell, "Sanctions over Ukraine. Impact on Russia," *European Parliamentary Research Service*, 2016,

sanctions had primary (direct and indirect) and secondary effects. *Direct*: restricted access to EU funds for Russian loan issuers. Theoretically, Russian banks and companies could find alternative lenders on the East and South-East Asia financial markets. Due to weak initial positions and concerns of Asian investors regarding a possible US reaction, a reorientation to Asian markets did not occur. *Indirect*: Geopolitical tensions and the danger of new sanctions were perceived by investors as additional economic risks. The attractiveness of the Russian economy to investors was reduced. *Secondary effects*: changes in key macroeconomic indicators (exchange rate, prices, and export volumes etc.) in response to reduced net capital inflows. It is important to clarify that the volume of financial repayments of external loans of Russian banks in 2014 was 2.5 times higher than the decrease in total liabilities of the banking sector.³³ This means, that the indirect effects of financial sanctions exceeded the direct effects.

In the article, the authors separately considered the impact of two shocks on the Russian economy – decrease in oil prices in 2015 and the implementation of Western sanctions in 2014. There is a big difference in the impact of these shocks on budget revenues. The fall in oil prices lowered the relative value of state budget revenues in 2016-2017 by 19-20%. The impact of sanctions reduced budget revenues by 1-2%. The fall in oil prices led to 8.5 p.p. of total growth between 2014-2017.³⁴ The effect of financial sanctions was amplified by the fall in oil prices, as the capital inflow decreased further in relation to GDP. According to the study, the effect of sanctions increased by more than 1.5 times GDP, investment, and retail trade due to this amplification effect.³⁵

N. Orlova, professor, chief economist, and head of the Alfa Bank Center for Macroeconomic Analysis in Moscow, defined three groups of financial sanctions. First were the “sectoral” sanctions, which were focused primarily on Russian government banks. Access to U.S. and EU credit markets is prohibited for Russian banks. Second group included several Russian private banks, mainly in the defense sector. This type of sanctions banned any foreign exchange payments to, or on behalf of the sanctioned banks, or companies. And finally, the most important third group was so-called “soft” sanctions. In fact, this group was the result of the previous two, since these sanctions were not officially announced. However, the effect of these measures was so large that it led to changes in the business climate, the interbank payment regime, financial control procedures, etc. Due to longer inspection times of participants in bank transactions, the realization of international payments in 2014 switched to manual mode. The longer duration in payment transactions, and sometimes unpredictable timing of payments,

Accessed date: 07.02.2021, URL: <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-579084-Sanctions-over-Ukraine-impact-Russia-FINAL.pdf>.) This negative trend together with the depreciation of the ruble, have put strong pressure on the Russian banking sector.

³³ Repayment of external loans by Sanctioned Russian banks under sanctions in the second half of 2014 – 11.2 bil. USD, decrease in the volume of foreign liabilities of the banking sector in the second half of 2014 - 30.8 bil. USD (See more <https://www.cbr.ru/eng/statistics/>)

³⁴ E. Gurvich and I. Prilepskiy, “The Impact of Financial Sanctions on the Russian Economy,” *Voprosi Ekonomiki* 1 (2016): 5–35, Accessed date: 01.02.2021, URL: <https://www.vopreco.ru/jour/issue/view/19>.

³⁵ E. Gurvich I. Prilepskiy, “The Impact of Financial Sanctions on the Russian Economy.”

became an important consequence for Russian banks and companies. Failure to comply with the sanctions regime in banks was fraught with huge financial fines from regulatory authorities. An additional soft sanction effect was the increased security of the credit portfolios of Russian banks.³⁶

The greatest sanction negative effect was caused by the decision to deny Russian state-owned banks access to long-term and short-term foreign currency loans. This created a dollar liquidity deficit on the Russian market. Before this measure, the daily dollar exchange turnover of the interbank market was 1-2 bil. USD. After sanctions, it dropped to 100 mil. USD/day. This deficit further increased the pressure to depreciation of the Russian ruble in 2014.³⁷

For the past decade, the Central Bank of the Russian Federation (CBR) has tried to maintain an inflation-targeting regime. In 2014, inflation accelerated significantly due to mainly two factors. First, a significant impact on prices was caused by the depreciation of the ruble. Second, the introduction of market restriction in August 2014 (Russian food embargo) and unfavorable market conditions for certain goods.

Another important step was the transition to a floating exchange rate regime. On November 10, 2014, the CBR abolished the existing exchange rate policy mechanism by canceling the interval of acceptable values for the value of the dual-currency basket and canceling the regular interventions. However, after switching to floating regime, the CBR continued to conduct foreign exchange interventions in a limited mode. The daily volume of currency interventions was not exceeded by 350 mil. USD, except for episodes in November-December 2014 that might have threatened the financial stability on the domestic market. On some days, the volume of interventions reached 2.9 bil. USD.³⁸ This transition to a floating exchange rate regime helped the CBR to fully concentrate on managing interest rates and achieve the inflation target. The domestic foreign exchange market became less controlled, especially because sanctions were causing a critical decrease in foreign currency liquidity on the Russian market.³⁹

The head of the CBR, E. Nabiullina, in an interview in 2015, commented the position of the CBR regarding Western sanctions. "The central bank's primary goal is to reduce inflation. Attempts to cut interest rates too quickly or even buy some assets can simply lead to inflation, capital outflows, and dollarization economic. This will hinder economic growth, not help. Reduced liquidity in the Russian stock and banking markets is partially covered by the state. Due to restrictions on access to European capital, the government already decided to recapitalize Russian banks. This step could help to increase the capital

³⁶ N. Orlova, "Financial Sanctions. Consequences for Russia's Economy and Economic Policy," *Problems of Economic Transition* 58 (2016): 203-17, Accessed date: 05.02.2021, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10611991.2016.1200389>.

³⁷ Orlova, "Financial Sanctions. Consequences for Russia's Economy and Economic Policy."

³⁸ Central bank of Russia, "Data on the Bank of Russia FX Operations," Accessed date: 30.01.2021, URL: https://www.cbr.ru/archive/db/valint_day/?UniDbQuery.Posted=True&UniDbQuery.From=01.01.2014&UniDbQuery.To=31.01.2017

³⁹ Central bank of Russia, "Osnovnie Napravleniya Edinoy Gosudarstvennoy Denezhno-Kreditnoy Politiki Na 2015 God, i Period 2016 i 2017 Godov," 106/1584, 2014, Accessed date: 30.01.2021, URL: <http://www.cbr.ru/publ/Vestnik/ves141201106.pdf>.

of banks up to 12%, which will support banking lending.”⁴⁰

According to E. Nabiullina, sanctions did not have to be imposed at all. “There are negative consequences for the Russian economy, and for Russian partners. This is a double-edged weapon. Of course, the financial sector felt the effect. But our financial system and balance of payments have already adapted to these sanctions. The economy is gradually adapting. Now, there is an ongoing process of replacing external sources of financing with internal sources. This is a process of import substitution in finance.”⁴¹

5) Western Sanctions as a Political Tool

Considering the question of the effectiveness of sanctions policies between Russia and the West, there is a certain split among representatives of the official Kremlin and Russian political and economic scientists. Minister of Foreign Affairs of Russia, S. Lavrov, in one of his speech in 2019 said: “All those who have even a simple political insight of the situation, should understand, that sanctions do not work in the direction in which they have been focused. I think, sanctions will never work.”⁴²

S. Guriev, Professor of Economics at Sciences Po in Paris, in his article “Political Origins and Implications of the Economic Crisis in Russia” wrote that the main effect of European sanctions was a deteriorating investment climate. According to him, the threat of political sanctions immediately affected investors’ willingness to invest in Russia – both domestic and foreign. The author also emphasized, that the Russian government fully understood, that after the annexation of Crimea and further escalation in eastern Ukraine, Russia would be internationally isolated and would incur sanction losses and costs to the economy. Despite this fact, Russian political elites prefer to remain in power through an imperialistic and nationalistic ideology. An aggressive foreign policy of the Russian government helps to justify all internal economic problems, especially in the presence of external enemies.⁴³

In another publication, S. Guriev drew attention to the impact of sanctions on the average Russian citizen. EU’s sanctions target the individuals and companies that were violating international law. However, under the influence of the non-democratic Russian regime, the impact of sanctions was redistributed towards civilians. “As long as the regime remains in power, it will continue to protect the economic interest of its friends – at the expense of everybody else” - says S. Guriev.⁴⁴

S. Aleksashenko, former deputy Minister of Finance of the Russian Federation and

⁴⁰ E. Nabiullina, “Interview with the Chairman of the Bank of Russia E. Nabiullina to CNBC TV Channel,” *Central Bank of Russia*, 2015, Accessed date: 15.01.2021, URL: <https://www.cbr.ru/press/event/?id=5106>.

⁴¹ Nabiullina, “Interview with the Chairman of the Bank of Russia E. Nabiullina to CNBC TV Channel.”

⁴² “Lavrov: Sanctions against Russia Do Not Work and Will Never Work,” *Tass.Ru*, 2019, Accessed date: 23.02.2021, URL: <https://tass.ru/politika/6954626>.

⁴³ S. Guriev, L. Aron, “Political Origins and Implications of the Economic Crisis in Russia,” In *Putin’s Russia*, American Enterprise Institute, 2015, Accessed date: 02.03.2021, URL: <https://spire.sciencespo.fr/notice/2441/1vp83va54p9ja90dlpvct6i4mi>.

⁴⁴ Sergei Guriev, “The Impact of Sanctions on Russian Policy,” 2015, Accessed date: 22.02.2021, URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/the-impact-of-sanctions-on-russian-policy/>.

the first Chairman of the Central Bank of Russia, migrated to USA, and in 2016 he published the report “Evaluating Western sanctions on Russia”. The article was primarily notable for considering that the impact of sanctions on the Russian economy does not necessarily mean that the sanctions have been effective as a political tool. The author gave policy recommendations to strengthen and expand sanctions on the Russian energy sector, specifically to state-owned oil companies, which use Western technology extensive.⁴⁵ Financial restrictions should be systematically applied to Russian state-owned banks and their subsidiaries abroad. According to the author, only a stricter and more comprehensive sanctions regime could change Russian foreign policy.⁴⁶

S. Aleksashenko concluded, that the political instruments used by the West to pressure Russia have had little political effect and have not changed Putin’s aggressive policies. Sanctions did not increase the costs of Russian foreign policy and did not clearly affect the Kremlin’s behavior. The effectiveness of sanctions is very low and will fade in time. This demonstrates the West’s inability to impede Russian actions.⁴⁷

L. Shevtsova chaired the Russian Domestic Politics and Political Institutions Program at the Carnegie Moscow Center, dividing her time between Carnegie’s offices in Washington DC, and Moscow. She said that, after the annexation of Crimea, Putin has dismantled the post-cold war settlement that allowed him to engage economically with the West in the interests of the Russian petro-state. Regarding the effectiveness of sanctions as a political tool, in 2014 Shevtsova said the following: The West dare not call the Russian incursion an act of aggression. The NATO summit in Wales in September 2014 demonstrated that the alliance was not prepared to do much more than to condemn Russia. This fact does not mean that Putin won the fight for the Crimea. Putin’s efforts were to put Russia into a state of permanent confrontation with the West, which had been working against him for a long period. Nevertheless, Russian society does not want to accept declining living standards.⁴⁸

Another well-known Russian economist working concurrently at the University of Chicago and the Higher School of Economics in Moscow, K. Sonin, expressed his critical stance on the political situation in Russia in the last decade. In one of his interviews in 2019 for the radio Echo of Moscow, K. Sonin said that without major reforms, that are not possible without major changes in politics, stagnation will continue in Russia. He stated that the large number of political prisoners, arrests of activists, oppositionists, and

⁴⁵ Certainly, European sanctions cover a relatively small part of Russian oil and gas companies in comparison to the US sanctions list. Europe has largely limited their sanctions to the capital market without applying restrictions in the field of oil exploration and production. See more: Risk Advisory, “Russia Sanctions List,” www.riskadvisory.com, 2019, Accessed date: 24.01.2021, URL: <https://www.riskadvisory.com/sanctions/russia-sanctions-list/>.

⁴⁶ Sergey Aleksashenko, “Evaluating Western Sanctions on Russia,” 2016, Accessed date: 05.02.2021, URL: https://issuu.com/atlanticcouncil/docs/evaluating_western_sanctions_on_rus.

⁴⁷ Aleksashenko, “Evaluating Western Sanctions on Russia.”

⁴⁸ Lilia Shevtsova, “Putin Has Fought His Way Into a Corner,” *The Financial Times*, 2014, Accessed date: 22.02.2021, URL: <https://carnegie.ru/2014/09/29/putin-has-fought-his-way-into-corner-pub-56799>.

politically independent candidates for managerial positions in the state government⁴⁹ are hindering the formation of trust in government and optimism among people. This optimism and confidence in a prosperous future are directly related to the investment climate. In addition to the tough political regime and the Western sanctions, there are also many laws that hamper the development of the economy. These include all restrictions on the access of foreigners to different industries. K. Sonin said: “We have to understand that there cannot be growth and development without foreign investment in a country like Russia. We do not make any technological inventions – neither organizational, nor productional. Accordingly, a key role for Russia is the speed of technological adaptation of Western innovations. All restrictions against foreign investors block economic development.”⁵⁰

Unfortunately, sanctions are one example of such an economic blocker. Western sanctions cannot be cancelled, since the option of returning Crimea to Ukraine is not realistic. However, the Russian government could make positive changes to the situation in East Ukraine and cancel the import food embargo, which highly influence the rate of inflation. These simple steps could help the economy but have not yet been taken.⁵¹

In analyzing the effectiveness of imposed sanctions, sender countries from both sides of conflict had not clearly announced their policy objectives. In this regard, it is difficult to evaluate the achievement of the set political goals. From EU, the sanctions were applied as a response to the actions of the Russian authorities in Ukraine. On the Russian side, sanctions are used “to ensure state security.”

6) Russian Embargo

In response to European sanctions, on August 6, 2014 the Russian President signed a decree “On the application of certain special economic measures to ensure the security of Russia.”⁵² The decree prohibits import into the territory of Russia of certain agricultural products, raw materials and foodstuffs originating from EU countries, USA, Canada, Australia, and Norway.⁵³ As a result of this, the total value of imported agricultural supplies into Russia between Q1 2014 -Q1 2015 decreased by 41%.⁵⁴

The effect of the Russian counter-sanction was researched in 2019 by P.

⁴⁹ For example, a series of arrests of candidates in the Moscow’s city council in the summer of 2019. See more: The Moscow Time, “An Overview of Russian Opposition Figures Sentenced Over Mass Election Rally,” *The Moscow Time*, 2019, Accessed date: 26.01.2021, URL: <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/30/an-overview-of-russian-opposition-figures-sentenced-over-mass-election-rally-a66626>.

⁵⁰ Konstantin Sonin and Mariya Mayers, “Interview for the Radio Echo of Moscow,” *The Echo of Moscow*, 2019, Accessed date: 11.02.2021, URL: <https://echo.msk.ru/programs/personalno/2479197-echo/>.

⁵¹ Konstantin Sonin and Mariya Mayers, “Interview for the Radio Echo of Moscow.”

⁵² V. Putin, “Decree of the Prsedint of the Russian Federation. On the Application of Certain Special Economic Measuresto Ensure the Security of the Russian Federation,” Accessed date: 12.03.2021, URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/46404>.

⁵³ Putin, “Decree of the Prsedint of the Russian Federation. On the application of certain special economic measuresto ensure the security of the Russian Federation.”

⁵⁴ Analytical center for the government of the Russian Federation, “Prodovolstvennoe Embargo: Importozameshenie i Izmenenie Struktury Vneshney Torgovli,” 2015, Accessed date: 28.01.2021, URL: <http://ac.gov.ru/publications/>.

Kuznetsova from Russian Presidential Academy of National and Public Administration, and N. Volchkova from New Economic School, Moscow. According to the authors, the primary goal of the food embargo was to limit market access for Western countries, which supported sectoral and political sanctions against Russia. A secondary goal was to motivate domestic producers via trade restrictions – to substitute import food goods on the Russian market. The classic case of import substitution implies a ban or increase in the tariff on the import good, regardless of country of origin. In this case, the decline in imports comes from increased competition among importers. According to their study, a result of the embargo introduced in 2014 in Russia was appearance of expensive goods from distant Latin America and Africa on the Russian market. Before the embargo, products from these distant countries were rare on the Russian market due to competition with cheaper products from Europe. The authors of the study were able to identify groups of goods in which import substitution did not take place due to the climatic conditions in Russia. These include apples, cheeses, fish, and seafood. Domestic production of these products has not changed relative to the level of 2013, while consumption fell by 15-20%. The so-called “*expensive import substitution*” took place in the dairy group. However, the new prices are significantly higher than the pre-sanctioned prices. These costs are borne by the Russian consumers.⁵⁵ “*Successful import substitution*” took place in only three product categories - poultry, pork, and tomatoes. In these categories, there was a decline in prices and an increase in consumption relative to 2013. For other food groups, there was a change in the importer-countries and an increase in their profit on the Russian market due to higher supply prices. The total negative effect from Russian embargo (implemented in August 2014) amounts to 445 bil. Rub. annually, which is 3,00 Rub. for 1 person a year.⁵⁶

According to T. Radchenko, K. Sukhorukova, E. Parshina and A. Volkov from the Analytical Center for the Government of the Russian Federation, there were several immediate effects of the embargo on domestic market. *First*, a significant increase in food prices on Russian domestic market. Food inflation was intensified by devaluation of Russian national currency. For 1.5 year by May 2015, food inflation reached 28.7% (compared to prices in December 2013). The main growth occurred in November 2014 – February 2015. Precisely during this period, the ruble fell at its maximum, that accounted for 1/5 of the actual inflation. The rest of the inflation related to standard annual inflation and the behavior of retailers under the pressure of limited import supplies. Notable that the prices of non-banned goods grew at the same rate.⁵⁷ *Second*, the embargo created opportunities for expanding domestic production. However, the dynamics of production in 2015, showed that substitution of production carried out sparsely, mainly in the meat and dairy sectors. *Third*, threats of increased re-export and dumping from the Republic of

⁵⁵ N. Volchkova and P. Kuznetsova, “How Much Do Counter-Sanctions Cost: Well-Being Analysis,” *Journal of the New Economic Association, New Economic Association* 43/3 (2019): 173–83, Accessed date: 03.02.2021, URL: <https://ideas.repec.org/a/nea/journal/y2019i43p173-183.html>.

⁵⁶ Volchkova and Kuznetsova, “How Much Do Counter-Sanctions Cost: Well-Being Analysis.”

⁵⁷ Analytical center for the government of the Russian Federation, “Prodovolstvennoe Embargo: Importozameshenie i Izmenenie Struktury Vneshney Torgovli.”, Accessed date: 05.03.2021, URL: <https://ac.gov.ru/archive/files/publication/a/6007.pdf>.

Belarus had largely failed. Although supplies of salted fish and apples from Belarus to Russia increased and the share in Russian imports of milk powder grew to almost 95%.⁵⁸

7) Conclusion and Evaluation

Comparing the positions of Russian economists regarding sanctions regimes between Russia and the EU, there are both points of agreement and disagreement. *Agreement:* There is economic stagnation in Russia. This is a situation that can be corrected (even being in the sanctions regime with the West) and Russia has the capabilities and sufficient resources to realize the strategy. *Disagreement:* The cause of economic stagnation. The Russian government understates or denies the effect of Western sanctions on the Russian economy, finding other explanations for economic stagnation. Regarding this, economists with ties to government agencies generally adhere to the official position of the Kremlin. Other renowned Russian economists are more direct in issues of the sanctions impact and recognize negative impact on business climate and political and economic stability in Russia.

Nowadays, Russia is in a complicated economic and political situation. However, due to liberal reforms in the beginning of 2000s and financial savings, the Russian economy can now withstand serious external shocks. Through land privatization, the government succeeded in development of the agriculture sector. Expansion of the banking system has made it possible for citizens to get retail loans and mortgages from banks. In the long run, relatively low inflation in Russia can be maintained. After the implementation of sanctions in 2014, over 6 years, Russia's foreign debt decreased by almost 32%, and amounted to only 491,5 bil. USD.⁵⁹ This is a good indicator, but it coincides with a large outflow of capital from the economy. By switching to a floating exchange rate in 2014, Russia is more resistant against external influences. In this sense a fall in oil prices does not lead to a macroeconomic collapse, but “only” to a depreciation of the ruble, a reduction in budget reserves, a reduction in national projects, etc.

Evaluating the views of Russian economists on the impact of Western sanctions on Russia, several main points can be identified:

- The most important sanctions impact on Russia is the growing instability of the political system, which impedes economic development, direct foreign investment and in the end limit the technological development of the production and energy sectors. This emphasizes the importance of political reforms that will contribute to a positive business climate, which in turn will attract both foreign and domestic investments.
- In terms of fulfillment of the political objectives, the sanctions had varying success. In the context of the Russian political regime, it would be difficult to achieve real changes in Russia's foreign political activity. Returning the Crimea to Ukraine was not a realistic goal. On the other hand, the West managed to prevent further escalation of the military conflict in eastern Ukraine and

⁵⁸ Ibid., Accessed date: 05.03.2021, URL: <https://ac.gov.ru/archive/files/publication/a/6007.pdf>.

⁵⁹ Bank of Russia, “Russian Debt,” 2020, Accessed date: 11.03.2021, URL: http://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/.

partially isolated Russia on the international political stage.

- The most striking direct effect of the sanctions was the denial of access to long-term European capital. This led to a sharp increase in capital outflow from Russia and the emergence of foreign currency deficit on Russian market, that affected the depreciation of Russian ruble.
- Some types of sanctions used in EU-Russian case are not even discussed in Russian society, since the absence of their functionality. In practice, travel bans, and asset freeze are primary symbolic measures. It is always hard to determine the target group of people and entities that need to be sanctioned.
- The Russian food embargo, used as an economic counter-sanction, has actually failed to fulfill its import substitution function in Russia. This economic measure turned out to be not only ineffective, but also causing more financial costs to Russian consumers. In addition to the ever-present high food inflation, the quality of manufactured products in Russia and virtually impossible replacement of unique European food products remain unaddressed issues.

In sum, the implementation of smart sanctions had required availability of detailed information about the Russian subjects, and therefore effectiveness of these sanctions was very limited. However, in practice, implementation (or just threat) of any sanctions almost immediately causes negative reaction and impact on the target economy. In this regard, it is clearly a mistake to ignore or deny the impact of any type of sanctions on Russian economy.

Appendix 1: Sanctions against Russia providing by EU and other states⁶⁰

Types of restrictive measures	Description	Date
Diplomatic measures	G8 summit in Sochi (Russia) in 2014 was cancelled The suspension of negotiation over Russia's joining the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and the International Energy Agency (IEA) In 2014, the EU-Russia summit was cancelled Bilateral discussion on visa régime was suspended	March 2014, periodic extension, or prolongation
Asset freeze and travel restrictions	175 people and 44 entities are subject to an asset freeze and a travel ban	March 2014, periodic extension
Restrictions on economic relations with Crimea and Sevastopol	Import ban on goods from Crimea and Sevastopol Restrictions on trade and investment related to certain economic sectors and infrastructure projects Prohibition to supply tourism services in Crimea or Sevastopol Export ban for certain goods and technologies	March 2014, periodic extension, or prolongation
Economic sanctions	Limit access to EU primary and secondary capital markets for certain Russian banks and companies Impose an export and import ban on trade in arms Establish an export ban for dual-use goods for military use or military end users in Russia	July 2014, periodic extension, or prolongation

⁶⁰ Council of the European Union, "EU Restrictive Measures in Response to the Crisis in Ukraine," *European Union Newsroom*, Accessed date: 25.03.2021, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.

	Curtail Russian access to certain sensitive technologies and services that can be used for oil production and exploration	
Measures concerning economic cooperation	The EIB was requested to suspend the signature of new financing operations in the Russian Federation EU member states agreed to coordinate their positions within the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) Board of Directors with a view to also suspend the financing of new operations The implementation of EU bilateral and regional cooperation programs with Russia was re-assessed and certain programs suspended	July 2014, periodic extension, or prolongation

Appendix 2: Russian sanctions against EU, Ukraine, and other states^{61,62}

Types of restrictive measures	Description	Date
Food embargo	Total ban or selected restriction of import of agricultural products, raw materials and foodstuffs from EU states that supported economic or political sanctions against Russia.	August 2014, periodic extension, or prolongation
Economic and diplomatic measures	322 people and 68 mostly Ukrainian entities are subject to an asset freeze and a travel ban	November 2018, periodic extension, or prolongation

Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Tek yazarlı makaledir. Katkı payı %100 yazara aittir. Çıkar çatılması yoktur.

KAYNAKÇA

Aleksashenko, Sergey. "Evaluating Western Sanctions on Russia," 2016, Accessed date: 05.02.2021. URL:

https://issuu.com/atlanticcouncil/docs/evaluating_western_sanctions_on_rus.

Analytical center for the government of the Russian Federation. "Prodovolstvennoe Embargo: Importozameshenie i Izmenenie Struktury Vneshney Torgovli," 2015, Accessed date: 28.01.2021. URL: <http://ac.gov.ru/publications/>.

⁶¹ "On Measures for Implementation of the Decree of the President of the Russian Federation Dated 22nd Oct, 2018 'On the Application of Certain Special Economic Measures in Response of Ukraine Actions against Russian Citizens and Companies.'" Accessed date: 24.03.2021, URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201810220017?index=1&rangeSize=1>.

⁶² Russian Government, "On Measures for Implementation of the Decree of the President of the Russian Federation Dated August 6, 2014 No 560 'On the Application of Certain Special Economic Measures to Ensure the Security of the Russian Federation'", Accessed date: 21.03.2021, URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20140806_unoff-trans-en.pdf.

- Arefev, P.V. et al. *Economic Sanctions against Russia: Expectation and Reality*, 2017, Accessed date: 28.02.2021. URL: http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2017/11/13640_NUREEV_Economicheskii_sankcii_protiv_Rossii_Avtopry-1.pdf.
- Bank of Russia. "Balance of Payments," Accessed date: 15.01.2021. URL: https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/.
- Bank of Russia. "Russian Debt," 2020, Accessed date: 11.03.2021. URL: http://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/.
- Bornstein, Morris. "Economic Sanctions and Rewards in Support of Arms Control Agreements," *American Economic Association* 58/2 (1968): 417–27, Accessed date: 11.02.2021. URL: <https://www.jstor.org/stable/1831826>.
- Central bank of Russia. "Data on the Bank of Russia FX Operations," Accessed date: 30.01.2021. URL: https://www.cbr.ru/archive/db/valint_day/?UniDbQuery.Posted=True&UniDbQuery.From=01.01.2014&UniDbQuery.To=31.01.2017
- Central bank of Russia. "Osnovnie Napravleniya Edinoi Gosudarstvennoy Denezhno-Kreditnoy Politiki Na 2015 God, i Period 2016 i 2017 Godov," 106/158, 2014, Accessed date: 30.01.2021, URL: <http://www.cbr.ru/publ/Vestnik/ves141201106.pdf>.
- Council of the European Union. "EU Restrictive Measures in Response to the Crisis in Ukraine," *European Union Newsroom*, Accessed date: 25.03.2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.
- Ellyatt, Holly. "US Sanctions on Russia Have Helped Russia's Economy, Putin Says," Accessed date: 17.03.2021. URL: <https://www.cnbc.com/2019/11/20/us-sanctions-on-russia-have-helped-russias-economy-putin-says.html>.
- Enikolopov, R. "'Iskanderi' Priunili. Stali Li Sankcii Prichinoy Ekonomicheskoi Stagnacii v Rossii," Accessed date: 02.03.2021. URL: <https://www.forbes.ru/biznes/384055-iskandery-priunili-stali-li-sankcii-prichinoy-ekonomicheskoy-stagnacii-v-rossii>.
- European Commission. "Commission Guidance Note on the Implementation of Certain Provisions of Regulation," *Commission Notice* Brussel, Accessed date: 17.02.2021. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/business_economy_euro/banking_and_finance/documents/201217-human-rights-guidance-note_en.pdf
- European External Action Service (EEAS). "EU Sanctions Map," 2020, Accessed date: 26.02.2021. URL: <https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/26/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D>.
- Federal state statistic server. "Consumer Price Indices," Accessed date: 17.01.2021., URL: <https://rosstat.gov.ru/price>

- Federal state statistic server. "GDP Statistics," Accessed date: 20.02.2021. URL: [https://rosstat.gov.ru/accounts.https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/tab3\(1\).htm](https://rosstat.gov.ru/accounts.https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/tab3(1).htm).
- Global conflict tracker. "Conflict in Ukraine," Accessed date: 15.02.2021. URL: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>.
- Guriev, Sergei. "The Impact of Sanctions on Russian Policy," 2015, Accessed date: 22.02.2021. URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/the-impact-of-sanctions-on-russian-policy/>.
- Gurvich, E. and I. Prilepskiy. "The Impact of Financial Sanctions on the Russian Economy," *Voprosi Ekonomiki* 1 (2016): 5–35, Accessed date: 01.02.2021. URL: <https://www.vopreco.ru/jour/issue/view/19>.
- Gary Clyde Hufbauer et al., *Economic Sanctions Reconsidered*, 3d Ed., Peterso Institute for International Economics, 2007.
- "Kudrin Skazal, Chto u Rossii Ne Virabotalsya Immunitet k Sankciyam," *Interfax.Ru*, 2019, Accessed date: 22.03.2021. URL: <https://www.interfax.ru/russia/651196>.
- "Lavrov: Sanctions against Russia Do Not Work and Will Never Work." *Tass.Ru*, 2019, Accessed date: 23.02.2021. URL: <https://tass.ru/politika/6954626>.
- Mau, V. and A. Ulyukaev, "Global crisis and challenges for Russian economic development", *Russian Journal of Economics*, 2015, Accessed date: 12.01.2021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405473915000045>.
- Nabiullina, E. "Interview with the Chairman of the Bank of Russia E. Nabiullina to CNBC TV Channel," *Central Bank of Russia*, 2015, Accessed date: 15.01.2021. URL: <https://www.cbr.ru/press/event/?id=5106>.
- "On Measures for Implementation of the Decree of the President of the Russian Federation Dated 22nd Oct, 2018 'On the Application of Certain Special Economic Measures in Response of Ukraine Actions against Russian Citizens and Companies.'" Accessed date: 24.03.2021. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201810220017?index=1&rangeSize=1>.
- Orlova, N. "Financial Sanctions. Consequences for Russia's Economy and Economic Policy," *Problems of Economic Transition* 58 (2016): 203-17, Accessed date: 05.02.2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10611991.2016.1200389>.
- Pape, Robert A. "Why Economic Sanctions Do Not Work." *International Security* 22/2, (1997) Accessed date: 18.02.2021. URL: <https://www.jstor.org/stable/2539368>.
- Polterovich, Viktor. "Kuda Idti: Dvadcat Chetire Tezisa." 2014, Accessed date: 01.03.2021. URL: <https://istina.msu.ru/profile/polterovich.v/>.
- Putin, Vladimir. "Decree of the Prsedint of the Russian Federation. On the Application of Certain Special Economic Measuresto Ensure the Security of the Russian

- Federation.” Accessed date: 21.03.2021. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/46404>.
- Risk Advisory. “Russia Sanctions List,” *www.riskadvisory.com*, 2019, Accessed date: 24.01.2021. URL: <https://www.riskadvisory.com/sanctions/russia-sanctions-list/>.
- Russell, Martin. “Sanctions over Ukraine. Impact on Russia.” *European Parliamentary Research Service*, 2016, Accessed date: 07.02.2021. URL: <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-579084-Sanctions-over-Ukraine-impact-Russia-FINAL.pdf>.
- Russian Federal State Statistic Service. “Gross Domestic Product, Annual Data.” Accessed date: 25.02.2021. URL: <https://gks.ru/accounts>.
- Russian Government. “On Measures for Implementation of the Decree of the President of the Russian Federation Dated August 6, 2014 No 560 ‘On the Application of Certain Special Economic Measures to Ensure the Security of the Russian Federation’”, Accessed date: 21.03.2021. URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20140806_unoff-trans-en.pdf.
- Shevtsova, Lilia. “Putin Has Fought His Way Into a Corner.” *The Financial Times*, 2014, Accessed date: 22.02.2021. URL: <https://carnegie.ru/2014/09/29/putin-has-fought-his-way-into-corner-pub-56799>.
- Sonin, Konstantin and Mariya Mayers. “Interview for the Radio Echo of Moscow.” *The Echo of Moscow*, 2019, Accessed date: 11.02.2021. URL: <https://echo.msk.ru/programs/personalno/2479197-echo/>.
- The Moscow Time. “An Overview of Russian Opposition Figures Sentenced Over Mass Election Rally.” *The Moscow Time*, 2019, Accessed date: 26.01.2021. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/30/an-overview-of-russian-opposition-figures-sentenced-over-mass-election-rally-a66626..>
- Volchkova, N. and P. Kuznetsova. “How Much Do Counter-Sanctions Cost: Well-Being Analysis,” *Journal of the New Economic Association, New Economic Association* 43/3 (2019): 173–83, Accessed date: 03.02.2021. URL: <https://ideas.repec.org/a/nea/journal/y2019i43p173-183.html>.

